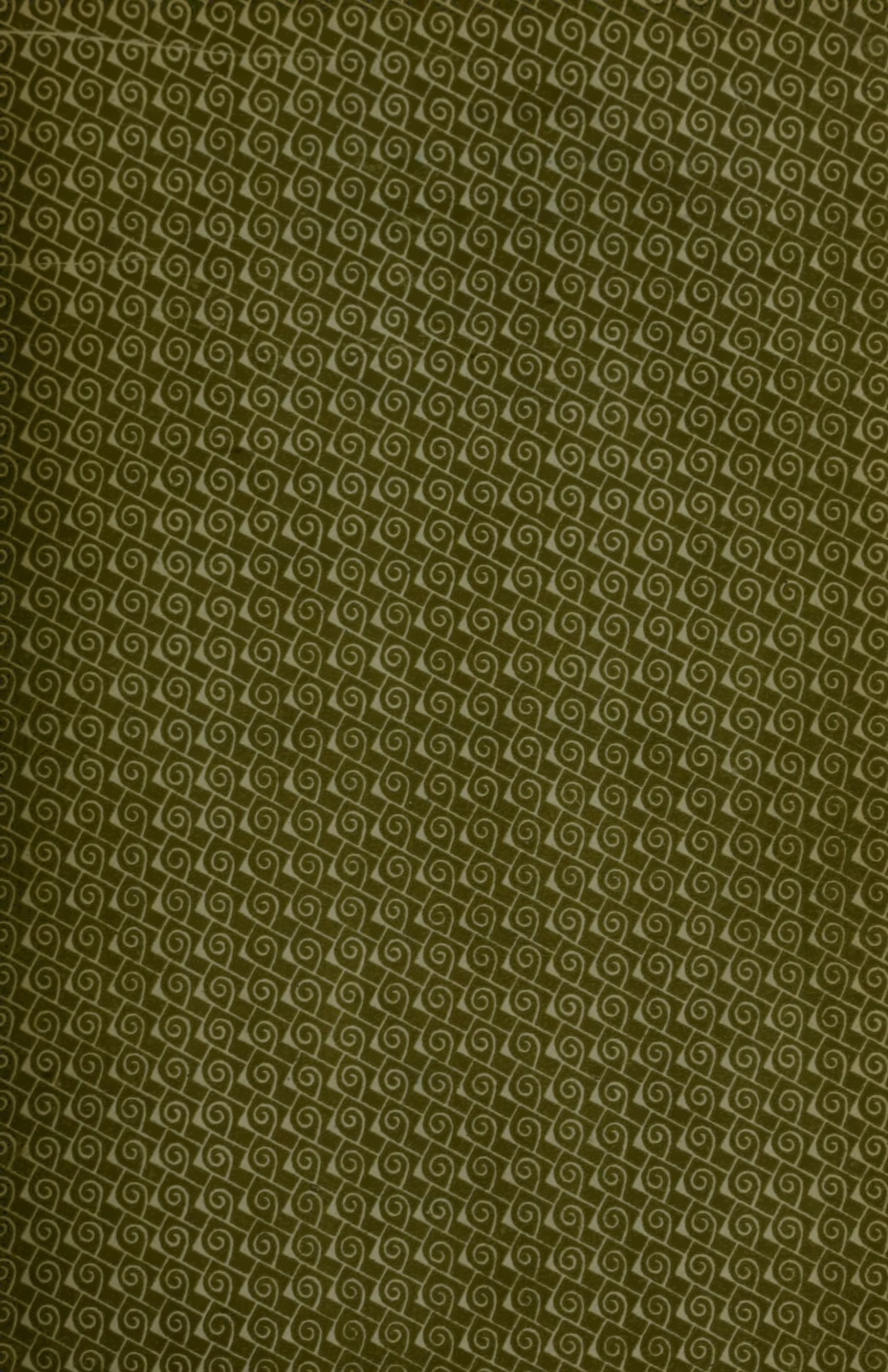

3 1761 07038502 6

NEMZETISÉGI ISMERTETŐ
:: KÖNYVTÁR. ::

Szerkeszti:

DR. SZABÓ ORESZT.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, I. Alkotás-utca 31. sz.

I.

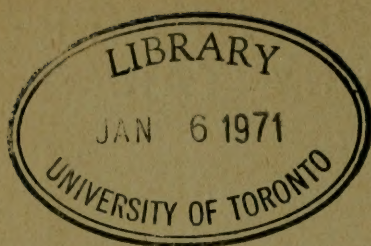
A magyar oroszokról. (Ruthének.)

Irta:

Dr. SZABÓ ORESZT.

BUDAPEST.

LIBRARY
JAN 6 1971
UNIVERSITY OF TORONTO

I.

A MAGYAR OROSZOKRÓL (RUTHÉNEK).

Irta:

Dr. SZABÓ ORESZT.

ELŐSZÓ.

Amikor a magyarországi orosz, másképen rutén nép ismertetését elhatároztam, már akkor tisztában voltam azzal a körülménynyel, hogy amilyen szegény és elmaradt ez a nép, ép olyan szükkeretű lesz a dolog természetéből következőleg a róluk szóló ismertetés is, mert nem sok az, amit oroszainkról eddigelé elmondani lehet, egyrészt azért, mivel tárgy hiányában a történelem is keveset jegyzett fel belső és külső dolgaikról, másrészt pedig a jelen átalakulási és fejlődési viszonyok egyelőre várakozást követelnek.

Ebben a helyzetben tehát arra törekedtem, hogy a meglévő keveset úgy hozzam nyilvánosságra, hogy az némi értékkel is birjon. Készséggel áldoztam fel ennek elérhetése végett minden írónak azt az öncélját, amely elsősorban a nyujtandó mű eredetiségében rejlik. Igénybe vettem ezért mások segélyét is avégből, hogy ami becses, hasznos és érdemes dolog hivatott kezekből idevonatkozóan kikerült, azt összegyűjtve s kellő alakba egybefoglalva közzé tegyem.

Ismertetésem gerincét az a kézirat képezi, amelyet *Zsatkovics K. György,* a Magyar Történelmi Társulat tagja, „A magyarországi oroszok magánrajza“ címen közel két évtizeddel ezelőtt megirt. Ez a kézirat becses anyag volt arra, hogy azt megfelelően átdolgozva, a szükség szerint meg-

rövidítve vagy kibővítve célomat érdeklően felhasználhassam, már itt-ott megjelent részeit ujból átvegyem s a meg nem jelenteket leközöljem. Mert kevesen vannak, akik az orosz népet minden irányban ugy ismernék, mint Zsatkovics K. György, aki eddigi egész életét a magyar orosz nép körében és javára töltötte el.

Ezt a kéziratot a szerző engedélyével használtam fel.

Ezenkívül *Lehoczky Tivadarnak* „Beregvármegye monographiája" és *Hodinka Antalnak* „A munkácsi görög katholikus püspökség története" c. müveit vettem igénybe. A magyar orosz nép történetének kiváló ismerője és oknyomozó kutatója ez a két tudós akadémikus, akiknek munkássága e nemben páratlan és ma még felülmulva nincs.

Lehoczky Tivadar nemcsak mint történetiró, hanem ethongraphus, Hodinka Antal pedig mint kiváló oknyomozó történész, magas nivóju, de inkább tudós jellegü munkáikban oly sok becses anyagot helyeztek el, hogy azt — miként a nemes ércet — méltó volt felkutatni s felaprózva közérdekből ismertetni.

A sárosi, zempléni és szepesi ruthénségre vonatkozó adatokat *Szémán István* eperjesi főgymnásiumi tanár gyüjtötte össze s irta meg, s a magyarországi kis-orosz nép egyöntetü ismertetése céljából azokat felhasználás végett készséggel rendelkezésemre bocsátotta.

Ezen az alapon és módon megirván ezt az inkább gyüjteménynek nevezhető kis munkát, egyuttal röviden megemlitettem azokat a kérdéseket is, amelyek a mai u. n. „rutén ügynek" punctum salienseit teszik. Ezek a témák azok, amelyek körül a magyar orosz, vagy amint még ma neve-

zik, rutén vonatkozású dolgok elintézést fognak nyerni, s amelyek ma még csak a vizsgálódás és előkészités állapotában vannak.

Aki figyelemmel kiséri az eseményeket, láthatja, hogy a magyar orosz nép eddigi története s élete úgyszólván napjainkban már lezáródott.

Ez már a multaké!

Új életmüködés, új és nagy átalakulás előtt áll a magyar orosz nép!

Átmenet nélkül, gyorsan jött e változás!

Hiszen előttünk folyik le az a tüneményszerű esemény, hogy amig ma még a Beszkidek zord ormain hallatja pásztorsipját az orosz, addig alig egy hét leforgása után már Amerika fülsiketitő gyári gőzsipjai hasitják füleit!

A gőz és villany korszak és Amerika eddig utól nem ért modern kulturtalaja, mielőbb és gyorsan átváltoztatják ezt a népet!

De nem érdektelen a magyar államra s magára az orosz népre is, hogy ez az átalakulás az állam közbenjöttével és közrehatásával-e, vagy enélkül menjen véghez. És csak a magyar orosz nép eddigi története, élete s magatartása lehet az az alap, amelyen ennek az átalakulásnak meg kell történnie; ennek az átalakulásnak gyökérszálai csak ide és a haza földjébe vezethetnek! Meg kell tehát előbb ezeket mindnyájunknak ösmernünk!

Ebben a szellemben és ezzel a kivánsággal adom közre a magyar oroszok ezen igénytelen ismertetését, hogy az bár kicsiny, de tiszta forrásúl szolgáljon azoknak, akik idevonatkozó ismereteiket az igaz és természetes valóságból óhajtják meriteni.

Budapest, 1913. január hó.

DR. SZABÓ ORESZT.

BEVEZETÉS.

Az északról lefelé nyomuló nagy szláv tenger utjában mindent magukba záró hatalmas hullámai, már sok évszázad előtt utat törtek maguknak az északkeleti Kárpátok erdős- bérces hegyeibe és szük völgyeibe, és itt állandó medret, elhelyezést alkotván, egyfelől távoli nyúlványai maradtak az északi nagy szláv népcsaládnak, másfelől azonban az új hazában új szereplés, új hivatás betöltése jutott osztályrészökül.

Kisorosznak vagy *ruthénnek* hivják azt a népfajt, amely régi idők óta csendben s békében él kárpáti hazájában.

A hely, a viszonyok s hosszú idők történelmének eseményei oly átalakitó hatással voltak reájuk, hogy a nyelvbeli és vallásbeli nagy hasonlóságokon kivül egyáltalában nem maradt más kapocs, mely e népet északi rokonaival összekötné, mert azok a közös faji, érzelmi és egyéb kötelékek, amelyek a tőle északra lakó szláv nemzetekkel egybekötötték, már abban az időben szakadtak el véglegesen, amikor az orosz nép Árpád földjén hazát lelt.

Magyarország történelmének nem egy olyan korszakot jelző dátumához vannak a magyarországi oroszok szivvel-lélekkel egybeforrva, mely dátumokból a kutató vizsgálódás nélkül is meg-

állapithatja, hogy ezen idegen nyelvű nemzetiségnek multja, jelene mindenben a haza történelmémével van összenőve és jövője sem kereshető sehol, mint egyedül a hazai föld határain belül.

Az Árpádházbeli királyok idején bejött, valamint a későbbi idők folyamán beszármazott oroszok s azok ivadékai, kezdve az első királyok idején tanusitott kiválóan megbizható szereplésüknél, a Baskaitól Rákóczy Ferencz idejéig tartó szabadságharcokban és az 1848—49-iki nemzeti küzdelmek idején oly próbákat tettek hüségükről és hazaszeretetükről, hogy a magyar az oroszt már ősidők óta nem tekinti idegen nemzetiségnek, hanem hű és megbecsült osztályos testvérnek.

Ha a sors a magyar nemzet történelmi hivatásának betöltése elé — a hajdankor számos dicsősége mellett — nem görditette volna a multban azokat az akadályokat és sokszor pusztitó viharokat, amelyek magát a magyar nemzetet is nem egy alkalommal a lét s nem lét kérdése elé állitották, további fennmaradásának s vezetőszerepének kiküzdésében és az országnak előhaladásában nem egy izben egy-két évszázadra is visszavetették: akkor a magyarhoz jóban-rosszban egyaránt hű és kitartó testvér, az orosz se lenne ma abban a nagy elmaradottságban, amelyben van, a amely elhagyatottság ezt a népet állandő küzdések és nélkülözések részesévé tette.

Mert a milyen mértékben harcolt az államalkotó és vezető magyar faj az általa alapitott állam fennmaradásáért és megszilárditásáért állandóan jelentkező bel és kül ellenségeivel: épp olyan mértékben nagyobbodtak azok a hiányok és önkéntelen mulasztások, amelyek az ország különböző fajú lakosságának konsolidálását lettek volna hivatva előmozditani.

Az orosz népnek nagy mérvű anyagi hátramaradása és a teljes elzülléshez közel álló szegénysége az utolsó évek folyamán az egész ország figyelmét felkeltették. — Az észlelt sulyos anyagi bajok, az elviselhetetlen nyomorúság s a már korábban tapasztalt kulturai elmaradottság, nemcsak a humanitás szempontjából keltett általános sajnálatot és részvétet, de azért is, mert derék és mindig hazafias népről volt szó.

A magyar állam kormánya ennélfogva érdemesnek találta és sietett is a bajok orvoslásához látni s azonnal egy nagyszabású népfelsegitési akciót inditott, amelynek célja az volt, hogy az északkeleti hegyvidéken lakó orosz lakosságot gazdaságilag felsegitse, támogassa, s kellően megerősitve ismét lábra állitsa, bizva abban, hogy az ezen célra forditott nagy anyagi és erkölcsi tőke, az idegen ajkú lakosságot még inkább hozzá csatolja a hazaföldjéhez.

A meginditott rutén, vagy hegyvidéki actió müködése rendén vidékenként kutatta a létező bajokat, azok okait, s igyekezett a valódi diagnosist megállapitani és megfelelő orvosszereket alkalmazni. Az akció sikere nemsokára kedvező eredményűnek is mutatkozott s joggal lehetett várni, hogy ezen eredmények, a hozzájuk füződő célok érdekében a távolabbi jövőre is kihatólag biztatók lesznek.

De nemsokára azután, pár év alatt kiderült, hogy itt egy kulturailag és gazdaságilag oly teljesen elmaradt nemzetiségi vidékről van szó, ahol a multak hibáit s a jelennek több irányban rendezetlen viszonyait egyoldalú intézkedéssel gyökeresen orvosolni nem lehet. A hegyvidéki akció egész sorát állitotta ugyan be a kitünő népmentési intézményeknek, amelyeknek eredményei már ma is szemmel láthatók, de még inkább a jövőre

nézve bírnak kiváló érdekkel: mégis annyi megoldandó problema maradt azután is a hegyvidéken, hogy a rutén vonatkozású dolgok állandóan foglalkoztatják s ébren tartják az állam és társadalom figyelmét.

A hegyvidéki akció s ezzel kapcsolatban felmerült kazárkérdés, a görög katholikus vallást követő rutének között egyidőben lábrakapott szizmatikus irányú vallási mozgalom, a nagymérvű amerikai kivándorlás s annak várható nemcsak gazdasági, de politikai hatásai, naptáregyesités, stb. más fontos és országos jelentőségű dolog révén a rutén kérdés állandóan napirenden van.

Több szempontból nem lesz tehát érdektelen a ruthénekről egyet-mást elmondani, őket hűen és a maguk valóságában és természetességükben megismertetni, e nép multját és jelen életét, gondolkozását és érzéseit, valamint müveltségi fokát feltárni.

Mert valamely néprétegnél bármely politikai, társadalmi, kulturális vagy gazdasági kérdés csak úgy lehet alaposan elbirálható és sikerrel megoldható, ha a megoldásra hivatott tényezők az illető népet minden irányban megvizsgálják és megismerik s a szükséges intézkedéseket e szerint teszik meg, s az orvosszereket e szerint alkalmazzák.

I.

AZ OROSZOK FAJA, SZÁMA ÉS LAKÓHELYE.

A magyarországi oroszok az északi nagy szláv népcsalád azon ágához tartoznak, amely ág *kisorosz* név alatt Déloroszországban, Galíciában, Bukovinában és Moldovában lakik s öszszesen mintegy 33 millió lelket számlál.

Ugy a hazai, mint a külföldi történetirók nagy része a legrégibb időktől fogva a mai napig váltakvzva *kisorosznak*, vagy *ruténnek* nevezi e népét, sőt a török hódoltság idejéből fennmaradt a *magyar-orosz* elnevezés is, mely a mult század közepéig általánosan használatban volt.

Annyi, tény, hogy a nép magát *„ruszin“*-nak vagyis *„kisorosz*-nak“ nevezi, faji számozásánál fogva.

A kisorosz nép ugyanis a legősibb szláv eredetnek s a legtisztább szláv vérnek tartja magát s nevét a *Rusz* törzsből, származtatja, s azért a kisorosz a nagyoroszt, amely nép régi idők óta tatár és csud vérrel van keverve, „mászkály“-nak „muszkának“ hivja s mindenképen igyekszik magát tőle megkülönböztetni.

Különben is a nagyorosz önmagát „ruszkij“-nak nevezi és soha sem „ruszinnak“.

Ezt a különbbséget a magyar nyelv és történelem is érezteti. A nagy-oroszokról szóltában ugyanis mindig csak *muszkát* emleget ugy a közmagyar élő nyelvhasználat, mint összes XVI—XIX. századbeli magyar nyelvű oklevelünk.

Ezek szerint tehát a magyar géniusz szempontjából egyedül a kisorosz név illik a Back korszak németjeitől ruthén-nak elnevezett nemzetiségünkre, megkülömböztetésül illetve pedig félreértés elkerülése céljából egyedül a *magyar-orosz* a helyes, s azért mi ezt az elnevezést fogjuk ezután használni.

A nagy- és kis-oroszok közötti különbség az idők folyamán mindinkább kiélesedett és különösen a germánfajok politikai célokból vezérelt biztatása nagyban elősegitette a kis oroszok nemzeti öntudatának felkeltését, amely évek multán külön célok iránti vágyakat ébresztett.

Olyan egységes elnevezésre jutni, mely egyaránt megfelelne az ethnografiai, egyházi (vallási) és politikai követelménynek, teljesen lehetetlen. — Ruthén elnevezés pusztán csak egyházi szempontból bir vitathatatlan jogosultsággal, mert tény, hogy a római egyház a szláv ajku görög katholikusokat fajbeli különbség nélkül ruthéneknek nevezi. — E miatt azonban nem szabad e szláv ajku görög katholikusokat a gácsországi ruthén nemzetiséggel azonositani, mert való igaz, hogy azoknak igen jelentékeny, sőt talán tulnyomó része nem Gácsországból, hanem a régi Lengyelország egyéb tartományaiból és Oroszországból származott be Magyarországba. Ethnografiai szempotból tehát leghelyesebb a *kisorosz* elnevezés, mely különben hü magyar forditása a nép által magára nézve használt „ruszin" vagy „rusznák" elnevezésnek is és amely ethnografiai megjelölés nem magyar nemzetiségi vagyis politikai, hanem éppen

csak ethnografiai szempontból a gácsországi ruthénekre is ráillik. Nemzetiségi, vagyis politikai szempontból aránylag még a *magyar-orosz* megjelölés látszik a leghelyesebbnek, de tulajdonképen ebből a szempontból nincs is szükség egységes elnevezésre, mert a nép nem pályázik a magyartól elkülönitett nemzetiségi kialakulásra és politikai szempontból nem akar elválni a magyartól, ami abból is kitűnik, hogy a ruszin és rusznák elnevezést inkább csak vallásának megjelölésére a külföldön használja, — ellenben, ha a politikai megjelölésről vagy nemzetiségi hovátartozásáról van szó, különösen a külföldön, magát *uhernek-magyarnak* nevezi.

Igy születtek meg a kisoroszok által lakott országokban a különböző alkalmak által felszinre került ruthén nemzetiségi mozgalmak és ezek betetőzéseül az úgynevezett *ukrainista* törekvések, az utóbbiak abból a célból, hogy idővel az öszszes kisoroszok egy külön önálló államban egyesüljenek.

Mindezek a politikai mozgalmak hazánk kisorosz népét mind ezideig semmiféle irányban s a legcsekélyebb mértékben sem érintették. Mindössze az történt, hogy a magyarországi kisorosz nép a nagyorosz néptől véglegesen és névszerint is megkülönböztettessék, az eddig váltakozva, kisorosz, magyar-orosz és ruthénnek nevezett kárpátalji népet az utolsó évtizedekben hivatalosan is „ruthénnek" nevezték el.

A magyarországi oroszok politikai érzelmi világa, mint ezt föntebb is emlitettük, a magyar nemzetéivel azonos, partikularis céljaik egyáltalában nincsenek s ilyenekre nem is törekednek.

A magyarországi orosz nép ezidő szerint nemcsak hogy nem vágyik külön, önálló nemzetiségi kulturára, hanem ellenkezőleg nagy öröm-

mel és készséggel fogadja el a vezető magyar kulturát.

Jól tudja és érzi e nép, hogy csak a hazai kultura útján mehet előbbre úgy szellemi, mint anyagi téren és csupán ezen kultura segítségével változtathatja meg meg mai minden irányú nyomasztó helyzetét! Itt azután az a főfontosságu körülmény, hogy mily módon és eszközökkel lesz az orosz nép e kultura részesévé téve.

A magyarországi oroszok összes száma az 1910. évi népszámlálás adatai szerint: 464.270. Számuk inkább fogyóban van, részint a szomszéd magyar és tót fajokba való beolvadás, részint pedig az Amerikába való kivándorlás következtében, jóllehet természetes szaporodásuk nem mondható kedvezőtlen arányúnak Lakóhelyük az ország északkeleti vármegyéiben, nevezetesen: Máramaros, Bereg, Ugocsa, Ung, Zemplém és Sárosmegyékben van. Ezenkívül Abauj-Torna, Szepes és Bácsbodrog vármegyékben is vannak kevés számban.

II.

AZ OROSZ NÉP ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE ÉS FELOSZTÁSA.

Az orosz nép az országnak egyik igen érdekes, természetére nézve békés, kevéssel beérő és engedelmes nemzetiségét képezi.

A szűkös viszonyok, az állandó jobbágyi, mondhatni szolgai helyzet, amelyben ősidők óta él, sajátszerű jellemet adtak a népnek. A mélabús, zárkózott és gyanakvó természet erősen hozzátapadt e fajhoz, mely multjából lelkesedést nem tud a jövőre nézve meríteni.

Jól lehet életének nem egy kérdésében lassú, megfontolt és kitartó, mégis a legnagyobb mértéhben hiszékeny természetű, aminek következtében úgy jó, mint rossz irányban befolyásolható.

Általában a nyugodtság, szolgálatkészség jellemzi az orosz embert, kinek lelkülete inkább hajlik a jó, mint a rossz felé.

Egymás között igaz vonzódással, ragaszkodással és bizalommal élnek, igen csekély igényekkel s ezt a megszokott kört alig tudják nélkülözni.

A legutóbbi időkig alig vettek tudomást a külvilágról, s a világ sem igen vett tudomást ő róluk.

Nagy szegénységben, de megelégedetten éltek ősi falvaikban, s bérceik között.

A külvilággal nem érintkezvén vágyaik és kívánságaik egyáltalában nem voltak s igy a haladás iránt sem volt eddigelé semmi érzésük.

A magyar orosz nép szelid, a bizalmat hasonló bizalommal és nyilt szivüséggel viszonzó természetéből következett az is, hogy közte és urai között sohasem voltak a multban összetüzések s ami csekély perpatvar akadt hamarosan elintéződött.[1]

Az orosz gyermekded félelemmel igyekezett ősi életét, szokásait fentartani, s borzongott, ha a kor haladásának valamely új szele őt is megfújta.

Az idő kerekének szakadatlan forgása azonban mégis nyomokat hagyott az orosz nép ősi patriarchalis életében is.

Az első zökkenő a jobbágyság felszabaditásával történt. Évekig szokatlannak találta a magyar orosz a szabadságot, mert semmiképen sem tudta elképzelni, hogy ezentúl akaratának és cselekedeteinek korlátlan ura lesz.

Majd később a közlekedési viszonyok átalakulásával a nagyobb forgalom bekövetkezése mindinkább megzavarta a magyar oroszt elzárt életében, aki nagy bizalmatlansággal vizsgálta azt a különbséget, amely az ő megszokott régi élete s az elébe tárult új világ között mutatkozott.

Mint a szabad természet gyermeke rajongva csüng erdőn, mezőn és sziklás bérceken. Élete legnagyobb boldogságát és örömét abban találja, ha családjával hetekig s hónapokig foglalkozhat künn a szabad természetben, akár mint szántóvető, akár mint az erdőrengeteg famunkása, vagy a havasok pásztora.

Az orosz ember igen családias érzelmű, sze-

1 Lehoczky T. Beregvármegye monographiája.

reti feleségét és gyermekét, akiket lehetőleg mindig házatája körül foglalkoztat.

Feltétlen bizalommal az orosz csak papja iránt viseltetik, akit maga között is mindig a „mi urunknak“ nevez, ellenben idegenek s különösen a hatóságok iránt a legújabb időkig igen bizalmatlan volt. Jellemző, hogy mikor régebben a szolgabíró vagy orvos bejelentette falúba való érkezését a nép apraja-nagyja az erdőbe rejtőzött.

A nép általában erkölcsös érzelmű, nagyobb bűntények ritkán fordulnak elő körében.

Amilyen ngyon szívére vesz minden csapást, épp oly mértékben szereti a mulatozást is.

A családi események alkalmával elmaradhatatlan eszem-iszom, tánc és dal egyik nélkülözhetetlen és elmaradhatatlan része az orosz életének.

A korcsmák látogatása szintén nagy divatban van, sőt az utóbbi évtizedekben a korcsmázás s az ezzel járö részegeskedés annyira elharapózott a magyar oroszok között, hogy a hatóságok szigorú beavatkozása vált szükségessé. — Bátran elmondhatjuk, hogy a magyar orosz nép rohamos hanyatlását a nagymérvű alkolismus is elősegitette, amely párosulva sok lelkiismeretlen uzsorás korcsmáros gonoszságával, több ezer orosz családot döntött nyomorba.

Az orosz paraszt mindezek dacára nem tud elszokni sem a korcsmától, sem az iszákosságtól, hanem ha csak szerit teheti, iszik s felvidulván, nyomban eldalolja: „Ha nem iszom s te sem iszol, ki fog akkor inni, ki fog a mi szegény zsioónk árváira dolgozni?“

Egyébként nem is csoda, ha annyit iszik; hiszen alkalma van rá elég. Azonkívül üres idejét, ünnepnapját hol tölthetné el? Hiszen hét vármegyében egyetlen olvasókör, paraszt kaszinója

vagy gazdasági egylete sincs az orosznak! Igy hát egészen természetes, hogy szabad idejét csakis korcsmában töltheti, társaságot csak ott talál.

Egyik jellemző s hazafias szempontból pedig legbecsülendőbb tulajdonsága az orosznak, hogy szereti szülőföldjét, s hazáját, ahhoz szivének s lelkének egész melegével ragaszkodik.

A magyart kész örömmel ismeri el vezetőjének s a szomszédos magyarok tulajdonságait igyekszik minden téren elsajátitani.

Ha valakit különösen meg akar dicsérni, azt mondja rá: „olyan mint egy magyar“.

A magyar nyelvet — bár nem nagyon könynyen — de szivesen tanulja s bármily kevés a magyar orosz parasztnak magyar nyelvbeli ismerete, azt lehetőleg fitogtatni szereti.

A magyar orosz nép kiválóbb szellemi tulajdonságoknak nincs hijával. Nemcsak józan értelmű, de mélyebb gondolkodása és érzelmekre is képes.

Általában elmondhatni, hogy az orosz nép, mai igen kulturálatlan és elmaradt helyzetének ellenére is bir azokkal a tulajdonságokkal, melyek őt a haladásra és művelődésre képessé teszik.

Ha a nép mai kiskorúságában kellő vezetés és felügyelet alá kerül, a siker el nem marad, a kitüzött cél bizvást és fényes eredménynyel lesz elérhető.

Csak egy dolog van, ami a magyar oroszt szürke és egyhangú életében állandóan és hatalmasan befolyásolja: *a vallás.*

Az oroszok vallásossága igen nagy, sőt a vakbuzgóságig megy. És ez nem is csoda, mert a görög egyház a maga misticizmusával, ragyogó pompájával, káprázatos szertartásaival, egyházi énekeinek szivet s lelket megragadó dallamaival,

állandóan lebilincselve tartja a költői érzelgésre úgyis hajlamos népet. — Ősi vallásához, annak szertartásaihoz, az egyház tanításaihoz és parancsaihoz híven és rendületlenül ragaszkodik az orosz. Ettől soha és semmi körülmények között el nem tér, sőt még maga is szaporítja intézkedéseinek számát, pl. az elő nem írt böjtök megtartása.

Bátran elmondhatni, hogy az orosz vallásában él. A születés percétől kezdve, életének minden órája, minden cselekedete, öröme, búja háztartása, gazdagsága stb. vallásával van összekötve.

Nincs a magyar orosznak egyetlen ténye sem, amely a vallási vonatkozást nélkülözné. — A nép vallásosságából folyik, hogy a szegények, nyomorúltak iránt szánalommal viseltetik, a koldúst aki Isten nevében jár kérgetni üres kézzel el nem bocsátja.

Egyik jellemző tulajdonsága vallásosságának, hogy szeret búcsukra járni. A búcsújáró helyek közül Mária-Pócs az oroszok Mekkája. A legforróbb nyári napokon, napokig tartó, fárasztó gyaloglásokat tesz az orosz, — rendesen csapatokban — hogy lelkiszükségleteinek kielégítése végett megjelenhessen a híres pócsi búcsun. Az oroszok búcsujárásáról mint néprajzi érdekességről alább is külön fogunk szólani.

Az ünnepeket és böjtöt, amelyek igen nagy számban vannak, pontosan és lelkiismeretesen megtartja az orosz, s ezeknek mellőzését igen nagy véteknek minősíti.

A böjtök alkalmával a rendes körülmények között is igen egyszerű életmódja s táplálkozása legcsekélyebb mértékre redukálódik, s ilyenkor még a tejes ételek élvezetétől is tartózkodik, ami munka kedve és fizikai erejének nem kis csökkentésével jár.

A magyar orosz fanatikus vallásossága mellett ős időktől fogva rendkívüli babonás is.

Sok babonás szertartása és mondása van az orosznak. Ezek még a pogánykorból maradtak fenn és keresztény felfogással vegyítve mai napig is fennállanak. — Babonáihoz az orosz nép ép úgy ragaszkodik, mint vallásához. — Varázslatok, bübáj, ráolvasás, ráimádkozás stb. ma is vannak közöttük.

A babonáról, néphit stb.-ről érdekességüknél fogva alább bővebben és külön fejezetben szólunk.

Jóllehet a magyar-oroszok egy és ugyanazon törzsnek a hajtásai, mégis lakóhelyeik, nyelvük tájszólásai, viseletük és szokásaiknál fogva bizonyos eltéréseket mutatnak.

Miután az eltérő néprajzi és egyéb vonások leginkább a lakóhely szerint mutatkoznak a legélesebben, azért a hazai oroszok legáltalánosabban két osztályba sorozhatók u. m. *hegyvidéki* (verchovinai) és *siktájéki* (dolinyásnáni) oroszokra. Ami ezen két csoport között van, az igen elmosódik s külön álló harmadik csoportnak nem állítható fel.

A magyar oroszoknak csupán ezen fenti két csoport szerinti ismertetése azonban nem kielégítő, mert ezek az általános keretek igen tágak, úgy, hogy sokszor az ugyanazon csoportba tartozók között, néprajzi s egyébb tekintetben is igen éles különbségek vannak. Igy például a Mármaros vármegyei felső tiszavidéki huculok, valamint a Mármaros és beregvármegyei többi hegyvidéki oroszok sok tekintetben különböznek egymástól.

Leghelyesebb tehát a származási hely, illetőleg a fennálló néprajzi és nyelvbeli különbségek alapján eszközleni a felosztást.

Kétségtelen t. i. hogy oroszaink legnagyobb része a mai Galiciából vagy a Galicián túl eső

kis orosz tartományokból került e hazába, de hogy mely vidékről, azt a legtöbb esetben csakis a néprajz és nyelv segitségével állapithatjuk meg.

A határhoz közel eső falvakban a máramarosi huculok és a bereg és ungmegyei bojkák a velük tőszomszédos galíciai huculok és bojkák nyelvét beszélik és ruházatuk is csaknem ugyanaz. A zempléni és sárosi lemákok nyelve azonos a szomszéd galíciai lemkik nyelvével. Ellenben a Mármaros, Ugocsa és Bereg vármegyék alsó magyar-orosz rétegének — akiket a többiek blyácháknak neveznek nem találjuk meg a törzsét Galíciában. Ezek a magyar-oroszok a legrégibb telepesek s valószinüleg Kis-Oroszországból származtak be, még pedig a nagyszámú nyomokból következtetve, Moldván és Erdélyen keresztül.

Magyar-oroszainkat tehát feloszthatjuk: *huculok, bojkík, lemák, és blyáchák* csoportjára. Ehhez hozzávethetjük még a szepesi *gorálokat,* akik a galíciai ruthének legnyugotibb nyulványai.[1]

Ezeknek a csoportoknak eloszlása a következő:

A *huculok* Máramaros vármegye északkeleti részén a Tisza forrásától lefelé Trebusáig sőt Kaszópolyánáig laknak; a *bojkák* Máramaros vármegye északnyugati részén; a Taracz vizén lefelé Gányáig, a Talaboron-Köveslígetig és a Nagyág mentén Alsóbisztráig; a *blyáchák* Trebusától Husztig és Dolháig, a Nagyág, Talabor és Taracz völgyein fölfelé a bojkák vonaláig. A *bojkák* átterjednek a beregi és ungi Verchovinára is a Laborc és mellék folyói felső völgyeiben Almamezőig, Hánykovicáig, Uklináig s tovább az Ung vize és mellékágainak legfelsőbb völgyeiben lévő néhány faluban egész az Ung északnyugati zúgáig.

1 Lásld. Hodinka Antal: Osztrák-Magyar-Monarchia. Magyarország kötetét.

Tőlük s a blyácháktól tovább nyugatra Zemplén és Sáros orosza igazi lemákok, a beregieket dícskáknak nevezik, vagy máskép feketetérdüeknek, rövid magyar gatyájuk miatt.

Máramaros alsó része, továbbá Bereg és Ugocsa vármegyék orosz népe képezi a magyarországi oroszoknak zömét, magvát. Ez a csoport a legrégibb település s mint ilyen a legtisztább kisorosz elem valamennyi között a történelem eseményei ugyszintén szokásai, érzelmei és gondolkozása révén inkább van a haza földéhez hozzánőve s földrajzilag is legközelebb is áll a magyar nemzethez, amelynek történetének hosszú idők óta a kimutatható részese is volt.

A SÁROSI, ZEMPLÉNI ÉS SZEPESI KISOROSZOK.

Sáros, Szepes és Zemplén megye területén lakó ruthénekről, mint testvéreitől elzárt, — különböző hatások alá került s így némi tekintetben különválva fejlődött ruthén néprétegről a jelen helyzet teljes megértése szempontjából helyenkint külön is fognak szólani. —

Ennek a külön tárgyalásnak alapját és jogosultságát nemcsak a jelen alkalomra, de a jövőre nézve is, — mindezek részére, akik magyar-orosz nép eme csoportjával akarnak foglalkozni — a következőkbe világitjuk meg.

A magyarországi kis-oroszság (ruthénség) két fő nyelvre osztható. 1. *a tiszta kisorosz* csoportra, amely Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyékre és némi tekintetben Zemplén vm. északkeleti részére terjed ki; 2. *a rutén-tót* (eltótosodott) csoportra, amely Zemplén vm. más, ruthének lakta részére, valamint Sáros és Szepes megyékre terjed ki.

Ennek a második csoportnak hovátartozása már régóta vitás s egész irodalom keletkezett körülötte. Különböző nézőpont szerint majd a kisoroszokhoz, majd a tótokhoz számítják ezen területnek ruthén lakosságát aszerint, amint az egyik, vagy másik nemzetiség súlyarányának kell kedvezniök.

Ezen vitás terület határait: Safarik[1], Biedermann[2], Broeh[3] és több más író és ethnografus igyekezett meghatározni. Safarik idézett munkájában azt mondja, hogy ez a határvonal a Poprád folyó völgyén át Halics felől lép át Magyarországba s a Tapoly folyö mentén Rokitó, Hosszúmező s Bártfa fölött huzódik, majd innen délnek, Kurima felé egész Tapolyhanusfalváig és le a Tapoly mentén. Észak felől Sztropkót, Szinnát és Homonnát fogja körül, majd megint délnek tart a Tapoly és Ondava teknőjöben. A magyarországi tót határt ezzel szemben azonban nagyon is kiterjeszti s csak hazánk észak-nyugoti részén 15 vármegyét sorol fel, amelyekben a tótság túlnyomó. Ezen vármegyék között sorolja fel az említett vitás terület három vármegyéjét: Sárost, Zemplént és Szepest is. Holovackij (Narod. pisni Hal i. Uhor. Raszin) galíciai kisorosz író ezzel ellentétben azt mondja, hogy pl. Sáros vármegyében „a ruthénség van túlsúlyban minden más nemzetiség fölött“ s szerinte 1840-ben Sáros vm. 112500 lakosa közül 62000 esett a ruthénekre. Körülbelül erre az eredményre jut Fényes is („Magyarország Statisztikája“, Pest, 1843. I. 56. old.), aki

1 „Slovansky Narodopis — sestawil: Pavel Josef Safarik, w Praze 1849.“ I. m. 23. és 97. old.

2 „Die Ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte.“ Insbruck, I. 1862., II. 1867.

3 „Studien von der slov. Klein-rissischen Sprachgrenze im Östlichen Ungarn Kristiania 1897.

a sárosmegyei ruthénség számát ugyanakkor 66690-re becsüli. Fényes statisztikájának alaposságában pedig a legkevésbbé sem kételkedhetünk. Azok a tévedések, amelyek a sárosi, szepesi és zempléni ruthénséget illetőleg mégis oly gyakoriak, az emlitett okon kivül még onnan is erednek, hogy noha a gör. szert. kath. vallás címén, más nemzetiségeket csatolnak a ruthénséghez, viszont a lat. szertartásúvá, vagy itt-ott protestánssá lett ruthénséget pedig mindig a tótsághoz számitják. A másik tévedés az, hogy ezen területnek nyelvében már eltótosodott, de még jellegében határozottan gör. szert. kath. ruthén lakosságát is többnyire a tótokhoz számitják a nyelvi és ethnographiai tudás hijával készült összeirások. Még a hivatalos népszámlálás alkalmával is akadnak ilyen felületes népszámlálók. A vallás azonban nem elég alap a nemzetiség meghatározására, mert habár igaz, hogy a ruthének ma ezen területen is legnagyobbrészt, sőt majdnem kizárólag, görög katholikusok, de vannak közöttük, főképen az unio (1649.) óta latin szert. katholikusok, sőt itt-ott protestánsok is.

A tótosodás sem elég alap, mert habár a tót befolyás alatt ezen a vidéken a ruthén (kisorosz) nyelven kivül egyes néprajzi vonatkozások is (ruházat, szokások stb.) elváltoztak, de a történelmi adatok és a még felismerhető typus jogos és elégséges alapot szolgáltatnak nekünk arra nézve, hogy a nevezett 3 vármegyében is ruthénekről beszéljünk.

A nevezett ethnografikai elváltozások azonban viszont arra kényszeriienek, hogy külön tárgyaljunk róluk hogy sajátos helyzetüket helyesen foghassuk fel és reálisan értékelhessük.

Hnatyuk Vladimir galiciai ethnografus (Szlo-

vaki csi ruszini) „Tótok-e vagy oroszok“ c. dolgozatában a sárosi, zempléni és szepesi ruthénség történetét, nyelvét s állandóan folyó assimitációját vizsgálva a következő eredményre jut:

„A nyugati magyar vármegyék ruthénsége már nem is mutat tiszta typust; „Wasser-ruthének“-nek nevezhetnők nevezhetnők őket, úgy amint „Wasser polaken“-nek nevezik a sziléziai lengyeleket. Nemzetiségükből való kivetkőzésük egyre halad és ha valami váratlan körülmények nem állanak elő, e század folyamán nyomuk se marad: mind elvesznek a magyarság és a tótság tengerében.“ (80—81. old.)

Mikor tehát ez a historiai multjánál s jelleménél fogva is értékes nemzetiség a jelzett területen ily rohamos átalakuláson megy keresztül, — nem lehet érdektelen ránk nézve sem, hogy hová fordul, hol találja meg azt a kiegyenlitődést: a magyarságban-e, vagy a tótságban?

Ez is egyik ok, amelyért külön is kell róluk tárgyalnunk és velük foglalkoznunk.

A magyarországi kisoroszság — amint már láttuk — nyelvi szempontból[1] két fő dialektuscsoportra osztható; az egyik a tiszta kisorosz nyelvet beszélő (Máramaros, Ugocsa, Bereg, Ungehhez áll legközelebb Zemplén vármegye északkeleti és Sáros vármegye északi része) — a másik az orosz-tót csoport (Zemplén és Sáros vármegye egyéb részei és Szepes vármegye). Területünk ruthénsége között mind a két nyelvi csoport él, amelyek közül a tisztábbat *orosznak* (rusznák), a másikat *eltótosodott orosznak* (szlov-

[1] Hnatyuk: „Hungarico-Ruthenica“ és „Ruszini Prjasivszkoj eparchii jich hovori“ című dolgozatai; *I. Verchratszhij*: Znadvdi gyla piznanya uhorszkoruszkich hovoriv; *Olaf Broch* idézett műve; *Urban*: „Sárvsi tót nyelvtan vázlata“ stb. művek nyomán. *Bonkáló Sándor*: A rahói kisorosz nyelvjárás leiró hangtana.

ják) nevezhetjük. — A legkönnyebben szembeötlő nyelvi sajátság szerint orosznak nevezzük azt a nyelv csoportot, amelyben az igék inifinitvusa *tí*-re (mu), szlovjáknak pedig azt, amelynél ugyanez az alak — *c*-re végződik. Ezt a két elnevezést már csak azért is használhatjuk, mert a nép maga is használja. A „szlovják" nem egyenlő jelentésű a „szlovák"-kal, mert a szlovák elnevezést a nép is csak a tiszta tót nyelv jelzésére használja; s így ha azt mondja, hogy *po szlovonszki* beszél, akkor az eltótosodott ruthén nyelvet, vagy a sárosi-keleti-tótnyelvet érti rajta, „po szlovácki" pedig az igazi nyugati tót nyelven való beszédet jelenti. A szlovájokat néha *szotákoknak* is nevezik, de ez legfeljebb részleges elnevezés lehet, mert csak Zemplén vármegye egyes részein használatos a: *szo-* (co) névmás az orosz: *sto-* (stb), vagy a szlovják: *co* (tótul cso) helyett. Helyesebb volna, ha a szlovájokat *coták*oknak s a tiszta kisorosz nyelvűeket *stoták*oknak neveznők.

Ezen szembeötlő sajátságon kívül jellemző még a kétnyelvű csoportra nézve: a *hangsúly* is, amely a két, vagy többtagú szavaknál épúgy, mint a *lengyel* nyelvben is a szó végitől számított (utolsóelőtti (szótagon van: *bóga* (vóda), (zséna) (radúval). — A galíciai *lemákok* hangsulyozása is ugyanilyen. Ez nem azt jelenti, mintha a magyarországi kisorosz nyelv csak a galíciainak egyik, tájszólása lenne, legfeljebb azt, hogy mind a ketten közös befolyások alatt álhattak. A *lengyel* nyelv hatása a Galíciával való érintkezésünkből magyarázható, amely úgy a Zsigmond, királyféle elzálogosítás idején, mint később is elég sürü[1] volt, sőt amint Galíciából lassanként állandóan szivárogtak hazánkba kisorosz lemákok, viszont

1 *Sváby* Szepes vármegye.

a tót nyomás elől a Kárpátokra túlra is visszavándoroltak a mi ruthénjaink. — A galíciai és magyarországi lemákoknál is épúgy, mint a galíciaiaknál főképen a kiejtésben (s itt-ott a formákban is) egyes vidékek nyelve nagyon is különbözik más vidékektől, sőt pl. a jó hosszú Laborcfőn (Habura, Zemplén vármegye) a felvégesiek kiejtése egészen más, mint az alvégesieké. A felső végén pl. azt mondják, hogy gyitina *szpit* (a gyermek alszik), az alvégen pedig: gyitina *szpe*. Egyes vidékeken azonban fogalmak jelölésére is egész más szavak vannak, bár egyébként a nyelv lexikális része egyformn (pl. a báránybőr gunya- ködmön- Zemplénben, Zbojnán: zadusnik, Borón: kozsunanka, Szepesben és Sárosban pedig: szerdak. *Falu* a Szepeségen: *dedina* (— cseh —), más helyeken: *valal*, imig kisorosz eredeti neve: *szelo*. A lengyel hatáson kvül terület ünk nyelvi átalakulására igen nagy hatással volt a *tótság*, amely főképen a huszita mozgalmak idején erősödött meg hazánk most tárgyalt részében.

A magyarországi kis oroszságnak nem volt s ma sincs számba vehető *irodalma*. Akadt egy-két iró, akik a kisorosz nép számára próbáltak irni (Duchnovits, Paulovics stb.), de ezek a nagy orosz és az ószláv egyházi nyelvből átvett elemekkel kevert nyelvökkel hatni nem tudtak, mert nyelvöket alig értette meg a nép. Bizonysága ennek az is, hogy a nevezett költők termékeiből alig ment át valami a nép körébe.

A tót elem ezen a területen még jobban megerősödött a reformatio idején. Latkóczi[1] Sáros vármegyét illetőleg igy jellemzi a reformatio eme hatását: „A reformatio rohamosan egyesitette azokat az elemeket, amelyek a reformatioval rokon-

1 *Sváby* Szepesvármegye.

szenveztek és már a mohácsi vész előtt megvoltak. Ilyenekül tekintendők elsősorban a *husziták szlávajkú* utódai, akik Mátyás halála után előbb titokban, utóbb II. Lajos alatt nyiltan vallották tanaikat. Ezek nemcsak, hogy maguk *tótok* maradtak, de a katholikus vallású magyarságot is kiszorították, ami a kapcsolatban Stöckel által megnyert német elemmel előkészítette a megyei népség magyarságának nyelvi pusztulását. — A kisorosz nyelvre is roppant nagy átalakító hatással volt a tót nyelv, úgy hogy az északkeleti ruthénség (különösen szlovjákok) nyelve valósággal átmeneti nyelv lett a kisorosz és a tót nyelv között.

A tót nyelv hatását fokozta továbbá még az a körülmény is, hogy főképen az ujabb időben (a XIX. század elejétől) a magyarországi tótság kulturális szinvonala határozottan a kisoroszoké felé emelkedett. A tót patrióták erősen hozzáfogtak a tót nyelv műveléséhez s az irodalmi nyelvöket képző cseh nyelvet félretéve a magyarországi tájszólásokat igyekeztek irodalmi nivóra emelni s igy irodalmuk révén nagyon is föléleszteték a tótságban a nemzetiségi szellemet.

A tót lakósság (főképen Szepes vármegyében) tagadhatatlanul rokonszenvedett a kelyhesekkel.[1] Ebben az időben történt a Szepesség elzálogosítása is, amikor a szepesi várakkal együtt több ruthén község: Szepesjakabfalva, Kövesfalva (Kamjonka) Hársad (Littmanova), Szulin, Lublókorompa (Krempach) is lett zálogosítva, s az elzálogosított területet gör. kath. lakossága a przemislei püspök joghatósága alá lett rendelve. Ez az esemény nyelvileg is hatással volt rájuk, mert az elzálogosítás Szepes vármegyében határozottan megerősítette a tót elemet.[2]

1 A XVI. és XVII. század egyik legforgalmasabb kereskedelmi vonala is ezen a területen haladt keresztül Lengyelországba és

Saját népies irodalmának hiányát az irás-olvasás mesterségében jártas kisorosz elem saját nyelve rovására tót irodalmi olvasmányokkal pótolta. Ujabban az eperjesi papnövendékek forditanak és adnak ki évenkint egy-két hazafias irányú és sociális tárgyú füzetet a ruthén nép számára. Ezeken kivül az ungvári „Unió“ társaság lapjai és kiadványai, valamint a magyar kormány által kiadott „Negyilja“ és a Volosin Ágoston által szerkesztett „Nauka“ terjed a nép között.

A lengyel és tót hatáson kivül ujabb időben a magyar nyelvnek is van hatása az északkeleti ruthén vidék nyelvére, sőt helyenként a németnek is.

A tót nyelvből átvette az északkeleti ruthén nyelv (főleg a szlovjákoké) a fonológiát, de mindenütt megtartotta a maga hangsulyát, szókincsét és alaktanát.

Igy lett a nyugoti kisoroszok nyelve átmeneti nyelvvé, amelynek ma jóformán határait sem tudjuk kijelölni,[1] mert az átalakulás egyre tart az erős tót hatásnak bizonyos visszahatást is kellett szülnie s részben *ennek* is tulajdonitható, hogy az ugynevezett sárosi (keleti) tót nyelv teljesen elüt és bizonyos tekintetben különálló nyelvet képez a nyugoti tót nyelvvel szemben. A sárosi, zempléni tót meg sem érti pl. a liptói tót nyelvet,

vissza. Lengyelország felől árú lerakó helyek voltak: *Kassa, Eperjes, Lőcse, Bártfa, Késmárk.* fiókjaik pedig *Homonna, Varranó* és *Sztropkó.* V. ö. *Dinéky Adorján:* „Felsőmagyarország kereskedelmi összeköttetése Lengyelországgal, főleg a XVI. és XVII. században“, Bpest, 1905.

1 V. ö. *Broch* I. m. 6—7. old.: „Frühere Forshcer die die nordost-ungarischen Gegenden beobachtet haben, haben schon gesehen, dass, da spachliche Verhältniss zwischen Slovaken und Ungrorussen sich ohne weiteres durch die Bestimmung einen einfachen Grenzlinie darstellen lasst, mann *kann nicht sagen:* da ist die Sprachgrenze auf deren einer Seite wird kleirussisch, auf deren anderer slovakisch gesprochen stb.

sőt organuma (valamint a ruthéné) sem tud megbarátkozni a sok mássalhangzó torlódás okozta pergő kiejtéssel, amely valósággal nyelvtorna rá nézve.

Állításunk igazolására hivatkozunk azon tényre, hogy a mult század nyolcvanas éveiben a Sáros vármegyei iskolatanács felterjesztést intézett a vallás- és közoktatásügyi magyar királyi minisztériumhoz aziránt, hogy az elemi iskolai tankönyveket u. n. sárosi nyelven is adhassa ki, „mert — ugymond — itteni népiskoláink az állami nyomdából kikerült tót tankönyveknek nem vehetik hasznát, *nyelvezetük nálunk bebizonyosodott érthetetlensége miatt.*" Bizonyára ez a sajátságos nyelvi átalakulás tévesztett meg több kutatót, akik a sárosi, zempléni tótságot kivétel nélkül eltótosodott ruthéneknek tartják. Ez az álláspont azonban a jóhiszemü logikán kivül, kétségbevonhatatlan argumentumokkal egyáltalán nem támogatható. Ezen terület nyelvi átalakulásainak tényei néplélektani szempontból is érdekesek lehetnének, de azoknak részletezésére nem terjedhet ki egy általános keretü ismertetés. Önálló szakdolgozatban azonban sok tanusággal járhatna feldolgozása.

III.

AZ OROSZOK TÖRTÉNELME ÉS BESZÁRMAZÁSA MAI LAKÓHELYÖKRE.

A magyarországi oroszok történelmében nincsenek olyan kiemelkedő mozzanatok és események, amelyek a haza bármely más nemzetisége történetében, — ha elvétve is — de feltalálhatók.

Oka ennek egyrészt abban van, hogy oroszainknak egy része igen régen származott be hazánkba és így a régi hazájukból a múlt időkre vonatkozó magukkal hozott emlékeket, és nemzeti hagyományokat már elfelejtették, másrészt pedig, mert az utóbb jöttek igen kis csoportokban vándorolva, mint pásztorok és jobbágyak kerültek e hazába s továbbra is ilyenekül maradtak itt. A váradi regestrumból tudjuk, hogy a XIII. században Szilágyságban, Kraszna vidékén szabad, nemes ruthének is voltak. De azért későbben a nemességük révén magyarokká váltak leszámításával majdnem valamennyien jobbágyi sorsra kerültek és mint ilyenek még a megyei életben sem szerepelhettek alantas helyzetüknél fogva, s így nem várhatunk tőlük országra szóló eseményeket.

Ilyen körülmények között egységes és változatos eseményekkel telt történelemről szó sem lehet náluk.

A magyar-orosz népnek hazánkba való beszármazására nézve különböző nézetek merültek fel. Ez a kérdés sokáig eldöntetlennek látszott, míg legujabb történetiróink[1] oknyomozó munkássága ezt a homályosnak látszó pontot is mindinkább megvilágositja s a helyzetet tisztázza.

Kétségtelen ugyan, hogy a magyar-oroszok történetében még sok a felderitlen rész, még sok adat hiányzik, azért mégis általánosságban teljesen elöttünk áll a magyar-oroszok multja.

A történetirónak lesz hivatása ezt a multat tökéletesen feltárni és egységesen előadni; mi csak arra fogunk szoritkozni, hogy idézett forrásaink alapján a főbb adatok és eremények felsorolásával a magyar-oroszok multjáról általánosan tájékoztató képet adjunk.

Némely irók azt állitják, hogy oroszok már a magyarok bejövetele előtt is laktak kevés számban mai lakóhelyükön; mások szerint a hazát kereső magyarokhoz is csatlakoztak s a honfoglaló vezérekkel is jöttek oroszok. Ezen állitásokkal szemben azonban legujabbkori történetiróink oknyomozó adataiból sokan azt következtetik, hogy mai helyükön oroszok sem a honfoglalás előtt nem voltak a hazában, sem a vezérekkel nem jöttek be, hanem a XIII. század közepe óta kezdték mai lakóhelyeiket csoportosan megszállani.

Ezeket a különböző nézeteket röviden ismertetni fogjuk.

Az első nézeten lévők szerint már a magyarok bejövetelekor szláv ajkú népek lakták

1 Lásd Lehocsky I. Beregvármegye monographiájaa 116—1208. és Hodinka A. A munkácsi gör. kath. püspökség története 58—89. l.

Magyarországnak (beleértve Erdélyt is) rónáit, völgyeit, s minthogy arról, hogy e népek azután innen kiköltöztek volna, sehol sem tétetik említés, kétségtelennek mondják, hogy e szláv fajok egy része az idők folyamán beleolvadt az uj hazát alkotó magyar nemzetbe, másrésze pedig mai napig is megtartotta nyelvét és faji jellegét.

Ezen irók állitása szerint az utobbiak közé számithatók az oroszok is, de ezen irók szerint is csak igen kis részben; mert a magyarok bejövetelekor az a terület, melyen ma az oroszok laknak, akkor még sürü erdőséggel volt boritva s legföljebb a Kárpátok déli lejtőin, a patakok és folyók mentén éltek nomád pásztoréletet a Kis-Oroszországból ide átjött pásztornépek.

Az az állitás tehát, hogy a honfoglalás előtt is laktak oroszok e hazában sokak szerint, bizonyitva semmivel sincs, s figyelembe nem jöhet, mert abból a körülményből, hogy az itt lakó népek szlávok voltak, egyszersmind még nem következtethető az, hogy azok oroszok is voltak. Béla király névtelen jegyzőle mondja azután, hogy a kievi oroszok Álmos vezérhez csatlakozva, vele Pannóniába jövének s kiknek maradéka mai napig különböző helyeken Magyarországban lakik. Továbbá ugyancsak a névtelen szerint Álmos vezér a Galicia fejedelemétől nyert kétezer ijász és háromezer ruthén parasztot az ország északkeleti részein telepitett le mint határőrséget.

A névtelennek ezen kijelentéseiből sokan azt következtették, hogy az oroszok a honfoglaló magyarokkal együtt jöttek be az országba. Ez azonban némelyek szerint szintén nem fogadható el ténynek, mert arról, hogy a magyarokhoz oroszok is csatlakoztak volna sehol, még szláv irónál sem tétetik említés. A Névtelennek az az állitása tehát,

hogy az oroszok, a magyarokkal együtt jöttek be a hazába mai lakóhelyükre, csak onnan eredhet, hogy abban az időben már voltak elszortan oroszok az ország különböző részeiben, akikről a Névtelen miden alap nélkül és csupán jóhiszemüen azt következtette, hogy azok csak a vezérekkel együtt jöhettek be az országba.

A Névtelen ide vonatkozó tudosításaiból tehát sokan csak annyit vesznek ténynek, hogy az ország egyes részeiben mint például Erdélyben, Nógrádban, Krasznában, s a Dráva mellett már akkor is laktak oroszok, akik egyenkint származhattak be az országba. Igy okleveleink emlitik 1262-ben Maladik ruthén Nyitrában, 1218-ban László rutént Esztergomban, 1312. |Tyza rutént[1] Biharban Nagy- és Kisorosz falvak rutén lakósairól pedig azt mondják, forrásaink, hogy Kálmán király idejében jöttek be.

Az első adat 1254-ben említi az oroszokat Csemernye és Leszna vidékén. Továbbá ugyancsak egy 1254-iki okirat „rután sirokat“ Sepulchra ruthenoum“ emleget.

Az oroszok rendszeres betelepedése mai orosz lakta területre tehát a XIII. században kezdődik és tartott a XVII. század elejéig. Ennek a betelepedésnek története már eléggé figyelemmel kisérhető s teljesen kiderittetnek mondható s amely végeredményében az orosz népnek Magyarországba való bejöveteléről teljes képet nyujt és a következőképen történhetett.

A mai orosz lakta területen levő uradalmak birtokosai ugyanis a puszta lakatlan és üresen álló területeknek lakók által leendő benépesitését elhatározván, erre a célra egyes vállalkozókat fogad-

1 A mai Tisza család őse. V. ö. Komáromy Andrásnak e családról irott monographiáját.

tak fel azzal a kikötéssel, hogy a betelepitendő jobbágyak idegenek azaz ne más hazai földesúr jobbágyai legyenek.

Ezeket a vállalkozókat Szepesben és Sárosban *soltésznek*, a többi megyékben pedig *kenéznek* nevezték. Ezek a kenézek és soltészek rendszerint fel voltak mentve a jobbágyi adózás alól, amely kiváltságot utódaik is élveztek s az volt a feladatuk, hogy a határ mentén nomádul barangoló idegen orosz pásztor-népet egy bizonyos kijelölendő helyre mint jobbágyokat letelepitsék. Ezek a pásztornépek valószinüleg a mai Galiciából s a Galicián túl fekvő kis orosz tartományokról jöttek.

A földesúr a kenéznek vagy soltésznek engedélyt adott arra, hogy embereivel a kijelölt helyet megszállhassa s ott irtásokat eszközölhessen, telkeket kihasithasson, amelyek bizonyos időig mindennemü adózás alól mentesek maradtak, de azután az illető letelepülők mint jobbágyok meghatározott fizetéseket tartoztak teljesiteni. Ez a szerződéses megállapodás képezte az úgynevezett kenézleveleket.

Mig más nemzetiségek telepesei rendszerint egy tömegben s királyi jószágokra is szállhattak, addig oroszok csak földesúri jószágra telepithettek és kis csoportokban.

Ez az ugynevezett *paraszt telepedés* képezte tehát az orosz megszállásnak zömét, amely az illető uradalom benépesitésének történelmével egyidejüleg a magyar oroszok betelepitésének történetét is képezi.

A magyar oroszok egy része tehát mint *paraszt jobbágy* került a hazába, nem egyidőben s nem nagy tömegekben, hanem több száz év alatt.

Régi tudósitásaink többi között arról is szólnak, hogy a magyar orosz letelepültek a határ-

őrvidék védelmével is megbizattak, mint ezt több helynév is mutatja: Sztrázsa, Őr, Ördarma, Boronga stb.

Ezt az oroszok által lakott határőrvidéket Krajnának (végvidéknek, határszélnek) nevezték, amely név máig is fennmaradt a nép emlékében s későbben kisebb igazgatási kerületekre is alkalmaztatik, az egyházmegyei közigazgatásban pedig ma is használatos.

A határőrvidéki oroszok Krajnájáról több régi iratban tétetik említés, így többek között Kálmán király egy rendeletében, hogy a király meghagyja, hogy akkor, ha a király a határőrvidékre bevonul, a főispán két küldöncöt tartozzék elébe küldeni; egy XII. századbeli irat szerint II. István is megfordúlt az orosz Krajnán.

A határőrvidéki oroszok kiváltságos osztály volt s jobbágyi terhektől menten a király szolgálatában állottak; a történelem a fegyverrel szolgált oroszokat szabadoknak emliti.[1] Voltak a királyok udvarában ajtónállókul s egyéb tisztükkel alkalmazott oroszok is, sőt nem egy bizonyos méltósággal is fel lett ruházva. Igy Palma szerint egy magyar báró címében foglaltatik ez is: „Banus de Rusznya"; 1299-ben pedig Gergely beregi főispán „Officialis ducis ruthenorum"-nak mondatik.

A XV. és XVI. században pedig oly gyakran alkalmaztattak udvarnokok és oroszok közül ugy, hogy a kamarások és testőrök hivatali neve általánosan „ruthenus" „ruthén"-nek mondatott, még ha magyar is volt az illető s az irántuk való bizalom igen nagy volt.

Bereg vármegyében egészen a XVIII. száza-

1 Ilyenek már a XIII. századbeli Váradi regestrumban is szerepelnek.

dig egy kilenc orosz helyiségből álló terület is Krajna néven volt ismeretes, melynek élén vajda állott s különféle kiváltságokkal volt ellátva.

Az idők folyamán azonban a magyar oroszok és az általuk alkotott kiváltságos területek, előjogaikat s kiváltságaikat elvesztették s a többi parasztokkal egyenlő jobbágyi állapotba kerültek és abban végleg megmaradtak a legujabb időig.

Nagyobb mértékben szaporították az itteni oroszok számát azok az oroszok, akik Nagy Lajos idejében Korjatovics Tivadar podoliai herceggel vonúltak be.

Korjátovics kisérőinek számát 40.000 főre, sőt családra tenni, mint némelyik teszik, szembe szökő nagyitás, mert ő mint menekült került az országba s nem valószinű, hogy szükebb környezetén kivül, nagyobb tömeget hozott volna magával. Akinek 40.000-nyi népe van, nincs oka a menekülésre.

De leginkább növekedett a hazánkbeli magyar-oroszság száma a XVI. és XVIII. századokban azon galiciai oroszok bevándorlása által, akik a lengyel nemesség zsarnoksága elől menekülve, a magyar-orosz lakta vidékek felső részén kerestek és találtak menedéket. A hazai határszélen elterülő orosz falvak óriási többsége ezeknek a menekülteknek köszöni létezését.

Első részletesebb és igen érdekes jelentésünk[1] a magyar-oroszokról 1570-ből való.

Miksa király t. i. 1570-ben négytagú bizottságot küldött ki az északkeleti felvidékre, hogy az 1567-ben az ottani királyi jövedelmek kezelésére életbeléptetett szepesi kamara nehezen kezdő működését a helyes irányban meginditsa, a jövedelmet a kiadással összhangba hozza s lehetőleg uj

[1] V. ö. Hodinka. A munkácsi gör. kath. püspökség tört. 38 l.

jövedelmi forrásokat nyison. A bizottság 1570. augusztus 4-én Kassán kelt terjedelmes jelentésébe tudositást szőtt be a magyar-oroszokról is. A rendkivüli érdekes és becses jelentés a lehető legkedvezőtlenebb szinben tünteti fel a tipikusan pásztornak jellemzett magyar-oroszat. Papjaikról felemliti s kiemeli, hogy a nép annyit adózik nekik, hogy a földes úr részére alig marad valamije. Érdekes, hogy ez a németekből álló bizottság már akkor ugyanazt mondta, amiket a magyar-orosz lakta vidékeket felkereső német utazók ma is hangoztatnak.

Akkor a XVI. században a bécsi körök ugyancsak érdeklődtek a magyar-oroszok iránt.

Országgyüléseinken évtizedeken át ott szerepelt mai kifejezéssel élve a „rutén kérdés".

A királyi előterjesztések közt t. i. hosszú időn át ott van a Bécsből jött kivánság, hogy a rutének akiket az 1481. 3. t.-c. és az 1495. 45. t.-c. felmentettek a tizedfizetés alól, szintén fizesenek tizedet, amit azonban a rendek a törvényekre hivatkozva mindannyiszor megtagadtak.

Az oroszok tehát nagyobbrészt mint jobbágyak kerültek be a hazába s ilyen állapotban maradtak évszázadokon át, — egykedvüen viselve sorsuk minden jó és rossz oldalát. Földes uraik velük kivétel nélkül meg voltak elégedve s ők is hűséggel és ragaszkodással viseltettek iránţuk és uj hazájuk iránt.

E tekintetben különösen II. Rákóczi Ferenczhez mint urunkhoz és az általa képviselt magyar ügyhöz való kitartó hűségük és odaadásuk a történelemben is elismerve van. Rákóczi Ferencz „legkedvesebb és leghivebb népének" nevezi a magyar-oroszokat a kik erre ritka hüségükkel valóban rászolgáltak.

Rákóczi Ferenc emlékezete még ma is élénken él a nép körében. Nevéhez nem egy legendaszerü esemény füződik és él a nép száján az igazi kuruc dallamokkal egyetemben.

Csendes és békés sorsban távol a világ eseményeitől találta a magyar-orosz népet az 1848-49-iki szabadságharc és a jobbágyság felszabaditásának ténye.

Mindkét esemény egyhangú és sivár életében hatalmasan, felrázta a magyar-orosz népet. Habozás nélkül állottak a magyar nemzeti ügyhöz, harcoltak buzgón és kitartóan a végküzdelemig. Nem egy orosz pap, papnövendék és tanuló ifjú neve szerepel a honvédek dicső tetteivel együt. emlitve.

A magyar-orosz nép ez alkalommal újból kimutatta hüségét és szeretetét a haza iránt s megdönthetetlenül kifejezte ebbeli érzelmeit, hogy a magyar nemzetet erős oltalmazójának elismeri.

Jobbágyi állapotából való felszabaditása oly váratlanúl érte e népet, hogy az új helyezetbe sokáig nem tudta beleélni magát.

A hazai oroszok multjának és külső történelmének az előadottak képezik a főbb vonásait.

A belső történetük egy részét azok az adatok képezik, amelyek a jobbágyi összeirások, tartozások, kötelezettségek s azok lerovásával stb. vannak összefüggésben s minden nagyobb esemény híján vannak; másik és pedig nagyobb részét pedig egyházi és müvelődés történeti viszonyaik teszik.

Igen helyesen jegyzik meg tehát egyes irók azt, hogy oroszaink múlt szereplése legnagyobb részben egyházi téren nyilvánúlt, vagyis jobban mondva „a magyar oroszoknak csak egyháztörténetük van, s ennek keretében elfér az, ami történetüknek nevezhető".

Ennek következtében oroszaink vallása és egy-

házi viszonyairól külön és bővebben fogunk szólani.

Ősi települési helyeiről aztán el-elhúzódott a ruthénség s másodlagos település helyeik is vannak.

Igy Zemplén vm. Monographiája szerint: „A XIV. században Zemplén vármegyében első izben Koriatovics Tódor Sátoraljaujhely és Homonna környékére telepitett oroszokat. Eleinte nem is voltak állandóan letelepülve, hanem hazánk északkeleti részein csatangoltak . . . Zemplén vármegyében leginkább a mai szinnai járás területét lepték el, mely még a XV. században is jórészt lakatlan terület volt, de azért tömegesen telepedtek le az Ondava, a Latorca és a Laborc völgyeiben is, úgy hogy e vidék még a XVII. században *tiszta ruthén volt* és csak a XVIII. század folyamán kezdtek mindegyre jobban beleolvadni a szlávságba (talán a tótságba ?) s kisebb mértékben a magyarságba is.“ Ugyanezen munka tovább (a 365. oldalon) *őslakóknak* is nevezi a kárpátalji ruthéneket, s IV. Béla királynak 1252-ben IV. Ince pápához intézett levelére hivatkozva már a Koriatovics-féle település előtt is beszél róluk s azt állitja, hogy akkor schizmatikusok voltak. Később az 1326. évi Pethő Péter-féle fölkelés részesei között is emliti őket, mint akik a felkeléstől helyzetük, főképen vallási ügyeik jobbra fordulását várták.“

Az eperjesi egyházmegye schematizmusa szerint[1] Zemplén vármegyében a XIII. (Habura, ma Laborcfő) és a XIV. században a nagy erdőirtásck helyén (Csertezs, ma Nagycsertész) máig is létező ruthén községek keletkeztek.

1 Schematizmus ven. cleri. gr. rit. cath. Eperjeniensi pro anno D. 1898. 212. 23. old.

Szepes vármegyében is már jóval a Koriatovics-féle település előtt találkozunk a ruthénséggel, sőt egyes helyeken a XIV. század elején már szervezett községi életet találunk náluk. Jakubjánban (ma Szepesjakabfalva) már 1322-ben görög szertartású parochia van. Jarembina (Berkenyéd) is már 1329-ben népes község. Nagy-Lipnik (Nagyhársas) 1338-tól ismert község. Ugyanilyen régi ruthén község Littmanova (Harsád(,s, amelynek 1570-től görög szertartású parochiája is van.[1]

Szepes vármegyében érintkezik először a ruthénség a tótsággal. Az első tót áttelepitések a XIII. század második felében kezdődnek. Nemsokára Liptóból történik nagyobb mérvű tót település. (Ebben az időben ott sok schizmatikus ruthén lépett át a latin szertartású egyházba.) A XIV. század első felében már Sárosban is érintkezik a két szláv faj. Szent-Kereszten 1340-ben egy apostoli breve tanusága szerint megtelepül a Ferenc-rend azért, hogy a körüllakó (a tótsággal vegyes) ruthéneket megtérítse.[2]

Ebben az időben Gömör vármegyében (sőt Abauj és Borsod vármegyékben) is van a tótsággal vegyes ruthénség,[3] mely maig teljesen assimilálódott, úgy hogy az ott lakó gör. szert. katholikusok nyelv, népszokások ruházat stb. tekintetében teljesen egyeznek a környék és a szomszédos vármegyék nyugati tótságával, illetve magyarságával. *Petrusevics* (lembergi kanonok) egyik dolgozatában azt bizonyitja, hogy a X. századtól kezdve lassanként szivárogtak be hazánkba a rut-

1 Schem. ven. cleri. gr. rit. cath. Dioec. Eperj. 1878.
2 Wagner Dipl. Com. Sáros 519. old. „Praesertim cum ipsi populis (tótok) habeant intra se Ruthenos, qui sunt schizmatici."
3 L. Batrholomaeides: Memorabilia provinciae Csetnek 1779. „Deprehendimus his in oris signa ritus Christiani non tantum latini, verum etiam *graeei* seu potius *Ruthenici.*',

hének. Ennek a felfogásnak híve *Balogh Pál* is, aki „Népfajok Magyarországon“ cimü nagyszabású müvében a tótságba mintegy *beékelődött* elemnek mondja a sárosi, zempléni és szepesi ruthénséget, mig *Duliskovics* („Isztoricseszkija Csertő Uhroruszkich“ cimü müvében) és mások álláspontja az, hogy a magyarokkal beköltözött ruthénség a tótság nyomása alatt vonult itt a periferiákra s a szinte hozzáférhetetlen hegyközökbe. Itt mintegy szigetet képezve, úgy, ahogy, megőrizte faji jellegét, mig végre a haladás előidézte érintkezés meg nem kezdette rajtuk a tótság javára szolgáló átalakitó munkáját.

Hogy a Galiciából való beszivárgás is tény, annak még a jelenben is több élő bizonyitéka van. Igy például Lukó sárosmegyei község leány-egyházában *Venécén* (Venecia) mai napig is megvan az a fatemplom, amelyet, mint a mellette álló harangláb felirása bizonyitja, 1654-ben Galiciában épitettek s 1774-ben hozták át hazánkba Veneciába. Ez a tény a rokon szomszédok érintkezésén kivül az ő nagy szegénységüknek is a bizonyitéka, mert különben aligha vettek volna meg egy több mint száz éves fatemplomot.

Mai elhelyezkedése a ruthénségnek ezen a területen a következő:

a) Sáros vármegyében;

Sáros vármegye 382 községe közül 119 olyan községet találunk, amelyekben a faji többség kisorosz (ruthén). Ezek a községek szinte zárt tömegben: 1. a Poprád-völgyében (felső-tárcai járás:) 2. a szekcsői járásnak a sárosi Magura és Jávor hegység alatt elterülő részén, 3. a makovicai hegyek körül (tapolyi és makovicai járás). 4. az Ondava völgyében s az Ondava melléki hegyekben feküsznek. Szétszórtan: a Csergó hegység

alatt, a Tarca-völgyében, a Szekcső-völgyben s a Tapoly-völgyben és a környékén vannak még kisorosz községek.

A Poprád völgyben; Máté (Matiszova.)[1], Kishárs (Kislipnik), Sáros-Szulin, Hosszúvágás (Langó), Paprádófalú (Sztarina), Hajtóka (Hajtovka), Sárosujlak (Ujak), Kormos (Gromos), Feketekút, Orló, Pusztamező, Csércs (Csircs), Poprádökrös (Oroszvolya) és Abroncsos (Obrucsnó);

a Magura és a Jávor hegységek alatt; Livóhuta, Kavicsos (Livó), Venéce (Venecia), Lukó, Kőtelep (Kruzslyó), Malycé, Szánkó (Sznakó), Geréb (Hrabszke), Kuró, Végpeti (Pitrova), Felsőfricske (Fricska), Cigelka, Sárosgörbény (Krive), Boglárka;

a makovicai hegyek körül; Vajkvágás (Valykóc), Sápony (Sapinyec), Benedekvágása (Benedikóc), Berezóka (Brezuvka), Ortutó, Molnár vágása (Mlinaróc), Róna (Rovno), Gyertyánpatak (Hrabovcsik), Felsőcsernye (Cernina), Kiskurima (Kurimka), Csarnó, Komlóspatak (Komlósa), Biharó (Becheró);

az Ondava völgyében; Ondvafő (Ondavka), Felsőpagony (F.-Polyánka), Váradka, Alsó-Pagony (Alsó-Polyánka), Borókás (Jedlinka), Hutás (Hutka), Miklósvölgye (Miklova), Felsőmerse (Mirossó), Cigla, Végrosztoka (Rosztoka), Kecskőc (Kecskóc), Cseres (Dubova), Alsómerse, Felsöodor (Orlich), Alsó- és Felsőfenyves (Jadlova), Alsó- és Felsővizköz (Szvidnik), Rákóc, Mérgespatak (Meggeska), Patak (Potoka), Viskó, Köröség (Kruzsinyec);

az Ondava melléki hegyekben; Kishollód

[1] Jellemző voltuk miatt a helységeknek a legujabb hivatalos magyarositásáig használt kisorosz neveit is közöljük.

(Gavranyecz), Dolhonya, Mészégető (Vapeník), Kisfagyalos (Szvidnicska), Belejóc, Suzsoly (Kruzslyova), Alsó- és Felsőhímes (Píszana), Dobroszló (Dobroszlava), Ladomérvágása, Felsővárgony (Vagrinec), Szemes (Semetkóc), Kisolysó (Olsavka), Végcsarnó (Krajna-Csarno), Ladomérmező (Kr.-Polyana), Felsőhunkóc, Karóc (Korejóc), Kismedvés (Medvedzse), Végortovány (Kr. Porubka), Sarbó, Alsó- és Felsőkomárnok (Komarnik), Bátorhegy (Krajna-Bisztra), Meredély (Príkra), Rózsadomb (Bodruzsál), Mérfalva (Mírolya), Körmös (Kozsukóc), Szárazhegy (Szuha), Peszternye (Psztrína), Kisgombás (Gríbó).

Sáros vármegye északkeleti részén a kisorosz elem a tömegesebb s egész elhelyezkedése a Gácsország felől és Bukovinából való beáramlásra vall. *A Csergó hegység alatt;* Radoskő (Hradiszkó) és Zavadka, a Cerna-Hora alatt Miklósvágása (Miklusovec), a Tarca-völgyben Balázsvágás, Csendespatak (Stelbach), Bajorvágás (Bajírovce), Kijó, Olajpatak (Olejnok), Som, Színyefő (Rencsíssó), a *Szekcsővölgyben* Fulyán és Réső, a *Tapolyvölgyben;* Alsó- és Felsőtaróc (Tvarosc), Endrevágása (Andrejova), Bélavézse (Belovezsa), Kozsány, Istvánd (Stefuró), Szobos, Fías, Mátévágás (Matovci), Kabalás (Kobulnica), Kisszabados, Oroszvolya, Mátyáska, Lőrincvágás (Vavrínyec), Porszács (Proszács), Remenye, Balázsi (Vlacsa), ruthén községek fekszenek. A Tapoly-völgy 40 községe között 16 a kisorosz, de ezek nagyrésze napjainkban rohamosan tótosodik.

A zárt területeken élő kisoroszságba már mindenütt beleékelődnek a tót szigetek is, igy: a Poprádvölgyben 4, a Magura és Jávor hegy alatt 7, a makovicai hegyek alatt 4, az Ondava völgyben 9, az Ondava melléki hegyekben pedig 1 tót

helység, amelyek legnagyobb részt a közelmultban, (mintegy 30 évvel ezelőtt is) még kisorosz helységek voltak. Több mint 30 sárosmegyei község eltótosodása ment végbe az elmult félszázadben, mind olyan községeké, amelyek lakossága mai napig is gör. szert. katholikus. A vallásra itt azért hivatkozhatunk, mert a schizmatikus kisoroszok uniója történeti tény, míg arról sehol sincs szó, hogy a tótok tömegesen vették fel volna valahol a görög szertartást, vagy hogy mind schizmatikusok — unióra léptek volna. — A szertartás és vallás változással járó tótosodást nem is említjük, bár erre nézve egyházi anyakönyveink, s multakban sűrűn előforduló elkeresztelési surlódásaink elég bő adatot szolgáltathatnának. Ez a tény egyben ellentmond Balogh Pál hatalmas munkájában olvasható azon tévedésnek is, hogy pl. Sárosban a ruthén és tót faj bizonyos averzióval viseltetik egymás iránt. Az érintkező pontokon mindenütt az ellenkezőt tapasztaljuk, mert az említett szertartás változtatásokon kívül a két faj összeházasodása és a kisoroszságnak ebből származó állandó térvesztessége napnap mellett tapasztalható jelenség. A kisorosz ilyen esetekben valósággal szégyenli nyelvét, viseletét, s mihamar megtanulja a kisorosz s lengyel elemekkel vegyült, u. n. (sárosi) keleti tót nyelvet. A városokba került kisorosz cselédség is, úgyszólván az első perctől fogva, nyelvben, ruházatban egyaránt megtagadja a faji mivoltát, mert azt hiszi, hogy így *urasabban* cselekszik, beszél. Az Amerikába vándorolt kisoroszság társalgási nyelve is nagyobbára tót, mert azt müveltebbnek tartja stb. Ezek mind a közeledésnek s nem az averzionak jelei.

b) Zemplén vármegyébe;

Zemplén vármegye 451 községe közül 124 kisorosz és több eltótosodott községben lakik a

kisoroszság. A kisorosz községek a Laborc folyó felső folyamszaka mellett Homonna vidékén (27 község), a Ciróka-völgyben (19 község), a Jablonka-völgyben (10 község), az ungmelléki hegységekben (21 község), az Olyka-völgyben (31 község) és az Ondava-völgyben (15 község) feküsznek zártabb közösségben. Szétszortan egy-egy községben a Hegyalján a szerencsi és a gálszécsi járásokban (Komlóska és Bacskó) élnek még kisoroszok.

Homonna vidékén: Izbugya-Radvány, I. Rokitó, Homonna-Radvány, Homonna-Rokitó, Obajna (Homonna-Zbojna), Horbók-Radvány, Világ, Virava, Megyfalva (Olsinkó), Csabaháza (Csabalóc), Izbugyabéla, Ökröske (Volyica), Alsó, Felső és Horbók-Csebény, Szukó, Roskóc (Ruskovci), Laborcrév (Kranszníbrod), Nyágó Rokitóc, Mezőlaborc, Vidrány, Palota, Kalenó, Boró, Laborcfő (Habura), Nagycsertész;

a Ciróka-völgyben: Takcsány (Sztakcsin), Zuhatag (Rosztoka), Jármos (Jalova), Czirókaófalú (Sztarina), Dara, Szedreske (Osztruzsnica), Zellő (Zuelle), Szomolnok (Szmolník), Nagypolány (Polena), Zemplénoroszi (Oroszruszka);

a Jablonka-völgyben: Méhesfalva (Pcsolina), Csukaháza (Csukalócz), Juhos (Parihuzóc), Vendégi (Hosztovicza), Telepóc, Alsó- és Felsőamád (Jablonka), Szinnamező (Nechvaly-Polyánka), Tölgyeshegy (Zubna), Tüskés (Pichnye);

az ung-melléki hegységekben: Runyina, Oroszpatak, Tapolya, Kis-Pereszlő (Prisztlop), Kolbászó, Novoszedica, Zboj, Kriva-Ulics, Ulics, Kálnarosztoka, Orosz-Volova, Klenova, Mihajló, Brezovec, Kolonica, Ladomér, Krakova-Rosztoka, Orosz-Bisztra, Orosz-Hrabóc, Dubrava, Inóc;

az Olyka-völgyben: Alsó- és Felsöladács (Vladica), Zemplén- és Sáros-Bukoc, Kistavas, Nagytavas,

(Sztaskóc), Nagyderencs (Dricsna), Mikó (Mikova), Kisberezsnye (Brezsnyice), Homonna-Olyka, Kriva-Olyka, Piszkaróc, Máriakút (Rafajóc) és Zavada, Havaj, Mákos (Makóc), Hegyesbisztra (Sztropkó-bisztra), Variháza (Varehóc), Velkő (Velkrop), Kálnok (Kálnik), Érfalú (Potocska), Vojtvágása (Vojtóc), Pusztaháza (Pucák), Repejő, Jobbos (Prauróc), Sztropkó-Olyka, Oroszkánya (Orosz-kajna), Oroszvágás (Oroszporuba), Hegyvég (Prí-tulyán), Barátlak (Rohozsnyik), Zemplénpálhegy (Pakasztó). (Balog Pál csak 10 orosz községet sorol fel ebben a völgyben, de ez a tévedés csak az összeirók felületességéből eredhet . . . Igy akár az egész itteni ruthénséget tótnak lehetne tekinteni. Különben itt még a tótosodás sem oly mérvű, mint egyebütt. Az ilyen tévedés könnyen megesik, az összeirásoknál. Magam hallottam, hogy mikor egy népszámlálót arra figyelmeztettek, hogy téved, hogy tótnak jelzi a kisorosz községet, — amire azt felelte, hogy az „mindegy" — és meghagyta a „tót" jelzőt.)

az Ondava völgyben: Oroszkázmér, Istvántelke (Stefanóc), Kisvalkó, Lomna, Detre, (Detrik), Oroszkrucsó, Felsőolsava, Borosnya (Brusnyica), Kisvölgy (Krizslóc), Jakabvölgye (Jakosóc), Köves (Kolbóc), — ruthén községek feküsznek.

Egy fél századdal ezelőtt az Ondava-völgyben még körülbelül 15 községgel többet laktak a kisoroszok, mint ma. Ugyanez a változás, de kisebb mértékben a Laborc-völgyben és Tapoly-völgyben is végbement, sőt a gálszécsi Hegyalja 12 községéből is 9 volt kisorosz népességű 50 évvel ezelőtt. Ma túlnyomó részben tótok s kisebb részben magyarok ékelődtek be ezen területre. A tót áramlat egyre feljebb szorította a kisorosz nyelvhatárt s terjeszkedése közben jó nagy contingenst eltótosított a zempléni kisorosz lakosságból.

C) Szepes vármegyében: Zártabb területen sehol sem él a kisoroszság. Az egyes völgyekben két-három kisorosz község huzódik meg a szomszédos tótság és németség között.

a Gölnic-völgyben: Kojsó s az eltótosodás felé haladó Nagy-Kunchfalva (Helcmanóc);

a Hernád-völgyben: Alsó- és Felsőszalánk (Szlovnika);

az iglói járásban: Görögfalú (Zavadka);

a szepesváraljaiban: Nagyolsva (Olsavica);

a lőcseiben: Tarcafő (Toriszka) és Alsó-Répás;

a késmárkiban: Száztelek (Hodermark);

a lublóiban: Szepesjakabfalva;

a szepesi Magura alatt: Osztornya (Oszturna), Nagyhársas (Nagylipnik), Nagymajor (Folyvárk),

a Popråd-völgyben: (lublói járás) Kövesfalva (Kamjonka), Berkenyéd (Jarembina), Hársád (Littmanova), Nagyszulin (Szepes-Szulin) és Lubló-Korompa (Krompa) kisorosz községek feküsznek. A vázolt területen csekély hullámzással szaporodott — fogyott a kisoroszság, amelynek természetes szaporodását viszontagságos multja a más fajokba való beleolvadás s ujabban a nagymérvű kivándorlás akadályozta és akadályozza meg.

Az alábbi táblázatban 1823-tól kezdve hozzávetőleg a következő volt a kisorosz népesség a tárgyalt három vármegyében:

Az	1823.	1833.	1846.	1848. években:
Sáros vm.	58700	61150	68500	61160
Zemplén vm.	42400	41321	44000	37166
Szepes és Gömör vm.	26700	28510	31300	31900

az	1855.	1859.	1868.	1878.	1889. években:
Sáros vm.	53400	48900	53700	56383	57000
Zemplén vm.	34765	30742	33800	34100	34000

Szepes és Gömör vm.	28400	27800	29200	29400	31600

	az 1898.	1906.	1908. években:
Sáros vm.	60800	62000	55700
Zemplén vm.	38200	41300	32000
Szepes és Gömör vm.	33000	35700	32000

Ez a hullámzás sok viszontagságról és veszteségről beszél.

Egy-két ilyen jellemző adat: Az 1846-tól 1848-ig az eperjesi egyházmegye híveinek, jórészt a ruthéneknek száma 18000-rel apadt, amire nézve a schematizmus igy világosit fel: „cuius enormis decrestentiae causa fuit femes ac deinde erumpentes diversae infirmitates." Tehát az éhség és a betegségek voltak okai — ujabban pedig a legnagyobb betegség: a kivándorlás és a beolvadás okai a csekély, s a faj szaporusága mellett *csökkenésnek* mondható néphullámzásnak. Ugyanilyen csapások érik a vázolt területet pl. 1827-ben, amikor a gyér aratást inség és járvány követi. (Felső-Zemplénben Sztakcsin, Szropkó, Papina környékén csak harmadnapos kenyeret szabad enni, a bükkmakkból pogácsát kell sütni, galagonyát kell szedni és száritani, répát száritani eledelül). Nagy árvizek és gyakori marhavész is sutja ezt a vidéket.

1831-ben Tarnopol felöl ide is ellátogat kolera. A biztosok a ruthének között állandóan Oroszruszkán, Jablonkán, Vidrányban és Sztropkán tartózkodnak. A kolerával egyidőben kitör a nagy parasztlázadás is, amelyben a ruthénség nem igen vesz részt, legalább tömegesen nem.

A legutóbbi időben jobb napok virradtak ugyan e vidék sokat szenvedett kisorosz népére, de nagy ára van ennek a kis jólétnek: egy értékes fajnak szemmel látható pusztulása.

Régi kis-orosz fatemplom.

IV.

AZ OROSZOK VALLÁSA ÉS EGYHÁZI VISZONYAI.

A magyarországi oroszok még a hazába való beköltözésük előtt, a Photius konstantinápolyi patriarcha idejében a IX. században egymástól elszakadt, latin és görög szertartású illetőleg a nyugati és keleti egyházak közül az utóbbinak lettek hívei. Különösen szent Methód és Czirill szláv apostolok és hittérítők buzgólkodása birta rá a szlávokat s igy oroszaink elődeit is a keleti egyházhoz való csatlakozásra. Az említett apostolok leginkább azzal hatottak, hogy minden nép saját nyelvén dicsérje az Istent.

Mivel pedig VII. Gergely pápa koráig nem volt nagy különbség a keleti és nyugati egyház fegyelme és szertartásai között az oroszok majdnem a XIII. századig azon latin szertartású püspök alá tartoztak, akinek egyházmegyéjében laktak. Hazai görög szertartású püspökségről a XV. századig nincs hiradásunk.

Mikor azonban VII. Gergely pápa és utódai, de különösen III. Incze a latin egyház fegyelmét és szertartásait a keleti egyház híveire is kezdték rákényszeríteni, ezek hogy ősrégi szokásaikat és szertartásaikat megtarthassák, teljesen elszakadtak

a nyugati egyháztól. Az elszakadás folytán a nép főpásztorok nélkül maradván, szükség esetén az oláhok az ungro-vlachiai érsekhez, az oroszok pedig a szomszédos Galiczia és Moldova görög nem egyesült püspökeihez fordúltak.

Antonius konstantinápolyi patriarcha, a Mármaros, Ugocsa vármegyékben és Beregvármegye keleti szélén lakó óhitű oroszokat 1391. évben a Mármaros vármegyében fekvő *körtvélyesi kolostor* feje, mint *főapát alá* rendelte, akit vissont a jászvásári nem egyesült érsek alá utasitott; — míg a többi orosz egyház feje az 1360. évben Korjátovics Tódor herceg által alapitatott munkácsi kolostor apátja lett, ez pedig a premisli püspök főhatósága alá tartozott.

Első püspöküket 1491. évben emlegetik az oklevelek, amikor II. Ulászló király *Jánost*, a munkácsi kolostor fejét nevezte ki püspöknek, s a körtvélyesi főapát alá tartozott híveket is alája rendelte. Ezután is a keleti, nem egyesült egyházhoz tartoztak az oroszok, míg végre Jakusics György egri püspök buzditására Rosztosinszky Parthen Péter szent Bazil rendi szerzetes élén 1646 évben visszatértek a katholikus kebelébe, illetőleg elfogadták az *egyházi úniót* oly föltétel alatt, hogy a keleti egyház ősi szertartásait és fegyelmét sértetlenül megtarthatják.

Ez alkalommal azonban az úniót a papságnak és a híveknek alig egyharmad része fogadta el, míg a többi nagyobb rész továbbra is a görög nem egyesült egyház híve maradt, egészen a XVIII. század közepéig.

Ebben az időben a magyar-orosz népnek kétféle püspöke volt: görög egyesült és nem egyesült, az utóbbi különösen az erdélyi fejedelmek támogatásában részesült.

VII. Sándor pápa 1689. évben ezt a visszás helyzetet megszüntetni akarván, Kollonics Lipót gróf biboros érsek javaslatára De Camelis János József nevü szent Bazil rendü görög nemzetiségü szerzetes személyében apostoli vicariust nevezett ki a magyarországi összes görög szertártású hivök élére.

De Camelis és utódai elsö és legföbb kötelességüknek tartották, hogy az únió terjesztésén, illetöleg állandósításán munkálkodjanak.

Ez, ha nem is azonnal, de idövel mégis teljesen sikerült, mert *ma már az összes magyarországi oroszok a görög egyesült egyház hívei s közönségesen görög katholikusoknak neveztetnek.*

Jóllehet az egyházjog szerint az apostoli vicáriusok közvetlenül a római szent Széknek vannak alárendelve; mindazonáltal úgy I. Lipót De Camelist, mint utódai az egymásután következö többi vicáriusokat az egri püspök fennhatósága alá helyezték és pedig abból az okból, és célból, hogy az egri püspök közelröl ellenörizhesse az apostoli vicáriusoknak az únió terjesztése és megerösítése érdekében kifejtett müködését.

Ez a királyi intézkedés, mivel egyrészt ellenkezett a tételes egyházjoggal, másrészt pedig, mivel azt az egri püspök igen tág értelemben magyarázták és alkalmazták, hosszas és elkeseredett viszálkodást idézett elö az egri püspök és a munkácsi apostoli vicáriusok között. Ennek 1771. évben a pápa Mária Terézia királynénk kérésére úgy vetett véget, hogy a munkácsi püspökséget önállósította s annak püspökét az egyházjog szellemében az esztergomi érseknek mint metropolitának rendelte alá.

Ezen idö óta a görög katholikus vallást követö magyar oroszok egyházi élete a rendes me-

derben halad és a munkácsi görög katholikus püspökök kormányzása alatt ősi szertartásaikat szabadon gyukorolják s amellett a katholikus egyháznak is hívei meg nem szüntek lenni.

A munkácsi püspökség székhelye 1775-ben Munkácsról Ungvárra tétetett át, s itt székes káptalan is alakittatott.

De miután ezen új egyházmegye igen nagy terjedelmünek mutatkozott, VII. Pius pápa 1816. évben I. Ferencz király kérésére a Zemplén vármegye nyugati szélén, továbbá a Sáros, Szepes vármegyékben lakó keleti szertartású hívek számára az eperjesi püspökséget alapította; míg a Bács-Bodrog vármegyében lakó oroszokat a horvátországi körösi görög katholikus püspökség joghatóság alá rendeltek.

A munkácsi püspökök — kiknek eddigi száma 30 volt, — mindig kiváló gondot igyekeztek forditani az orosz nép előhaladásának előmozdítására, nem egy közülök elévülhetetlen érdemeket szerzett e téren.

A püspököknek segitségére voltak minden tekintetben a papok is, különösen az utóbbi évtizedekben, amióta müvelt és felvilágosodott papság gondoskodik a magyar orosz nép lelki szükségleteiről. Ez azonban régebben nem így volt. Mert a papok — akiket *batykónak* (atyus) neveztek s külsőre és életmódra nézve alig különböztek híveiktől, a müveltség igen alacsony fokán állottak s maguk is századokon át jobbágyi állapotban voltak, amiből csak a XVII. században szabadultak fel.

Amikor De Camelis püspök, illetve apostoli vicárius 1693. évben a zboroi várba zsinatra papjait összegyűjtötte, azok legnagyobb része gubában, subában s bocskorban s hátán élelmiszeres tarisz-

nyával jelent meg. Blazsovszky apostoli vicárius pedig az egri püspökhöz intézett felterjesztésében azt mondja, hogy a parochusok kasszájából kiutalt 1000 forintot kiosztotta ugyan, de a nyugtákat az elöírt módon, tudniillik latinul aláírva az illető pecsétjével ellátva nem küldheti be, mert 100 papja közül alig van egynek pecsétje, s azonkívül 200 papja közül alig kettö vagy három tudja a nevét deákul aláírni.

A XVIII. században már az apostoli vicáriusok és a latin föpapok gondoskodása folytán a papok nagy része az egri és a nagyszombati latin szertartású papnevelö intézetben kapta nevelését és képesítését.

Míg végre 1744-ben Olsavszky Manó apostoli vicárius Munkácson papnevelö intézetet állított fel, amely késöbb a püspökséggel együtt Ungvárra helyeztetvén át, itt 1780. évben az átalakított ösi várban nyert elhelyezést, amely azóta fokozatosan fejlödött s ma már hivatása magaslatán áll.

A munkácsi püspökség területén a lelkészségek száma: 403, az eperjesi püspökség területén pedig: 190.

A magyar orosz papok képzett, művelt s kivétel nélkül hazafias érzelmü és gondolkozású egyének, akik minthogy a keleti egyház fegyelme a coelibatust nem ismeri, igen csekély kivétellel mind nösek. Ezekböl a papicsaládokból már eddig is igen szép számú, teljesen magyarrá vált intelligencia fejlödött, amelynek tagjai a közéletben megbízhatóságuk és szorgalmuk révén mindenütt kitünnek.

Sajnos azonban, hogy ez az intelligencia, sokszor került eddig érdemtelenül mellözött és inferioris helyzetbe, mert akár Rákóczy hü ruthén né-

pének, akár pedig a hajdu magyarságnak volt leszármazottja a görög katholikus valláson lévö, de nyelvében és szívében is teljesen magyar intelligens egyén, a közéletben méltó helyét elnyerni nem tudta.

E kedvezötlen helyzet megváltozásának mielöbb be kell következnie, mert a magyar görög katholikusok intelligenciájára, elsösorban ugyan saját népeik szellemi és anyagi nívójának emelése körül vár még szép, de nehéz feladat, másfelöl azonban egyenesen *történelmi fontosságunak* jelezhetjük azt a szerepet, a melyre ez az intelligencia, különösen a *nemzetiségi kérdés* megoldása körül hivatott.

Igen fontos szerep játszótt még az orosz nép egyházi életében a *szent Bazil szerzet* is, amelynek munkácsi kolostorát 1490. év körül Korjatovics Tivadar herczeg alapitotta. Bár a legújabb történelmi kutatások az alapitó oklevelet hamisnak jelentik ki, mégis kétségtelen, hogy ez a szerzet a XV, század óta él a hazában és az orosz nép vallási viszonyainak rendezése körül sok érdemei vannak és megfelelö reformálás után, még a jövöben is sok fontos feladatot oldhat meg a keleti egyháznak ez a legrégibb és egyetlen szerzetes rendje.

Hogy az ösrégi Szent Bazil rend ezen missiója már nem soká fog késni, abból is látható, hogy Ungvárt, a magyar-orosz-görög-katholikusok központjában a régi görögkeleti egyházi épületek helyén egy hatalmas új monostort épittettek.

Az új intézet, nemcsak a rend, hanem az egész munkácsi egyházmegye, söt az egész hazai görög katholicismus hitéletére nézve nagy jelentőségű, mert a hajdan hatalmas Bazil rend az utóbbi időben kissé megfogyatkozott, ami óriási kár a görög

katholikus klérusra, minthogy nem birja azt a nagy munkát, amely a nép különös szeretete és a püspökök bizalma folytán vállaira nehezedik. A Bazil rend a görög katholikus püspökök könnyü serege. Ahol gyors intézkedésre van szükség, ahol valakit helyettesiteni kell, mindig hozzájuk fordulnak. Mindezek, arra birták a rend vezetőségét, hogy a noviciusokat ezentúl nagyobb számban vegye fel és nevelje őket. Hogy ezt megtehesse, Ungváron egy teljesen modern felszerelésü és beosztású internátussal kapcsolatos kolostort épitett. Célja a rendnek, hogy a köznép szegény fiai közül azokat, akik tehetséget árulnak el és akiknek a szerzetesi életre hajlandóságuk van, fölnevelik és a helybeli gymnásium elvégzése után a teologiai tanulmányok elvégzésére Budapestre, Bécsbe, Inszbrukba küldik. Érintkezésbe léptek az olaszországi italograecus Bazilita renddel is, melynek Grotta-Ferratában van hires kolostora és ez kétségesen vállalkozott nehány növendék kiképzésére.

Ez a hatalmas alkotás, amelynek kulturális jelentősége rendkivül nagy, már a közeljövőben fog megnyilni. A Szent Bazil rendnek vannak még Máriapócson, Csermekhegyen, Kisbereznán, Misztičán, Krasznabródon, Husztbaranyán és Bikszádon kolostorai, amelyeknek felvirágoztatása úgy hitéleti, mint közmüvelődési szempontokból igen kivánatos.

A magyar orosz nép, bármily nyomasztó anyagi viszonyok között is volt, mindig készségesen adózott úgy az államnak, mint a földesúrnak, de legfőképen pedig az egyháznak.

Különösen papjainak eltartásáról mindig kiválóan gondoskodott s a párbér cimén viselt adózással ma is jelentékeny terhet visel a vállán. A

párbér kérdésének korszerü megoldása immár elódázhatatlan állami feladat, amely egyaránt érinti a papság, mint a hivek és az állam érdekeit.

Templomok épitése s azoknak lehetöleg díszes felszerelésére mindig kiváló gondja volt a magyar orosznak.

Régebben bizanci stílusu fatemplomok emeltettek, ma azonban már legtöbb helyen többékevésbbé izléses kötemplomok épültek s csak ittott tűnik fel még a régi századok érdekes és sok tekintetben romantikus emléke gyanánt egy-egy fatemplom, amelynek összeállítása nem egyszer müvészi módon történt, és pedig kivétel nélkül egyszerü orosz mesteremberek által.

A templomok belső berendezésére igen sokat ad az orosz. Templomát igyekszik a legékesebb és lagdrágább egyházi öltözékek és fölszerelésekkel ellátni. Igen gyakori az az eset, hogy egyes buzgó hivek százakat érő kelyheket, papi díszöltözékeket, továbbá harangokat vesznek saját költségükön templomuk részére. De nemcsak ezekkel mérsékelik az egyházi pénztár kiadásait, hanem az apróbb templomi szükségletek beszerzésével is, mint gyertya, tömjén stb. ezekkel annyira ellátják a templomot, hogy ezek a tárgyak soha sem hiányzanak. Az orosz ember ugyanis ha valamit elad, vagy ha valami kártól, veszedelemtől szabadul meg, temploma részére rendesen vásárol egy-két gyertyát, vagy nehány fillér árú tömjént.

Az ősi munkácsi anya-egyházmegyének a kormányzás megkönnyebbitése szempontjából eszközölt kettéválasztása hozta létre az *eperjesi* egyházmegyét s így a területileg, s nyelvileg is mindjobban elhatárolódó sárosi, zempléni és szepesi ruthének egyházi viszonyai is sok tekintetben mások.

A XIX. század 20-as éveiig a Sáros, Zemplén és Szepesvármegyékben lakó kisoroszság a munkácsi egyházmegyéhez tartozott. S igy egyházi élete addig közös a többi vármegyékben lakó fajtestvéreinek életével. Jelenleg az ungmelléki hegyek alatt lakók kivételével mind az *eperjesi egyházmegyyéhez* tartozank a sárosi, zempléni és szepesgömöri főesperességek területén összesen 17 esperesi kerületbe osztva 151 paróchia vezetése alatt állanak.[1] Különvállásuk egyébként már előbb, II. József idején (1787-ben) kezdődik, amikor a terjedelmes munkácsi egyházmegyében a szatmári és szigeti vikariatuson kivül a *kassai* vikariatus is létesül, amely a későbbi eperjesi egyházmegyének lett magva. — A munkácsi káptalan tagjaiból lettek kinevezve az első kassai vikariusok, *Olsavszky* János munkácsi kanonok volt az utolsó vikárius aki 1821-ig viselte ezen hivatalát, amikor is az időközben (1818-ban) szervezett *eperjesi püspökség* első főpásztora *Tarkovics* Gergely vette át az uj egyházmegye kormányzatát.

Ettől az időtől kezdve az egyházi élet egyre halad ezen a területen. Máig négy püspöke volt az egyházmegyének: Tarkovics Gergely 1841-ig, *Gaganecz* József 1875-ig, dr. *Tóth Miklós* 1882-ig és dr. *Vályi János* 1911-ig. Különösen az utóbbi két főpásztor kormányzatához füződik az eperjesi egyházmegye intézményeinek *rohamos fejlődése*, amelyek közül tárgyalásunk keretébe vág a *papnevelő és a tanitóképző* felállitása. — A papnevelő intézet müködésében fontos lépést jelent az a tény, hogy ujabb időben a magyar kormány támogatásával az Amerikába vándorolt ruthénség szá-

1 E munka irása közben lett szervezve a *hajdudoroghi magyar* egyházmegye, amelybe az eperjesi egyházmegyéből is 8 parochia lett kihasitva — de nem ruthénok lakta vidéken.

mára is nevel papokat, hogy azok felvidéki népünk lelkeikben való gondozása mellett a hazához való ragaszkodást is ápolják az idegenbe szakadt lelkében.

A *tanítóképző* felállítása is valóságos bölcs előrelátás volt b. e. dr. Vályi János részéről, mert így az ujabb népoktatási törvények már nem találták készületlenül az eperjesi egyházmegyét. Amíg az egyházmegyének tanítóképzője nem volt, addig csak Ungvárról kaphatott okleveles tanítókat, de ezek a szükségletet sehogysem fedezték s a tanítói állás rendezetlenségén kívül ez is okozta azt, hogy kevésbé alkalmas egyének is jutottak tanítói álláshoz.

Ma ezen intézet mindenben kiállja a versenyt, s mihamar elegendő számú okleveles tanerőt fog nevelni az eperjesi egyházmegyének és a felvidéki ruthén népnek. — A vallásos élet fellendülésének fontos tényezői a megfelelő kezekben lévő elemi iskolák. A tanítóképzés a kántorképzéssel is össze van kötve, s így a költői tartalmú görög szertartás külső érvényesülését is nagyban előmozdítja.

V.

KÖZMÜVELŐDÉSI ÁLLAPOTOK. TANÜGY.

A statisztikai szerint hazánknak oroszok lakta területe azon vidékek közzé tartozik, hol a legtöbb analfabéta lakik.

Kétségtelen, hogy ezek az adatok a valóságnak tényleg megfelelnek, mert még ma is az oroszok között van a legkevesebb irni és olvasni tudó egyén.

Ez a nagy kulturai elmaradottság elsősorban a kedvezőtlen földrajzi helyzetnek következménye, s emiatt annak az elzárt, elhagyott és szegényes életnek, amelyben a magyar orosz nép ős idők óta volt, s amely állapoton rövidesen segiteni nem lehet. Csak hosszas fárasztó és szakadatlan munkásság változtathatja meg ezeket a megrögzött kultura nélküli viszonyokat.

Az oroszok tudvalevően hosszú időkön át leginkább pásztorkodással foglalkoztak s csak idők multán — legtöbbször felsőbb parancsra verődtek sösze községekben. — Ilyen körülmények között igen sokáig nem lehetet szó közöttük közművelődési haladásról.

Első nyomait a kulturának az egyház terjesztette a magyar oroszok között. Az egyházi könyvek olvasása s a cirill irás elsajátitása voltak a müveltség első jelei, amelyben azonban a XVIII. századig csak a papság részesült úgy ahogy. — Erre a tudományra *orosz deák-ok* (gyák) azaz alsóbbrendü papok diakonusok tanitották a népet, illetőleg elsősorban a gyónás és áldozáshoz járuló mindkét nemü ifjúságot a XVIII. századtól fogva. Ezt megelőző időkben semmi féle tanitás sem volt.

A deákok (gyákok) elsősorban egyházi ügyekkel, kántori teendőkkel voltak elfoglalva, a tanitás csak másodsorban állott hivatásukban, amire különben sem birtak kellő készültséggel, — mert ők maguk is csak egyszerü emberek voltak, küzdve a szegénységgel és a jobbágyi állapot ezer nehézségével. — Egy ilyen deákról (gyákról) beszélték a beregi felvidéken, hogy életében a legnagyobb szerencsétlenség akkor érte, amikor tehene, amely apró faházának pitvarában volt elhelyezve, s gyakran bekandikált a szobába, egy alkalommal megette a deáknak zsoltáros könyvét, amelyből énekelni és tanitani szokott.

De ezekről a deákokról is csak a 17-ik században tétetik először említés, amely idő óta gyakran előfordulnak az urbéli lajstromokban.

Nyomdák hiánya miatt semmiféle könyv nem volt közöttük forgalomban, sőt egyházi könyveihez is nehezen tudott a nép hozzájutni. Régebben mindössze egynehány nyomtatott egyházi könyv forgott közkézen, amelyről azután másolatokat készitettek. Ezek a kéziratos könyvek nagy számban lettek készitve és pedig leginkább félbenmaradt szerzetesek által, kiket a nép a magukkal hordott fekete kötésü könyvek miatt *fekete köny-*

veseknek (csornoknizsnik) hivott. Ezek a fekete könyvesek közben jóslással s kuruzslással is foglalkoztak, s emlékük ma is él a nép körében.

A magyar oroszoknak legelső iskolája a 17-ik században Munkácson volt, második a nagykárolyi a XVIII. században ebből az időből, másutt seholsem találkozunk valamelyes népoktatás nyomaival.

Az első orosz ábécés imakönyv 1670. körül jelent meg Körtvélyesen, a legrégibb ösmert ilyen könyv azonban csak 1699-ben jelent meg Nagyszombatban, az első katekizmus (De Camelis féle) ugyanott 1698-ban; latin rutén kátét Olsavszky Manó püspök irt és adott ki Kolozsvárt 1746-ban. Ezek voltak a magyar oroszok első és leginkább közkézen forgó könyvei.[1]

Csakis Mária Terézia korában kezdett némileg javulni az állapot, amikor a munkácsi püspökség önállósítása után a korszellem hatása alatt államkormányi vezetés alatt az egyházmegye püspökei nagyobb gondot kezdett forditani a népoktatás fejlesztésére és népiskolák állitására. Ekkor amennyire a nép anyagi ereje megengedte, az alsóbbvidéki nagyobb községekben keletkezett néhány iskola, de a felvidéken bizony 1850-ig, illetőleg 1868-ig nagyon siralmas volt az iskolák dolga. A tanügy fejlődését nagyban előmozditotta az Ungvártt felállitotta görög katholikus tanitóképzőintézet, ahol ma már képzett tanitók és kántorok nevelkednek.

Ezenkivül rendkivül nagy számú állami iskola keletkezett a magyar orosz vidékeken, kivált a

1 V. ö. *Sztripszky Hiador* dolgozatát a hazai rutének legrégibb nyomtatványairól. *Magyar Könyvszemle*, 1911. II. és III. füzet, amely a régi eddig ismeretlen magyar orosz könyvek egész sorát mutatja be.

XIX. sz. 90-es évei óta. Ma a magyar oroszok lakta területen az állami iskolák száma 250 körül jár. És habár az iskolák száma folyton szaporodik, még mindig tetemes az iskolába nem járó tankötelesek száma.

Az iskolába járást s így az intensiv tanítást igen megnehezítik a nagy távolságok, s a földrajzi helyzet, mert például sok vidéken télviz idején ki se mozdulhatnak házukból a gyermekek, továbbá a mezőgazdasági munka is sok tankötelest von el időszakonkint az iskolától.

Ma már lassan ugyan, de mégis biztató fénynyel dereng a kultura a magyar oroszok között, amelynek egyik jelentős eredménye az, hogy az orosz nép nagy előszeretettel sajátítja el a magyar nyelvet. E tekintetben nincs semmi kivánni való.

Tanügy tekintetében talán egy országrész népe sem mutat fel oly *rohamos és feltünő haladást,* mint épen az oroszságnak Sáros, Zemplén és Szepesvármegyék területén lakó része. Adataink 1851-től szólnak s olyan beszédesek, hogy szinte hihetetleneknek volnának mondhatók, ha nem reális számadatok volnának. A jelzett (1851.) esztendőben Sáros vármegyében kerek számítás szerint 1800 (Eperjest is beleszámítva), Zemplénben 1300 és Szepesben 1200 ruthén gyermek jár iskolába, ahol bizony a hittanon és az egyházi nyelvü olvasáson, egy kis magyar olvasáson és iráson, valamint a némi számtanon kivül alig hall és tanul egyebet. Ezek az adatok körülbelől 1865-ig stagnálnak. A jelzett esztendőben az iskolázás rohamosan föllendül, ugy, hogy már Sáros vármegyében 4437, Zemplén vármegyében 2516 és Sepes vármegyében 2281 ruthén gyermek látogatja az elemi iskolákat, — tehát a tanulók száma Sárosban háromszorosára, a másik két vármegyében majdnem kétszeresére

szökken. 1865-től fogva 1889-ig fokozatos és egészséges haladás áll be e téren, amikor is az 1851. évi 4307 és az 1865. évi 11646 tanulóval szemben 21396-ot iskoláztat ruthénségünk ezen a területen. Azóta hol növekedett, hol apadt a tanulók száma, de a hullámzás oly csekély, hogy semmiképen sem felelhet meg a természetes szaporodásnak, hanem inkább gondolkodóba ejtő apadásnak tekinthető. Az 1903. esztendőben pl. 21888, 1908-ban pedig már csak 20630 volt a ruthén lakosság iskolát látogató gyermekeinek száma.

Ha ezen adatokhoz, még azt is hozzávesszük, hogy az ujabb népoktatási törvényeinek kivánalmainak megfelelően az egyházi hatóság és az állam mindent elkövetetett, hogy a gyerekek beiskolázásáról a legteljesebb mértékben gondoskodjék, — valóban érdemes az okait kutatni ennek a számbeli csökkenésnek.

Legelső oka mindenesetre a *kivándorlás*, a fiatal házasok tömegesen vándorolnak ki s igy ha csak férj vándorol ki, (ami elég gyakori), a családalapitás sokszor évekre eltolódik, s alól marad a rendes népesedési arányon, ha pedig mind a két házasfél kivándorol: idegenben születnek és iskolázódnak a gyermekek. Egy kis töredék az utóbbi időben aztán az elemi iskola egy-két osztályát és a közép iskolát végezni hazajön, mert a ruthén paraszt szülőnek is ábrándja az, hogy fiából urat, s legelső sorban *papot* neveljen. (Az eperjesi kir. kath. főgimnáziumban az utolsó 10 esztendőben évenként 20—25 Amerikában született ruthén tanuló végzi a középiskolát s ezek aztán részben itt lépnek pályákra s megvárják viszszaköltöző övéiket, másik részük pedig — sajnos — visszamegy s ott értékesiti tudását.) Az idegenben született s végleg ottmaradt gyermekek

pedig a hazai népesedés rovására esnek. A csökkenés másik oka a ruthénségnek a magyarságba vagy tótságba való beolvadása, bár ez csekélyebb jelentőségü, mert adataink összeállításánál elsősorban a terület s annak egységesebb jellege vezérelt, mert ez biztosabb támpont, mint a sokszor kétséges és átmenetet képző nyelvi határok. A jelzett terület ruthén lakossága 1878-ban, a szorosabban vett iskolázás kezdetén 142 iskolát tartott fenn, ma ugyanazon területen több mint 210 iskola s közöttük nem egy: két-három tanerős, teljesit kiváló nemzeti missiót. Ez az állitás egy cseppet sem tulzás, amennyiben — bár az 1907. XXVII. t.-c. megengedi az iskola fenntartónak, hogy a magyar nyelv jogainak épségében tartásával, a tannyelvet meghatározhassák — a jelzett területen egyetlen egy ruthén tannyelvü iskola sincs. A tanitási nyelv általános megállapitásakor ezen a területen mindössze 5 iskola kivánta a ruthén tanitási nyelvet, de amikor felvilágositást nyertek, hogy a vallástanitás nyelve nem befolyásolja az iskola tanitási nyelvét — egy ujabb határozottal ezek is a magyar tanitási nyelv mellett döntöttek. Tehát *nem csak a magyar nyelv törvényes jogainak biztositása történt meg az iskolákban, hanem annak és az állami tantervnek teljes érvényre jutása is.* És mindez a legcsekélyebb felső nyomás nélkül történt igy! Az iskolák tekintélyes számbeli gyarapodása mellett az ugynevezett vándortanitóságok is teljesen megszüntek, ami szintén az iskolák szellemi nivójának javára szolgál. A szellemi nivó tekintetében ugy az egyházi, mint a világi ellenőrző tanügyi közegek örvendetes haladást tapasztalnak s még a rohamos haladással járó s itt-ott talán fölmerülő kisebb mérvü fogyatékosságok kiküszöbölésére is meg van a népben a teljes jóakarat.

Ennek a népnek a tanügy iránt való érzékéről és lelkesedéséről tesz tanuságot, hogy sokszor valósággal eseng tanitóért. A fiatal tanitógenerációt szereti, mert gyermekeit magyar szóra tanitja, aminek birása nemes büszkeséggel tölti el ruthéneinket. A tanitónőket nem igen kedveli, ennek oka az, hogy a nép lelki szükségleteinek kielégitésénél a kántori teendők rendes végzése is fontos körülmény, amiknek a nők megfelelni nem igen tudnak.

A tanügy iránt való érzéknek határozott jele nagy áldozotkészsége. Az uj iskolai törvények által megkívánt iskola fejlesztés oly nagy terheket ró a nép vállaira, hogy az egyes kisebb községek (20—30 ház) lélekszám arányát véve, szinte anyagi erejüket tulhaladó költségeket kell viselniök. Ezen — majdan kivétel nélkül szívesen teljesitett — kuturális áldozat illusztrálására összegeztük ezen terület ruthén lakossága által az 1908. esztendőben — iskolafentartás (személyi és dologi szükségletek) címén viselt terheket. Azért választottuk épen az 1908. esztendőt, amennyiben ez a régi állapot és az 1907. XXVII. t.-c. teremtette uj helyzet között bizonyos középarányos helyet foglal el s így reális adatokat tartalmaz, míg a következő átmeneti esztendők lényeges teher növekedést mutatnak. A nevezett esztendőben Sáros vármegye ruthén lakossága kerekszámitásban 55000 korona, Zemplén vármegyéé 34000, és Szepesé 16000 korona, összesen 147000 koronát fizetett iskola fentartás címén, ami Sáros vármegyében (110 iskola) átlag 500, Zemplén vármegyében (80 iskola) 440, Szepes vármegyében (20 iskola) 800 korona évi állandó terhet jelent iskolaközségenként.

Ezen pénzbeli adózásban nincsenek beleszámitva a tanitósággal össze kötött kántorságért

fizetendő *párbér*, stóla illetmények és az esetleges *köteles-munka* egyenértéke sem. A pénzben és terményekben való adózáson kivül tanitói és kántori földbirtok cimén is (nem számitva a specialisan iskolai célokra tett magán és *egyes* községek által tett alapitványokat) a felvidéki földéhséghez viszonyitva igen tekintélyes földterület van lekötve és pedig (kerekszámitásban) Sáros vármegyében 1100, Zemplén vármegyében 862, Szepes vármegyében pedig 115, — összesen 2077 hold szántó, erdő, legelő nem számitva bele a tanitói és iskolai kerteket. A legalacsonyabb számitás mellett (holdanként 600 korona, — pedig most helyenként 1000—1200 koronát is fizetnek egy holdért. L. közgazdaság-nál) is s több mint 1246000 korona vagyonnak felelne meg. Az iskolai és tanitói belsőségek (lakás és mellék-épületek) értéke pedig a legegyszerübb typus egységárát: (12000 korona) véve is 2600000 korona tőkének felelnek meg a jelzett területen.

Eme vonásokból is be kell látnunk, hogy a nevezett három vármegye ruthénsége állandóan nagy kulturális áldozatokat hoz s a továbbépités nagy munkájában méltán számit és érdemes is állam segitő, támogató kezére.

Az állami támogatás kétségtelenül hatalmas összegeket juttat tanitói fizetés-kiegészités cimen ezen vidék kulturális haladásának elősegitésére, a segélyezésben azonban itt-ott oly aránytalanságok fordulnak elő, amilyeneken bizonyára teljes jóindulattal fog segiteni a magyar kormány. Az 1908. évi XLVI. t.-c. ingyenessé tette az elemi népoktatást, s az egyes iskoláknak tandij kárpotlást nyujtott az elmaradt jövedelmért. Ezen vidék iskoláinak tekintélyes része azonban nem részesülhet az uj törvény áldásában, amennyiben, — sok helyen bár az iskoláztatandó gyermekek után fizették a

szülők a tanítói fizetés egy részét, de ezt az összeget, mivel az iskola a kompakt tömegekben élő ruthénségnél tisztán általunk fenntartott gör. kath. felekezeti iskola átlag miszerint *iskola fenntartói hozzájárulás*, vagy tanítói *készpénzfizetés* címén vették fel a javadalmi összeírásokba, s ezekből a tanítói díjlevelekbe is. Így ezen iskolák a *törvény betűje* szerint a tandíjkárpotlástól elestek. Ez a helyzet különösen két szomszédos és külön elbírálás alatt álló iskolaközségnél érthető surlódásra, vagy kisebb foku zugolódásra is vezet.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Valamint a Bizanctól függő összes szlávságnál, úgy hazai oroszainknál is, nemcsak az egyházi életben, hanem általában a műveltség terjesztésének, tehát az irodalomnak is nyelve az egyházi, vagyis az ó-szláv nyelv volt.

Oroszaink legrégebbi irodalmi emlékei is ó-szláv nyelven maradtak fenn. Később azonban az ó-szláv nyelvnek nehézkes és közhasználatra alkalmatlan volta miatt a magyar orosz-irodalomban a hitujitás terjedése ellen a népies orosz nyelv lett általánossá. A lengyelországi kisoroszok u. i. ennek saját fegyverével igyekezett védekezni a XVI-dik században, vagyis a nép köznyelvén kezdte írni védekező könyveit. Hatalmas irodalmat fejlesztett ki tehát nálunk a reformáció lökése, amelynek termékeit nyomda hiányában széltében-hosszában kéziratilag másolgatták és terjeszgették. Ezek a népies tanító könyvek átkerültek a Kárpátokon innenre is, a magyar oroszok közé, akik között szintén rendkívül elterjedtek. A magyar orosz nyelv félreismerhetetlen sajátságait magukba hor-

dozó e codexek igen nagy hatással voltak a XVI—XVIII. századok irodalmi nyelvének kialakulására, amely azonban a XIX. században teljesen megakadt, illetőleg más, t. i. nagyorosz irányt vett.

Ez a korszak volt az, amikor a magyar orosz irodalom virágkorát érte, t. i. a XVI—XVIII. századok.

Mielőtt azonban a népies orosz nyelvre fektetett irodalom végleges alapokat nyert s magának állandóságot biztositott volna, a XIX. század 50-es éveiben sokan abban a nézetben voltak, hogy egyedül a nagy-orosz nyelv hivatott arra, hogy helyét a hazai oroszok irodalmában is véglegesen elfoglalja. Minthogy pedig ennek a mozgalomnak illetve kivánságnak inkább politikai háttere volt, amelyhez a hazai oroszság hazafias része véglegesen sohasem tudott volna csatlakozni, oly nyelvujitás kisérlődött meg a hazai oroszok között, a mely ezt az irodalmat s annak továbbfejlődését nagy-orosz, egyházi szláv és kisorosz furcsa keverékével, érthetetlensége miatt teljesen megbénitotta.

Az történt tudniillik, hogy azok, akik a népies orosz nyelvet nem tartották méltónak arra, hogy irodalmi nyelvvé tétessék, másrészt pedig a nagy-orosz nyelvet sem akarták irodalmi nyelvvé tenni, az ó-szláv, népies orosz és nagy-orosz nyelvből oly keverék nyelvet alkottak, amely semmi tekintetben sem alkalmas arra, hogy irodalmi nyelvvé fejlesztessék.

Itt is, mint minden más népnél beigazolódott az a ma már megcáfolhatatlan tény, hogy az irodalmi nyelv csak a nép nyelvéből fejlődhetik ki. Ez természetes is, mert minden nyelvnek összes szépségei, változatosságai és további életet, fejlődést biztositó gyökerei csak a népben vannak meg.

A magyarországi oroszoknak számtalan névnélküli alakján kivül eddig ismert első irója egy *Andrella Mihály* nevü munkács-vidéki pap volt, kinek életéről igen kevés adat áll rendelkezésünkre. Oroszvégesi Mihály papnak, máskép Mihók papnak irta magát. Előbb oroszvégen paposkodott, majd az ugocsai Szászfaluban, ismét (1678-ban) Bedőházán, Máramarosban, s hányadott életét Izán fejezte be 1710-ben, a helyi templomi könyvek marginális jegyzetei szerint. Tüzes védelmezője volt az ó-hitnek az unióval szemben. Szinnyei József nem emlékezik róla a Magyar Irók Élete és Munkái cimü nagyszabású müvében. Ez a pap a XVII. század második felében megirta a munkácsi egyházmegye akkori állapotát. Több munkáját kéziratban őrzi az Ungváron levő püspöki levelestár.

De Kamelis János József első apostoli vikárius és munkácsi püspök „Katechisis“ cimü kátéját, valamint abc.-és könyvét már emlitettük, irt oroszul, illetve ennek a kátének eredetije latin volt s Korniczky János galiciai rutén forditotta ilyen érthető népies orosz nyelvre.

Olsavszky Manó Mihály apostoli vikárius és munkácsi püspök (1742—1763.) több, latin nyelven irt s kiadott dolgozataival („Dialogus inter Christianum et philosophum,“ „Sermo de sunione stb.) valamint emlitett kátéjával érdemelte ki az irói nevet.

Bradács János utolsó apostoli vikárius és első önálló munkácsi püspök (1768—1772.) azért emlitendő e helyt, mert ő orosz ÁBÉCÉ-t valamint imádságos könyvet adott ki a nép számára, amelyek azonban hatóságilag megsemmisittettek. Szinnyei hallgat róla.

Babilya (másként Babilyovics) *Gergely*, ki mint Bacsinszky püspök udvari gyóntatója 1795-ben halt

meg, „História Diocesaha“ címen írta müvét, melyet kéziratban az ungvári püspöki levelestár őriz. Szinnyei nem ösmeri.

Vele egyidőben élt és működött *Basilovics Joannicius*, ki mint a szent Bazil rend tartományi feje halt el 1821-ben, megírta s kiadta „Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits etc“ címü kétkötetes munkáját Kassa 1802 s ezzel a magyarországi oroszok Herodotoszává lett. E mű a munkácsi Bazilrendü monostor történetét foglalja magában érintve természetesen a magyarországi oroszság történetét is. Irt ezenkívül s kiadott egy asceticus müvet is, „Vera imagcetc“ címen. Szinnyei ezt máskép mondja. Oroszul írt „Szertartástana“ kiadatlanul hever Ungvárott a már többször említett levelestárban.

Oroszaink egyik legjelesebb s legtermékenyebb írója *Lucskay Mihály*, kinek fő munkája a négy nagy folio-kötetre terjedő „História Carpatho-Ruthenorum“, mely bár szintén csak kéziratban van az ungvári püspöki levelestárban, mai napig elsőrangu kutforrás a magyar oroszok történelmére. Lucskay 1789. nov. 19. Beregmegye Nagylucska községben született, hol atyja Pap János, kántortanító volt. Középiskoláit Ungvárott és Szatmártt befejezvén, a papnövendékek sorába lépett s mint kitünő tehetségü ifju a hittudományok elsajátítása végett Bécsbe jutott. Pappá szenteltetése után kevés ideig segédlelkész volt szülőföldjén, honnan a püspöki udvarba került. Itt először a levelestárban alkalmazták, hol előbb levéltári tiszt, utóbb pedig 9 éven át püspöki titkár lett. Mint már ungvári parochus 1829-ben Károly lukkai herceg meghívására Olaszországba ment, hol udvari lelkészként két évig müködött. Majd visszatért Ungvárra s ott esperespapi minőségben jobblétre szenderült

1843-pan. Lukkából távozása előtt a boldogságos szüz Máriáról nevezett lukkai apátság címével tüntette volt ki Károly herceg, kinek személyes barátságával is dicsekedhetett. 1830-ban Budán kiadta: „Gramatica Slavo-Ruthena“ c. müvét, egy évvel utóbb pedig orosz nyelven irt egyházi beszédeit, két kötetben, melyeknek kiválóságáról bizonyságot tesz az, hogy ma is sok lelkész használja.

Európa hírnevet a magyarországi oroszok közzül tudományos munkásságával csakis *Venelin* (családi nevén Huca) *György* vivott ki magának, ki 1802 április 22-ikén Bereg megye Nagy-Tibava helyiségében látta meg a napvilágot. Atyja ott lelkész volt. A fiu középiskoláit Szegeden és Szatmártt, az orvosi tanfolyamot pedig Lembergben végezte, honnét 1823-ban Moszkvába ment át. Az orvosi pályát azonban nemsokára elhagyta s teljes erővel a szlávok, különösen pedig a délszlávok őstörténelmének tanulmányozására adta magát s az e tárgyban megjelent számos munkája valósággal európai hirüvé vált a tudós világban. Mint az akadémia tisztviselője halt el 1839. márc. 26-án Moszkvában. Irodalmi hagyatékát elválhatatlan társa és barátja, egy Molnár nevű, szintén magyarországi gör. kath. papfiu adta ki. A bolgárok az elhunyt tudós sirja fölé, mely a moszkvai Dániel kolostorban van, hálából nagyszerü siremléket állitottak.

A magyar tudományos világban a legjobb nevet a régebbi oroszok közül *Dohovics Bazil* szerezte meg. Született 1783-ban Máramaros megye Eötvösfalva nevü községben jobbágy sorsu szülőktől. Elemi iskoláit Huszton, a középiskoláit Szegeden és Nagyváradon, a hittudományt pedig Nagyszombatban és Ungvárott tanulta. Fölszentelése után előbb Máramaros megye dolhai, később Bereg megye nagylucskai, azután munkácsi s végül huszti

lelkész volt. Ez utóbbi helyen, mint egyuttal kerületi esperes 1849. dec. 13-án hunyt el. Dohovics valóságos polyhistor volt, minthogy kedves szaktudományán, a bölcseleten kivül egyaránt müvelte a nyelvészetet, történelmet, csillagászatot és a mennyiségtudományt. Ezeken kívül különösen ifjabb korában a költészettel is hivatásszerüen foglalkozott, valamint a zene és festőművészettel is. Szakértelemmel üzte az órásmesterséget. Egyaránt könynyen irt oroszul, latinul és magyarul. Dolgozatai részint önállóan jelentek meg, részint a „Tudományos Gyüjtemény"-ben, a „Felsőmagyarországi Minerva"-ban és a m. tud. akadémia kiadásai közt, melynek 1831-től kezdve *levelező tagja* volt s a melyben halála után fölötte az emlékbeszédet Toldy Ferenc tartotta. Hagyatékában nem kevesebb, mint 1694 kézirati ivet találtak. Ez mutatja, hogy nem minden müve látott napvilágot. Ilyen mindössze 18 van kinyomtatva. A többi közt van latin 48, magyar 36, orosz 10 munka. Résztvett a m. t. akadémia bölcseleti müszótárának szerkesztésében.

A dolhai templom és paplak, a dolhai és munkácsi kerület több temploma s különösen a munkácsi, melyet a hajdani püspöki lakból alakittatott át és a nagylucskai templomok az ő fáradozásával létesültek. Közbenjárására a munkácsi gör. kath. iskolát állandó alappal biztositották. Müveiről olvashatni még bővebben Szinnyeinek már többször emlitett monumentális munkájában (II. köt. 962—964 lapokon,) valamint Toldy F. emlékbeszédeiben.

Kutka János munkácsi kananok (1794—1812) azért méltó az emlitésre, mert a szerkesztésében Budán orosz nyelven 1804-ben kiadott nagy és kis káté volt az első legnépszerübb munka a magyar oroszok közt, melynek kiválóságát legjobban

az a körülmény bizonyitja, hogy sok kiadást ért és ma is ezt használják a nép és középiskolákban.

Tarkovics Gergely eperjesi püspök (1821—1842) szintén e férfiak sorába tartozik, mert az ő budai cenzorsága (könyvbirálói hivatala) alatt jelent meg 1804-ben Budán először az oroszok részére a szent Irás 5 kötete ó-szláv nyelven.

Muszyánovics István mint máramarosi, pilipeci espereslelkész adott ki orosz nyelven egyázi beszédet három nagy kötetben, 1860-ban halt el.

Mihalics János, Ugocsában nagyszöllősi volt lelkészesperes is kiadott egy kötet orosz prédikációt.

Artim János eperjesegyházmegyei pap meg öt kötetet orosz nyelven.

Duliskovics János, ki mint beregszentmiklósi lelkészesperes 1883-ban halt el, „Isztoricseszkija cserti Uhro ruszkih“ cím alatt megirta s 1874., 1875. és 1877-ben Ungvártt 3 kötetben kiadta a magyarországi oroszok történelmét Lucskay nyomán.

Homicskó Miklós, ki mint tiszteletbeli kananok és ungvári főgimnáziumi hittanár 1886-ban szenderült jobblétre, éveken át szerkesztette a „Kárpát“ c. orosz hetilapot; kiadta a felsőbb osztályok használatára Geist Kajetánnak általa oroszra forditott alapvető ágazatos hittanát s végül szerkesztett és kiadott az ifjuság részére egy „Zbornik“ c. imádságos könyvet, mely már eddig hat kiadást ért.

Rákovszky János, máramarosi izai lelkész és szentszéki ülnök az ötvenes évek végén Budán szerkesztette az első orosz nyelvű lapot Magyarországon, „Cerkovnaja Gazeta“ címen; írt és kiadott egy Magyar-orosz Nyelvtant és élénk munkásságot fejtett ki különösen a külföldi lapokban néprajzi és társadalmi dolgozataival, 1885-ben halt meg.

Mondok János apátkananok, elhalt 1886-ban, kitünő egyházi beszédei közül többet bocsátott

sajtó alá s ezen kivül tudományos szinvonalon álló magvas dolgozataival gyakran gazdagitotta a hazai orosz hirlapokat.

Roskovics Ignác, volt munkácsi székeskáptalani nagyprépost forditotta csaknem az *összes szertartásos könyveket magyar nyelvre*, kiadott a magyar ajku gör. katholikusok részére imádságos könyvet, mely már számos kiadást ért, s az orôsz ajkuak számára meg „Zbornik', c. imádságos és énekeskönyvecskét. Irt s kiadott még ezenkivül mind a két ajku gör. kath. ifjuság használatára magyar ésorosz kis kátét.

Popovics András ugocsamegyei veresmarti lelkész, szentszéki ülnök, a Ferenc József rend lovagja, már a negyvenes években irt s adott ki egy orosz Ábécét és imádságos könyvet, később orosz nyelven kis, közép és nagy bibliát, valamint a már több kiadásban megjelent „Zbornik" cimü nagy, énekes és imádságos könyvet.

Még jóval előbb kellett volna emliteni *Duchnovics Sándort*, ki mint eperjesi kanonok 1865-ben halt el, s ki munkásságaival talán legtöbbet lenditett az orosz nép szellemi müvelésén. Azonkivül, hogy őt tartják az orosz népköltés megalapitójának, mivel az ő költeményei közül ment át a legtöbb a nép ajkára, irt és kiadott kalendáriumokat, imádságos és ismeretterjesztő könyveket, söt egy erkölcsi irányu s idáig egyetlen orosz nyelvü igen jó szindarabot. A negyvenes években egy latin nyelvü egyházi jogtant is irt, mely azonban nem jelent meg, ugyszintén sok más munkája sem.

Paulovics Sándor sárosmegyei felsöszvidniki lelkész „Tatranszky Orel" (Tátrai sas) álnév alatt ugyanazt a müködést fejti ki orosz nyelven, különösen a népköltés mezején, mint Duchnovics.

Gebé Viktor, munkácsi székesegyházi prépost-kananok a hetvenes években a „Novi Szvit" (Uj

világ) c. heti lapot szerkesztette, utóbb pedig kiadta oroszul és magyarul a nép számára az ünnep- és vasárnapokon olvastatni szokott Apostolok és Evangeliumok gyüjteményét.

Szilvay Iván ungmegyei turjaremetei lelkész „Uriel Meteor" álnév alatt a hazai és külföldi orosz lapokban és folyóiratokban számos és jeles regényt, elbeszélést, költeményt tett közre.

Szabó Cyrill főreáliskolai profeszor még ungvári fögymnasiumi tanár korában kiadott a középiskolai ifjuság részére egy orosz nyelvtant s egy orosz Anthologiát, azaz szemelvényeket orosz jeles irókból.

Kimák Viktor, később odesszai tanár, még mint ungvári fögymnasiumi tanár, szerkesztette éveken át a „Szvit" c. hetilapot, valamint a rövid életü „Szova" (Bagoly) c. élclapot.

Mitrák Sándor, vorocsói (ungmegyei) lelkész-esperes, hirlapi müködésén kivül megirta és kiadta 1884—86-ban a legteljesebb orosz-magyar szótárt.

Jencik Ödön poroskói (Ung m.) lelkész, még mint papnövendék „Vladimir" álnév alatt megjelent orosz költeményeivel vonta magára a figyelmet, később a magyar közoktatásügyi kormány megbizásából a népiskolai tankönyvek egyrészét forditotta le orosz nyelvre s kiadta orosz nyelven a középiskolai ifjuság részére „Liturgika" c. munkáját s egy „Molitvennik" c. imádságos könyvet a nép számára. 1885-től kiadta és szerkesztette haláig a „Lisztok" c. folyóiratot.

Szabó Eumen volt ungvári fögymnasiumi tanár irt s kiadott egy „Magyar-orosz nyelvtant" a középiskolai ifjuság használatára és „Cheresztomatia" cimen egy jeles irodalomtörténetet.

Répay András ungvári képzőintézeti tanár a hetvenes években szerkesztette az „Ucsitely" (Ta-

nitó) c. lapot és kiadott egy orosz nyelvü gazdaságtant.

Zsatkovics K. György malmosi esperes-lelkész egyike a legkiválóbb magyar orosz történetiróknak. Harminc évet meghaladó irodalmi munkássága alatt ugyszólván minden fontosabb részét feldolgozta legfőképen a magyar-oroszok egyháztörténelmének; mint a Magyar Történelmi Társulat tagja, müködése szélesebb körökben nyert teljes elismerést. Az „Egri befolyás“ cimü munkája akadémiai pályadijat is nyert. Müveinek legnagyobb részét magyar nyelven irta meg, bár nem csekély része van a népies orosz nyelv meghonositásának állandósitása körül is.

Hodinka Antal akadémiai tanár, jeles történet tudós; ő ugyszólván az első oknyomozó kutatója a magyar-oroszok történetének. Legjelesebb munkája „A munkácsi görög katholikus püspökség története“ akadémiai pályadijat nyert. A magyar tudományos akadémiának levelező tagja. Továbbá történetirói munkásságától, még igen sok nagyszabásu eredmény várható.

Dr. Sztripszky Hiador m. nemzeti muzeumi custos, ethnographus és philologus. Magyar nyelven eddig három szakmunkája és sok apróbb dolgozata jelent meg. Ezek közzül orosz vonatkozásu kettő van: Kossuth a ruthén népköltészetben és A magyar-oroszok legrégibb nyomtatott könyvei. Oroszul a hazai oroszok irodalomtörténeténetének legrégibb (XVI—XVIII. sz.) korszakát irta meg, közzétette a huklivai kronikát és Olsavszky Manónak általa fölfedezett eddigi ösmeretlen kolozsvári nyomtatásu ábécés katekizmusát. A magyar-oroszokról irott több néprajzi közleménye az Ethnographiában jelent meg.

Volosin Ágoston szentszéki tanácsos, az ungvári tanitóképző intézet igazgató tanára, egyike a

legkitünőbb pedagógusoknak, több jeles iskolakönyvet írt. Azonkivül szerkesztője az Ungvártt megjelevő „Nauka“ cimü orosznyelvü hetilapnak, a melyhez „Szela“ cimen tanulságos füzeteket ad ki a nép számára. Érdemes müködése és igyekezete legfőképen a nagyon elmaradt rutén nép szellemi előhaladásának előmozditására irányul.

Melles Emil budapesti görög katholikus parochus, kiérd. Szatmári főesperes még papnövendék korában irta meg a „Görög kath. szertartások magyarázata“ és a „Görög kath. ünnepek értelmezése“ cimü munkákat. Kiadott a magyar ajku görög katholikusok részére egy „Dicséret áldozata“ cimü imádságos könyvet s egy „Liturgikát“, szerkesztette a magyar ajku görög katholikus hivek számára alapitott „Keresztes Naptárt.“ Melles Emilnek a magyar görög katholikus hitélet fejlesztése körül elévülhetetlen érdemei vannak különösen Budapesten, ahol a görög katholikus magyar hitközség szervezése és felvirágoztatása az Ő nagy érdeme.

Drohobeczky Gyula kőrösi püspök szerkesztette mint ungvári tanitóképző intézeti tanár négy évfolyamban a „Kelet“ cimü hetilapot és 3 éven át az orosz nyelvü „Keresztes Naptárt“.

Szémán István, az eperjesi kir. k. főgimn. r. hittanára, s az eperjesi egyházmegye másodtanfelügyelője. A magyarországi ruthén nép költészetére vonatkozólag az *„Ethnographiában“* jelent meg több folhloristikus dolgozata. 1910-ben meg „Sáros vármegye népköltészete“ c. kétkötetes pályamunkájával megnyerte az eperjesi *„Széchenyi kör“* 500 kor. pályadiját. A *Litorgikus* irodalom körébe vágó müvei: „Bold. Szüz Mária tisztelete a görög egyházban“ (Bpest, 1908. a Szt. István társ kiadása.) „A görög kath. szertartástan ele-

mei" (Ungvár, Lévai, 1911). A *Kutka*-féle ó-szláv „Nagy Katekizmus" magyar forditása (Eperjes 1908. az egyhm. tankönyv-alap kiadása.) „Elemi egyháztörténelem" (Ungvár, 1912. Földesi kiad.) „Mindennapi kenyér" ifj. imádságos könyv stb. *Szépirodalmi* müvei: „Tíz év" (Eperjes, 1912.) novellás kötet, „Innen-onnan" orosz elbeszélések, (Bpest, 1907. a Szt. Istv. társ. kiadása) stb.

Itt kell szólni a *szent Bazil társulatról is.* A hatvanas évek elején Popovics Bazil munkácsi püspök kezdeményezésére és pártfogása mellett a magyarországi oroszok jelesebb fiai egy szent Bazil nevü társulatot alapitottak oly célból, hogy a társulat a középiskolai ifjuság számára tankönyveket, a nép részére pedig ismeretterjesztő s erkölcsi tartalmu olvasmányokat adjon ki. Alapszabályainak megerősitése után a társulat azonnal hozzáfogott egy „Szvit" cimü hetilap és a tankönyvek kiadásához. A nép számára a társulat minden évben naptárt adott ki ismeretterjesztő és vallásos irányu olvasmányokkal egész az 1890-ik évig. A társulat müködése azonban alig terjedt tiz évig, mivel a hetvenes évek elején, amint később megállapittatott, alaptalanul hazafiatlan törekvésekkel kezdték vádolni, mi annyira elzsibbasztotta erejét és részben elrettentette a tagok nagy részét, hogy a társulat mint ilyen, hosszas tétlenség után megszünt.

A magyar-orosz irodalom a jelen időben teljes dekadenciában van, éppen az elől emlitett okok miatt, hogy t. i. az irodalmi nyelv végleges megalapozása körül igen eltérők a vélemények és kivánságok.

És itt le kell szegeznünk azt a kétségbevonhatatlan tényt és igazságot, hogy a magyar orosz vagy mint még általánosan nevezik, rutén nyelv-

nek, mai alantas nívójáról való felemelése és magasabb kulturai haladás befogadására leendő alkalmassá tétele, elodázhatatlan szükségesnek mutatkozik. Az erre vonatkozó kívánság alapos és jogosult. Mert dacára annak, hogy a rutén népelem szívesen tanul meg magyarul, de tény az, hogy a rutének tetemes része Amerikába vándorolt ki, hol a nagy oroszok és ukrainisták nyelvü és politikai befolyása alá került. Ezen idegen befolyások pedig a visszavándorlás következtében itthon is föl-föl tünnek és csakis megfelelő, de magyar szellemü és irányu rutén irodalmi termékek által ellensulyozhatók ugy most, mint a jövőben.

A nyelvi fejlesztésnek tehát akként kell történnie, hogy a ma még a rutén-nak nevezett magyar-orosz nyelv, — már a nép földrajzi lakóhelyének fekvése és teljes izoláltsága figyelembe vételével is, a többi rutének és kisoroszok nyelvétől eltérő oly alakzatot nyerjen, amelynek minden gyökérszála csak a helyi talajból táplálkozzék.

Más szóval, hogy a véglegesen megteremtendő magyar-orosz irodalmi nyelv, a kulturai haladásra a legnagyobb mértékben reászoruló, s ennek hiánya miatt ma ezer veszedelemnek kitett magyar orosz nép körében a kulturai haladásnak egyik főeszköze kell, hogy legyen. Azaz a *nép saját nyelvét kell nyomdafestékre érdemesiteni,* mert ellenkező esetben a magyar orosz nép nyelvével és irodalmával együtt a folyton fejlődő tótságba fog mihamarább beolvadni. Ennek a beolvadásnak pedig mindenféle tekintetben csakis káros következményei lehetnek.

* * *

A szerbek mellett kétség kívül a kisoroszok a legdalosabbak valamennyi szláv néptörzs között. A

kisoroszoknak ez a tulajdonsága hazai oroszainknál is észlelhető, mert házban, udvaron, erdőn, mezőn, hegyen-völgyön mindenfelé zeng az orosz nép dala.

Örömben, bánatban, a bölcsőnél és koporsó mellett, szóval mindenütt és minden alkalommal dalban fejezi ki érzelmeit és hangulatát az orosz nép.

Érdekesek ezek a dalok azért is, mert a nép gondolkodásáról, érzéseiről, valamint müveltségi fokáról is tájékoztatnak.

Rendkivül mély érzés és gyönyörü költői képek és gondolatok jellemezik e dalokat, amelyeknek legnagyobb része „Kolomejkának“ neveztetik.

A „Kolomejka“, mely szülőföldjétől, Kolomea galiciai várostól kapta nevét, négysoros versszakban keregded gondolatot, érzelmet fejez ki.

A Kolomejka a legkezdetlegesebb dalforma s mint ilyen, ma a világirodalomban egyike a költészet- és zenetörténeti ritkaságoknak. De a kisoroszoknál nem ez a vers faj uralja kizárólagosan a dalt, mert például a déloroszországi ugynevezett ukrajnai, kis orosz népdalok már igen fejlett fokon állanak. Igy nálunk is Bereg- és Máramaros vármegyék déli részén lakó oroszoknál a Kolomejkán kivül is vannak másnémü dalok, amelyeknek rokonsága s igy származása önkéntelenül reámutat a hazai orosz nép ezen részének — régi hazájára: Dél vagy Kis Oroszországra.

A „Kolomejka“ leggyakrabban szerelmi érzést tolmácsol, de azért akad elég tréfás, gúnyos, sőt társadalmi vonatkozású is. Lássunk példát mindenik fajtára. Megjegyzendő, hogy se szeri, se száma a nép ajkán forgó „Kolomejkáknak“. Szerelmi „Kolomejka“ a következő:

Dva holubi vodu pélé,
A dva kolotélé
Bodaj toti ne zkonalé,
Sto nasz rozlucsélé,

= Két galamb vizet ivott, kettő megzavarta, Bárcsak azok meg ne birnának halni, kik minket szétválasztottak.

Tréfás:

Aj ésov ja hori szelom,
Csort u verbi kótáv
A minyiszja prévégyiló,
Azs nótáros hojkáv.

= Amint mentem fel a falun, ördög ropogott a fűzfában; nekem pedig úgytetszett, hogy a jegyző lármázott.

Gúnyos egy rest leányról:

V szeredu nya urodila
V csetverj nya kresztili,
U pjatnicu vsztala rano
Hizsu pomasztila;
Jak jem hizsu pomasztila:
Daj mi manko szszati!
Táj zabrala zvarjku platya,
Hájda v riku prati.

Mamko moja sztarenykaja
Lem szja zdivoválá,
V csoram gyivkvu pokresztila,
Dnesz mi plátya prála:

= Szeredán születtem, csütörtökön kereszteltek, pénteken korán fölkeltem s a házat kikentem, kimeszeltem.

Amint a házat kikentem: adj anyácskám szopni, — s fölszedve egy szapuló ruhát, hajrá a patakba mosni.

Az én öreg anyácskám csak elcsudálkozott: Tegnap keresztelték a leányomat s ma már ruhát mosott.

Társadalmi tekintetben legtöbb a katonáskodásra vonatkozó „kolomejka“ mint pl.:

Vagy budu ja kozi pászti,
Avagy budu vüci,
Avagy buduja csisztiti
Csiszarszki reminci.

= „Vagy kecskéket fogok legeltetni, avagy juhokat, vagy tisztogatni fogom a császári szijakat.

A népköltésen kivül van az oroszoknak elég bő s magvas műköltésük is, mint az már fentebb az egyes iróknál érintve volt, Szilvay, Fencik, Duchnovics, Paulovics és mások annyi szép költeményt irtak, hogy azok egybegyüjtve néhány kötetre mennének. Az ötvenes években irta meg Duchnovics az orosz néphymnust, mely tiz négysoros versszakból áll, melyekben a rimek hol párosak, hol ölelkezők, hol meg mind a négy sor egy rimű. E hymnus első versszaka igy hangzik:

Ia ruszin bél jeszm i budu
Ia rodilszja ruszinom,
Cseszny‌j moj rod ne zábudu,
Osztanusz jeho szinom.

Magyarúl: Én orosz voltam, vagyok és leszek. Én orosznak születtem. Becsületes nemzetemet el nem felejtem. Az ő fia maradok.

A kisorosz dalos, méjérzésü s melancholikus hangulatu nép, amelynél sokszor a legjelentéktelenebb esemény vagy móka is nótát szül. A hazafias érzés, a családi élet, a foglalkozás és a szerelem a főbb motívumok a ruthén népköltészetben. Ennek a népnek költészete annyira összeforrott életével, hogy a híres nagyorosz író Gogol Miklós valóságos lelkesedéssel ír a kisorosz dalokról s azt mondja, hogy azok síremlék a multak sírja felett, költészet, történet, őseik koporsója. A régi kisorosz dalok határozottan történetiek. A pezsgő kozák élet, a csatározások ezer változatossága, a párját féltő szerelmes busongó fájdalma oly hüen tükröződik vissza bennök, hogy Gogol szerint, aki „a nép valóját, jellemét, érzelmeinek hullámzását, szenvedéseit, örömét, a mult szellemét akarja kipuhatolni, akkor teljesen meg lesz elégedve ezekkel a dalokkal, mert a nép története tiszta világitásban s maga fönségében tárul eléje."[1]. A jelenben természetesen már nagyon is fogynak, enyésznek ezek a költői termékek, uj idők, uj viszonyok, uj szomszédság közepette él hazánkban a ruthénség s nagy appercipiáló képességénél fogva uj elemeket vesz fel s költészete is átalakul. Ezen is meglátszik az erős tót és a magyar hatás.

Igy pl. az egyre ritkuló sárosi, zempléni ruthén történeti dalok közül már csak e nép hazafias érzületének bizonyságául is meg kellene menteni a feledéstől, amit lehetséges.

Rákóczi dicsö kora s a labanc világ szomorú állapota, a magyar nemzet hü osztályosát a ruthént is dalra készteti s 1700. után megszólal a nóta:

1 Gogol „Arabeszki" részben ford. Szémán István, Bpest, 1900 Alkotmány.

1. „A magyart elnyomják
Németet emelik,
Szabadságainkat
Semmibe sem veszik.

2. Szabadságainkat
Elmellőzték végkép
Azok a németek,
Kik hazán kiéltek.

3. Széttépték Lengyelhont
Tépik már Magyarhont,
Ugy tekintik azt csak,
Mint valami vadont.

A magyar diadallal az ő önérzete is nő :

Megy a kuruc Duna partján
Kardját villogtatva,
Utána a német ballag
Vállát vonogatva.

A hazai dicsőség hanyatlásával a csüggedés szólal meg:

1. Repült, repült, repült
Páros sas felettünk
Szerelmes istenünk !
Mi lesz már belőlünk ?

2. Szétvertek a sasok
Sólymot, galambokat
Pusztitani küldtek
Hollókat varjakat ![1]

[1] Ezek a dalok a *Kisfaludy Társaság* 1863-ban kiadott gyüjteményéből, a többi költői és prózai termékek pedig : *Szémán István :* pályadíjnyertes gyűjteményéből vannak idézve.

A ruthén jobbágy sorsa, sőt még a apjáé is nehéz, folytonosan sanyargatják a földesurak s ez néha valóságos elkeseredést szül benne:

Mikor építették fehér Makovicát,
Egy szegény özvegyet robotba hajtottak.
Az egyik vasárnap férjét eltemette,
A másik vasárnap kis fiát megszülte,
A harmadik héten munkába hajtották,
Munkába hajtották, nyugodni nem hagyták.
Az egyik kezében kis fiát tartotta,
A másik kezével követ adogatta . . .
Követ adogatta és sírt keservesen . . .
És sírt keservesen . . egy tavat keresett . . .
„Usszál te fiacskám ebben a mély vízben,
Nem ismerted apád, ne ismerd anyád sem“ . .

Valóságos és tökéletes népballada.

A gazdasági és pásztorélet is kedves dalokat fakaszt:

1. Már én öreg juhász vagyok
A tavaszt tul nem élem,
Nem szól többé a kakuk sem
A kosárnál már nékem . . .

2. Ki fog titeket juhaim
Kihajtani a hegyekre
Forráshoz veletek járni,
S vinni árnyas helyekre.

Refrain: Lassan juhocskáim
Ott fönn a vágásban,
Vén juhász vagyok már,
Nem bírja a lábam . . .

Az állatszeretete is megható naivsággal nyilyilakozik meg:

A mi házunk szomoru lett,
Mert elpusztult a tehénke,
Ö volt a mi másik anyánk
Hát őt miért ne siratnánk . . .

A szerelmi dalok között is nem egy formás akad:

Hej szombat vasárnap,
Bárcsak már itt volnál.
Hogy az én galambom
Hamarább láthatnám.

Utolsó versszaka:

Hej szombat vasárnap,
Felőlem lehettek . . .
Nincs már nekem babám,
Aki járna hozzám . . .

A dalok elején, mint a magyar dalban is igen gyakori a természeti kép:

Daloljatok erdők,
Madarak a réten,
Hogy én férjhez mentem,
Ahogy nem volt kedvem.

Te pedig szivecském,
Te kőkemény szivem
Szakadj meg én bennem,
Én nagy keservemben.

A melancholikus hangulat mellett a jókedv, sőt a humor is megcsillan ezekben a dalokban:

1. Adjon isten jó időt
Ugy nálunk, mint mindenütt
És szerencsés jó órát
Viduljon a rokonság
Ejja haj, hajja haj
Viduljon a rokonság stb . . .

2. A cigelkai pap
Nem fizet árendát,
Vehetne magának
Egy uj reverandát stb . . .

3. A nyul sarjut kaszált,
Róka gereblyézett,
Szunyog rakott boglyát
Nyomtató a légy lett stb . . .

A sárosi és szepesi kisorosz és tót dalkincs kölcsönösen hatása mellett bizonyit az a körülmény is, hogy sok ugyanazon dalszöveg mind a két nyelvi formában él a szomszédos vidéken. — Formai tekintetben az itteni kisorosz dalok erősen közelednek a magyaros formához s dallam tekintetében is sok közös vonás van közöttük. A lembergi Sevcsenkótársaság nemrég fonográf felvételek után egy kötet kisorosz dalt adott ki, amelynek előszavában a kiadó határozottan magyar-szlovák hatást is konstatál e dalokban.

A magyar hatás még abban is megnyilvánul, hogy igen sok magyar dal kisorosz forditásban is megvan s azokat vagy az eredeti, vagy általuk komponált dallamra énekelik. Az is sürü eset, hogy a meglévő magyar dallamokra költenek uj szöveget. Még a „Bob herceg“ dallamára is találunk ujabban kisorosz dalt. — Ujabb időben a városok közelében a katonabandák indulói s az

operettek dalamai nagyon akadályozzák a ruthén népdal egészséges fejlődését.

A dalköltészet kapcsán meg kell emlékeznünk a sárosi, zempléni és szepesi ruthénség *vallásos énekeiről* is, amelyek tárgyai az *Ur Jézus és a bold. Szűz* ünnepein kívül: sz. Mihály, Illés, ker. János, sz. Miklós, Péter és Pál, Vazul, a dusgazdag és a szegény Lázár stb. Egyik-másik ilyen népéneket a szertartások után a templomban is, vagy búcsukra menet is énekli a nép.

Az orosz népköltészet másik s talán még gazdagabb része a prózai termékek: mondák, legendák anekdoták, találós kérdések, népmesék és közmondások. E két utóbbiból Hnátyuk és Frankó hatalmas köteteket tettek közzé eredetiben, a lembergi Sevcsenkó tudományos társaság néprajzi gyüjteményeiben.

Magyar forditásban közülök csak egyet-kettőt közölt némely hirlap, naptár s a Kisfaludy társaság évlapja (1872) s azért Zsatkovics K. György igen nagy szolgálatot tett a közmondások összegyüjtésével, amelyeket s az alábbi mesét, kézirata nyomán közlünk.

A *népmesékben* szintén meglátszik a ruthén nép tiszta erkölcsi felfogása (a jó jutalmat, a gonosz büntetést nyer) s e mellett bölcselkedő, okoskodó természete is. — „Az okos bolondról", vagy a „Szerencse és az Ész" cimű mesék egész kis népfilozófiát tartalmaznak.

A mesére ime egy rövid példa, mely kétségkívül legeredetibb terméke a nép élénk képzeletének:

„Még egy-két ütés s azután kész a bárka, amelyen Noé atyus dolgozott. Az ördög ám folyton-folyvást nógatta a Noé feleségét: „Kérdezd meg az uradtól, hová járogat?" Az úgy is tett.

Faggatta unos-untig az urát, de biz Noé soha sem akarta megmondani. Egyszer azután az ördög dióhéjában pálinkát visz az asszonynak s igy szól hozzá: „Mikor haza jön az urad, add oda neki ezt a kis italt, hadd igya ki; de ugy itasd meg vele, hogy meg ne tudja, mit ivott. Igy aztán majd kimondja: hová járogat. Az asszony ugy cselekedett. Haza jön Noé a munkából, a szives kinálásra megissza a kevés pálinkát a dióhéjból. Persze ki is mondta azonnal, hogy bárkakésziteni járogat. Az ördögnek sem kellett több. Nosza abban a szent perczben úgy szanaszét szedik a bárkát, hogy két forgácsa se marad együtt. Noé a bárkához menve, meglátja a sok forgácsot szanaszerte, szegény feje, látván, hogy sok fáradsága kárba veszett, elkezd keservesen sirni. Itt lelkemteremtette, egy angyal jön hozzá, — oly igaz, mint ahogy élek, ugy láttam, mint most s aszongya neki a szárnyas angyal: „Sose búsulj jó ember! Eredj ahhoz a tőkéhez, amelyikből az legelső deszkát kivágtad, verd meg azt, szenteltvizzel hintett bottal, az ördögök iziben úgy összerakják, a deszkadarabokat, a mint azelőtt volt úgy is lett, Noé elővesz egy szenteltvizzel locsolt botot, megveri a tőkét. Az ördögök tüstént egybeszerkesztették a bárkát."

Az orosz népnek igen sok közmondása van, amelyeket gyakran alkalmaz. — Alig tud pár mondatot előadni az orosz anélkül, hogy közmondással ne erősitené állitását. — Az orosz közmondások gazdag tárházakból bemutatunk néhány jellemző példát:

Az Isten magasan, a király távol van.

Becsülettel bejárhatod a világot, becsület nélkül pedig a szomszédba sem mehetsz.

Az idegen lóról a sár közepén is szállj le.

A jólakott ember nem hisz az éhesnek.
Bocsásd a kutyát az asztal alá s felmászik az asztalra.
A tolvajon a kalap ég.
Ne köpj abba a tálba, amelyikből ettél.
Ha urakhoz mégy, hazulról (azaz ajándékkal) indulj.
Szeressük egymást testvériesen és számoljunk zsidómódra.
Ahol kenyér és viz van, ott nincs éhség.
Ne nevess a temetésen és ne sirj a lakadalmon.
Uj edény, régi ismerős a logjobb.
A szelid bornyu két tehenet is szopik, a makacs egyet sem.
Nehéz a tele tarisznya, az üres még nehezebb.
Csak egészség legyen, bünök majd csak lesznek.
Ne adj Istenem Ivánból urat.
Ha vénasszony leszáll a szekérről, könnyebb lesz a küllőknek.
Megtanitja a szegénység az embert papolni, mikor nincs mihez fogni.
Görbe fába, görbe éket vernek.
Jaj annak az udvarnak, hol tehén parancsol az ökörnek.
A szegény a hegyről sem bir leszaladni, a gazdag pedig a hegyre is könnyen felfut.
Sokat kellene beszélni s nem volna mit hallgatni.
Az apa ette meg a keserü ételt s a gyermekeknek vásott el a foga.
A feleség a háznak három oldalát támogatja, a férj csak egyet.
Bemenne a lélek a mennyországba, de nem eresztik oda a bünök.
A női szépség az ördög oltára.
A *mondák*-ban a szomszédos hegyekben, várakhoz, sziklaalakulatokhoz füződö történeteket tar-

talmaznak. Ilyenek pl.: a Zboró és Kapivárhoz, a Beszkidtó-hoz, a hajtókai „ördögsziklá"-hoz, a körösfői elsülyedt templomhoz stb. fűződő mondák. Mátyás király személyéhez is több monda fűződik.

Legendák.

A *Legendákban* a ruthén nép jámbor vallásossága s erkölcsi érzéke nyilvánul. A legendákban főképen Krisztus Urunk és sz. Péter alakja a domináló, kivülök még szent Pál s az angyalok s az ó-szövetségből főképen a bölcs Salamon szerepelnek bennük. Ilyen legendák pl. Krisztus és a négy ökrös gazda, sz. Péter és a sült lud, Isten Pétert a földre küldi, stb.

Bemutatóul közlünk néhány orosz Krisztus legendát Hnatyuk Vladimir gyüjteményéből.

Ime:

„Jézus Krisztus, szent Péter és a sült lud. Egyszer, mikor Jézus Krisztus sz. Péterrel mendegélt, egy sült ludat vittek utravalónak. Péter elelmaradt, s titokban megette a liba egyik combját. A mikor leültek, Krisztus Urunk észrevette, hogy csak egy lába van a libának s mindjárt Péterhez fordult: „Péter, hol a másik combja?" Péter felel: „Uram, hisz a libának csak egy lába van. Aztán tovább mentek. Utközben Péter egy féllábon álló libát vett észre az árok szélén. Rögtön figyelmeztette Krisztust: „Uram nézz csak oda, ennek a libának is csak egy lába van". Krisztus csak ennyit válaszolt: „Menyj csak és zavard tovább!" Péter felzavarta a ludat és az két lábra állt. Péter ekkor elröstellette magát, hogy hazudott.

Krisztus és az ökrös gazda. Amikor két tanitványával, Péterrel és Pállal a földön járt, utközben egy nagy vizhez ért. Nem tudtak átmenni rajta, leültek hát a partjára és vártak. Arra ment

egy négy ökrös gazda üres szekérrel. Kérték, hogy vigye át őket, de arra azt felelte nekik, hogy koldusokat nem fog szekereztetni. Utána jött egy szegény ember apró tinóival. Azt is kérték, hogy vigye át őket. A szegény ember így felelt: „Jó emberek, szívesen átviszlek benneteket, tinóim ugyan olyan gyöngék, hogy nem tudom, elbírnak-e bennünket, de azért csak üljetek fel, lassacskán majd csak átmegyünk." Át is vitte őket a másik partra, ők megköszönték és tovább álltak. Péter az uton megszólította Krisztust: „Uram, mit adunk annak az embernek, azért, hogy átvitt bennünket?" Krisztus így felelt: „Péter, mire az az ember haza ér, mind a két tinója megdöglik". „Nem jól van az ugy Uram" ellenkezett Péter. „De bíz jól van az Péter, mert ez az ember a miénk!" „És annak mit adunk, aki nem akart minket átvinni?" „Még négy ökröt adunk neki, mert még nem a miénk. Annak, akinek sok van még több adatik; akinek pedig kevés van, az is elvétetik, amije van. Legyen áldott az Ur neve mostantól fogva mind örökké. Isten az Ur, ki megjelent nekünk! áldott, aki az ur nevében jön. Adjon az isten a kovácsnak kalapácsot a csizmadiának árat és nekünk jó gabonát".

Krisztus és szent Pál. Egyszer Jézus szent Pállal járt-kelt. Pál fiatal és csinos férfi volt. Egy faluba értek, hol épen lakadalom volt. Cigány javában huzta és a vendégek táncoltak. Pál így szól Krisztushoz: „Jó mester én bemenném egy kicsit széjjel nézni". Jézus így felelt: „Pál, ne menj oda, ahova nem hívnak, mert meg járod". „Miért járnám meg, felelte Pál, hisz senkinek sem ártok". S azzal bement a lakadalmas házhoz. Rögtön észrevették és táncolni hívták, de ő nem akart menni, mert hozzá, mint szent férfiuhoz a tánc

nem illett. Amint ott álldgált, táncközben egy részeg ember megrugta, egy másik fejbe ütötte. Erre aztán kiment, Jézus rögtön megfeddette: „Látod Pál, — kellett ez neked, előre megmondtam, hogy megjárod“. Tovább mentek a falun keresztül vezető uton. A korcsmából épen akkor dülöngött ki egy részeg ember, de sehogysem birt tovább menni és a sárba esett. A pocsolyában egyre fohászkodott: „Istenkém legalább hazáig segíts, sohasem bántalak meg többé!“ Krisztus ezt látta és Pálhoz fordult: „Menj emeld fel és vidd haza“ Pál hozzáment, megfogta a kezét és a részeg fölkelt. „Dicsőség neked Istenem a te szent kegyelmedért, hogy vezető embert küldtél hozzám, akár csak Tóbiáshoz angyalt, máskülönben itt vesztem volna a sárban“. Hálálkodott a részeg. Otthon meg így szól feleségéhez és gyermekeihez: „Térdeljetek le fiaim és feleségem a földre és imádkozzatok az Istenhez ezért az emberért, aki haza vezetett. A korcsmában voltam, de soha többé nem megyek oda.“

A keményszívü gazda és bünhődése. Egyszer Krisztus szent Péterrel egy jómódu gazdánál kért szállást. A gazda így felelt neki: „Ilyen koldusok számára nincsen szobám, hanem ott van az ól, menjetek oda“. Krisztus erre Péterhez fordult: „Menj csak Péter nézd meg, hogy milyen az a hely“. Péter megnézte és azt mondotta, hogy ott egy nagy tócsa van, de azért csak oda kellett menni aludni. Reggel felkeltek és elmentek a gazdának megköszönni a szállást. A gazda ezzel nem elégedett meg, hanem utánuk ment és követelődzött. Akkor Krisztus elővett egy huszast és a földre dobta. A gazda látta, hogy valami csillant a földön, felkapta, de tovább is utánuk ment. Péter hátranézett, észrevette és így szólt: „Uram, a gazda nyomon kö-

vet bennünket". „Nézd csak meg jobban" — mondá az Ur. Péter erre igy válaszolt: „Uram, hisz az egy ló és a szájában tartja a huszast". Nemsokára egy korcsma mellett haladtak el. Épen akkor döglött meg egy fuvarosnak a lova. A fuvaros látva Krisztust s igy szólitotta meg: „Alkudjunk meg erre a lóra". Jézus igy felelt: „Jó, alkudjunk, de csak egy évre". És megalkudtak. „De egy év mulva ugyan-ide hozd a lovat, a honnan elviszed", — tette még hozzá Krisztus. Az év elmult s a fuvaros pontosan megjelent a lóval, s ott volt Krisztus is. „Hát itt vagy?" Kérdé Krisztus. „Itt", felelt a gazda. „No add át a lovat!" Ahogy átadta, Krisztus Péterrel a faluba hajtotta s a ló épen a feleségének a kertjébe, a káposztásba ment. Krisztus Péterrel megint abba a házba tért be. „Befogadsz-e jó asszony éjjeli szállásra" — kérdék az asszonytól. „Befogadlak-e, hogyne fogadnálak. Tavaly az uram is két koldusnak adott szállast, aztán utánuk ment és azóta még nem jött vissza." Krisztus azután igy szólt hozzá: „Hát hol az urad?" „Mondom, hogy azután a két koldus után ment és azóta nem jött vissza". „Káposztája is van — ugye jó asszony, menjen csak és nézze meg, mert egy ló van benne". Az asszony kiment és egy doronggal jól elverte a lovat, aztán pedig az ólba zárta és rázárta az ajtót. Azzal a szobába ment. Krisztus megszólitotta: „Hát ott volt a ló a káposztában?" „Ott volt, hogy az Isten büntesse meg, de legalább jól elvertem". Reggel igy szólt Krisztus az asszonyhoz: „Nézze meg csak jó asszony, mit csinál ott az a ló". Az asszony elment, kinyitotta az ajtót és férje állt előtte emberi alakjában. Az asszony megijedt és a szobába futott: „Mi van ott, jó asszony," — kérdé Krisztus Urunk. „Uram — ugy megijedtem, hisz a gazdám

van ott." „Hát menjen és hívja be a szobába". Amint bevezette a szobába, látta, hogy a kezén és lábán patkó van. „Látod, mondá neki Krisztus, ugy-e hogy nem igen jó tócsába aludni. A kezeden és lábadon még ott van a patkó, de én mondom, hogy hulljon le. S tudd meg, hogy Isten vagyok."

Az *anekdóták*-ban sok a humor. Sok jóizü história füződik a *cigány* és a *zsidó* köré, mert ezekkel a ruthén nép élete szorosan össze van füzve.

A *találós kérdésekben* is sok filozófia és éles ész nyilvánul. Ilyenek pl. Hol sütött a nap egyszer s nem fog többé? (A Vöröstenger fenekén.) Mit nem visz el a viz? (Az árnyékot.) Mije nincs az Istennek? (Testvére). Egyszer született, kétszer hal meg? (Lázár) stb.

A népköltészetnek kiegészitő részét képezik a *népjátékok* is, amennyiben nagyobbára dalolással, verseléssel vannak összekötve. Ilyen érdekes népszokások a karácsonyi, vizkereszti, husvéti, pünkösdi, lakodalmi stb. szokások, amelyek között még pogány eredetüek is vannak. Ilyen husvéti a „Hoja Gyongya" énekével összekötött körtánc, amely az *ős-szláv tavasz-ünnep* maradványa és a sz. János napi tüzugrálás,

KOSSUTH LAJOS A MAGYAR OROSZ NÉPKÖLTÉSZETBEN.

A fenti cim alatt dr. Sztripszky Hiadar az 1907. év folyamán az Ethnographiában igen érdekes és jellemző rutén népköltészeti tanulmányt tett közé, amelynek egyes részeit alább érdemesnek tartjuk itt is bemutatni.

„Kossuth Lajosnak nagy alakja mélyen belevésődött hazánk minden népének lelkébe. Azok a viharok, a melyek szabadságharcunk másfél éve alatt végig zugtak Magyarországon, Közép- és Kelet-Európának nemcsak politikájában, hanem népköltészetben is nyomot hagytak maguk után s igy egészen természetes, hogy hazai oroszainknál egész bokrétára valót tudunk összeszedni olyan történeti dalokból, amelyek Kossuth neve körül csoportosulnak..

Köztudomású, hogy a magyarországi rutének ethnosza mennyire át meg át van itatva magyar elemekkel. Nyelvüket helyenkint magyar szótár nélkül a külföldi rutén nem érti meg; táncuk, viseletük, épitkezésük, dallamaik ötven százalékban magyarok, földéhségük és érzelmük pedig egészen magyar. Igy hát egészen rendjén való dolog, hogy Kossuthról és Rákócziról olyan gyakorta emlékeznek meg dalaikban.

Azonban igen sok olyan kisorosz epikai terméket ismerünk, amelyek a hazai határain túlról valók és pedig Galiciából és Bukovinából; jobban mondva, ismerik és dalolják ezeket nálunk Sárostól Mármarosig mindenütt, de e mellett rendkivül nagy elterjedésnek örvendenek a Kárpátokon túl lakó osztrák-oroszoknál is. Ez a körülmény aztán kétszeres értéket ad neki a magyar néprajz szempontjából.

Honnan hát Kossuth nevének olyan nagy népszerüség a galiciai ruténekről?

Tudjuk, hogy a zavarosban mindenütt halászni szerető lengyelek Galiciából és egyebünnen nagy számban jöttek 49-ben segitségünkre. És pedig nemcsak közkatónáknak, hanem vezéreknek is, hiszen a szabadságharc két legkiválóbb alakja Bem és Dembinszky épen lengyelek. Ezek a Galicián át hazánkba történt csapat átvonulások már csak azért is igen élénken foglalkoztatták a galicia ru-

ténséget, mivel az ellenünk harcoló osztrák hadseregben egész ezredek voltak, a melyek ezred nyelve rutén volt, (Parma, Nassau, svalizsérek, Hartmann). Ettől a parancsszóra történt részvételtől eltekintve, a rutén polgári népség nem igen vett részt a magyar mozgalomban, fegyvert miérettünk nem fogott (legfölebb mint határőrök) és így a Kossuth neve köré fűződő galiciai népköltészet eredetét nem lehet csupán a galiciai rutének között keresni. Az a néhány rutén nyelvű osztrák ezred még nem tette Kossuth nevét annyira népszerűvé, hogy még a mai nemzedék is daloljon róla. Ezeket a dalokat a hazai rutének közvetítették neki, így hát ezek itthon termettek. Csakhogy nálunk még nem akadt gyűjtőjük.

Alkalom erre bőven kinálkozott. A hazai ruténség Bocskai óta állandóan a magyarsággal együtt vett részt minden nemzeti mozgalomban. Ennek egyik oka a politikai viszonyokban keresendő, amelyben a ruténektől lakott vármegyék az önálló magyar Erdélytől függöttek. A másik ok, amely miatt galiciai s egyáltalán határon tul fajbeliektől művelődés tekintetében elszakadt és élett teljesen magyar irányt vesz, a földrajzi helyzetben található. A merre a vizek aláfolynak, arra felé vezetődik a népek gazdasági s így működési érdeke is. A többi ruténség lengyel, tehát mégis csak szláv befolyás alá került, amely alól legujabbi idők nemzeti öntudat mozgolódásai következtében már fölszabadult; a mi ruténjeink viszont magyar hatások alá kerültek, úgy hogy mire maga a magyarság nemzeti öntudatára ébredt (1825. körül), addigra a hazai ruténségnek derekabb, vagyonosabb részét öntudatlanúl is és nyelvében is már elmagyarositotta minden iskola és sovinizmus nélkül, is a megmaradt hegyvidéki ruténség pedig ma oly

szegény, hogy önálló nemzetiségi életet élni s így a magyar befolyások alól emancipálódni képtelen. Nem képes erre, mert egész gondolat világa (úgy az értelmiségnél, mint a köznépnél) teljesen elüt a Beszkideken túli kisoroszok életétől. Ez magyarázza meg, miért más a nyelvük és irodalmuk fejlődése, mint odakint, miért más a társadalmuk, mint Galiciában; miért mások még a templomi ugyanazon szövegű énekek dallamai is, miért különbözik még népdalaiknak vesszerkezete, ritmusa is az összes osztrák-ruténség e nemű dolgaitól. A Kárpátok bizonyos tekintetben tökéletesen elvágták a magyarországi kisoroszok atyjukfiaitól s így egész ethosuknak emezekétől elütő vonásait a magyar befolyásban kell keresni.

Ez pedig érdekes jelenségre vezet bennünket. A szóban levő népdalokat ma a rutének az u. n. hucul csoportjában éneklik a leggyakrabban.

Ezeknek a galícia-bukaviniai huculoknak szókincse telistele van magyar elemekkel. Van ugyan majdnem az összes osztrák ruténségnek nyelvében is egy és más magyar szó pl. *leyény* és *betyár* szavakat majd mindenütt használják, de sehol oly tömeges magyar hatást nem tapasztaltunk, mint épen a huculoknál. Építkezésnél jó salást keres a hucul (ház-helyet) a maga és *marzsina* (marha) számára; az adósság után fizetendő százaléknak neve *kamát,* a melyért a kölcsönvevő *feleluje*; a lányok nyakából *bójtica* lóg alá, ők maguk pedig a legény után szomorúan *banújut* (bánkodnak); az öregek *légedno* szoktak *fuskaty* pipáikból (elégedetten füstölni); az ásvány-vizet félig székelyesen *borkutnak* nevezik, noha saját szavuk is van rá (kvasi), a falu határa náluk *chytár,* a csorgókút pedig *curkaló,* amelyből *pohárral* isznak; a terhet az általános kisorosz tjahar helyett *terchnek* mond-

ják; az iparos szerszámok neve *sarsáma*; ha valami erőltető munkának fognak s azt nem bírják, felsóhajtanak *hiába, ne byruju* (hiába nem bírom). Igen jeles vadász nép a hucul (az ős foglalkozások vadászati elemeiből lesz még alkalmunk bemutatni bámulatosan ősi dolgokat), de azért az óz után *kapovy hajtujut* (kopok hajtanak) náluk. A gúnynevek között ilyeneket találunk: madjáras, oblupykotyuha (kutyanyúzó). Nyelvük ezenkívül tele van oly szókkal és szólamokkal, amelyek csakis a magyarországi ruténségénél ismeretesek és pedig itt általánosan: a zárójelbe ezeknek külföldi rutén pár darabjait foglaltuk: cerléna (cervona), chebuje (brakuje), cy (cy), hovín e (píst), sokoty y (sterecy, sterehty, vérhty s a (kynuty s a) petelky (—), pokazyty (potoroscyty zipsuty).

És mindez Galíciában él, pedig csak egyetlenegy könyvből Suchevics profeszornak a galícia huculokról írott monographiából futólag szedtük össze mutatvány gyanánt. A magyar szellem e kisugárzásai nyilvánvalóan nem egyenest a magyarságtól erednek, hanem közvetítés utján jutottak a galíciai és bukovíniai huculok szókincsébe. Ezek a közvetítők a magyarországi rutének, akik tehát nemcsak szavakat, hanem eszméket, gondolatokat is átjuttattak a határon túlra.

Arról a bámulatosan sokféle magyar elemről, amely a hazai rutének egész ethnicumában tapasztalható, azt hinné az ember, hogy a legujabb idők szülöttei és hogy azoktól az időktől származnak, a mióta magyar nemzeti irány olyan általános erőre kapott szerte az országban, tehát a XIX. század elejétől kezdődő korból. Ámde a hazai rutén irodalmi emlékek mást mondanak.

Akinek alkalma van a rutén nyelvű egyházi és köztörténelmi oklevelekbe belepillantani, lépten-

nyomon czirill betükbe bujtatott magyar szavakkal, találkozik már a XVII. és XVIII. századokban. Nem sok jelent ezekből eddig nyomtatásban s így az olvasót a leginkább kéz ügyben lévő Szabó Eumén-féle Chrestomatiára és Duliskovics János „Magyar-oroszok történeté"-re utaljuk. Ezekben ilyen kifejezéseket olvashatunk: parancoval, bizonsági neme (s) stvo, varmad, ahodnad, protestaloval stb.

Ezeket leginkább magyar hatóságok és jogiszemélyek által kiállitott, oklevelekben találjük s így azt mondhatná valaki, hogy épen eme körülmény miatt fordúl elő az a sok magyar szó. Ámde a köztörténelmi és jogéleti okmányokon kivül ismerünk egy egész sereg olyan irodalomtörténeti emléket, amelyek szorosan egyházi tartalmuak, amelyeket tehát csupán rutén nyelvű magyar polgárok szerkesztettek és irtak le, s ezekben ugyanazzal a jelenséggel találkozunk már a XVI. században. Itt leginkább a papok és bazilita barátokkal irott magyarázatos evangeliumokat és a görög egyház apokriphikus irodalmát értjük.

A külföldi ruténék Sevcsenko költőről elnevezett tudományos társasága Lembergben eddig már hat testes kötetnyit adott közre a rutén irodalom XVI—XVII. századi emlékeiből, amelyek között összesen 27 darab oly kéziratban maradt vallás-irodalmi munkát közölnek egész terjedelmükben vagy kivánatosan, amelyek magyar földről származnak, Szepes-, Sáros-, Zemplém-, Ung-, Bereg-, Máramaros- és Bács-Bodrog-vármegyékből. Ezekből nem nehéz dolog ilyen szavak gyüjteményét leirnunk: bajla (bü-bájolás), sarkan, vares, betegi, rablovaty, (rabolni) orsag, birujes, mester, stb; az egyik történeti emlékü versben pedig ezek állanak:

O, Mukac, Mukac, osyroscenyj	Ó, Munkács te elárvúlt Munkács.
Tak tesyk Erdel barzos muscenyj,	Tessék, Erdély is igen szomorodott.

A magyar elemek tehát már a XVI. századbeli irásokban is kimutathatók s igy azoknak a rutén lakósságba való behatolása igen régi időre tehető.

Ha maga a rutén köznép is ennyire telitve volt magyar szellemmel egészen természetszerü volt ennek az a következménye, hogy ezt egyszerüen átközvetitette galiciai és bukoviniai atyafiaikhoz is.

De miért épen a huculokhoz jutott legszélesebb kisugárzásban a közvetitett magyar szellem? Erre a földrajzi viszonyok felelnek meg: az Ung-, Máramaros-, Beregi határ Kárpátai innenső oldalán levő völgyeknek nincsenek másutt átellenesei csakis egyetlen helyen t. i. Kőrösmezőnél, ahol az ország út a mi huculjainktól a galiciai huculokhoz vezet s emiatt hazánk és Galicia között a legkönnyebben csakis itt, a Felső-Tisza völgyén Kőrösmezőn keresztül lehet közlekedni. (Ugyanezt a hatást, de kisebb méretben, tapasztaljuk a mezőlaborci és a duklai átjárók átellenes népénél hol a magyar elemek átszivárgását hasonló földrajzi körülmények segitették elő a lengyelek közé.) A mozgékony kalmár huculok átjárógatva hazánkba s mindennap érintkezve az idevaló ruténekkel, megismerték és elsajátitották a magyar szavakat, a magyar érzést, dalokat, ritmust, rokonszenvet és gondolatokat. Ezeket aztán otthon Galiciában elterjesztették. Ez annak a magyarázata, hogy a szomszédos ruténeknél miért épen a huculok földjén olyan népszerü Kossuth Lajos neve is.

Dalaiban a hucul természetesen nem foglalkozik a magyar szabadságharc aprólékosságaival. Ebből az epochális eseményekből őt csak két dolog foglalkoztatja: magának Kossuthnak a személye és a szabadságharc leverése a muszkák fegyverével. Az osztrák császárnak segitségért való falya-

modása a muszka hadaknak Galícián keresztül való vonulása, a komáromi emlékezetes csata — íme, ezek főbb epizodjai annak az epopoeámnak, mely a rutén népköltészetben Kossuth alakja körül fonódik.

Az oroszok közti Kossuth nótának igen sok változata van a nép ajkán, amelyek közül dr. Frankó Iván kisorosz iró 12 változatot gyüjtött össze.

Dragomanov Mihály, a kisoroszok elsőrangú folkloristája ezeken kivül még 10 vátlozatot idéz, amelyel közt van bizonnyal néhány ezekkel azonos darab is; már e számok magok is bizonyitják, micsoda élénk benyomást gyakoroltak a ruténségre a dalokba foglalt események és hogy menynyire foglalkoztatják ezek a nép képzeletét mind mostanáig is.

Ugy a galiciai mint a hazai Kossuth nóták egy dologban megegyeznek, a Kossuth nevéhez csodálatos logikával idegen eseményeket ragasztanak; a galiciaiak beléfonták a lengyel forradalom tényét, a mieink pedig, a törököket, sőt egyes változatok már Párisról és a franciákról is beszélnek. A sok Kossuth nóta változat közül egyet íme Sztripszky forditásában bemutatunk:

Havas tájról, magas hátról
Szellőcske lengedez,
Asztalánál ül a császár,
Tétova révedez.

Nem is arról gondolkodik,
Honnan vesz eledelt,
Hanem arról, a törököt
Hogyan, mint verje meg.
Ül, üldögél, levelet ir
Sötét éjszakába:

Jer segits meg, te muszkáknak
Hatalmas királya!

A muszka meg visszaüzen:
Szívesen megyek el;
Reggeltől én délebédig
Végzek a törökkel.

El is küldte seregeit
Szíves segitségnek;
Magos hegyen állottak fel
A muszka tüzérek.

S hogy rákezdett a sok ágyú
Bömbölni, döngeni,
Följajdúltak komáromban
Kossuth gyermekei.

S hogy még jobban dörg az ágyú
Mit Cselekednének?
Török ifjak neki futnak
A Duna vizének.

Egyik ugrott, általugrott,
Másik vizbe merült;
A harmadik nem jól ugrótt,
Szuronyhegyre került.

VI.

KÖZGAZDASÁGI ÁLLAPOTOK.

FÖLDMIVELÉS.

Az orosz nép még ma is atyáitól örökölt kezdetleges módon végzi mindennemű gazdasági munkáját és szigorúan ragaszkodik ősi szokásaihoz.

A földmivelést még mindig a legprimitivebb módon és gazdasági eszközökkel űzik, a faeke s ehhez hasonló más kezdetleges eszközök, ma is úgyszolván általános használatban vannak. — Ez már nemcsak a földrajzi helyzetből folyó jelenség náluk, hanem ethnikai: primitiv gazdasági módszerük és eszközeik hangosan vallanak rá a *pásztorból* átvedlett földmivelőre.

Ez a konservativ ragaszkodás a régi megszokot gazdálkodási rendszerhez meg van ugyan hazánk más parasztnépénél is, de sehol sem ólyan mértékben mint a magyar oroszok között.

„Apáink is így cselekedtek mindig“ mondja az orosz s minden újitásnak ellentáll.

A szántóföld hiánya miatt, sok helyen még ma is új és uj irtásokkal igyekezik szaporitani az orosz földjét, a mit meglehetős gyorsasággal

visz véghez; amennyiben ma kiirtja, másnap kiszáritja s harmadnap már be is veti a kiirtottföldet.

Ezek az irtások meredek hegyoldalakon, s más magaslatokon vannak, a mely helyeken rendes szántásról szó sem lehet hanem csak kapával, forgatódik fel némileg a föld, minek következtében a rajta levő termés is igen silány.

Régebben általánosan, de még ma is némely helyeken a tavaszi szántás megkezdése előtt a falu papja a templomhoz közel vezetett ökröket megáldja, mire megindul a menet a mezőre, ahol víg dalokkal megkezdődik a munka, amit rendesen egymást kisegitve végeznek, miután előző napon a korcsmában nagy áldomás mellett megállapitották a munka tervet. — Másnap megtörténik a vetés és boronálás. — Ezt a közös munkát orosz szóval *koláka-nak* mondják : azonos a székely kolokával.

Érdekes, hogy a gazda és neje a vetőmag mennyiségét az utolsó percig titokban tartják, különösen fecsegő kiskorú gyermekeik előtt, nehogy a vetőmag mennyisége idöelőtt kitudódván, biztos rosz termés következzék be.

A mezőgazdasági termények a házi szükségleteket sem fedezik, piacra alig kerül belőlük valami.

Az orosznépnek legfőbb terményét a tengeri vagy mint ők nevezik „málé“ képezi, azért minden valamire való földjüket azzal vetik be.

Ennek azután az a természetes következménye, hogy egyrészt a többi termény részére hagyott föld alig terem valamit, másrészt igen kevés helyen lévén otthonos a váltógazdaság, maga a málénak való föld is hamar kimerül, főleg ha a tulajdonosa nem tudja azt minden évben elegendően trágyázni.

Második főtermény: a krumpli, mely azonban az alsó vidéket kivéve csak úgy terem meg, ha trágyával telehintett apró gödrökbe ültetik.

A harmadik föterményt : a paszulyt, csakis a málé közt szokták termeszteni.

Az alsóvidékeken, hol helyenkint kitünő búzatermő földek is találhatók, az említett három főterményen kívül : őszi búzát, gabonát és zabot is vetnek, de aránytalanul kisebb mennyiségben, mint tengerit.

A középrónán a tengeri, krumpli és paszuly mellett kevés tavaszi búzát vetnek el.

A felsövidékeken a tengeri már nem igen érik meg. Azért itt a krumpli mellett főtermény a zab, mely azonban a talaj terméketlen volta s a zord időjárás miatt a vetömagot sem adja meg; ha mégis *két* magot termett, akkor bő termésről beszélnek.

A paszuly is ritkán érik itt be s így a káposzta, karórépa, és pohánka van hivatva azt pótólni.

Káposztát, lent, kendert mindenütt termelnek. Káposztát leginkább a felsővidék szolgáltat, még pedig egy nem nagy fejű, kékes szinű s magas kocsányú fajtát, mely azonban tartósságánál s ellenálló képességnél fogva felülmulja az alsóbb vidékeken termelni szokott alacsony fehér káposztát.

Legkevesebb lent a közép róna termel, ámbár úgy a lent, mint a kendert nemcsak a száláért, hanem a magváért is termelik, amelyből olajat készítenek.

A mezei gazdálkodás munkájának eredményét a felsővidékeken igen kétségessé teszi az a körülmény, hogy a termésben az erdei vadak óriási károkat okoznak. A közép és felsővidékek orosz

Talamás. Bereg-m.

falvai nyáron át éjjelenkint a szó szoros értelmében kihaltak, mert napnyugatkor mindenki tengeri, krumpli vagy zab földjéhez siet s azt reggelig őrzi. A nagy grófi és egyéb uradalmak medvéi vaddisznói, szarvasai stb. igen nagy károkat okoznak az oroszok terméseiben, fegyvert pedig nem szabad ellenük használni; tehát egész éjjeli virasztással, kurjongatással nagy tüzek mellett védekeznek ellenük juniustól szeptemberig. E tüzeket felső Beregben „örömtüzek"-nek hivják.

Konyha kertészetről e nép közt alig lehet szó, mert ez mindössze annyiból áll, hogy beültetnek egy pár ágyacskát foghagymával, vereshagymával és nagy ritkán salátával, retekkel s ugorkával. Az orosz asszonyok mást nem termelnek, jóllehet más konyhakerti vetemény, különösen a városok közelében, szép mellékkeresetet biztosithatnának.

Az orosz hegyvidékeken igen kitünő takarmány terem, a hegyek közötti gyakori esőzések kitünő és buja füvet növesztenek, amelyből elsőrendü szénát termel az orosz.

A puha szénát a hegyvidékiek nem rakják asztagokba, hanem az olpadjára, fenntartván azt jövő tavaszra a gyengeborjú és ellendő tehenek számára. A hegyi szénát még kissé nedves állapotban rakják össze, hogy tápereje ki ne szikkadjon, emiatt azután többnyire penészes és poros takarmányuk van az oroszoknak.

A havasokon összegyüjtött szénát galyakon hordják össze, illetőleg huzzák le az erdőszélhez, vagy malomkő nagyságú csomókban leguritják a hegyoldalról. — Az ilyen szénagyüjtés mindig víg dalolás és hangos kurjongatás között történik.t

A szénát véglegesen az ugynevezett aborákba — (négy rúd között álló, mozgatható tetővel le-

takart speciális kisorosz találmányú szénatartó) — kelyezik el, amelyek az udvaron vagy kertben állíttatnak fel közel a lakóházakhoz.

ÁLLATTENYÉSZTÉS.

A szántóföld hiánya de egyébként az őseitől örökölt össztöne és hajlama az oroszok főfoglalkozásául az állattenyésztést tették.

A pompás buja és illatos havasi legelők és a bennük lévő vizbőség az orosz havasokat elsőrendű állattenyésztő vidékké képezték. — De sajnos ezek a legelők korlátolt mennyiségben állanak az orosz rendelkezésére, mert egyes vármegyében a kincstár, máshol pedig a nagy kiterjedésű magánbirtokok foglalják le a legtöbb helyet, bár kétségtelen, hogy mindennap több és több intézkedés történik a legelő hiánya leküzdésére és így az állattenyésztés előmozdítására. A legtöbb bajt a tavaszi legelő hiánya okozza, amikor t. i. a téli takarmány már elfogyott, de a hegyekbe a marhát felhajtani még nem lehet.

A hegyvidéki orosz marhája, korcs, silány, aprófajta. s a tagosítások végrehajtása után állománya félannyira apadt le.

A verchovinai apró „bicsok" munka ereje és értéke igen keveset képvisel, de azért az ép oly becses a hosszú hajú hegyvidéki, mint a szép szarvú tekintélyes magyar fajta ökör, a beregi rónán lakó orosz előtt.

Az állat nevelésénél ás gondozásánál nem egyforma mértékkel mér az orosz. Míg a házi használatra szánt álatot nem nagyon dédelgeti és meglehetősen rosszul élelmezi, erősen dolgoztatja, addig az eladásra szánt állatot a világért sem

fogná járomba, nyáron a legkövérebb legelőre hajtja, télen pedig a legjobb takarmánnyal eteti.

Ha az állattenyésztés a legelők rendezése, a megfelelő fajok megválasztása és apa állatok biztosítása által kellő mederbe terheltetik, ezáltal egyuttal az oroszoknak főfoglalkozása és megélhetésének kérdése is rendezve és biztosítva lesz. De mindezeket megelőzőleg elsősorban kiirtandó, az úgynevezet felesmarha rendszer, mely a közismert rutén nyomor egyik rákfenéje, s mely felesrendszerről a kazárokkal kapcsolatban alább fogunk szólani.

A lovat az orosz ember nem igen szereti. Ezért nem ritka az olyan falu, melyben egyetlen egy ló sincs. A magyarokkal és tótokkal szomszédos községekben már gyakoribb a ló, de legtöbb van a felsővidékieken, hol a járhatatlan, köves, vízmosásos és szük utakon a szekérrel való közlekedés csaknem lehetetlen, s igy lóháton történik a teher szállitása is. Érdekes látványt nyujt sokszor a hegyvidéknek, amint nyolcvan-száz egy lovas szánkó üget szép libasorban az úton, ekkor mennek a piacra élelmet bevásárolni vagy a sós kútakhoz sósvizért. Az orosz ember azt tartja egyébként, hogy amely faluban sok a ló, ott bizonnyára szegények az emberek, mert szerinte csak az vesz lovat, amelynek az ára 5—25 frt. között váltakozik, — akinek nem telik ökörre. — Mily jellemző vonás ez a baromtartó, pásztornép természetéből!

Mint szenvedélyes állattenyésztő és állatkedvelő nép közt igen sok az állat gyógyitással foglalkozó kuruzsló, akiket igen nagyra becsülnek s kik iránt sokkal több bizalommal viseltetnek, mint az okleveles állatorvosok iránt. Az orosz ha va-

lamely családtagja megbetegszik, nem igen fut az orvosért, hanem azt mondja „a mint az Isten adja úgy lesz.“ De bizony ha állatja betegszik meg, nem bízza azt egyedül az Istenre, hanem félretéve legsürgősebb, munkát, nemcsak maga jár a beteg jószág körül, hanem sokszor a harmadik faluba is küld valakit ismert állatgyógyítóért.

Sertést inkább csak az alsóbb vidékeken tartanak házi használatra, amíg a felső tájakon kupeczkednek velük, de rendszerint kevés haszonnal. Rendes szokás, hogy az orosz megveszi a malacot és roppant gonddal fölneveli. De a hízót nem maga vágja le hanem eladja és annak árából fizeti ki az adót.

Baromfit igen keveset, abból is csak tyúkot tartanak, de az alsóvidéken kacsát s libát is tenyésztenek. Egy háznál tyúkot alig tartanak többet háromnál, négynél, mert úgy okoskodnak, hogy egy—egy tyúk évente háromszor annyi szemes eledelt fogyaszt el, mint amennyit megér.

JUHTENYÉSZTÉS.

A juhtenyésztés régebben Máramaros, Bereg és Ung havasain igen nagy arányú volt.

Igen hosszú ideig ezer számra rajzott a sok juhnyáj havasról—havasra s bő megélhetést biztosított a kevés igényű orosznak. Ez az idö volt a magyar oroszok aranykora, míg len a birtok és legelőrendezés határt szabott a korlátlan legeltetésnek. Ez ugyan rendet teremtett, de egyúttal az orosz nép eleven testébe vágott, mert a legtöbb helyen a nép életműködését és erejét is megbénította.

Ily körülmények között a rendkívül sokat hajtó juh-tenyésztés is sokat veszített jelentőségéből, jóllehet teljesen nem enyészett el.

Minthogy a pásztorkodás a magyar-orosznak ősi foglalkozása, a pásztorélet s különösen a juhászság körül egész mithosz képződött, mely telve van egy romlatlan, őseredeti nép alkotta költői képekkel.

Igen érdekes a magyar orosz pásztorok és juhászok élete, amint azt Lehoczky Tivadar az Ethnographia 1891. évi egyik számában ismerteti, amit az alábbiakban közlünk:

„A havasra kiküldött juhnyáj rendszerint két felfogadott orosz juhászra bizatik, kiket a tulajdonosok falujokból szerződtetnek, egyszerre több heti élelemmel ellátnak s felkisérnek, azután pedig koronkint meglátogatnak, hogy a juhállomány sorsáról személyesen meggyőződjenek. E juhászok itt az elhagyatott vadonban nyaranta éppen úgy, mint a havasokon legelésző marhák pásztorai, rudakból összeállított s fakéreggel fedett oly kunyhókbann vonják meg magukat eső vagy vész idején, mely elől nyitott s hátúl keskeny szögben végződik; a tél idején is itt maradó juhászok pedig a hegyoldalba egy három méter mély és másfél méter széles s alig ily magas üreget vájnak, melyet az ügyesek még nyárban jól ki is égetnek, hogy agyagos oldalai nyirok s penész nélkül maradjanak. A bejárat elébe rudakból készült gunyhószerű pitvart állítanak s azt szénával, gyeppel és földdel fedik be; e tanya mellé pedig rudakból, sövényből, vagy 5—6" centiméter széles falemezekből csinált fonadékból úgynevezett *kosárát* vagy szállást készitenek, a végből, hogy e kerítésben csak úgy a szabad ég alatt a juhnyáj az éjszakákat töltse.

A juhászok a földbe vájt üreg végében, puha mohból és szénából ágyat, nyugvóhelyet készítenek, a falba pedig bükkfából hasított deszkákat alkalmaznak polcokul, melyeken összes készletöket: a tengeri vagy zablepény, ilyen lisztet, ántalakba nyomott savanyú káposztát, burgonyát, paszulyt, szárított gombát, zsírt, sót, tejet, savót, ruhát, fazekat s egyéb szükséges apróságokat helyeznek el. Elől a nyílt pitvar bejárásánál kövekből tőcze készíttetik, melyen egész éjjel lobog a tűz, melynek lángja világításúl és melegítésül szolgál, a tűz heve tűrhető melegben tartván a hosszukás földi lakot. A tüzet élesztő egyszersmind ébren is tartozik lenni egész éjen át, vigyázván, hogy farkas, medve vagy hiúz ne férjen a nyájhoz s ott hivatlanúl ne gazdálkodjék; miért is az őrzésben egymást felváltják s inkább nappal s váltakozva alusznak. Különben a beállott hosszú éjjeleken át világításra még vékony szárított falemezek, vékony szalagszerü hasábokat is használnak, melyeket egy földbe szúrt meghasitott pálcába csíptetnek s meggyújtanak. Ily gyér világításnál a végtelennek tetsző hosszú őszi és téli estéket azzal töltik, hogy egyszerü szerszámmal, fejszével vagy fanyelü bicsakkal, vakarccal nyár-, hárs- és juharfából különféle edényeket, bödönöket, az itt szokásos két szakaszú sztojacska nevü tartályokat faragnak, melyek kerek fogantyúval birnak s tej és főzelék hordására használtatnak, s falemezből kosarakat fonnak.

Némelyik hársfából pásztorkürtöt farag, ez itteni divatu zeneszer 2—3 méter hosszú, egyenes, alsó végén tágasabb, tölcsérszerü; a juhászok ezzel tiz-tizenkét kilométernyi távolságról értekeznek s koronkint unalomüzésül vagy szerelmi ömlengésből mélázó dallamokat fujnak oly módon, hogy eleinte felfelé tartják a hosszu sulyos hangszert s azt fo-

kozatosan lassan emelgetve nem csekély erőlködéssel mindaddig fújják, míg az önsúlyánál fogva lassan a földre ereszkedik, amidőn a fülhasogató dallam is végét éri.

E sajátságos zenét távolabbról a juhnyáj mellől a bodros kuvaszok kisérik rémitő üvöltéseikkel. Ez ebek nyakára különösen nappalra terjedelmes fakoloncokat kötnek a juhászok, hogy hasznos vad hajhászására ne indúlhassanak.

Egyszer a juhászok napfelkeltekor arra ébrednek, hogy az egész láthatárt az éjjel esett első hó borítja. Maguk a kosárába zárt juhok is fektökben hóréteggel vannak födve; azonban a juhász egy füttyentésére felugrálnak s lerázva magukról a havat, menetkészen várják az etetésre való indulást. Itt a juhászok nem azonnal reggel, hanem ugy tizenegy óra tájban étkeznek először, nem gondolva saját éhségükkel, csakhamar felemelkednek s vezetik a nyájat etetésre. E végből, ha nagy az éjen át esett hó, a hegy lejtőjén, meredek oldalán elől az egyik juhász lépdel, nagy bocskoraival mély nyomokat vágva a hóba; ezekenazután a juhok egyenkint haladnak, úgy, hogy mire a 3—400 juhból álló nyáj elhagyja a kosarat, a gyalogút már egészen le van taposva; a végén halad a másik juhász, szemmel tartva a hosszú mozgó vonalat. Igy érnek gyakran 2—3 kilométernyi távolságban a gunyhótól a szénaboglyához, melyet megbontanak s a juhok elébe vetnek.

Igy mulik e csendes magányban egyik nap a másik után; változásúl néha átláthatlan köd borul a tájra, majd napokon át jégdara és zuhogó zápor ömlik; míg nyárban egetrázó dörgések és villámlások rezegtetik a környéket: szélvész és viharok vonúlnak át rombolva és pusztítva, egész hegyoldalakról néhány perc alatt ledöntve a leg-

szálasabb faállabokat s télben a felkapott hóréte-gekből óriási torlaszokat emelve. Ez elemi dúlást egykedvűen nézi odújából a juhász. Önzetlen, jámbor s vidám kedélyét semmi sem képes le-hangolni, még az sem, ha gazdáik koronkint kés-nek látogatásukkal; mert jól tudják, hogy meg nem feledkeznek róluk s a nyájról s az elfogyott élelmet majd újjal, jobbal helyettesitik; lesz friss pálinka, dohány s lágy zablepény, mely a zsen-ticével (savó) és édes sajttal oly jól esik.

Ekép hónapokon át éldegél itt a szegény orosz juhászlegény, addig, míg a szénakészlet teljesen el nem fogy; a mikor azután január végén, de sok-szor tavasz kezdetén, a husvéti kedves ünnepekre visszatér a faluba, amidőn leszámol a rábizott jó-szágról s átvevén gazdáiktól a parányi díjazást, elégedetten, mint ki jól, becsületesen teljesíté fel-adatait, élvezi a szerényke helység egyszerű gyö-nyöreit. Esténkint kedveseik lakása közelében, vagy a falu felett emelkedő dombról meg-megfuj-ják a havasi kürtöt. Néhány hónap mulva ismét felkerülnek a havasokra s ujból kezdik a sajátsá-gos pásztoréletet."

Az orosz pásztorélet igen sok primitivkulturai vonást őrzött meg, többek között a *tűzimádás* kultuszát is. A pásztortüznek májustól szeptem-berig éjjel-nappal *egyfolytában* kell égnie. Gyufá-val vagy csiszoló acéllal gyujtani ezt nem szabad, ha nem csakis dörzsöléssel. Ha mégis el talál aludni, a haragos havasi szellem kiengesztelésére torkon szúrt kicsiny bárányka vérét csorgatják a kialudt tűzhelyre.

GYÜMÖLCSTERMELÉS.

A gyümölcstermelés is nagyon kezdetleges az orosz atyafiaknál, mert sajnálják a gyümölcsfától

a helyet, a földet. Vannak ugyan egyes tájak, pl. a beregi Krajna, Máramaros-Sziget és Ungvár környéke stb. hol nagyobb, szép gyümölcsöskerteket láthatunk, de nem egy falu is található, melyben ezer lélekre tíz gyümölcsfa sem esik.

A régebbi időkben elég jelentékeny volt a gyümölcstermelés, később azonban igen elhanyagolták azt az oroszok.

Ennek oka állítólag abban van, hogy a tagositásig a község egész határát maguk a falubeliek használván, elég földjük volt arra, hogy minden rövidség nélkül rendezhettek be kertjükben gyümölcsöst. A tagosítás után azonban kevesebb földjük maradt s a kiveszett gyümölcsfákat többé nem pótolták ujakkal, hanem helyére a kertekben is málét vetettek. De ahol van is gyümölcstermelés, ott sem lehet szó okszerű gyümölcstenyésztésről, mert a nép nem arra ügyel, hogy jó fajta, hanem hogy minél több gyümölcse teremjen. Ebből aztán az következik, hogy egy okszerű gyümölcstermelő pl. 800 koronát venne be a gyümölcsért arról a területről, melyről az orosz ember 60—80 koronát alig tud bevenni.

Némi jövedelmet a szilva és dió termelése nyujt, de az is igen csekély mérvü.

A máramarosi Tiszavidéken kivételre való gyümölcsöt, kiváltképen pedig tartós almafajokat termelnek s azt jó pénzen értékesitik.

Szöllősgazda csak Munkács, Szerednye és Ungvár vidéken található az oroszok között, de itt is csekély számmal, mert az orosz nem igen szeret szölőmiveléssel foglalkozni.

MÉHÉSZET.

A méhészetet is kedvelte régebben az orosz, ma azonban csak kevés helyen tartanak méheket,

bár a méhtenyésztésről le nem mondottak véglegesen, mit bizonyít az is, hogy a méhek kezelése és a velük való bánásmódról fenmaradt ősi szokásokat, nemcsak fentartják, de azt szájról-szájra adják.

Igen érdekes és jellemző az a szertartásos eljárás,[1] amellyel tavasszal a méheket ünnepélyesen kibocsátják.

„Az orosz parasztasszony Szent György előtti csütörtökön éjjel csendben felkelvén, férje, fia és leányának ruháit magára ölti és fejére férfi kalapot tesz, seprővel kezében a háza ajtajába áll s mondja: Valamint e sötétségben engem senki sem lát, úgy titeket, édes mézhordó szolgáim se lásson az irigy s igéző szem. Ekkor a seprőt a vizbe mártja s vonja maga után a pitvar ajtajáig, hol ujra megáll s mondja: „Miként ezen mocskos seprő utánam húzódik és bőven ragad rá a por, úgy húzódjatok ti, méhecskéim vissza, a köpütökbe, ha kirajoztok, s olyan bőven ragadjon rátok a jó illatú virág édes lisztje.“ Ezután a kamarához áll, hol a méhek teleltek s háromszor megropogtatván ajtaját mondja: „Alusztok édes méhecskéim? Ha alusztok, ébredjetek, ha ébren vagytok készüljetek a munkához.“ Azután az ajtónak rohan s nagy dörömböléssel kiáltja: „Valamint én a kamrámba nem megyek lopni, úgy ti sem lopjatok s titeket sem lopjanak el. Ekkor beállít a szoba ablakán át: „Kelj fel férjem, ébredj, a mi édes mézhordó szolgáink talpon vannak, tőled szabadságot, Istentől áldást, erőt, a mezőktől virágot várnak!“ Most a gazda felkél s utána az ébredő háznép világot gyújtanak s nagy örömmel vonúlnak kamarába, honnan a méhesbe viszik a köpüket,

1. Lásd Lehoczky Bereg várm. monographiája, 214. l.

mely alkalommal, ha kéznél van farkasgége, azt a köpü szájára igazítják, ha nincs, veres posztó szeletet tesznek rá és egy vályucskában mézet, sóval és borssal meghintve. Azután Isten és a méhek védszentje Szent György oltalmába ájánlva a méheket, a házba visszatérnek, hol reggelig többé még a csecsemőnek sem szabad aludnia.

A méhrajokat is az orosz asszony szokta a köpübe terelni akként, hogy moslékba vagy vízbe mártott sertés alomból készitett permetezővel fut a raj elé, s ha az sem használ, leveti szoknyáját s azt a földre tevén rá ül. Kaszát is pengetnek vagy más zajt is okoznak a raj előtt, hogy az megijedjen, s valamely legközelebbi faágra szálljon, a honnan könnyű szerrel lehet azután a rajt a köpübe terelni."

VADÁSZAT.

A vadban bővelkedő erdőkben és halakban gazdag folyók és patakok mentén lakó nép, a dolog természeténél fogva, különösen a fegyver- és vadászati adó, úgyszintén a halászati tőrvény behozatala előtt nagy kedvvel üzte a halászatot és vadászatot. Ez utóbbitól nem csekély mellékjövedelemre tett szert a régibb időben az oroszság, mert az ehető állatok húsát a háztartásban felhasználta s a bőrt könnyen értékesithette. Azonban, mióta a fenti törvények életbe léptek, a jövedelem e részben teljesen elmaradt, vadászat, mint foglalkozás nem jöhet szóba, — legfeljebb mint védelmi ténykedés. A kisorosz nép lakta terület egyébként oly gazdag a vadban, hogy hazánk ragadozó faunája nagyon is bőven van itt képviselve. Egyes vidékeken a *szarvasok* annyira

elszaporodtak, hogy nemcsak a vetéseket pusztitják el, hanem egészen a házak közelébe merészkednek. A *vaddisznó*-tól is folytonosan őrizni kell a krumplíföldeket; s a népnek nincs semmi védelme, mert a vadászati törvények gyakorlati alkalmazása a legtöbb helyen olyan, hogy csak a legnagyobb elkeseredéssel beszél róla a védtelen kisorosz nép. Van község, ahol a határnak jó egyharmadát már nem is művelik az állandó vadkárok miatt. Megszívlelendő okának kell lennie erre a földéhes kisorosz népnek.

IPAR, KERESKEDELEM S EGYÉB KERESETI FORRÁSOK.

Kézműiparról az oroszok közt alig szólhatunk, azért alig akad közülök a városokban egy-egy cipész, kovács még ritkábban, asztalos vagy szabó mester nincs is, Ennek oka az orosz népnek nem a kézi ipari mesterségek iránt való idegenkedéséből magyarázható meg, hanem abból, hogy az oroszoknak rendkívül erős a családias érzülete, melynél fogva a legszegényebb ember is inkább együtt küzködik, nyomorog 4—5 fiával, mintsem azok közül egyet is elbocsátana magától. De még inkább magyarázza ezt a városi kultura hiánya. Városok ugyanis az oroszoktól lakott vidéken nincsenek. Ott pedig, ahol minden szükségletét ki-ki maga látja el, s minden ember csak *magának* iparosa, *a más számárá* való dolgozás szükséglete nem fejlődhetik ki.

Annál nagyobb mértékben űzi a nép a *háziipar* minden ágát, de legnagyobb részt csak a saját szükségletei fedezésére.

Mível az orosz nép a kalapot és kendőt kivéve, minden ruhadarabját, továbbá a háztartásához való és gazdasági szerszámait, valamint bútorzatát önmaga késziti, a házi ipar már régi idők óta el van terjedve közöttük.

A fehérnemű késziése a nők egyik legfőbb hivatását képezi, azért egy nőre nézve a legnagyobb szégyennek tartják, ha nem tud szépen és finoman szőni, fonni. Fonni rendesen csak az őszi munka befejezése után, a hosszú téli esték beálltával kezdenek, s úgy igyekeznek, hogy husvétig mulhatatlanul meg is szőjjék a vásznat. Erre nemcsak azért iparkodnak, hogy a tavaszi munka megkezdésével már ne maradjon szőni valójuk, hanem főleg azért, mert azt tartják, hogy abban a helyiségben, ahol husvét után is szőnek, nagy tavaszi szárazság s így rossz termés lesz. Az ilyen, husvét után is működő szövőszéket márciusi szövőszéknek hívják s ha tavasszal csakugyan bekövetkezett a nagy szárazság, az elöljáróság sok helyütt karhatalommal is kiviszi a házból a szövőszéket s a patakban megfürööszti, abban a hitben, hogy azután okvetlen esőnek kell lennie. A legtöbb vidéken csak két, három nőszemély jár együvé fonni, de vannak olyan helyek is, különösen Máramarosban, Zemplénben, hol rendes fonókák is vannak. Ilyen helyen a leányok kibérlik valamely gyermektelen házaspárnál vagy özvegyasszonynál a lakó szobát oly módon, hogy kötelezik magukat, hogy a fűtésről és világításról gondoskodnak s egyszersmind minden leány köteles a ház asszonyának egy guzsalyra való szöszt megfonni. Egy-egy községben rendszerint két ily fonóka van, u. m. egy a serdülő, egy meg a felnőtt leányok számára.

Juhtenyésztő vidékeken a fehérnemű késztié-

sén kívül a guba- és pokróccsinálás is dívik az asszonyok körében. A házi ipar ezen ágát nemcsak saját szükségleteik kiegészítésére, hanem eladás céljából is űzik.

A férfiak legjobban szeretik a famunkákat. Bátran elmondhatjuk, hogy a legtöbb orosz emberben egy ügyes ács, asztalos, kerékgyártó, sőt esztergályos veszett el. Különösen az ácsmesterséget, sokan közülök oly tökéletességre viszik, hogy munkáikkal nemcsak a laikust, hanem a szakértőt is meglepik.

A molnárságot is nagyon szereti az orosz ember. Ez okból az oroszlakta területen alig van malom, melynek nem orosz ember volna a molnárja. Igen jellemzők a gubagyapjút készítő kallómalmaik (sztupi).

Az oroszok iparűzéséről szólva nem szabad említetlenül hagyni a drótozást sem. Igaz ugyan, hogy a magyar csak drótos tótot ismer, de ez onnan van, mert a Szepes- és Sárosmegyéből való orosz nemzetiségű drótosokat egy kalap alá veszi a nyugati megyékből származó tót nemzetiségű drótosokkal.

Vannak vidékek, kivált Máramarosban, hol kosár- és szekérkasfonásból, nemkülönben háncsszékek és ágyak készítésében szintén jó keresetre tesz szert a nép.

A máramarosi házi ipar ma már oly virágzást ért el, hogy termékei igen nagy keresetnek örvendenek.

Ismerve e nép vonzódását aháznál is elvégezhető csendes munkák iránt, bátran állíthatjuk, hogy alkalmasabb helyet, főképen faipari cikkek készítésére — úgy az anyag könnyü beszerzését, mint a népnek arra termettségét tekintve — keresve is alig találni, mint az oroszlakta felsővidékeket.

Kereskedő egyáltalában nem akad az oroszok között. Sáros- és Zemplén megye felső részeiben akad egy-egy marha, sertés és juh kupec, aki azonban rendszerint anyagilag nem prosperál üzleti tevékenységével.

Hajdan az oroszok közül sokan fuvaroztak tengelyen Lembergtől Debrecenig és Szigettől Kassáig s ez nem csekély állandó jövedelmi forrásul szolgált, valamint a vizen való szállitás is. Mindez manapság már legnagyobb részben megszünt, mióta vasutak szeldelik keresztül-kasul az oroszlakta vidékeket is. A szárazföldi szállitás ma már csak a szomszédos forgalomra terjed, a vizen való szállitás is csak a Tisza felső folyásán s jobbparti mellékfolyóin van meg: Érdekes ekhos szekerük, növénylevelek nedvével kent fatengelyükkel már-már eltünt.

Egyéb kereseti forrás a szegény orosz ember számára még a napszámra járás. Ez inkább csak az alsó részeken, a városok közelében van meg.

A hegyvidéki nép főbb keresetét az alföldi munkában találja fel. A felsővidékiek, mihelyt elvetették zabjukat, elültetik burgonyájukat, ami május közepe körül szokott történni, nagy csapatokban mennek le az alföldre kapával, kaszával és sarlóval s onnan csak a zabaratás idejére, azaz augusztus vége felé térnek haza. Kapálni, kaszálni pénzért; aratni pedig részért szoktak. Már XVII. századbeli erdélyi följegyzések gyakran szólanak Erdélyben járkáló orosz aratókról.

Az alsó vidékiek csak a tengeri második kapálása után, illetve julius első felében húzódnak az alföldre arató munkára és már augusztus elejére otthon igyekeznek lenni.

VII.

NÉPRAJZ, KÜLSŐ ARCULAT.

Az alsó vidéki orosz testalkatranézve közepes, csontos könnyed, rugékony idegekkel; a havasi már inkább magasabb termetü.

Szine mint az összes szlávoké szőke, csak a u. n. huculok barnák, akik mindnyájan erős, magas testalkatuak. Csakis a szőkét szeretik innen a *szerető* fogalmának orosz megjelölésére a *bilánya* szó. (Fehérke).

A huculoknak ez a külseje arra enged következtetni, hogy ez a csoport nem is szláv eredetü, de hogy melyik néptörzsből származhattak, arra még valószinü adataink nincsenek. Annyi tény, hogy a huculok — typusukat kivéve — minden tekintetben szlávokká lettek.

Az oroszok eredetileg vállig érő hosszu hajat viseltek, amely szokást azonban csak a felsővidékeken tartották meg, az alsóbb helyeken az ifjabb nemzedék ma márkivétel nélkül rövidre nyirott hajat hord, és csak az öregek viselnek még hosszu hajat.

Az orosz ember nem növeszt szakált s ebben követi a többi összes kis oroszokat, akik ősidők

Kis-orosz lakóház és csűr. Ung-m.

óta szintén beretválkoznak, ellentétben a nagy oroszokkal, akik szakált viselnek, mert a beretválkozást szégyennek tartják. Ezért is *kácáp* (kecskebak) szóval gunyolja a kisorosz a muszkát. Bajuszuk rövidre nyirott, csak a magyar vidékekkel szomszédos helyeken viselnek hosszu bajuszt.

Az asszonyok konytyba szedik hajukat s a gyér hajuak e konytyot, hogy nagyobbnak lássék fakarikával leszoritott csepüvel tömik ki.

Az asszonyok Máramaros egyes részeiben kicsiny piros, míg máshol meglehetősen nagy fehér főkötőt viselnek a kendő alatt, sőt némelyek félkör alaku bádog fésüt is hordanak. Fülbevalót csak Máramaros alsó részeiben hordanak a nők, másut ez csak az utóbbi időben kezd terjedni.

A leányok eredetileg középen választékkal kétfelé fésülték hajukat oly formán, hogy a fejen egyenesen fésült haj a derékon egy pántlikába font varkocsot képezett. Némely helyeken ünnep és vasárnapokon természetes vagy müvirágkoszorut hordanak fejükön, a két fül mellett pedig egy kisebb virágfüzért, míg homlokukon a hajba színes és nagy üveggyöngyfejü gombostüket szurnak. Nyakon az üveggyöngyöket s az ujjokon a rézgyürüket a nők általában minden vidéken kedvelik.

LAKÓHÁZ.

Az oroszok lakóhelyeiket régebben dombok oldalán és patakok mentén épitették s rendesen szétszórtan laktak és csak a későbbi időkben a XVIII. század végén kényszeritették őket tömörülésre, községek alakitására. A házkörüli udvar rendesen kicsiny, csak az alsó vidékeken van szépen bekeritett tágasabb udvar. A házat lehető-

leg a birtok közepére építik hogy onnan mindenfelé el lehessen látni. Igy persze önállóan, egyik ház a másiktól sokszor nagy távolságra esik, utca tehát nincs, de épen ez az oka a társasélet hiányának, iparnak és minden kulturszükséglet ismeretlen voltának is. Az orosz lakóház rendesen három részből áll u. m. a lakószobából, pitvarból és kamrából; fagerendákból épül, legtöbb helyt meszeletlen.

A magas tetejü szalmával fedett ház rendesen kelet vagy dél felé néz bejáratával. A lakószobának rendszerint két ablaka van.

A lakószobában az ajtótól balra terül el a tágas kemence (pecs), mely az előtte levö nyilt tüzhellyel és a körülötte huzódó padkával a szoba harmadrészét foglalja el. A kemence teteje (lopat) és padka a család legidősebb és legfiatalabb tagjainak télen át kedvelt fekvőhelye.

A füst a nyilt tüzhely fölé rakott kürtön keresztül a pitvarba, innen a padlásra megy, honnan — nem lévén a házakon kémény a tető oldalán nyitott lyukon át törekszik a szabadba.

Néhány hegyvidéki községben ily kemence és tüzhely nincs a szobában, hanem a szoba közepére rakják a tüzet, s füst pedig ajtón ablakon igyekszik kijutni a szabadba. A ház mindig a telek belseje felé esik, ellenben az istálló és disznóól közvetlen az utcára.

BUTORZAT.

Az orosz lakás butorzata igen kevésből áll. A hány házaspár lakik a szobában, annyi ágy van benne, még pedig a családfőké a kemencével szemben, a többieké pedig a jobb oldali fal mellet. A falak mentén az üres helyeken széles falóca hu-

zódik, amely szintén fekvőhelyül szolgál. Maga az ágy rendesen a földbe vert négy illetve a fallal kombináltan két alacsony cölöpre helyezett deszkából áll; ezekre a deszkákra szénát vagy szalmát raknak s lepedővel s takaró gyanánt szolgáló pokróccal befedik. A párna ismeretlen dolog s ahol elvétve akad, azt is többnyire csak széna vagy szalmával tömik meg toll helyett.

Az orosz lakóház butorzata között különben az első s legfontosabb tárgy: az asztal, — mely az ajtóval szemközt levő fal közelében lóca előtt áll, — s tulajdonképen nem is annyira asztal mint inkább egy félretolható fedelü láda, melynek felső deszkája másfélméter hosszu, míg maga a láda 1 méter széles és magas. Minthogy a láda fedele elég széles és hosszu, az asztalt előkelő vendégeknek fekvő helyül szokták átengedni. Egy ilyen asztal volt sokáig egy orosz család birtokában Vezérszálláson, amelyről mondták, hogy Rákócsy Ferenc Lengyelországba való menekülésekor, azt egy éjen át fekvőhelyül használta, sőt monogramját is belevéste.

Az asztal belsejében tartják a tejet, kenyeret s egyébb kész ételeket. Az asztal, de leginkább az asztal teteje, rendsen juharfából készül s oldalait csillagok és keresztekből kombinált motívomu sokszor igen szép vésések díszítik.

Az ajtóval szemközt lévő falon a sokszorositó müvészet bölcsőkorára emlékeztető kezdetleges üvegfestésü képek, Jézus Krisztus Szüz Mária, Szent Bazil, Szent Miklós és Szent György képei vannak fölaggasztva, ezenkívül a falon helyet foglal néhány cseréptál is. A tálas egyébbként itt-ott müvészi faragásu.

Az ajtótól balra a padkán áll a vizes edény, fölötte a falon a kanál, és sótartó. A kevés házi-

edényt, fazekakat teknőt stb. a kamrában vagy a kemencén tartják.

A kis számu üvegnemü elhelyezésére a jobb oldali fal szegletében egy deszkából összerótt háromszög alaku kezdetleges szekrény áll. Az ablakok ki nem tárhatók, hanem a fallal egy síkban vízszintesen mozgathatók. A szellőztetés ismeretlen dolog, ami az idegenre kivált ott kellemetlen, ahol az emberrel egy levegőn él a sertés, borju vagy tehén is.

A szobában tükör csak a legutóbbi idők óta van, addig csak egy tükör darab volt a falba betapasztva.

Az orosz ember házát rendesen fából épiti és szalmával vagy durva zsindellyel fedi be. Házépitésre szolgáló anyagnak legjobban szeretik a tölgyet, a nyárfát és fenyőfát, amelyek közül a legolcsóbb és legkönnyebben hozzáférhetőbb a fenyő.

A házat egymás kölcsönös kisegitésével (koloká) igen rövid idő alatt épitik föl. A felső vidékeken a fenyő gerendákból összerótt ház, sem kívül, sem belül betapasztva és bemeszelve nincs, hanem csak a gerendák között puha havasi mohával kitömve; ellenben az alsóbb övekben már nemcsak zsindelyes, de cserépfedelü házakat is találunk, kéménynyel és csinos tornáccal ellátva.

A házhos közel, sokszor vele egy fedél alatt van az istálló, amelyben az orosz féltve őrzi néhány darab marháját. Az ilyen hegyvidéki ház tisztán mutatja a pásztorszállásból való leszármazást.

A legszegényebb hegyvidékeken az apró riska tehén borjával s esetleg egy darab malac a ház pitvarában van elhelyezve, amely állatok kemény tél idején a hideg ellen a ház lakószobájába is találnak menhelyet.

RUHÁZAT.

Az orosz férfi rendes ruházata: ing, gatya, bocskor, kalap, széles derékszij, guba és kuzsuchból (börködmen) áll; a nők pedig alsó inget, csizmát, fej és vállkendőt, valamint kötényt viselnek. Ami ruhanemüt még ezenkívül hordanak, azt a velük szomszédos népektől vették át, ilyen az alvidéken a magyar gatya.

Általában azt lehet mondani, hogy a bojkák, blyáchák és lemákok viselete sokban egyezik és csak a huculoké elütő. Azért mellőzni fogjuk a népviseleteknek nép csoportok szerinti tüzetes leírását, hanem csak a többség által hordott és hellyel-közzel, kisebb-nagyobb eltéréseket mutató ruházatot és külön a hucul viseletet fogjuk leirni.

A gatya, férfi és női ing házi, még pedig kender vagy a jobb móduaknál lenvászonból készül, noha a városokkal határos helyeken már divatba jött a női ingeket vagy legalább azok ujjait sifon vászonból készteni.

A gatya a felső vidéken az éghajlathoz alkalmazkodó oroszoknál ismeretlen; a hová már eljutott, itt szük és hosszu, ránc és rojt nélkül, az az alsó vidékeken pedig hosszu, ráncos és rojtos, a magyarokkal szomszédos tájakon pedig nagyon bő, ráncos és rojtos, de alig térdig érő, ugy hogy az ily rövid gatyát viselőket a többiek „fekete térdüeknek“ (csornokolyenik) csufolják.

A felső vidékeken a férfi ing hosszu, sok helyen hátul nyilik és semmi diszités nincs rajta, az alsó tájakon pedig alig ér csipőig, elől ráncba szedett és apró porcellán gombokkal diszitett. A felső vidékiek ingujja nyilt, a többieké zárt.

Az alsó női ingek, mely körülbelül egy tenyérnyire nyilik a csipők alá, a váll és mellrészét

piros és kék pamut kivarrásokkal diszitik. A női ing ujja mindig zárt.

A máramarosiak fehérneműje, főképen az alsó vidéken, nagyon különbözik ettől az általános jellegtől. A férfiak széles, hosszu ráncatlan, rojt nélküli gatyát s hátul nyiló inget hordanak, mely a nyaktól lefelé alig egy arasznyi széles, ugyhogy a mellet és vállat majdnem egészen meztelenül hagyja, A nők nem viselnek alsó inget, hanem egy hátul nyiló inget, melyik kék, piros vagy fekete szőr övvel kötnek át magukon. Az ingujj váll és előrészének diszitésében igen nagy fényüzést fejtenek ki, amennyiben az uj és váll-, valamint mell részét az ingnek, igen diszes kék, vagy piros valóban müvészi pamut himzéssel látják el, amelyek elkészitése sokszor négy-öt hetet is igényel.

A hegyvidéken a férfiak és nők egyaránt bocskort, mig az alsó vidéken férfiak és nők csizmát viselnek.

Ünnep és vasárnapokon a felsővidéken a nők piros csizmát viselnek. Az alsó vidék férfiai s főleg a mezei munka idején mindég bocskort hordanak.

Az alsó vidéki fárfiak télen-nyáron pörge magyar kalapot viselnek, kivévén az öregebbeket, kik télen bárány bőrsüveget hordanak.

A felső vidéken a kalap igen széles, vastag anyagból készül, ha ilyen kalapba a zsir bele eszi magát, majdnem elpusztithatatlan. A máramarosiak kedvelt alaku kalapja, melynek karimája magasabb a tetejénél s belseje oly kicsiny, hogy csak a fej bubját födi be. Ez az u. n. kupeces kalap, melyet nagyobbára debreceni iparosoktól nagy mennyiségben vásárolnak a máramarosszigeti és huszti kereskedők. A felvidéken télen minden férfi báránybőrből Galiciában készült sapkát hord általa-

lában az alsóvidékiek kalapja magyar gyártmányu, a felsővidékieké pedig galiciai. Itthon posztó kalap nem készül.

Szalma kalapot a felnőtt s különösen jobb módu férfiak nem hordanak, mert nézetük szerint a szalma kalap csak gyereknek való.

A fehér nép kendő dolgában a legnagyobb fényüzést fejti ki. A kendők száma és minösége szerint szokták őket megitélni. Minthogy a nép mindenben csak rikitó, t. i. a piros, kék, zöld, szineket kedveli, azért fekete, barna vagy sötétkék kendőt csak az idősebb nök viselnek. A kendő anyaga szerfölött különböző, jóllehet nagysága és szine elég egyforma. Míg a felső vidéken gyér a szőr vagy éppen a selyem kendő, addig az alsóbb vidékeken a valamire való nöszemély ünnep- és vasárnap csak selyem, vagy legalább szőr kendőben igyekszik nyilványosan megjellenni.

A szőr és selyem kendők rendesen piros vagy fekete szinüek, tarka virágokkal és koszorukkal vannak beszőve. A karton, perkál s más anyagból készült és a mindennapi használatra szánt kendők, piros alapon fehér — vagy fehér alapon piros mintájuak, nem ritka azonban a kék, sárga sőt zöld alapu kendők sem. A fejre való kendő majdnem mindenütt egyforma nagyságu, kivéve a máramarosiakét, hol a kendők egészen nagyok, s ezeket nem elől, hanem hátúl kötik meg a máramarosiak ugy, hogy csücskéik a kötésig érjenek. A nyakba való kendők kétfélék u. m. vagy egészek, a mikor hátul kötik meg, hogy csücskéik a bokát verjék, vagy csak fél kendők-

A kötény rendesen a kendővel egyforma anyagból készül azzal a különbséggel, hogy a kötény nem szokott mintázva lenni, hanem csak cérna csipkével diszitve, kivévén ebben is Máramarost,

hol kivált az ünneplő kötény piros vagy kék alapu s nagyvirágu mintákkal diszitett szőrkelméből készül. Az oláhokkal szomszédos helyeken divatos még a kettős t. i. elől és hátul csüngő posztó kötény is.

A guba a legkülönlegesebb ruhanemüje az orosz atyafinak. E nélkül őt el sem lehet képzelni, amit ő épp oly hüséggell kitartással visel a legforróbb nyári, s a leghidegebb téli időben. A gubának különben két fajtája van, u. m. a *petek* és *hunya*. Amaz rövid, alig térdig érő, vékony, líha szövésü ruha darab, csupán köznapi használatra szánva, ellenben a hunya bokáig érő, sürü szövésü, hosszu fürtü guba, mit csak templomba menetelkor vagy ünnepi alkalommal szokás felvenni. A guba szinc többnyire fehér, de a felsőbb tájakon, valamint Ugocsa körül gyakran égerfa főzetben feketére festik.

E rendes és általános ruházaton kivül vannak oly ruha darabok is, amiket csupán egyes vidékeken használnak. A felső vidékeken a férfiak tavasszal és ősszel a gatya fölé vászonnadrágot (pacsmagi), az ing fölébe pedig ugyan olyan ujjast huznak. Télen pedig szürposztó nadrágot (holosnyi) és ujjast (reklik) szoktak felölteni, az előbbit kivált Máramarosban égerfa kéreg főztjében, legalább térdig, barnára festikbe,

Az alsóbb tájakon nem ritkán már posztó nadrágot s főleg ujjast is lehet látni. A mellény (lajbi) viselése csak az alsó vidéken általános, egyebütt csak elvétve. Nyakkendőt csak az alsó és magyarokkal szomszédos vidéken hordanak. A városok, de leginkább a svábok közelében, lakó oroszoknál télen a gyapot nyakkendő is divatozik.

A férfi, öltözet kiegészitő részét képezi a tüsző (cseresz) vagy a derékszij (reminy), mind a kettő

igen nagy változatosságban dívik az oroszok között. Azonban az alsó vidéken tüszőt nem viselnek, hanem inkább egy 2 vagy 3 ujjnyi széles szijat kötnek a derekukra, mig Máramarosban oly széles tüszőt viselnek, mely az ing rövidsége miatt hónaljtól a csipőig ér. A felső vidéken a tüszőn kivül még — bőrtarisznyát is hordanak az oldalukon, melynek külső oldalát sárgaréz kapcsokkal, gombokkal és szegekkel diszitik.

Ami a máramarosi alsó vidék lakóinak a tüsző, az a felső vidékieknek a bőrtáska; ebben tartja ugyanis kését, pénzét, pipáját, dohányát stb. az orosz — miért is azt csak a legnagyobb forróságban és akkor is csak munkaközben teszi le, de ilyenkor is folyton szemmel tartja.

A felső vidékiek egy különös ruhadarabja a bárányből készült, ujjatlan mellény (kamazolya v. kamazózsuch). Az asszonyok és leányok a máramarosiakat és a felső vidékieket kivéve ünnep és vasárnapokon szoknyát és reklit vesznek föl, mely többnyire kék, piros vagy fehér alapszinű, de mindig mintázott szőr- vagy karton szövetből készül, bár az alsó zónában gyakori a selyem szoknya és rekli is.

A városokhoz közel fekvő helyeken különben sokan már hétköznapon is szoknyát viselnek. Az alsó vidéki leányok ünnep és vasárnapon nyakba való kendő helyett fehér, fodros és vasalt kendőfélét hordanak. Leginkább ragaszkodnak régihez a megszokotthoz e részben Máramaros oroszai, kik, még ha a városhoz közel laknak is, sem szoknyát, sem reklit nem öltenek magukra, hanem ez utóbbi helyett virágosan kivarrott bőrmellénykét, minőt a felső vidéken is viselnek a fiatalabb nők.

Ruházat tekintetében a sárosi, szepesi és zempléni részek ruthénsége meglehetős tarka képet

mutat. Egyöntetüséget még a szomszédos vidéken sem találunk. Pl. Feketekuton (Sáros) feltünik a nők hosszu ingujja, ami tovább Orló, Sárosujlak vidékén egészen rövid. Mátén a nők olcsó perkál bluzt viselnek. Orló vidékén pedig rövid mellénykét. A férfiak öltözetében a kalap karima szélessége és alakja, valamint a mellény variólódik ugy. Sáros vm. északi részein különben általános a vastag, meleg fehér gyapju ruha (cholosnyi), amelyet a legforróbb nyárban sem cserélnek fel szellősebb ruhával. Sárosban ezenkivül a Galiciával szomszédos vidékeken a ruházatban is van valami hasonlatosság az ottani ruthénekével.

Felső Zemplénben a legujabb időkig a férfiak és a nők is egyaránt viselték a *kozsuch*-nak nevezett rövid juhbőr-ködmönt. Ujabban az asszonyok olcsó meleg pamutkendőkkel helyettesitik a kozsuchot. Lábbelijök a bocskoron, bakkancson kivül a vásári csizma is. A mezitlábjárás azonban különösen Szepes vármegyében és Felső Zemplénben oly általános, hogy a nagy havak idején sem ritka az utcán a mezitlábas ember. A templomba azonban mindig csizmában vagy bocskorban megy a ruthén, amelyet nyáron az asszonyok a templomig karjukon visznek s csak a templom előtt huzzák föl.

TÁPLÁLKOZÁS.

Az orosz nép táplálkozása igen szerény és mérsékelt. Okozza ezt egyfelől a nép nagy szegénysége, másfelől a keleti egyház sok böjtnapja, amelyet önkéntesen még meg is szaporit, ugy hogy átlag 250 napot böjtöl egy esztendőben.

Rendes táplálékul a tengeri (málé) kenyér szol-

gál. S ha például az alsó zónában megterem a buza és gabona is, ezekből csak akkor sütnek kenyeret, ha a tengeri teljesen elfogyott. A felső övbeliek, kiknél tengeri nem terem, s így csak zabpogácsával élnek napokig is utaznak csakhogy a messze eső város piacáról legalább ünnepnapra való tengeri kenyérlisztet vásárolhassanak.

Az ételek közt első a burgonya és a paszuly. Alig van az évben akár böjtös, akár szabad nap melyen e két étel egyike vagy másika hiányoznék az orosz család asztaláról. Rántásos eledellel nem élnek, csak habarttal. Ennek folytán böjt idején a paszulyt szemesen fogyasztják, szabad időben azt tejjel vagy savóval és lisztel habarva eszik. A burgonya böjtben egyszerüen héjával megsütve, megsózva kerül az asztalra, böjttől ment napoktól pedig megfőzve és megzsirozva eszik. E két eledel után a tengeri pép (puliszka) következik. Ezt sokféle módon készitik. Böjtkor nagyon higra főzik s ugy kanalazzák, vagy ha sürüre főzték, akkor aszalt gyümölcslével vegyitik. Mikor nincs böjt, a pépet vagy higra főzik tejben, vagy ha sürüre főzték vizben, akkor édes tejjel költik el. Különös fajtája a tengeri pépnek a „tokán“ és „halabec.“ A tokán a juhtartó vidéknek kedves eledele. Ugy készitik, hogy a sűrüre főt pépből egy lábas aljára tesznek egy réteget, azt jó bőven behintik juhturóval, erre ismét egy réteg pépet, s rá turót s igy megy ez mindaddig, mig az edény meg nem telik. Ekkor a tüzhöz teszik, hogy a turó felolvadjon és az időközben kihült pép fölmelegedjék. A tokánt Szatmár megyében s többfelé turós puliszkának is hivják.

A halambec az alsó vidékeken divik s készitési módja a következö: a sürüre főtt tengeri pépből vizbe mártogatott fakanállal gombócokat szag-

gatnak ki s azokat egy tálba rakják s böjt idején olajjal, máskor pedig zsirral öntik le. Ez az úgynevezett zsiros púliszka.

Egy másik neme a tengeri pépnek a „mácsánka“, mely ugy készül hogy édes vagy aludt tejben főzik meg fél sürüre a málé lisztet.

Télviz idején a savanyitott, hordós káposzta örvend nagy fogyasztásnak. A káposztát vagy nyersen eszik sült burgonyával, vagy, — ezt tartják a legpompásabb böjtös eledelnek — paszulylyal főzik össze oly módon, hogy egy fazékba paszulyt, másikba pedig káposztát tesznek főzni a tüzhöz, s mikor e két étel megfőtt, akkor egy nagyobb fazékba öntik össze s még egyszer felfőzik.

A felső övben igen kedvelt és gyakori étel a karó répa, mit épen úgy beraknak hórdóba télire, mint a káposztát szokás. Ugy a káposztának, mint a répának savanyu leve igen kedvelt, s nemcsak minden ételt azzal savanyitanak, hanem böjtben egyszerüen föl forralva kenyérrel vagy sült burgonyával eszik. Az orosz nép csak kivételesen használ ecetet, helyette a káposzta, ugorka zöld szilva levét használja. Az elősorolt eledeleket az évszakhoz képest kiegésziti a zöld paszuly, öntött saláta, tökkáposzta, a nyers és savanyitott ugorka és aszalt gyümölcs.

A tejet, tejfölt és túrót s az ezekkel készült eledeleket szereti legjobban az orosz. Sertést kevesen ölnek s rendesen egy vékony szalonnájú süldővel megelégesznek, melynek husából és szalonnájából csak a nagyobb ünnepekre jut egy—egy falat. Zsirt sohasem olvasztanak. Vajjal nem késziténék ételt.

Húst az orosz ritkán s mondani, csak ünnepies családi események alkalmával vagy betegség-

ben eszik, amikor is a háziasszony egy—egy tyúkot szokot levágni. E tekintetben kivételt képeznek a juhtartó vidékek, hol természetesen juhhús rendes táplálékul szolgál.

Lakomák alkalmával az első, legkedveltebb étel a rántotta, még pedig akár szalonnával, akár tejfölel sütve, azután a forralt édes tej, továbbá a nyárson sült szalonna, tejben laska, tepertős galuska, töltött tyúk, töltött káposzta, tejbe kása, meg kaszáslé, böjt idején pedig hering — nyersen vagy sütve, meg a gomba. — Ezeket az ételeket tartja az orosz nép legjobbaknak.

A káposztát nem rizsel, hanem tepertős tengeri kásával vagy liszttel töltik meg, orosz neve ekkor „halubci“ (galambok.)

A tyukot ugy készitik, hogy összes belső részeit kiszedve, melyekből az orosz ember semmit sem használ föl, — máléliszthől és édes tejből csinált péppel töltik meg s bevarva először megfőzik s csak aztán főzik meg.

Az evés rendje az oroszoknál az, hogy a leves vagy kanalas ételt legutoljára tálalják fel.

Az étkezés nem egyenlő számmal történik az évegyesszakaiban, az orosz ember ugyanis csak az esztendő egyik felében étkezik napjában háromszor, mig a másik felében csak egyszer vagy legfeljebb kétszer. Mikor ugyanis bevégződik az őszi munka azt mondja a gazda: „No gyerekek, elvitte a golya az ebédet!“ Ez annyit jelent, hogy ezentúl napjában csak kétszer étkeznek a háznál. Ettől fogva az első étkezés d. e. 10—11, a második meg d. u. 4—5 óra között szokott történni. De ha megkezdődik a tavaszi munkálkodás, ujból megszólal az apróság nagy örömére a gazda: „No gyerekek, visszahozták a fecskék az ebédet!“ Vagyis ettől fogva már háromszor fognak napjábann át étkez-

ni. Ez időszakban az első étkezés (ebéd) reggel 8 és 9 közt, a második (poludenak) 2—3 óra közt, d. u. a harmadik (vecserja) a napi munka befejezése után történik.

Az orosz igen lassan és pihenöt tartva eszik, azon hiszemben, hogy a gyors evés árt az egészségnek, és hogy a hirtelen evés után hamar meg is éhezik az ember. Ez az oka, hogy az étkezést is munkának tarja, miért is nem azt mondja : „megreggeliztem“, hanem „megcsináltam a reggelizést.“

Az egyszerü táplálkozás mellett azonban általános és nagymértékű a pálinkafogyasztás. A fuvaros ruthén keresményének egy része az utonútfélen csalogató korcsmákban marad, a mezei munkás mog otthon issza meg a gyilkos italt. Ujabb időben egy szinte végzetesnek mondható szokás is felütötte a fejét, amely Galiciából származott ide, t. i. nemcsak denaturált szeszt, de étert is isznak, amelynek kábitó hatása aztán rettenetes. Az astinens község igen ritka. Ha legalább annyit lehetne minden ruthén községben elérni, mint pl. újabban Felső Zemplénben Nagycsertészen, ahol a nép megfogadta, hogy vasár és ünnepnapokon korcsmába nem jár, szeszesitalt ezeken a napokon nem iszik és rendkivüli esetben (keresztelő stb.) a szükséges italt hazaviszi ! Mennyi erkölcsi jót rejt magában egy ilyen fogadalom, hisz a ruthénség között is épen a vasárnapi korcsmázás volt egyik főoka a civódásnak, dorbézolásnak és élesztője a pörlekedésre úgy is túlságosan hajló érzékeny természetének.

KÖZEGÉSZSÉGÜGY.

A közegészségügy az oroszok között még igen elhanyagolt kezdetleges állapotban sinylődik.

A halálozásoknak csaknem háromnegyed része az egy éven alóli gyermekekre esik. E szomorú jelenségnek oka az, hogy a nép csak a legritkább esetben hívat a beteg gyermekekhez orvost, a felnőttekhez hasonlóképen.

Hosszú életüek nem ritkák különösen a hegyvidékeken.

A felnőtteknél a halált okozó betegségek közül a leggyakoriabbak a tüdővész, a nőknél pedig ezenkívül még a gyermekágyi láz is.

A járványos betegségek, az alsó és közép övben alig szünetelnek, mert a vérhas, a himlő, a torokgyík és a typhus állandóan szedi áldozatait.

A járványok nagy elterjedésének és rossz lefolyásának első és fő oka természetesen az, hogy a fertőző és ragadós betegségek ellen semminemű védekezést nem használnak, sőt a hatóság által rendelt és kiszolgáltatott fertőtlenítő szereket sem alkalmazzák.

A második oka a járványok keletkezésének és elterjedésének a köztisztaság érzékének csaknem teljes hiánya e népnél. Ott, hol igen sok helyen nemcsak a baromfi, de a szarvasmarha és sertés is a ház pitvarában él; ahol a trágyadomb közvetlenül a hajlék közelében áll, ahol egy szük és alacsony, soha nem szellőztetett szobában 10—15 vegyes korú és nemü egyén tartózkodik állandóan, ahol a lakás és ruházat tisztaságára igen keveset adnak; — ott az volna csodálatos, ha a járványos betegségek nem dühöngenének oly gyakran és oly nagy erővel.

Elmebeteg az oroszok közt csak elvétve akad annál több azonban a sárosi, zempléni és szepesi vidékeket leszámitva a hülye gyengeeszü. Különleges orosz betegség gyanánt tünik föl a hegyvidékiek között a *golyvásság*, amely ugylátszik, a viznek következménye.

A HUCULOKRÓL.

Érdemes röviden külön is megemlékezni, azon elütő néprajz is egyébb tulajdonságuknál fogva, amelyek őket a többi hazai oroszoktól megkülönböztetik.

A huculok lakóhelye Máramaros vármegyében a felső Tisza folyása mentén van, Körösmezőtől kezdve Trebusafejérpatakig.

Rendesen erős testalkatúak, karcsú, magas termetűek, férfias arcvonásokkal, barnás bőr és fekete szemmel, hosszú fekete haj és bajusz és szép sasorral birnak. Külsejük egyáltalában nem szláv jellegü, e mellett azonban a legósdibb szláv felfogásnak és gondolkodásnak képviselői. — Igen valószínűen oláh alapra rakodott vörösoroszokkal van bennük dolgunk, akik mind a szomszéd Galíciából és Bukovinából lassankint vándoroltak be a XVI. század óta. A havasi jellegű területek toponomiája ugyanis majdnem mind oláh (havasok, patakok), ellenben az alsóbb regió, az erdős részek szláv nevűek.

Ősi szokásaikhoz, erkölcseikhez rendkívül ragaszkodnak s nem egy regéjük, mondájuk, babonájuk még a régi pogányvilág maradványa, amelyen a keresztény felfogás alig változtatott.

A huculok kiválóan eszesek, igen nagy költői hajlamú képzelötehetséggel birnak, amit a szabad természettel való állandó érintkezés folyton dúsan táplál. De még nagyobb a kereskedési és faragási talentumuk.

Irni, olvasni tudó az összes hazai oroszok között az 1890-es évekig náluk található a legkevesebb, de most feltünő rohamosan nő a betütudók száma.

A kis orosz népfaj tagjai közül ők az egye-

dülíek, akik az ének iránt nem bírnak elég fogékonysággal, de viszont a hosszú havasi kürt fúvásában az összes kárpáti pásztor népet felülmulják. — Aki a havasi alkonyat méla csendjében, a mérhetlen arányú isteni természet álomra való félhomályában s a csillagok milliárdjainak kigyúlásakor, hallotta hucul pásztorkürtjének ércesen zengő s mégis bánatos szavú hangját, azt soha elfeledni nem tudja!.

A huculok mint minden hegyi nép, kissé laza erkölcsi felfogásuak.

A huculok ruházata is teljesen elütő a többi oroszokétól.

Ami a legszembeötlőbb rajtuk, az a vastag darócból készült és élénk vörös színre festett nadrág. Nyáron ujjatlan, télen pedig ujjas bárányбőrből készült ködmönt (kozsuch)viselnek, ez a ködmön sokszor gyönyörü himzésekkel van ellátva. Ezenkívül van egy rövid, darócból készült subájuk (szerdák) amit átmeneti ruhadarab gyanánt viselnek. Télen bárányбőrből készül s nyáron széles karimájú vastag posztókalapot hordanak.

A nők csak alsó inget s elől hátul egy—egy köténydarabot viselnek, amely öltözetet télen azzal egészítik ki, hogy testükre meleg gyapjú alsó nadrágot húznak.

A huculok főfoglalkozása a juh és barom tenyésztés volt hosszú időkön át. Ma már azonban a helytelenül keresztül vitt erdő és legelő elkülönítés a huculok életfenntartását nagyon megnehezítette, s mindinkább szegényednek.

A huculok ezenkívül elsőrendű famunkások és híres tutajosok, akik sokszor távol keletre is elbarangolnak erdőirtási munkálatokra.

Egyébként igen érdekes népelem, akik bár közvetlen folytonosságban vannak a galiciai és

bukovinai huculokkal, érzelmi világuk teljesen a magyar hazáé és a szomszédos ősi származást helyükhöz semmiféle kötelékkel egybefűzve nincsenek.

NÉPSZOKÁSOK.

SZÜLETÉSEK.

A gyermek fontos személyiség a házban. Már a menyasszony gondol rá és ruháján semmit sem köt csomókra, mikor az esküvőjére megy, hogy a gyermekszülés könnyű legyen nála.

Mihelyt egy nő megérzi, hogy áldott állapotba jutott, tüstént siet azt idősebb nőrokonával tudatni, mert közhit szerint a gyermek néma lesz, ha az anya titkolja áldott állapotát. A nők különben ezt az állapotukat idegenek előtt is elárulják azzal, hogy a templomi körmenetek alkalmával nem járják körül a többi hívekkel a templomot, valamint temetésen sem kerülik meg a koporsót, mint az a keleti szertartású egyházban szokás, hanem félre állanak. A templom körül azért nem járnak, hogy majd a gyermeknek a sírás-rívástól el ne álljon a szava, a koporsót meg azért nem kerülik meg, hogy a majd világra jövő magzat sápadt színű ne legyen.

De amily sietve tárja föl ilyetén állapotát a nő, épp oly óvatosan titkolja el a szülés fájdalmainak elkövetkezését, mert azt hiszi, hogy mennél többen tudják meg a fájdalmak beálltát, annál nehezebben hozza majd világra kisdedét. Ezért azután, ha például napközben érik utól a szülés fájdalmai, órákig szótlan szenvedi azokat, hogy az emberek, látván a bábát háza felé menni, ne ér-

tesüljenek az ő szülési állapotáról. A vajudó nő rendesen anyjának vagy férjének fedezi föl, hogy megérkezett a válságos pillanat. Azok azután a sötétben s lopva mennek a bábáért, hogy illetéktelen egyén ne vehessen tudomást a dolog mibenléte felől. Ha a házban sok a felnőtt egyén, a vajudó nő a kamrába, sőt sokszor az ólba húzódik a bábával s csak szülés után megy be, hogy ágyába feküdjék. Ha a vajudás soká tart, a bába kuruzsláshoz folyamodik.

Világra jövén a gyermek, az anyát erősen itatják pálinkával, hogy ne érezze a szenvedő asszony a fájdalmakat. Az első idegen férfinak, ki a betegágyas szobába lép, elveszik a kalapját s csak egy vagy fél liter pálinkával válthatja ki azt. Azért e szavakkal szokták figyelmeztetni a férfiakat az ily házakra: „Ne menj oda, mert elveszik a kalapodat!" A gyermekágyas nő ágyát, kinek neve oroszul: „zesztinegyilka" azaz "hat hétig fekvő asszonyt" lefüggő lepedőkkel veszik körül, hogy idegen szem ne láthassa.

A szülést követő első szabad napon (vasárnap, kedd, csütörtök és szombat) elviszik a kisdedet megkeresztelni, ha félni lehet, hogy gyöngesége miatt el nem éri a következő böjttelen napot. Szabad, vagyis böjtmentes napon azért keresztelik a kisdedet, mert vélekedés szerint, a böjtös napon keresztelt gyermek soha sem lesz gazdag.

A kereszteléshez többnyire egy férfit hivnak meg komának s egy nőt komaasszonynak, de némely helyen többeket is, abból az egyszerű okból, mert minden komaasszony köteles egyszer eledelt vinni a gyermekágyas asszonynak, amit a székely ma is ruthén szóval jelöl: rodina. Ez az ételvivés a keresztelést követő legközelebbi szabad napon történik. Az ételvivésre kijelölt nap kora

reggelén ünneplőruhába öltözve viszi a komaasszony az egész éjszakán át sütött és főzött ételeket a betegágyas asszonynak, kivel együtt tölti el azokat s délfelé dalolva tér haza. Az ily lakomának rendes részei: fél liter pálinka, egy fehér cipó, főtt tyúk, tejes rizskása és rántotta: — böjt idején a pálinkán és cipón kívül olajban ki rántott gomba és olajos galuska. Itt-ott meg az a szokás, hogy a komák közvetlenül a keresztelés után egy-egy fél liter pálinkát visznek a betegágyas asszonynak.

Az örömapa inkább a keresztelő után vendégeli meg komáit pálinkával és kenyérrel, de nem a saját házánál, hanem vagy a csapszékben vagy valamely atyafinál.

Komáknak többnyire a férj és feleség ifjukori barátait s barátnőit hivják meg. A keresztelésnél a keresztszülők nem adnak a kisdednek u. n. „keresztelő ingecskét“ (krizsmo), hanem csak egy kendőt, vagy egy darab fehér vásznat. Keresztelő ingecskét két-két izben adnak u. m. másfél és hét év mulva. Az első keresztelő ingecske (pud krizsmo) csakis egy fehér vászonból készült kis ingből áll, melyet egy ünnep- vagy vasárnapon visz el a keresztszülő keresztgyermekének, azért a komáinak anyagi helyzetéhez mért lakomában részesül. Mikor a gyermek hetedik évét elérte, keresztszülei elviszik neki az igazi „keresztelő ingecskét“, mi a fiuknál nem egyéb, mint kis ing, csizma, kalap, — a leányoknál pedig csizma, kendő, kötény s viganó. Ekkor s lakomát is csapnak. Az illendőség úgy hozza magával, hogy a gyerek szülei viszonozzák komáiknak ezt az ajándékot (vertabi kolacsi). A viszonozás úgy történik, hogy a gyermek szülei a komákhoz mennek s azoknak a keresztelő ingért életnemüt vagy pénzt adnak s

Hucul-ruthén keresztelő. Máramaros-m.

egyúttal vendégeskednek. Ha a gyerek előbb hal el, mint sem keresztszülei a keresztelő kis inget átadhatták volna, a keresztszülőknek kötelessége az elhalt gyereket illendően felöltöztetni.

Bár az egyházi törvények értelmében csak a szülést követő negyvenedik napon volna szabad a gyermekágyas asszonynak a templomba avatásra menni, mégis a körülmények parancsoló szüksége folytán, sokszor már a huszadik, sőt a tizennegyedik napon is mennek avatásra. Ez avatás után az anya az egyház küszöbére teszi le a gyermeket abban a hitban, hogy ezentúl a kisded nem lesz sirós, hanem oly csendes, mint a küszöb. Itt is, ott is a kiavatott nő maga igyekszik a templom ajtaját becsukni, még bedig némelyek szerint azért, hogy a csecsemő csendes legyen, mások szerint pedig azért, hogy több magzata ne legyen. Az avatatlan asszonynak nem szabad udvarából kilépni; mert ha ki talál lépni, minden bizonnyal jégeső vagy más elemi csapás fogja sújtani a határt.

Sárosban és Felsőzemplénben keresztelő alkalmával idegen embernek nem szabad a szobába lépni, mert a gyermek rövid életű lesz. A gyermek táplálása az anya gondja s hogy sok teje legyen, az *avatás* után tele kupára ül. Az elválasztás nem lehet bármely évszakban: jégolvadáskor és levélhulláskor nem szabad elválasztani a gyermeket, mert gyönge mellű lesz.

Szereti is gyermekét a kisorosz. Az anya, ha kenyeret süt, a kenyér tetejét vizzel simítja le s ezzel a vizzel aztán gyermekeit is megmossa, hogy az emberek is úgy szeressék azokat, mint kenyeret.

A fiugyermek azonban kedvesebb és hasznosabb a családban, azért inkább azt óhajta a kisorosz. Felsözemplénben a vőlegény ostorral köti

át menyasszonyát, hogy annyi fia legyen, ahány csombék van az ostoron, a templomban meg arra vigyáz, hogy mátkája pántlikájába gombostüt ne szurjanak, mert akkor annyi lánya lesz, ahány gombostüt szurtak bele. A bekonytyozáskor is kis fiút adnak az uj asszony kezébe, hogy első gyermeke fiú legyen.

A keresztnevek közül legszokottabbak a fiúknál: Iván, Vászily, Andri, Jurkó, Mihály, a leányoknál pedig: Mária, Anca, Olena, Zsófia.

HÁZASSÁG ÉS NÁSZ SZOKÁSOK.

Az orosz népnek jellemző sajátsága, hogy a házasságot lehetőleg egyenlő vagyonuak között szokta és szereti megkötni.

Egy negyedtelkes gazda például nem engedi meg fiának, hogy kisebb birtokú embernek vegye el a leányát, viszont leányát sem adja, amig csak lehet szegényebb sorsú ember fiához. A kiházasitásnál minden apa azon iparkodik, hogy ingatlan birtoka a fiaié maradhasson, mig a leányukat pénzzel, marhával, szóval ingóságokkal igyekszik kielégiteni.

A rokonokkal való házasságot szerencsétlennek, bünösnek tartják s legfeljebb az elhalt feleség hugával való házasság fordul elő elvétve. A férfiak rendszerint korán házasodnak, agglegény alig akad közöttük, még a legszegényebb is megházasodik azért, hogy legyen ki ruháit rendben tartsa. A nász alkalmával a fiatal páron kivül ugy mint más népeknél leginkább a násznagyok, nászasszonyok, vőfény és koszorús leányok szerepelnek.[1]

1. V. ö. Lehoczky T. Beregvármegye monographiája 220 l.

„A násznagy egyúttal a kérő szerepét is betölti. A megválasztott násznagy egy este megjelen a kiszemelt eladó leány házánál s illő köszöntés után megkéri a ház kifejlett, sokszor csak fejledező rózsáját. Ha a szülőknek inyökre van a megkérés, úgy pihenésre szólitják a kérőt, mentegetődzve mondván, „majd meggondoljuk a dolgot, nem lehet egy csapással levágni a fát" stb. de egyszersmind lakomához készülnek, melynek elmaradása annak jeléül is szolgál, hogy a kérést el nem fogadják, mely alkalommal a kérőt őszintén megintik, hogy magát jövőben ily fáradságtól megkimélje.

Ha a násznagy nem kapott kosarat, úgy a legközelebbi szabad azaz böjtmentes napon ismét megjelen a leány házánál, s ekkor már ezzel is beszédbe bocsátkozik; ha a leány meggondolta a dolgot s nem akar férjhez menni, úgy bölcsen hallgat mint a hal, s a kérő szavaira mit sem válaszol; ellenkező esetben kezét nyujtja a násznagynak, ki áldólag terjeszti ki kezét feléje, ihletett arccal mondván: „Áldjon meg az ég, mint az ó szövetségben Jákóbot és Izsákot". Ekkor a násznagy vizet kér és törlőt, melyet magával el is visz, hogy azt a vőlegénynek a megtörtént eljegyzés jeléül átadja.

Nehány nap múlva megjelennek az eljegyzettek a násznagygyal együtt az illető papnál kézfogásra, mely alkalommal kölcsönös igéretek és fogadásokat nyilvánitanak a házasulandók, s ezután jobbjaikat nyujtják egymásnak s kendőket cserélnek. Kézfogás után nehány nap múlva a leány házában lakoma van, mit „szvatanki"-nak neveznek. Ez ünnepélyre csak a vőlegény hívhatja meg rokonait, barátait s szomszédait, az ara nem. E vendégségre elől megy a násznagy, utána

a vőlegény. A háziak várvan s üdvözölvén a jötteket, a násznagy igy kezdi a szót: „Jó estét! hogy vagytok? befogadtok-e minket a házba? Mire ez a felelet: „Szivesen fogadunk titeket, üljetek le!“ E közben az ara leendő apósát és anyósát arcban megcsókolván, a hosszú lócán letelepednek az asztal körül, melyre pálinka és kenyér van helyezve. A háziak megkinálják a vendégeket, de azok nem nyúlnak az ételhez, minek okát a násznagy csakhamar ekkép terjeszti elő: „Addig nem nyúlunk az ételhez és italhoz, míg meg nem tudjuk kiért igyunk; körünkből hibázik egy személy, kit látni szeretnénk.“ Erre a gazdasszony megjegyzi: „Teritve az asztal, van mit enni s innotok, mi hiányzanék még nektek?“ „Mire a násznagy megjegyzi: „Én jól tudom, miért jöttem ide s célomat el is kell érnem.“ Ekkor elősompolyog az eljegyzett leány s közeledvén az asztalhoz, a szülők rámutatván, kérdik a násznagytól: „Ez-e a személy, kit kerestek?“ Mire a násznagy örömmel felel: „Ez az a gyöngylány, kit keresünk; köszönjük Istennek, hogy őt ily szépen felneveltétek.“ Ekkor a násznagy felköszönti a fiatal párt és azok szülőit; mire általános ivás áll be; a pálinkával telt kis poharat szorgalmasan körözik, s az étkezés is foly annak rende szerint, előbb azonban a buzgó násznagy megáldja az ételt. Elköltvén az étkeket, ismét imádkozik az egész társaság s eloszlik.

Az oroszoknál húsvét után van a legtöbb lakodalom. És nem véletlenségből. Az orosz népnek télire igen szűken van eltenni valója, ha tehát az ifjú télen nősülne, asszonyt hozna a házhoz, oly időben szaporitaná a kenyérevők számát, amikor nem lehet még keresni. Nyárban, akkor már más. Igaz, hogy kenyér kell az asz-

szonynak akkor is, de az asszony ott segit az urának réten, erdőn s mindenütt, ahol kell.

A máramarosi huculok azonban leginkább farsang idején házasodnak.

A kitüzött menyegzői nap előtti este mind a leány, mind a vőlegény házánál megjelennek az eljegyzettek ismerősei s barátai az úgynevezett huszkira (konyha- vagy libatánc), mely nevét a lúd alakú kalácstól nyerte s zene mellett táncolnak s vigadnak. Később megjelen a vőlegény a vőfény (druzsba társaságban arája házában a bokrétáért, mely kalapja diszéül fog szolgálni. Ez többnyire csinált virágokból készült és rezgő, csillogó aranyfüsttel ékitett csokor; a vőlegény a menyasszony, a vőfény pedig a nászleány kezéből veszi át a bokrétát, azonnal oda is illesztik kalapjaikhoz. Ezen este a felcicomázott hivogatók (szvacsi), többnyire válogatott, jókedvű s kiállású suhancok, sorra járják hivogatni a kiszemelt vendégeket a másnapi lakodalomra. A meghivás formája következő: „N. N. vőlegény (molodi pán) kéri Önt először és másodszor, hogy holnap rövid időre lakodalmi ünnepélyén megjelenni s magát ekként hozzá megalázni sziveskedjék."

A várva-várt reggel felvirradván, a menyasszony és vőlegény kimennek a legközelebbi forráshoz, vagy patakhoz s megmosdanak: azon vizbe pedig, mely számukra ez alkalommal merittetik, a nászsereg pénzt dob. A nászlányok a vőfény és násznagy társaságában a helység bármely kertjébe betérnek téli zöldet, másként börvényt szedni, hogy abból a házasulandók részére koszorúkat kössenek, mert a görög szertartás szerint ezek az esketésnél fontos szerepet játszanak, sok helyen búzaszálakat és vereshagymát is fonnak a koszorúba. A börvényszedés zene és dalok kiséretében

történik. Ezek a menyegzői dalok a közönséges daloktól eltérők és századok óta sajátszerű dallammal birnak s inkább komoly hangulatuak. Bármely kertből szedhetnek ugyan e célra börvényt, de kárpótlásul tartozik a násznagy az illető háziasszonynak egy üveg pálinkát adni, ki az üveg tartalmát saját edényébe átönti s az előbbit vizzel megtöltvén, a násznagynak visszaadja. Igy mindkét fél külön szedeti a börvényt, azzal a különbséggel, hogy a vőlegény emberei zászlóval járnak, mely többnyire rúdhoz illesztett fehér és veres, vagy egészen tarka, kiáltó szinű kendőkből áll. A koszorú-kötés fontos szertartása igy megy véghez: a násznagy keresztformában meghinti a börvényt szentelt vizzel, azután kiválaszt egy négylevelű ágacskát s azt a nászasszonynak nyujtja annak jeléül, hogy a kötést megkezdhetik. Özvegy állapotban lévő nászasszonynak tilos a koszorúkötéshez nyúlni, ezt menthetetlen rossz előjelül tekintenék. A börvényhalmazt egy asztalra teritett kendőbe teszik, s melléje búzából vagy rozsból készült kalácsot, ily dalt kezdenek:

„A lakodalom kezdődik,
A nagy Tiszától Beszkidig;
Házunknál ma vigalom van
Öröm áradt a falúban.

Oh nagy Isten, légy mi velünk,
Hogy itt szerencsések legyünk.
S te is, Jézus, a keresztfán,
Légy mi velünk e vig tanyán.

Násznagy uram, készits italt,
Szólitsd elő a hangászkart;
Zenéljetek kedvetekből
Ti is angyalok a mennyből stb.

Ez alatt a szertartás-vezető öreg (jefnári) pálinkát osztogat a vendégeknek.

Midőn a koszorú elkészül, a nászasszonyok két kendőre fűzik azt keresztalakban s arra egy átfúrt kalácsot (korovaj) illesztnek; a kendők végeit kezőkbe veszik s háromszor körüljárják az asztalt, mely menetet zenészek, többnyire hegedűsök, kisérnek; ekkor az asztalfőhöz ültetett házaspárt a nyoszolyó-lányok zabbal behintik, hogy reá az Isten áldása oly bőven áradjon. Ennek végével táncra perdül a négy nászasszony s ujjongva tapsol. A leány házában ez alkalommal egy fiú fejére főkötőt tesznek, egy fátyolalakú fehér kendővel, mit primitkának neveznek; e fejékkel az esküvés végén szokta a pap a menyasszony fejét befedni, Pál apostól utasitása szerint, t. i. a férjes nők megkülönböztetésül fedett fővel járjanak. A fiút az udvaron ékesitik fel a fátyolos főkötővel, s így a szobába kisérik, hol a jelenlévők nem kis mulatságára ez sirva panaszkodik, hogy ő asszonyá lett; ekkor táncra kapják a főkötős fiút, s három tánc után leveszik róla a fejéket.

Ezek után a templomba készül az ünnepi ruhába öltözött s jókedvű nászsereg; a diszesen s tisztán felöltözött menyasszony haját fonatlanul leeresztik s fejére a koszorút illesztik, melyet hajához egy édes almafa galyacskával megerősitenek. A vőlegény kalapja tetejére teszi a részére kötött s az esküvés alkalmával fejére illesztendő koszorút. Mielőtt a sereg megindulna, a násznagy a menyasszony nevében búcsúzik annak szüleitől, kik könnyeznek ez alkalommal s megáldva a templomba bocsátják leányukat, előbb azonban a vendégek és ismerősök búcsú csókkal árasztják el a menyasszonyt, mi oly általános sirás-rívás közt történik, hogy a bőgés messze kihallatszik. A me-

net igy elkészülve, többnyire délelőtt 11 órakor zene és dal kiséretében mindkét házból elindul, elől a zászlót lobogtatva.

A szobából kiindulók igy énekelnek búcsúzásképen:

„Kérd, anyám Istenem,
Hogy szerencsém legyen;
Főkötőm kezemben veszem
S jó szülém ekkép megkérem.

Oh anyám, anyácskám,
Add áldásod reám;
Kérjed jó Istenem,
Hogy őrizzen engem . . .

Istennel, lányom, Istennel,
Távozz jó leányka tőlem,
Menj az ég angyalaival
És kedves szomszédaiddal,"

Midőn az utcára ér a menet, igy danol:

Örömhang szól mindenfelől,
Vidám zene harsog elől.
Jó emberek, minek álltok,
Minket úgy miért csodáltok?

Nem tábor, nem harci sereg
Vonul át itt most köztetek.
Nem vad török s pogány tatár,
Aki jön: az egy boldog pár.

Pengessük meg patkóinkat,
Had hallják érchangjaikat.
Ez lesz a mi dicsőségünk
Örömünk és büszkeségünk."

A templom felé közeledve a menyasszony és vőlegény mindenütt a vőfély nyomaiba lépdel s a nászmenet a következő dalt zengi:

Galamb ül a templom falán,
A pap magához híván;
Nincs otthon a tisztelendő.
Lembergbe eltávozott ő.

Elment kulcsot készíttetni,
Azzal a templomot nyitni,
Oda minket bevezetni,
Az ifjú párt megesketni."

A templom ajtajához érvén, a vőfély lábával egy keresztet húz a küszöbre.

A kisérők közt két férfi van, kik két nagy átfúrt kalácsot visznek; ezek a templomtól elmaradnak és valamely közel lévő házba bevonulnak, hogy a visszatérőkhöz ismét csatlakozzanak. Esküvés után a kalácsokat a menyasszony házába viszik, onnan másnap reggel a vőlegény lakába.

A menyasszony az esküvés alkalmával, hogy magának férje feletti uralmat biztositson, csellel szokott élni t. i. midőn eskütétel végett ujjaikat az evangeliumra teszik, a menyasszony nagy ügyesen úgy csinálja, hogy az ő ujjai a férje ujjai fölé essenek; vagy ha ezt nem tehetné, úgy megelégszik azzal, hogy esküvés alatt legalább egyszer férje lábára hágjon.

Esküvés után a jelenlévők ismét rendben, de már mindkét fél együtt, zene és dal kiséretében betérnek a menyasszony házába, melynek küszöbénél mézes búzát szoktak áldás jeléül az új párra hinteni, mely alkalommal az utcán a nászasszonyok ily dalt hangoztatnak:

„Köszönjük a mi papunknak,
Ugy mint jó lelki atyánknak,
Hogy minket nem késleltetett,
S mindent oly szépen elvégzett...

Inog, inog ez az utca,
Amint az új pár jár rajta.
A házak is meghajolnak,
Ha ennyi sok fényt s diszt látnak.

Felszállott az ékes páva,
Az örömház kapújára;
Hullott csillogó zuzmara.
A menyasszony szép hajára...

Az új pár előtt mi lebeg?
Repdeső homályos felleg.
Kérjük Istent, hogy e homályt
Oszlassa el mi hamarább."

A házhoz érve:

„Nyissatok ajtót, jó szülék,
Haza hoztuk a menyecskét.
Vele együtt a boldog vőt,
Adjon az ég nekik erőt.

Jöjj, jó anya, jöjj előnkbe.
Fogadd gyermeked kebledre,
Neked ő nagy örömet hoz,
Vezesd őt a telt asztalhoz."

Ekkép bevonul a násznép a szobába; de elébb csak a vőlegény vendégei telepednek le az asztal körül; mindkét fél nászasszonyai azonban állva maradnak s következő dalbeszédet folytatnak:

„Nagy itt a bőség és a kincs,
Csak a csapláros sehol sincs,
Leszakadt a ház padlata,
Ott veszett szegény alatta.
Fohászkodjunk jó Istenhez,
Igy a jámbor tán mentve lesz.

Tisztességes nászasszonyok,
Kérünk, most velünk szóljatok.
Tán nem mertek szót emelni,
Kérdéseinkre felelni?
Mi nem hivatlanul jöttünk,
S igy jogainkal élhetünk.

Hol van, hol az örömanya,
Ki nekünk a korvaj nyujtja?
A tarka tyúk még tegnap künn
Kapargatott s járt jókedvün.
És már ma a szegény pára
A bús táncot nyárson járja.

Minthogy házunk a szélen áll,
Róka vitte el magával
Rossz gazdasszony ki engedi,
Tyukocskáját elcsenteni."

E körmönfont dal után a vőlegény emberei a lakomához fognak, mi többnyire pálinka és kenyéren kezdődik; erre következik a sült tyúk, sertés- és bárányhús pörkölve, főzelék, kalács, kürtösfánk és legeslegutoljára a leves. Közben-közben pálinkát isznak, többnyire egymásra köszöntve ilyképen: „daj Bozse!" (adj Isten.)

Étkezés után a vőlegény násznagya pénzbeli ajándékot ad a menyasszony anyjának, hogy a leány illendően fölnevelte; végre a vőlegény este

felé a menyasszonnyal és két nászasszony kíséretében haza felé készül; ekkor a menyasszony ekkép búcsúzik szüleitől:

„Isten veled édes anyám,
Gondolj jövőben is reám,
Én távozom, de magammal,
Mit sem viszek ne aggódjál;
Sőt még én emlékül hagyom
Könnyeimet az asztalon.
És padlózatán a háznak
Megtalálod lábam nyomát.
És te hugom, ki maradsz itt,
Vedd át a háznak kulcsait."

Az ifjú pár elmenetekor a lány szülői kiadják az ágyat, melyet a menyasszony házától nem szekéren, hanem férfiak rúdakon viszik a vőlegényhez; a fiatal pár a jegykendő végeit kezőkbe fogván, indul a leány házától két nászasszony s férfiak kíséretében.

A vőlegény házánál a két nászasszony az asztalhoz ül és lakmározik, ezután pedig eltávozik; a menyasszony férje vendégeinél marad s igyekszik azokat mulattatni. Mielőtt azonban azt tenné, mindjárt beléptekor azonnal meghinti a fiatal párt a vőlegény anyja komlóval és búzával, annak jeléül, hogy hiányt sohase szenvedjenek. A menyasszony kalácsot ad anyósának és megcsókolja szive táját. Azután az asztalhoz ül a menyasszony s egy figyermeket vesz fel karjaira, kit azon óhajtással nyujtanak neki, hogy először is fia szülessék; a piruló leány a gyermeknek két kalácsot és egy szalagot szokott ajándékul adni.

Reggel a menyecske a szoba seprésével kezdi uj háztartását, mely alkalommal a vőlegény, némi

ösztönzésül, néhány krajcárt vet a szemét közé, mit a menyecske szépen felszed és zsebre rak. Majd a menyasszony házabeli vendégeit szülőit várják, kik nem sokáig váratnak magokra, mert már messziről hallatják zajos érkezésüket és ily dalt:

„Nyom után, nyom után
Keresd gyermekedet;
Ha majd megtalálod
Nagy lesz az örömed.

Hogyne akadnék rá,
Ne ismerném nyomát,
Midőn én neveltem
Szerelmem zálogát.

Egész nap dolgoztam
Reggeltől éjjelig,
Hogy híven ápoljam
Viruló életét.

Hej szeretett lányom,
Megyek hozzád, megyek;
S hogy boldogul élhess,
Ajándékot viszek.

Hej ha tudná szegény,
Hogy szülei jönnek,
Megaranyozná a
Hidat s ösvényeket."

Erre ivás következik, mert a nászasszonyok és vendégek folyvást jönnek-mennek s násznépben nincs fogyatkozás.

Egy hét mulva a menyecske szülei házánál utólakomát tartanak s ezzel a lakodalmat és nászünnepélyt véglegesen befejezik.

Ezek a lakodalmi szokások vidékenkint változnak s a dalok is különbözők.

A *makovicai* kisoroszoknál pl. a lakodalom így folyik le:

A leányok és menyecskék, midőn valahol a jegyváltás megtörténik, különböző dalokat énekelnek: pl. a vőlegény anyjára:

Az öreg búzát tisztogatott,
Jó menyért Istenhez buzgón fohászkodott,
Hogy legyen varrónő és ügyes takácsné,
Hogy Jancsi ingére madárkát himezzen.

A vőlegényre:

Mihály négy lovat tisztogat,
Feleségért készül,
Ifjú feleségért
A piros Annáért.

Gyuri négy lovat tisztogat,
Ilya párnákat igazgat,
Késziti, késziti,
De nem tudja kinek,
A Gyuri azt mondja,
Hogy az majd neki lesz.

A menyasszonyra:

Az asztalnál ül a leány.
Mint egy virágzó rózsaszál,
Fekete szeme kisírva,
Változott az ő világa.

Miért sírsz és miért bánkódol,
Ugyan mi fáj úgy tenéked?

Azért a zöld koszorumért,
Mert te tőlem már elvetted.

Miért nem sirattad akkor,
Amikor tőled elvettem,
Nem sirattam, mert gondoltam,
Hogy csak tréfát üzesz velem.

Mikor már az esküvőre viszik a menyasszonyt, a nászasszonyok igy énekelnek:

Ülj fel velünk, ülj fel,
És még mondj valamit,
Legalább egy szócskát,
Anyám Isten veled.

Esküvő után a vőfény szétfonja a menyasszoy haját és a zsinórokat, amelyekkel haja össze volt kötve, darabokra tépi és odadobja, ahol a lányok szoktak állani ha a menyasszonynak van nővére, akkor az is eltesz egy darabot.

A menyaszony aztán azzal a vászondarabbal, amelyik a templomban volt rajta, a koszorúslányt háromszor megüti, hogy egy éven belül az is férjhez menjen.

Esküvő után a nászasszonyok azt éneklik:

A templomba csak egy,
A templomból kettő,
Öreg édesanyám,
Tied mind a kettő.

Vagy:

A templomba elment,
Mint viruló rózsa,

S a templomból haza,
Mint zöldelő fűszál.

Esküvő után a menyasszony házánál nagy lakoma van, rendesen az egész falú ott van. Senki se megy üres kézzel, minden asszony visz egy tál búzát, vagy árpát és rajta egy nehány tojást, vagy egy egy csuporka vajat. A leányt hajnalban viszik haza, de az úton, ha pláne messze laknak, nagyon sok pálinkát kell kiosztogatni, mert az úton sövénybe dugott karókkal elállják az emberek az útjukat és addig nem térnek ki az útból, míg pálinkát nem kapnak, és ez többször ismétlődik. Néha már egészen kivirrad, de ők mégis lámpásokkal mennek, mert kinevetnék őket, hogy még lámpásuk sincs, persze, ha már egészen világos van, akkor mindenki beléjük köt, hogy vigyázzanak, menjenek lámpásokkal a lovak előtt, mert nem látni az útat, még kifordulnak.

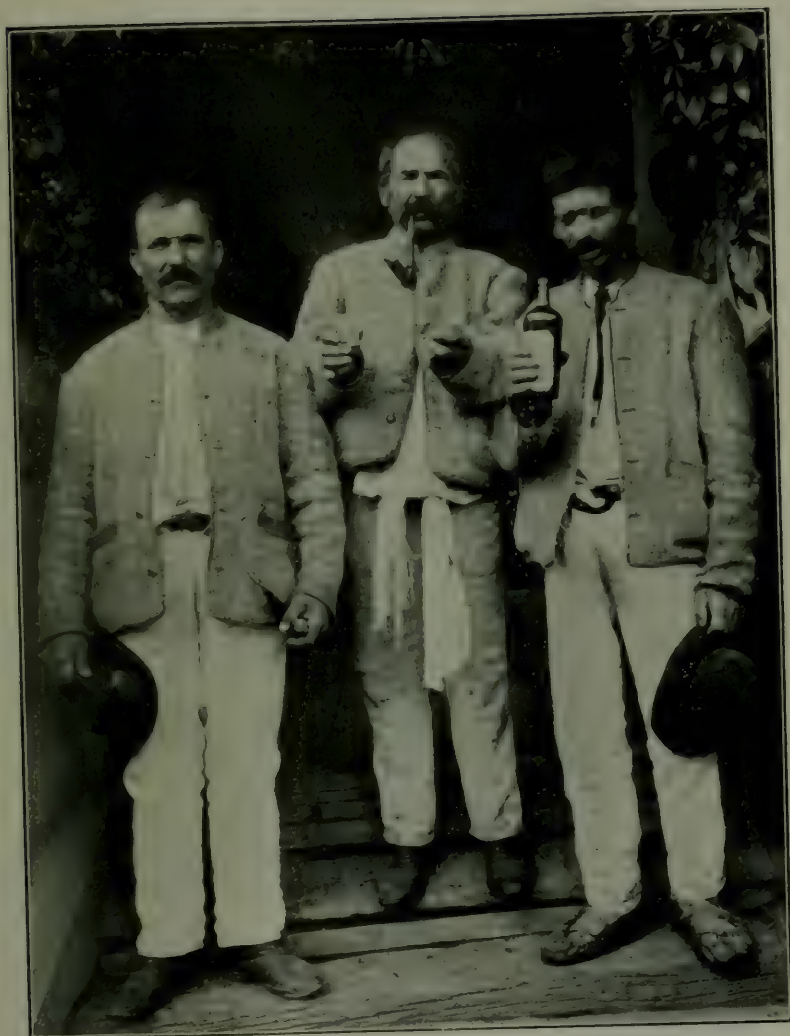
A vőlegény anyja kifordított kozsuchban (ködmön, báránybőr gunya) várja őket és a lánytól ezt kérdezi:

Mit hoztál menyem?
Mire a lány igy felel:
Szerencsét, egészséget és Isten áldást.

Ezután az asszony megcsókolja a mennyét és bevezeti a szobába, de arra vigyáz, hogy a lány ne menjen a sút elé és bele-nézve csendesen el ne mondja ezt a mondókát:

Hloboka tam jamicska,
Ne zmisztila bi szi ja tam moja mamicska.

persze, egyik lány sem mer még csak rá se nézni a kemencére, nehogy ráfogják, hogy belenézett és esetleg átkozzák, mert azt tartják, hogy akkor az anyós nem fog sokáig élni.

Lakodalmas ruthén férfiak. Ung-m.

Délután a padláson bekontyozzák a menyasszonyt és éneklik:

Mikor menyecskét kontyoztunk,
Tyukok a padról repültek,
Ej tyukok a padról repültek.

Kontyozás után következik a menyasszonyi tánc.

Tánc után mennek „do mitya“, mosdani, vagyis a menyecske a férjét egy kis kendőcskénél fogva levezeti az árokhoz és ott a vőfély a bottal, melynek csákány alakú fogantyúja van, vizet csepegtet a tenyerére és a menyecske megmosdik, azután egy kupa vizet merit és megint visszavezeti a férjét és a vizet is magával viszi. Otthon összejárja az egész épületet és a kupából meghinti egy vizes szalmacsutokkal az egész házat.

Este jönnek a menyecske rokonai és komái, az u. n. „pridánákra“ (befejező lakoma).

A lakoma alatt a vendégek pénzt raknak össze a menyecskének. A lakoma végén a menyecske fején egy nagy kenyeret hoz be, az ugynevezett „valecet“ amely cukorral, virággal mogyoróval, mézes-kalácscsal van feldiszitve és abból vág egy darabot és még két rőf patyolatot is ad a férje rokonainak, a közelebbiek többet is kapnak. Ha van a vőlegénynek lánytestvére is, annak szép uj pántlikát ajándékoz. A menyecske az összegyült pénz egy részét a gazdaságba adja, többit pedig elteszi.

HALÁLOZÁS.

A nép nem fél anyira a haláltól,mint például az értelmiség. Ezért az orosz a legcsekélyebb rosz-

szullét esetén is rögtön papért küld, hogy meggyóntassa és meg áldoztassa a beteget. Az utolsó kenetet azonban csak annak adják fel, akit már menthetetlennek tartanak. Az utolsó kenet feladásánál keleti szertartás szerint a pap egyik imádsága közben a kántor a beteg fején tartja a kinyitott evangeliumos könyvet. Ha azon a lapon, ahol a könyv kinyilt, sok a vörös betű, jele, hogy a beteg felépül, — ha pedig kevés van, vagy éppen nincs vörös betü a kinyitott lapon, a beteg halála kétségbevonhatatlan. Ugyszintén bizonyosra veszik a beteg kimulását, ha szombaton betegszik meg.

Ha a halál közeledtét sejtik, szentelt égő gyertyát adnak a szenvedő kezébe, ha pedig soká tart a halállal vivódás, a beteget a szoba közepére, a mestergerenda alá fektetik azt hivén, hogy itt szenvedései hamar véget érnek. A gyermek és a nő halottat asszonyok, a halott férfit pedig idősebb férfiak mossák meg s öltöztetik föl. Rendes ünneplő ruhába öltöztetik az elhunytat, lábára fehér vagy fekete perkálból készült harisnyát huznak s ha férfi a halott, uj kalapját, sőt a pipáját is mellé teszik. Az elhalt gyermek fejére bőrvény koszorut füznek, kezébe pedig vékony kis viaszgyertyát, hellyelközzel meg piros tojást adnak. A gyermeket az asztalra, a felnőtt halottat pedig ládára teritik ki a fal mellett s egy lepedővel letakarják. A városokhoz közel eső helyeken már a boltból vásárolt szemfődelet is használnak. A családfő, vagy ha ez halt el, ennek legöregebb atyafia rendezi a temetést. A temetésrendező a halottnak fiu gyermekeivel együtt, mig a temetés meg nem történt, mindenféle hajadonfővel jár a gyászjelzésseül. A keleti egyház azt kivánja, hogy a halott mellett éjszaka a szent Dávid zsoltárait olvassák vagy

énekeljék. Ezt a tiszta orosz ajku tájakon oly pontosan teljesitik, hogy még az egynapos csecsemö koporsójánál is olvastatnak zsoltárt. (Pszaltira). Ily zsoltárolvasásra igen készségesen és nagy számmal gyül a nép apraja-nagyja, mivel a szüneteket, amiket a zsoltár olvasás vagy éneklés közt tartanak, mulattató s jellemző játékokkal töltik ki.

Némely helyen az a szokás, hogy napközben a lelkész az evangeliumokat olvassa a halott mellett.

A koporsót leginkább gyalulatlan bükk, tölgy vagy fenyő deszkából tákolják össze, s annak egyedüli diszitése a korommal tetejére mázolt kereszt. A sirgödröt csak a temetés napján ássák meg, mivel nézetük szerint, ha a sir gődör egy éjen át üresen áll, a családban csakhamar halálozás következik be.

Szeretik, ha a temetés mennél fényesebb más szóval hoszabb ideig tartó legyen s hogy a lelkész a halott fölött búcsoztatót mondjon. A beszéd mondás és búcsuztatás különösen Máramamarosban divik, hol még a gyermeket is búcsuzuztatva temetik.

Mikor a halottat kifelé viszik a szobából, a koporsót három izben odaütik a szobának a pitvar ajtónak az alsó küszöbéhez, hogy a halott lelke haza ne járjon.

A temetés alatt az udvaron az atyafiak a koporsó körül térdepelve imádkoznak.

A keleti egyház szertartásához képest a temetésen az evangelium felolvasása s a búcsuztató befejezése után az elhunyt egyéntől való búcsúzás jeléül megcsókolják a pap kezében tartott keresztet, meg kerülik a koporsót s keresztet vetnek rája.

Ha családfő hal el, a temetés szertartásai elvégeztével, mielőtt a temetőbe indulnának, két

asszony a koporsó két oldalára áll s a koporsó alatt egymásnak háromszor nyujt át egy csomagot, melyben só és ételnemü u. m. zab, gabona, buza, tengeri s efféle van. Ezt a sót aztán a marhának adják, hogy ne pusztuljon el a gazdája után, míg az ételnemüt a vetőmag közé elegyitik, hogy meggátolják annak elfajzását. Sok helyütt a gazda temetése idején szabadon bocsátják a szarvasmarhát, hogy kár ne essék benne. Máramarosban helyenként szokták a temetés után a szegényeknek főképen pedig az özvegyeknek és árváknak egy egy borjut, juhot, kecskét vagy süldőt ajándékozni a halótt lelkiüdveért

A koporsó legtöbb helyen fődetlenül vagy egy fehér vászon lepedővel betakarva áll az udvaron és csupán Máramaros egyes tájékán szokás a koporsót értékes és háznál gyártott pokróccal födni be, mely a temetés után a papé lesz.

Bereg megye felső vidékén a hajadonokat nem engedik a temetésre menni, azt hivén, hogy aza leány, ki a temetésen jelen van, pártában marad.

Másutt meg a legközelebbi rokkonok nem kisérik ki a temetőbe a halottat. De ahol kikisérik ott ingök alá felülről egy marék földet dobnak a sirról, hogy könnyebben felejtsék el a halottat.

Hegyes-völgyes és patakokkal keresztül-kasul szelt vidéken lakván az oroszok, a halottat a temetőbe még nyáron is szánkán viszik ki. A síkon lakóknál bizonyára a velük szomszédos magyarok példájára a legény halottat leányok, a leány halottat pedig legények viszik a végső nyugvóhelyére. Ugocsában a fiuk, kivált a legények sirjára apró fehér lobogót tüznek.

A temetést követi az elengedhetetlen tor (komásnya), melyet azonban vidékenként más-más módon tartanak meg.

Vannak községek, hol a torra csak azokat hívják meg, kik a temetésnél mint sirások koporsó készitők, halott-, kereszt-, és zászlóvivők teljesítettek szolgálatot. Más helyeken meg a temetésen jelen voltak mindnyájan hivatalosak a torra s igy elsősorban a lelkész, a kántor, a harangozó kiktől aztán igen rosz néven veszik, ha a meghívást nem fogadják el. A hegyes völgyes vidéken elszórt falvakban, hol sokszor másfél órányi távolságra esik a temető a halottasháztól, mindjárt a temetés után ülik meg a tort, olyformán, hogy csak a tor megtartása után viszik a halottat a temetőbe.

A felnőtt halottakért rendszerint minden évben szolgáltatnak legalább egy gyászmisét, de az alatt, míg a halott a terítőn fekszik, elengedhetetlennek tartják a legtöbb helyen egy misét fogadni. A jobbmóduak kölönben a temetést követő harmadik kilencedik és negyvenedik napon nemcsak misét, hanem parasztászt szolgáltatnak az elhunytért. A parasztász nem egyébb, mint egy a temetéshez hasonló gyászszertartás, melyet a pap vagy a templomban, vagy a sirnál, vagy pedig a háznál végez.

Parasztászt igen sokszor végeztetnek Máramaros, Ugocsa és Bereg megyében misével vagy anélkül az elhaltért. A parasztászt a vidéki szokáshoz képest három, hét vagy kilenc cipó felett végzik, mikhez járul egy tál cúkorban főtt buza, melyet felül egy főtt szilvából és dióbélből csinált kereszt diszit. A kenyerek a papot és kántort illetik, míg a főtt buzából minden jelenlevő kap egy kanállal.

Ha a pap a halottas udvarból távozva viszszanéz, vagy ha a sír beszentelésénél abba hoszszasan betekint, szerintök annak a jele, hogy abból a családból nemsokára ujra meghal valaki.

Hogy a községben minél ritkább legyen a halálozás, az uj papot délelött iparkodnak a faluba behozni.

RÓMAI SATURNÁLIÁK NYOMAI A MAGYAR OROSZOKNÁL.

Amint föntebb is említettük az oroszok a halott virrasztásnál a zsoltárolvasás vagy éneklés közti szüneteket sajátságos és jellemző játékokkal töltik ki.

Ezek a játékok nem egyebek, mint késő ivadékai a régi római saturnáliáknak s bár kissé izetlenek, érdkességük el nem tagadható, annyira, hogy érdemesnek tartjuk azokból néhányat Zsatkovics K. György gyüjtése nyomán közölni. Ime:

„Az udvaron felöltöztetnek egy férfit vén aszszonynak, egyet pedig vén embernek; hogy púpos legyen, egy csomó szénát kötnek a gubája alá, széles gatyaszárait pedig alul összekötik és szalmával tömik ki. Fejére szalmacsutakkal diszitett, kiforditott sapkát tesznek, korommal bekent csepüből szakált és bajuszt ragasztanak az arcára, derekát pedig szalmakötéllel kötik át. Az öregek közül az asszony guzsalyt tart a kezében, erre a szobába igyekeznek jutni, be, de a nagy tolongásban valamelyik férfi bottal ütögeti az öregek lábait s mintha kutyákat hajtana kifelé, folyton kiabálja: „Csiba, mars ki!" Végre lassan, reszketve, a szoba közepére érnek s a vén ember az asztalnál ülőkhöz fordulva igy szól: „Becsületes emberek! fogadjanak be bennünket éjszakára." Erre kérdik tőle: „Hová való vagy?

Feketepatakban születtem, Neugassfalván laktam, most pedig Cokiházára megyek.

Van-e utleveled?

Van, ott van az öregemnél. Most egy darab papirt vesz el a vén asszonytól, és az asztalhoz menve mondja: „kántor uram, olvassa el azt az utlevelet." A kántor a jelenlevő férfiak egyikére, ki elmésségéről ismeretes, mutatva felel: Ez az én iródeákom, hadd olvassa ő el." Átvéve a vén embertől a papirost, a megjelölt férfi arról mindenféle nevettető és humoros dolgokat olvas le, mint pl. „Ez az irás egy grammatika, olvasta azt a pap és a püspök és abban az van irva, hogy te öreg kutyafi, vagy stb." Elolvasván az elolvasandókat, az öregek a körülállók kérésére táncolni kezdenek. A tánc befejeztével elkezdik az öreg embert nógatni: „no öreg, jer a kemencére melegedni." Az öreg erre a kemencére igyekszik feljutni, de a fiatalság több izben visszarántja. Mikor végre sikerült a kemencére feljutni, kiválasztanak mellé egy egy férfit és két suhancot, kezébe adnak egy tört fazékat, melyben szénből készült festék és ecset helett egy darab forgács van. Erre az öreghez kiválasztott férfi megállapitja gondolatban hogy melyik aszonynak vagy leánynak melyik férfi vagy fiu lesz párja és az összeállitást ugy csinálja, hogy az minél meglepőbb és igy nevetségesebb legyen t. i. csunyához szépet, fiatalhoz öreget, esetleg parasztlegényhez cigányasszonyt stb. választ. Most az illető férfi botjával a mestergerendára ütve mondja: „Öreg, mennydörög, vess magadra keresztet!" Az öreg igy vet magára keresztet: „Az atyának, a kapunak az én üstököm aranyból van." A férfi kérdi:

Mit sütsz ott öreg?

Gúnárt.

Miért nem sült még meg?

Mert nem folyik a zsir belőle?

Mikor fog a zsir folyni?

Mikor ez és ez azt és azt megcsókolja — feleli az öreg, kinek az illető férfi egy általa kiválasztott pár nevét sugja meg. Miután pedig a komikusan összeválasztott pár ritkán hajlandó összecsókolózni, — az öreg elkiáltja magát: „ne bosszantsátok az öreget“. Erre a két kiválasztott suhanc az öreg elé hurcolja a megnevezett párt és az öreg a vonkodó félt bekeni a szénből készült festékkel. Ha pedig félve a bekenéstől, összecsókolóznak, akkor az öreg ilyforma szerencsekivánatokkal üdvözli őket: „Ugy cselekedjetek, hogy holnap a templom előtt levő hársfa mellett a láncot zörgessétek. Ugy szeressétek egymást, hogy szüntelen verekedjetek, Olyan jó dolgotok legyen, hogy a falra másszatok, Olyanok legyetek, mint a karácsonyi böjtben az erdő. Oly jó dolgotok legyen, hogy egymásnak a szemét vájjátok ki, stb.“ Mig az öreg ember igy mókázik, a suhancok el-ellopják tőle az őreg asszonyt és a festékes csuprot. Megtalálva hosszas keresés után az asszonyát, nézni kezdi azt és mondja: „most öreg napjaidra már nem szeretsz. Látom fiatalabbak után jár az eszed. A megtalált festékes csuporból sorra keni a jelenlevőket, kiabálva: „káfás, káfás!“ vagyis „kac, kac!“; mintha a gúnárra leselkedő macskát hajtaná el felé. Mikor már az öreg megelégelte a dolgot, egy intésire kiszökik a szobából az öreg asszony és utána maga is.

Egy másik kedvelt és divatos játék a virasztásnál a következő. A szoba közepére húzott hosszú székre egy suhanczot fektetnek le és leteritik lepedővel. Ez a halott. Egy férfit felöltöztetnek asszonynak, ki is, mint a halott felesége odaáll a ravatalhoz s elkezdi férjét siratni és siratás közben ilyformán ád kifejezést bánatának: „Meghalt

és csak azt sajnálom, hogy egy véka paszulyt evett meg. Ne menj a holt teste mellett, mert abban nincs más csak gonoszság, ha föltámad, karót ragad és mindnyájatokat lecsépel," stb. ilyféle. Ezután a jelenlevők tanakodni kezdenek, hogy a papért kellene menni, hadd jöjjön már temetni. E közben kint az udvarban egy élceiről és tréfáiról ismert férfit papnak öltöztetnek föl oly formán, hogy elöl és hátul egy—egy kötőt kötnek a nyakában, kezébe pedig madzagokra kötött bögrét adnak füstölő gyanánt, melyben izzó parázson kóczot égetnek. Bejövén a papnak öltözött ember humorisztikus temetést kezd végezni. Igy pl. az evangelium helyett ilyformán beszél: „mikor a patak mentén fölfelé, megtaláltam a pap reverendáját. Fölveszem magamra a reverendát, és nézek alá és föl, magam is gondolom, belőlem is lenne pap, ha felvennék magamra egy reverendát stb. „Ezután prédikálni kezd a halott fölött ilyformán: „Mindig járt-kelt, otthon keveset volt. A templomot nem látogatta, mert mikor a templomba kellett volna menni, ő a feleségére lármázott, hogy enni főzzön neki, aztán rágyújtott a pipára, elment a korcsmába és csak onnét a templomba. A templomban az Isten igéjét nem hallja, mert részeg és szúnyokál. Most az angyalok sirnak mellett, mert a gonosz lelkek egy—egy keresztény lelket ragadnak el tőlük. Rögtön jönnek a tisztátlan szellemek, magokkal viszik a lelkét s a pokolba kisérik. A pokolban szüntelenül egy szekéren követ fog szállitani, de úgy, hogy a hegynek menve az ördögök benyügözik mind a négy szekérkereket, mig a hegyről jöve szétnyűgözik. Mikor a követ fogja szállitani, az ördögök vasvillával fogják ütni—szurni stb." Erre a két férfi felkapja a széket, mintha kifelé akarnák a halottat vinni, de,

ha az hirtelen le nem ugrik a földre borítják". [1])

ÜNNEPI SZOKÁSOK.

Az orosz nép élete annyira összeforrott vallásával, hogy a polgári életben is az egyházi élet tartja szem előtt s annak nagyobb ünnepnapjai képezik reá nézve számításaiban. gazdálkodásában stb. a kiinduló pontot.

Az ünnepnapok száma igen jentékeny, összesen 22 olyan ünnepe van a gör. kath. egyháznak, amit hivatalosan meg kell ülni. — Ezenkivül rendkívül sok a kisebb és csak a nép által ünnepelt ünnepnapok száma.

Az ünnepek közül leginkább a Vizkereszt, Husvét, és Karácsony érdemelnek említést abból a szempontból, mint amelyeknek megünneplése sajátszerü és elbeszélésre érdemes szokások között történik.

VIZKERESZT.

Január 6-án van a *Vizkereszt napja* (vodoscsi), midőn a vizszentelés történik. Ez vagy a templomban, vagy, ha lehet, a folyónál megy végbe. A megelőző nap épen olyan, mint a szent este, de megkülönböztetéseül „babim vecsur" (vén aszony estéje) a neve. Ha az ünnepies vizszentelés a folyó vagy patak partján történik, amit Jordánra menésnek hinak, szentelés után a megszentelt vizben a legtöbben megmosdanak, mert

1.) V. ö. még részletesebben: Dr. Sztripszky Hiador. Halottasházi játékok Máramarosban. *Erdélyi Muzeum* 1909. évf. (dr. Gr. *Krek:* Einleitung in die slavische Literaturgeschichte, Craz, 1887.

azt hiszik, hogy az új évben erősek és kivált a bőrbajoktól mentek lesznek. A vízszenteléshez minden családtól hoznak egy korsó vagy egy üveg vizet, melyet aztán otthon féltve és szorgosan őriznek és szükség esetén használnak.

Vízkereszt napján vagy az utánna való napokon sok helyütt a pap sorra járja a falut s a lakóházat és a melléképületeket meghinti szentelt vízzel. Ez alkalommal a hivek, kik ezt igen jó néven veszik, életnemüvel, gombával, dióval, mogyoróval, tojással szösszel vagy pénzzel igyekeznek kipótolni a papot és kiséretét a fáradságért.

Ez ünnep éjszakája egyike azon időpontoknak mikor a kuruzslók babonás müködésüknek pl. az állatok szaporaságára, a tehenek bőtejelésére menve a legtöbb eredményt tulajdonitanak.

Ha Vízkereszt napján kemény hideg van, jó termést vár az orosz.

Sáros, Szepes és Felsőzeplénben vízkeresztkor a 12—15 éves fiúk. fűzfa vesszőt vágnak s vacsora után házról—házra járnak énekelni.

A legidősebb először bekiabál az ablakon:

„Gazd uram megengedi-e, hogy vigadozzunk"

Mire a bentlévők ezt felelik:

„Csak vigadjatok".

Erre rákezdik:

Három király jött napkelet felől,
Hogy hódoljanak ő népök előtt,
Fényes csillag száll az égből
Gazd urunkat ébreszté fel,
Keljen, keljen házigazda,
Udvarában nagy öröm van,
Nagy öröm van s Isten irgalma.
Már tehénkéi mind meg borjaztak,
És magának egytől—egyig kis ökröt hoztak,
Az ökröcskéknek arany szarvuk van,

Pénzt hoznak magának gazda uram.

Aztán jön a „vincsuválás“, a jó kívánság:

Hogy annyi fiuk legyen,
Mint libán a toll,
Hogy annyi lányuk legyen,
Mint rostán a lyuk.
Hogy annyi ökrük legyen,
Mint erdön a tölgy,
Hogy annyi borjúcskájuk legyen.
Mint házon a zsup.

A szobából kivisznek nekik egy kis zabot, a fiúk pedig a fűzfavesszőből adnak kettőt—hármat, amelyekkel néhol még jól ki is kapnak. Néhol úgy is kitesznek velük, hogy a tál aljára vizet öntenek és csak a tetejére tesznek zabot, a viz azután az egész úton csorog a zsákból

HÚSVÉT.

A közelgő húsvéti ünnepre minden jobbmódú gazda vagy konventiós cseléd búzát szerez s annak lisztjéből font kalácsot készittet, melyet pászkának nevez. [1] Ezt még a legegyügyübb cseléd is megköveteli s annak elmaradásáért fájdalmasan panaszkodik. Ez ősi népszokás adja meg a húsvétnak valódi zománczát, mely nélkül az talán ünnepnek sem tekintetnék; s ezt talán némi takarékosságra, szerzési igyekezetre is serkenti a szegény munkásosztályt, senki sem akarván családját kalács és zsirosabb, jobb falat nélkül e nagy napokon (veliki denj) hagyni. Csakugyan a karácsonynak

1 Lásd Lehoczky T. „Beregvármegye monographiája 243.

is a lakmározás a köz népnél a fényoldala, amà büverő mely a szent estét hő vágyának céljául tűzi ki s melyet egész éven át emleget. A húsvéti velik denyről különösen azt tartja az orosz, hogy akkor egész évre jól kell laknia. „Tot deny kol; tulykó jiszti, any na csilej rok." Nagypénteken a szent sírhoz járván ünnepi rúhában zarándokolni, a kalácsot csak másnap süti meg; ugyanekkor fest tojást, főz sódart s tehetsége szerint látja el magát különféle nyalánksággal s jó élelemmel a bekövetkezendő ünnepre, melyet 40 napi szigorú bőjt előzött meg.

Húsvét vasárnapján reggel még a szegényebb sorsú házi nő is, kalácsot, sódart, vajat, szalonnát, füstölt kolbászt, tormát, tojást, hagymát, sőt, üvegcsében pálinkát rak be egy nagy kosárba s azzal útbaigazítja tisztára öltözött cselédjét, vagy maga viszi a templom elé, hol az a kis mise végén beszenteltetik, az éneklész s néhol az egyházfi feljogosítva lévén, minden kosárból egy—két tojást maga részére vagy a pap számára is kivenni.

A felvidéki fiók—községekből viradat előtt indul meg, kocsin, lovon vagy gyalog a karaván a szomszéd falú egyházába, útközben, ha sötét, faszövétnekeket lobogtatva; a templom elé érvén, térdelve várják a pászkák megszentelését, melynek végeztével mintha kergetnék, szalad a bőjtunta népség haza, mindenki első óhajtván lenni, ki az otthon sovárogva váró övéinek megvigye nemcsak a megszentelt zsíros falatokat, hanem az ősrégi keresztényi üdvözletet is, mely a két szóban foglaltatik: „Chrisztusz voszkresz" (Krisztus feltámadt), melyre azután pünkösdig ez az illő felelet: „Voisztynu voszkresz" (Valóban feltámadt). Igy az asztalra helyeztetvén a pászkával telt kosár,

rövid ima után, a házi gazda pálinkával, a nő pedig ennivalóval kínálja, meg a család tagjait és szolgáit. És fölösleges mondani, hogy a szertartás után a kosár tartalmát csakhamar olymódon fogyasztják el, hogy sokan a túlevésnek áldozataivá válnak . . . Valóban, a megelőző hosszú böjtöt különösen a vallásához hűn ragaszkodó orosz nép, oly lelkiismeretesen szokta megtartani, hogy legnagyobb bűnnek tartja annak megszegését; gondosan tartózkodik még a tej, tojás és vaj evéstől is megelégszik száraz tengeri lepénnyel, sült burgonyával és nyers hagymával fűszerezett savanyú káposztával; miért is nem csuda, ha a soká nélkülözött jó zsíros ételből nem tudnak egyhamar és könnyen jóllakni, a torkossgá gyönyöreivel eltelni.

A sódar és szalonna bőrét, vagy a tojás héját s egyáltalán a megszentelt ételnek semmi legkisebb maradékát nem dobálják el, a szemét közé keverni meg épen bűnnek tartják. A jobbmódúak elégetik a szentelt étkek maradékát, a szegényebb nép egy része szintén ezt teszi, de a nagyobb része nem. Gondosan összegyüjtve minden legkisebb maradékot, vízre viszik, hol nem dobják bele, hanem figyelmesen bele-teszik. Némelyek csak azért, mert így látták szülőiktől is, mások már tudják az okát is. Ugyanis az a hagyomány tartja fenn magát, hogy ott, hol a víz (patak vagy folyó) a tengerbe ér, egy keresztény nép lakik mely azonban annyira el van vágva a világtól, hogy semmit sem tud arról ami itt történik; még a húsvét napját sem tudja, mert olyan szegény, nép, hogy papja sincs, aki megmondaná. A víz leviszi tehát a szentelt étel maradékait s a távol nép ebből, főleg pedig a nagyszámú tojáshéjból tudja meg, hogy itt a húsvét. (Ehhez né-

mileg hasonló szokás van a podoliai kisoroszok között is, ott a távolszakadt népet „rachmann“-oknak nevezik.) A három ünnepnapon minden orosz tartózkodik a legcsekélyebb munkától is; sőt azon is megbotránkoznak, ha más vallású ember dolgozik az ő húsvétjukon. Ez ünnep alatt történik a legtöbb ismerkedés az ifjú nép között e húsvét után van a legtöbb lakodalom.

Húsvét hétfőn hétfőn még alig virrad meg, már is jelentkeznek a leányos házaknál rózsavízzel telt üvegcsékkel ellátott kisebb-nagyobb fiúk, kik azután, némi viszonzás fejében, szépen sorra meglocsolnak minden női teremtményt, a vén anyókától kezdve le az anya ölében síránkozó kisdedig; míg künn azalatt a férfi cselédek és legények kissé pityósan, ugyancsak áztatják a leányokat állításuk szerint azért is, hogy meg ne rühesedjenek; s valóban ki e napon a meglocsolásban nem részesült, aggódik egész éven át e miatt.“

KARÁCSONY.

A családok legkedveltebb ünnepe a karácsony.[1] A szegény oroszok is óhajtva várják a szent estét, mert akkor végződik be a karácsonyt megelőző negyvennapi böjtidényük, melyet bizony a legjámborabb lelkü is megunhat, ha hozzá is szokott a sok böjtöléshez, lévén kényszeritve vallásilag a hétfői és pénteki böjtön felül évenkint 124 napot böjtöléssel eltölteni.

A szent estén szalmával teritik a ház földjét, s azon mindenki, még az elaggott, 90 éves ősz is, egyszer-kétszer végig hengereg, hogy dereká-

1. V. ö. Lehoczky T. Beregvárm. mon 241. lap.)

ból a jövő évi csömör a szalmába szálljon. Ezután egy erre készitett zab-kévét veres övvel átkötve, behoznak a szobába s azt felfelé állítva az asztalra igazitják; e kévét ünnepélyes komolysággal a gazda hozza be, ki e közben kívánja gyermekeinek és családjának, hogy ahány zabszem van a kévében, az Isten annyi bárányt, juhot, tehenet, ökröt, félasztagos zabkereszteket adjon jövőre. E kévére, melyet királynak neveznek, vacsorakor miden tag az első pohárból három csepp pálinkát önt. E mellett széna van s annyi vereshagyma, ahány a háztagja.

Ezután egy eleven borjút vagy juhot hoznak be, mely minden főtt vagy sült ételből izlel egykét kanálnyit ezt polázniknak (bemászónak) nevezik, annak jeléül, hogy a szerencse az állattal jőjjön b a családba. Majd istállóba megy a gazda s ott telelő marhákkal söt nyalat. Ilyenkor, úgy tartják, hoy a barom, különösen a tehén megszólal s emberi hangon elpanaszolja, hogy a gazda miként bánt vele az elmult éven át. Sok ember, hitök szerint, kilesi az ily megszólalást, azonban ki a hallott szavakat tovább adná s a hallottakat kibeszélné, rögtön megnémulna, miért is a titkot a világért sem árulja el.

Ez este a gazdasszony a malom garatjáról lopni szokott egy maroknyi zabot, s ezt gubája újján át szórja a tyukoknak, hogy bőven tojjanak, s hogy tojás tyukja tojásait jól kiköltse, ráül a szoba padlajára. Később a gazda a férfi ruhába öltözött nejével gyümölcsös-kertbe megy a fákat megijeszteni; mi abból áll, hogy azokat felemelt fejszével fenyegeti s megütlegeli; mire az asszony nevökben kérleli a gazdát s igéri, hogy ezentúl jók lesznek s bőven fognak teremni.

Majd a házat babbal (paszuly) veti körül a

nő, hogy az inláz babra hágva, nyakát szegje s ez egész éven ne ártson a családnak, s hogy e félelmetes kórt a háztól még inkább eltávolítsák, egész éjjel világitanak és virrasztanak, azon hiedelemben lévén, hogy e kór csak az alvókat támadhatja meg.

Estebédre mézes pálinkát isznak, borsót, paszulyt, gombát, mákos kalácsot, esznek s kissé nyugodni ledőlnek; éjjeli harangozásra azonban felugornak s a templomba sietnek, hol sokan a nagy buzgóságban derekasan horkolnak. Az éj beálltával a gazdasszony kamrájában anyaszült meztelenre vetkezik s egy tál paszulyt kezébe ragadva, a házát körülfutja, hogy ez által a hajlék egész éven át tűz, jég és víztől ment legyen. Majd felveszi legszebb ruháját s ha férjhez menendő leánya van, azt mészvízzel megmosdatja, hogy ezáltal mielőbb férjet csaljon neki. A méhtartó házinő minden kasba annyiszor fuj belé, a hány rajt kíván belőle a nyárra, mint ő azután madzagra kötött csomókkal szokott megjegyezni. Éjfélkor mindenki vizet merít, mert ez akkor „arany viz."

Az orosz hajadon leány, kinek esze különben már a férjhez menetelen jár, hogy megtudhassa, azon évben leteszi-e a pártát, a karácsonyi éjféli mise után, hátra nem nézve megy egyedül haza s egyenesen a fatartó helyre, honnan egy nyaláb fát olvasatlanul vevén fel ölébe, azt hátrafelé menve beviszi a tűzhelyhez, hol megolvassa s a hasábok páros vagy páratlan voltáról jövendöli magának a párt vagy további magányt.

Karácsonytól vízkeresztig tilos a fonás, mert különben a juhok megbolondulván, forognának mint az orsók.

Városokban s népesebb községekben szokás,

hogy fiúkból egyes csoportok alakulnak, felöltöznek, angyalnak, püspöknek, királyoknak s pásztoroknak s így a Krisztus születésére vonatkozó jeleneteket rímes versekben előadva s énekelve bejárják a vagyonosabb házakat, karácsony estéjén pedig póznára feltűzött gyertyával megvilágított csillaggal járnak az ablakok alá énekelni.

A magyar orosz azt tartja, hogy karácsony ünnepén, mely január 6-ára esik, híte szilárdságát jelzőleg, nagy hidegnek kell lenni. Erre célzólag „tverda vjera" azaz „kemény hit" szokta ilyenkor mondani."

Karácsony este még a vacsora előtt majdnem minden gazda ember annyi bobálykát vesz elő, ahány állatja van (csak a szarvasmarhák, a lovak és a juhok jönnek számításba) és minden egyes bobálykába tesz egy csipkerózsa termést. Amint már ezzel elkészült, elmegy az istállóba és mindegyik tehénnek, lónak, juhnak a szájába tesz egy-egy bobálykát. Megjegyzendő, hogy amíg ezt végzi, imát mond. Amint már minden állatnak kiadta a maga részét, kilép az istállóból és a kezébe veszi a már előre odahelyezett csomó szalmát és a szobába viszi. A szobába érve a következőket mondja:

„Dicsőség Jézús Krisztusnak! Kívánom mindnyájatoknak ezen szent vigilián, hogy az Ur Isten engedje ezt szerencsésen eltöltenetek — s a következőt megérnetek — nagyobb bőségben, nyugodtabban, gyarapodva, kisebb bűnökben, nagyobb örömben, Isten kegyelmében s hozzá még szerencsét, egészséget, bőséges Isten-áldást s mindazt, amit csak magatok kívántok a jó Istentől — adja meg az Isten.

A szobában levők erre azt mondják: „Adj Isten." Ezzel a szobába lépő leteszi a szalmát a

földre és szétteregeti s az ott marad egészen a karácsony másodnapjáig. Az alatt, amig a gazda az istállóban jár, a gazdasszony a magtárban a gabona minden neméből, a hüvelyes veteménységből kukoricából, lenből, kenderből, egy-egy marokkal vesz és a magával kozott vékába teszi. Amint a szobába ér, az egészet az asztalra teszi szalmát tesz rá és az egészet egy terítővel takarja le. Ilyen előzmények után következik a vacsora. A gazda minden ételből először a már odakészitett sajtára vesz egy keveset és csak azután fog hozzá a család az evéshez. Vacsora alatt mindnyájan a falra néznek, vajjon nincs-e valamelyiknek kettős árnyéka és ha van, akkor az illető meg fog halni.

A vacsora után meg imádkoznak és kártyázni kezdenek. Ez eltart egész éjfélig, mig a templomba nem mennek.

A karácsony másodnapján reggel kiviszik a szalmát a szobából és köteleket fonnak belőle. Azután kimennek a kertbe és minden gyümölcsfára kötnek egyet, hogy sok gyümölcsöt hozzon a következő évben.

SZENT JÁNOS ÉJE.

„Szent János születése napjának előestéjén (julius hó 5.[1]), melyet a verchovinai oroszok, kétségtelenül valamely pogány Istentől, „kupalo"-nak neveznek, az ifjuság összegyülve egy magas hegy ormán, nagy tüzet rak, a koszorúk és csengőkkel feldiszitett juhokat és szarvasmarha csordát ide tereli, friss virágokból koszorút fon s a leá-

1. Lehoczky T. Beregvárm. mon. 246. l.

nyok kört képezve, a tűz körül vigan lejtenek; e közben a marhák száját kinyitják, hogy azokba a tűz világitson; mi által azok egy korlyuk nevű szájbetegségtől megőriztetnek. A leányok virágokkal diszitve, énekelve s egymást kézen fogva táncolják körül a lángokat, mig azok, kik csak mint nézők szerepelnek, a tüzet élesztik s fakalapácsokkal megvizesitett kőtáblára tett izzószénre ütnek s ez által a pisztoly-lövéshez hasonló durranást okoznak. Ha a tűz három napig sem alszik el, jó aratást és sok lakodalmat remélnek. Az ez alkalommal elzengeni szokott dal következő:

Világos szent János,
Éjszakád világos,
Mig előtted leszek,
Tiszteletet teszek.
Addig légy világos
Azután homályos.

Hajtogassuk
A cseresznye ágát,
Mert most éli
A legszebb világát.
Tépek leveléből . . .
Szeretőm szinéből."

JÁNOSNAPI SZOKÁS SÁROS- ÉS SZEPES VÁRMEGYÉKBEN.

A leányok este a mult évi szentelt füvekkel végigmennek a falun, hogy összehivják a többi leányokat legényeket és igy énekelnek:

Jertek lányok szobotkára,
Süssünk egy fekete macskát,
Míg a lányok összegyültek,
Fiúk széttépték a macskát.

Kimennek a mezőre és egyenkint kezdik rakni a tüzre a füvet, ezenkivül még szalmát, meg száraz galyakat is hoznak, hogy a tüz tovább égjen. A lányok megint énekelni kezdenek és minden lánynak választanak egy legényt.

Keleten a kis patakban
Vizet ivott két galambka,
Ittak, ittak és elszálltak,
S leültek egy liliomra.
Elkezdtek ott beszélgetni,
Elvenniök kit kellene,
Itt van (a legény vezetékneve) szép legényke
És a (leány vezetékneve) szép leányka,
Össze kéne adni őket,
S ajánlani az Istennek.
Az Istennek, a kegyesnek,
S Jancsikának a fehérnek,
Kemencére tették őket.
Aztán harminc gyermekök lett,
Két kötője (Mariskának),
Jó lesz majd pelenkának.
És (Andrásnak) két gatyája,
Jó leszen kötő pántlikának.
Jánosnapra, Jancsi napra,
(Vanyó) nadrágját eltépte,
És te (Zsúzska) ne nevesd ki
Fogd a tűt és varrd be neki.

Ének közben a leányok a tűzön keresztülugrálnak.

Ez a határozottan pogány eredetü szokás jóformán csak itt-ott él már a ruthének (kisoroszok) között. A németek (Johannis Feuer) lihvánok, finnek, mongolok mythológiája is beszél róla. Sőt a régi rómaiak is ismerték. Ovidius (Fastes VIII.) írja magáról, hogy ő is háromszor ugrotta át a tüzet.

BŐJT, PARASZTILLEM ÉS MÁS SZOKÁSOK.

Az orosz nép az egyházszabta bőjtöket igen szigorúan tartja meg, söt még azokon felül is bőjtöl. A keleti egyház fegyelme szerint bőjtölni kell minden szerdán és pénteken, kivéve a Karácsonytól Vízkeresztig terjedő időszakot, továbbá a nagy böjtött megelőző harmadik hetet, valamint a Husvétot és pünkösdött követő heteket, melyékben szerdán és pénteken is szabad a zsíros eledeleket fogyasztani. E kivételes hetek neve „herezi" vagy „zaszpülnica." A rendes heti bőjtökön kivül van az u. n. négyidőszaki böjt u. m. a nagy böjt (velikoe hovinye), mely teljes hét hétig tart, azután a Péter-Pál-böjt (Petruska), mely a pünkösd után való vasárnaptól Péter-Pál-napig terjed s annál hosszabb, mennél korábban van a Husvét így pl. 1888-ban csak kilenc napig tartott ellenben 1892-ben huszonnyolc napig; — továbbá a Boldogasszony böjtje, aug. 1-től-18-ig;- és végre a karácsonyi bőjt nov. 15-től dec. 25-ig, tehát 40 napig. Ezen kivül a János fővétele, a kereszt fölmagasztaltatása napján és a vizkereszet első napján szintén szigorú bőjtöt rendel az egyház.

A bőjtöt legszigorúbban tartják azok, akik távol laknak más vallásuaktól. Legszigorubban tartják a négy időszaki bőjt közül a nagy bőjtöt

Sárosmegyei ruthének.

utána meg a Mária böjtöt, s leglazábban a Péter-Pál-böjtöt, mert a legnehezebb munkák idejére eső Péter-Pál böjtkor azok az ételnemüek, mikkel böjtölni szoktak, u. m. Krumpli, káposzta, paszuly, gyümölcs, már elfogytak illetve még nem élvezhetők. Azért mondja a közmondás: „Kolo Petra, malo dusa tepla, a kolo Matki neje mi i. hadki“ azaz: Péter táján alig meleg a lelkem, Mária körül nincs semmi gondom. Más szóval: Péter Pál táján nincs mit enni, Mária táján azonban már mindenféle főzelék bőségesen. A karácsonyi böjtöt ritkán tartják meg egészen, hanem többnyire csak András, vagy éppen Miklós napjától kezdve.

A keleti egyház kétféle böjtöt különböztet meg, u. m. az egyszerü megtartóztatást, a midön napjában háromszor szabad böjtös eledelt enni és a szigorú értelemben vett böjtöt, a mikor napjában csupán egy izben szabad étkezni, de akkor is csak főtelen azaz száraz vagy sült böjti ételeket. A keleti egyház fegyelme a vajas és tejes eledelt nem tartja böjtösöknek. A nép úgy osztja be magának, hogy böjtös időszakban hétfőn, szerdán meg pénteken csak egyszer étkezik, míg a többi napon kétszer vagy háromszor. A böjti időn kívül eső szerdai és pénteki napokon szintén három izben eszik böjtös ételt; sokan pénteken soha sem esznek egyszernél többször.

Habár hétfö nem böjtnap az egyház meghagyása szerint, mégis nagyon sokan megböjtölik e napot is.

A szigoru böjt napjain az egyetlen egyszeri étkezés délutan három óra tájban történik, kivéve a Karácsony és Vizkereszt előtt való estéket, midőn csak nap nyugta után esznek. Vannak, kik Nagy csütörtök estéjétöl Husvétig, azaz a pászka megszen-

teléséig mit sem vesznek magokhoz, Böjt idején a férfiak nagy része a pálinkaivástól is tartózkodik, söt némelyek a pipázástól is. Egy neme a böjtnek az is, hogy sokan ünnnep- és vasárnap a nagy mise után való ideig sem nem esznek, sem nem dohányoznak. Ámbár az egyház a 60 ven tul haladt egyéneket, a beteget, az áldott állapotu és szoptatós asszonyt fölmenti a böjt alól, mindazáltal igen gyér az az eset, hogy e fölmentéssel éljenek, sőt sokszor a lelkésznek összes rábeszélő tehetségét kell érvényesitenie, hogy egy beteget tej vagy tojásétel elköltésére rábirjon, annyira szigorúan ragaszkodik a nép a böjtre vonatkozó egyházi törvény pontos megtartásához.

PARASZTILLEM.

Az orosz parasztnak ép ugy meg van a maga „illik, — nem illik"-je mint a civilizált uriembereknek. Igaz, hogy az orosz ilemtanának nincs oly sok szakasza, mint az urinak, de az is kétségtelen, hogy e kevés szakaszhoz szigorubban ragaszkodik, mint az urak a magukéhoz. A magyar-orosz, nép beszédbeli sajátságát a kedveskedésben találjuk meg, mit az által ér el, hogy lehetőleg minden szót kicsinyit, sőt még, ami más nyelvekben lehetetlen, az igéket is kicsinyitett alakban használja. Az illendőség megkivánja, sőt megköveteli, hogy az ember, kivált ha urral beszél, trivialis, illetlen szót kineejtsen a száján és és undort gerjesztő dolgot ne emlitsen. De ha azt egyáltalában nem kerülheti ki, teljes tisztelettel s alaposan kövesse meg az illetőt. E szabály megtartásában sokan azután a nevetségig mennek. Igy pl. az illendőséget szemelőtt tartó orosz a

disznót sohasem disznónak, sertésnek, (szvenya) hanem szarvatlan állatnak (bezrona) s ekkor is megköveti a vele beszéllőt. Ha pedig múlhatatlalanul kénytelen triviális dolgot említeni, különösen mások otromba kifejezéseinek szóról-szóra idézése alkalmával akkor a megkövetés ugyszólván egész litániából áll. Igy pl. ha a papja előtt kell ily szót kiejtenie, ilyen formán kezdi: „Megkövetem az Ön szentelt fejét a fénylő napot, a szent Péter asztalát s a mai szent vasárnapot, ez ezt és ezt mondotta. „A paraszt illemtan egyik szakasza értelmében a nászok, de különösen a komák nem tegezhetik egymást, ha a komasági vagy más viszony megkötése előtt mind benső barátok és barátnők tegezték is egymást. Ugyancsak az illemtan terén a házba lépő egyén nemcsak jó egészséget kíván az ottlevőknek, hanem köszöntéshez hozzá kell azt tenni: „maguknak, kik meg vannak keresztelve“ (van krescsinim.)

Ugyszintén ha halottat emleget valaki az illendőség ugy hozzá magával, hogy a halott hitsorsosa volt a beszélőnek tegye hozzá a halott nevéhez : legyen bünei megbocsátva“ (proscsün be.) De ha más vallású vagy igen gonosz életü halottat emlit valaki, akkor azt mondja a halott neve után : „vajha ne álmodnék felőle az ember“ (ne szniv biszja). Ha valaki akkor lép be a házba, amikor ott étkeznek, az étkező legidősebbje tartozik a vendéget az étkezéshez hívni e szavakkal : „Kérjük az ebédhez (vagy vacsorához vagy reggelihez“.) E meghivás elmulasztása a legnagyobb sértés a vendégre nézve, kit azonban ugyanezen illendőségtudás arra kötelez, hogy a meghivást a világért se fogadja el, hanem a szavakkal köszönje meg: „Köszönöm az Ur Isten nevében vacsoráljanak) ebédeljenek vagy regge-

lizzenek,) Adja Isten egésségükre! A vendég marasztásra vagy az étellel kínálásra nézve ez az illendőségtudomány azt állítja föl szabályul; hogy a házigazda részéről becsületbeli dolog a vendéget tartóztatni, vagy a házi asszony részéről az étellel megkínálni, — de viszont a tisztesség ugy hozza magával, hogy a vendég ne maradjon, illetve ne vegyen a kínált ételből.

A kedveskedő kifejezésekben a magyar orosz kifogyhatatlan. A gyermeket különösen szeretettel nevezi „halacskájának (ribko tnoja, a felnőtteket „neborák és nebohá“ (szegény), „kalyika“ (koldus) néven, de e szóknak nem valódi, hanem inkább részvétet és szeretetet kifejező jelentésében.

A mily gyakran használja a magyar orosz a kicsinyitő szavakat kedveskedésből, ép oly gyakran használja a nagyitó szavakat és nem annyira valamely személy vagy tárgy nagyságának, mind inkább esetleg, idomtalan voltának jelzésére. Igy pl. fiu = chlopec, fiucska = chlopcsik, esetleg nagy fiu = chlopcsiscse. Vagy : fa derevó, fácska = derevce, esetlen idomtalan nagy fa dereviscsa. Az elemi csapások közül az orosz csak a jégesőtől és a marhavésztől fél, mivel az árviztől lakóhelye magasságánál fogva nem kell tartania s mivel másrészt a tüzvész az egymástól fél vagy egész kilóméternyire fekvő házakban nem nagy pusztitást tehet. A sürün összeépitett házakból álló faluban ha tűz üt ki, a tüzhöz közel lakó azzal vélik megmenteni házukat a tűztől, hogy a ház asszonya meztelenül egy szitát forgatva kezében háromszor körülfutja a házat. Tüzvész alkalmával nem szeretik, ha a pap az utcán mutatkozik, mivel szerintök a pap maga után vonja a tüzet. A jégeső ellen nézetök szerint a legfőbb s legjobb ovószer a harangozás, miért is jaj a ha-

rangozónak, ha látva tornyosodó felhőket elmulasztja félreveri a harangokat. Ha a jégeső a harangozás ellenére is megindul, akkor a kenyérsütő lapátokat dugják be nyelökkel a sövénybe, hogy a jég kárt ne csináljon.

Párásztász. Már föntebb szó volt arról, hogy hellyel—közel a háznál végeztetik a parasztászt, azaz egy gyász szertartást a halottakért. Ha a parasztász vagy a vízszentelés a háznál megy végbe, az mindig eszem—iszommal van kapcsolatban s azt a nép „gyilo"-nak (dolog) nevezi, Ily alkalomra meghívják a falu összes személyeit kik a pappal, kántorral és harangozóval együtt esznek, isznak, míg a család, a rokonok és az előkelő vendégek csak azután ülnek az asztalhoz, mikor már fel kelt a pap a koldusokkal attól. Van rá eset, hogy ily alkalommal ötször is terítenek minden terítéshez 20—25-en ülnek le. Itt és ott különösen Máramarosban az a szokás, hogy a házszentelést, ha fogadalomból intézték, sötét hajnalban végezzék, a mikor még sem ember sem állat nem mozog. Az ilyen időt azon hit-ből kívánják, hogy ily foganatosabb lesz a szentelés. Egyébb iránt van vidék különösen Bereg-, Ugocsa- s Máramarosmegyékben, hol a jobbmódú gazdák minden évben egy meghatározott napon nemcsak parasztászt végeztetnek a háznál, jobblétre szenderült rokonaikért, hanem egyuttal vizet illetőleg házat is szenteltetnek.

Névnapi üdvözlés. Ha valakinek névnapja van, társai korán reggel fölkeresik és „magasztalják" (velícsájut); a mi abból áll, hogy háromszor jó magasra fölemelik a földtől. E megtiszteltetésért köteles az illető ünnepelt egyén pálinkával busásan megvendégelni a tisztelgőket.

Áldomás. Hasonlóképp „magasztalják" az ujon-

nan választott tisztviselőt és előjárót is, még pedig nemcsak a világit, hanem hellyel-közel az egyházit is. Az orosz ember ha valahol vendég, elvárja, hogy nagyon de nagyon kínálják az étellel és itallal. Ha ezt nem teszik, gyakorta megtörténik, hogy a ruthén ember éhesen távozik a vendégségből, mert hát nem kínálták elég szaporán és álhatatosan.

Ez okból gyakorta megesik, hogy a mulatságból távozó orosz ember arra a kérdésre : Milyen volt a lakoma ?“ azt feleli : A lakoma csak meglett volna de nem volt,a ki kinálkozzék.“

ZENE TÁNC.

Az orosz nép szereti a zenét és táncot is. A zenét rendesen saját fiai szolgáltatják, mivel kivált a közép és felső zónában alig van helyiség, amelyben két—három zeneértő különösen hegedülni tudó ember ne találkoznék. Ezek ugyan távolról sem közelitik meg a cigány muzsikusokat, ezért ám teljesen kielégiti a nép szerény kivánalmait a zene terén söt a „Kolomejkák“ a cigány se játszana el különben, mint az orosz népzenészek. Egyébiránt az ő zenekaruk többnyire csak két tagból áll, az egyik a prímás, a másik a kontrás és csak igen ritkán bővül ki egy harmadik taggal az az a bőgőssel. S annyira kedvelik e zenét, hogy midőn a felső zónások az alföldre munkálkodni lerándulnak, minden csoportnak van egy hegedűse ki nemcsak a pihenő helyeken hanem utközben is hegedüli a „Kolomejkát“ a társaság felviditására.

A havasi legelők esténkint a bükk vagy fenyőkéregből készült, sokszor két—három méter

hosszu pásztorkürtök mélabus dallamától zengenek.

A zenekedveléssel együtt jár természetesen a tánc szeretete is. Azért nem is csodálkozhatunk mikor gyakran ötventől hatvan éves embereket is láttunk táncra perdülni. Az oroszság divatos nemzeti tánca a „Kolomejka", melyet azért neveznek így, mert a hasonló nevü népdal dallamára lejti. Ez a tánc abból áll, hogy a táncos földre szegzett szemmel, egy helyben állva járja a zene ütemének megfelelően a „Kolomejkát", hol lassabban, hol gyorsabban előre és hátra, jobbra és balra hányva lábait, míg két kezét a csipején tartja. A táncosnő szintén csipőre tett kezekkel s a táncosra szegzet tekintetével körbe tipeg táncosa körül. Ha megáll, táncosa tapsal ád jelt, hogy folytassa a tipegést, míg végre táncosa derékon megölelve párját jobbra—balra, idestova való hajlongással folytatják s bevégzik a lejtést. Egyszerre rendesen csak egy pár lejt míg a többi körbe állva várja, míg rájuk kerül a sor. Ezt a táncot azonban ma már csak Máramarosban lejtik, míg a közép és alsó zónában már inkább a csárdás járja, még pedig, mennél közelebb laktak a magyar lakossághoz, annál ügyesebben és szabatosabban,

Bár az orosz szereti a táncot, mégis aránylag keveset táncol, mivel a lagzikon kivül alig van arra alkalma.

Az oroszság közt ugyanis, kivévén a tótokkal, magyarokkal meg a városokkal szomszédos helyeket, nincs divatban az u. n. vasárnapi táncmulatság. Lefölyebb a farsangon szokott egy pár vasárnap estén táncra gyülni, a fiatalság valamely magán házhoz. Az ily mulatságnak a neve, „farsangi."

BUCSUJÁRÁS.

Ugy vallási, mint néprajzi szempontokból nem lesz érdektelen oroszaink bucsujárásáról külön is megemlékezni.

A vallásos hitnek és buzgóságnak oly elmaradhatatlan külső megnyilvánulásai ezek a bucsujárások, a melyeket a magyar oroszok sok századokon át sértetlen meggyőződéssel ápoltak s valószinüleg ezután is ápolni fognak.

Legnevezetesebb bucsujáró helyek: Máriapócs, Csernekhegy, Kisberezna, Bikszád, Laborcéd (Kásznibród), Litény stb.

Lehoczky Tivadar, a magyar oroszok kiváló ethnographusának nyomán közöljük az oroszok bucsujárásának leirását, amint azt a maga ős eredetiségében megfigyelte.

„Közelegvén a bucsujárás ideje, mi leginkább nyári időben szokott lenni azok, kik valamely rejtett bün következtében, vagy azok is, kik a böjtöt megszegik, mi a rutén meggyőződés szerint, egyike a legnagyobb bünöknek, dorbézoló s kicsapongó életet folytatván, a templomot s imádkozást elhanyagolják, vagy más módon magukat a kárhozatra érdemülteknek tartván, lelkiismereti furdalást s ennek folytán bünbocsánatra nagy szükséget éreznek; valamint a fiatalabb nemzedék, serdülő ifjak és hajadonok s menyecskék, kik szórakozásnak, világlátási alkalomnak tekintik a zarándoklást s a városba, például augusztus hó 28-án (ó-naptár szerint 15-én) Nagyboldogasszony ünnepén a Munkács közelében fekvő csernekhegyi monostorba vagy a miszticzei bikszádi. huszt-baranyai, kisbereznai, krasznabródi zárdákba vagy mi ezeknél még sokkal érdekesebb, a Szabolcsmegye közepén fekvő pócsi hires, csodatevő Mária

templomba való ellátogatást tervezik, mindenekelőtt azon tanakodnak, hogy a menethez szükséges költség fedezéséről közös kasszáról gondoskodjanak. Mert jól tudják, hogy ha illően s a községet meg nem szégyenitő módon akarnak a bucsujárásban részt venni, az erszényt sok alkalommal, majd minden helységben, a melyen át kell haladniok, ki kellet nyitniok.

Ugyanis az ily pénzből dijazzák mindjárt a helybeli lelkészt is, ha a zarándokcsapat kivánja, hogy ott egyházi szeröltönyben, kiharangozás mellett a falu határán álló feszületig ünnepélyesen kikisérje s ott megáldván útnak eressze, míg ő családjával együtt külön kocsin indul s csak a bucsujárás helyén találkozik ismét híveivel. Az, hogy a lelkész gyalog vezesse az áhitatos menetet végig, nagyon sokba kerülne s igy azt most már a bucsusok nem is kivánják, jóllehet egykor mint a jámbor juhnyáj követték velük együtt gyalogló pásztorukat . . . További költséget és kiadást okoz az is, hogy az útközben eső helységekben, ha kivánják, hogy harangozással fogadtassanak az áthaladó idegen bucsusok, befuttatnak előre egy gyorslábú súhancot, ki letevén a kellő dijat, intézkedik, hogy a menetet a faluba érkeztekor harangozás üdvözölje; mert annak elmulasztása miatt a szomszéd s más nem fukarkodó falusiaktól később gúnyolódást és szemrehányást kellene szenvedniök. S a bucsuhelyen misét is szokás mondatni, mi szintén fizetést igényel, valamint az egy vagy hármas-szálú gyertyák s egyéb közös adományok megkeritése és felajánlása is, mi bizony szintén pénzbe kerül.

Midőn igy a kellő összeget összegyüjtötték s a várva-várt bucsujárás napja nagy készülődések után végre felvirrad, a falu népe, mely a menet-

ben részt kíván venni, legszebb, tisztára mosott ruhájába öltözködik.

Összegyülnek a templom előtt, misét hallgatnak, annak végeztével a legtermetesebb hajadon kiemeli a padról a cifrán esztergályozott, másfél méter hosszú nyelű feszületet, mely fehér, kék és vörös színre van festve s melyre arasznyi széles organtinsávokat kötnek, melyeknek szélei és végei veres pamutrojtokkal díszitvék. Ezzel kivonul a templom csarnokából, kisérve a többi hivektől, míg a pap karingben s kettőságú kis feszülettel kezében elől halad; a harang csilingel az alacsony fatoronyban s a kifelé tóduló ájtatos nép hétszer vetve keresztet homlokára s mellére, szép melódiába olvadva énekli s tízszer is megismétli: „Hoszpodi pomiluj . . . hoszpodi pomi-i-luj!"

A határkeresztnél azután megáll a lelkész a rövid ima után megáldván híveit, a kántorral, kurátorral s más előkelőbb s éltesebb gazdákkal, kik már nem kívánnak a fárasztó búcsújárásban részt venni, visszaindul, míg a bucsusok tovább mennek, a férfiak hajadonfővel s egy kis ideig még folytatják a szent éneket, különösen azt, mely a szüz Mária kultuszára vonatkozik s melynek refrénje ez: „O Mária milosztiva, oroduj za nász!" Magyarul: O kegyessége s Mária, könyörögj érettünk!

Igy megy azután a mi rajunk az ország határszélétől, a Beszkid-hegység alól tovább hegyen-völgyön. Ha odaér, egyes keresztekhez, melyek itt palakőből vagy fából díszesen kifaragva az országút mentén állanak, míg a falu jóval fentebb a hegy ormán fekszik s így alulról jóformán nem is látszik, megállnak, a keresztet hordozó hajadon szerepéhez képest háromszor meghajtja a feszületet, a bucsusok letérdepelnek s keresztvetés köz-

ben földre borulnak, homlokukkal érintvén azt s ismételve a keresztvetéseket, felkelnek, majd pihenendők, leülnek a gyepre, az út árkába vagy a szétszórtan heverő köducokra, melyeket ég tudja, mikor sodort a mezőre a felhőszakadás; majd nemsokára felcihelődnek és tovább haladnak.

Ha útközben községhez közelednek, a zarándokcsapat ismét megkezdi az éneklést s igy vonul a templom elé, mig az előre küldött suhanc felhivására és dijfizetésére megkondulnak a torony harangjai s azok hangjai mellett nyomulnak fel a templom cintermébe. Itt hasonló áhitatosságok közt, kissé imádkozván, rövid pihenés végett letelepednek, a kerités és templom falára támasztják hátukat s üldögélnek; a férfiak s rezesorrú bábák közül nem egy irigyen sanditván a templommal szemben emelkedő fehér falazatú korcsmára, melynek tornácáról oly csábitóan integet a fenyőgallyakból font koszorú, melynek közepéből egy kis palack lóg. Ezt most még igénybe venni, tiszta lelkiismeretük nem engedi; mert hiszen éppen nem kiengesztelésére járják a bucsut s igy még erősen ellentállanak a kisértésnek s inkább szomjasan tovább bandukolnak.

Estalkonyat után hűvösen a már szélesedni kezdő völgyön áthalad a karaván, mely itt-ott az egyes elágazó völgyekből érkező hasonló csoportokkal találkozik. Egymást az elölvivő kereszt vagy zászló meghajtásával üdvözlik s amennyiben egyesülni nem szoktak, egymást szépen elhagyva vagy megkerülve, tovább mennek. A messzi Verckovinából jövők mégis előnyösebbnek látják, hogy az immár beköszöntött éjt nyugalomra használják s igy vagy a szabadban, valamely szent forrás (Szvjata-Kernicza közelében, vagy patak mellett, lombos fák és bokrok közt leheverednek; s ha

éppen valamely falu templománál vagy a helység szélén megtelepedtek, miután az iszakból s tarisznyájukból kiszedett lepényből, hagymából vagy retekből jól falatoztak a forrás édes vagy savanyú vizéből jót ittak, gubájukba bújnak s csakhamar nagyokat horkolva nehány óráig édesdeden alusznak.

Reggel nyujtózkodva, ásitozva, szemeiket ökleikkel dörzsölve, ébredeznek s felszedelőzködnek. Egyik-másik meg is mozsdik s szájába vett, vagy a patakból markával meritett vizzel, mig a legtöbben fölöslegesnek találják ezt s tovább indulnak. Igy érnek dél tájban Munkács közelébe, hol rendbeszedődnek s magashangú ekléssel végigvonulnak a hosszú utcán, fel a piacra, hol a római katkolikus kopott templom cifra keresztje előtt ismétlik a megszokott ájtatos hódolatokat; majd megszólalnak előleges intézkedés folytán a mellékutcában álló gör. kath. templom tornyában a harangok s a menet énekelve oda tart. A Verhovina vadtájairól idekerült zarándokok nem kis meglepetéssel és irigykedéssel nézik a város különböző irányából beözönlő közeli és távoli vidékekről való búcsús csoportokat, melyeknek népei ő náluk cifrább, rangosabb egyénekből áll; mert a Munkács körüli sik talajon és termékenyebb, enyhébb éghajlatú előhegységen lakó ruténék mind ruházatukban, mind egyéb viseletükben s szokásaikban immár láthatólag különböznek az ősibb, beszkidhegyvidéki hitsorsosaiktól.

Nem csoda tehát, ha amazok megbámulják nemcsak a szép tarka kendőkkel és atlasz szalagokkal jobban felcicomázott magas keresztjeiket és zászlóikat, hanem a pipacsszerűen veres szoknyában s ily előkötőben s ujjasban lépdelő lányokat is. Mások szines, zöld, kék vagy éppen sárga szoknyát viselnek, melyek azonban mind

alól kirivó sávokkal vannak diszitve; a virágos, cifra. cafrangos kendőt viselő fehér-piros ábrázatú ifjú nők is hajadonok hajából atlasz pántlikák csüngenek, ellenkezöen az ő szőke varkocsaikba font veres pamutzsineggel, melyek arasznyi rojtban végződnek. Irigyelve nézik a piros vagy fekete kordován csizmákat, melyek úgy elütnek az ő otromba bocskoraiktól; hát még a férfi népséget, mely sötétkék vagy fekete posztóból készült s fényes gombokkal, pakfong pitykékkel kicifrázott ujjast, vagy ily mellényt, magyar nadrágot, vagy éppen gyolcs gatyát és ráncos csizmát s darútollal vagy bokrétával ékitett pörgekalapot visel s kik a csoportban az előmondónak bariton vagy sipitó hangon előadott verseit szépen eléneklik. Igy szintén az orosz templom felé tartanak, hol azután a megérkezett számos csoportok az egész cintermet elfoglalják s nagy buzgólkodás és hódolás után otthoniasan a gyepen letelepednek, hol sokan az éjt is töltik. Mások, így a mi hegyvidéki zarándokaink is, csakhamar fölkerekednek s a Latorcza-hidon, Oroszvégen s Klastromfalván át a helység felett emelkedő Csernekhegyen álló nagy emeletes monostor felé tartanak, melynek bádoggal fedett temploma a bucsujárásnak czélpontjául szolgál.

Jámbor atyafiaink itt már minden tért elfoglalva találnak; mert jóllehet az ünnepnap voltaképpen csak holnap lesz, már is beözönlik a sok nép. Csapatunk csak nehezen tud átvergődni a mézeskalácsosok sátrai, a tavernák, dinnyés és gyümölcsös szekerek és azok körül sürgő-forgó s jövő-menő emberek sokasága közt; s természetes, hogy ilyenkor a bucsuhelytől megihletett s az áhitat legmagasabb fokára szállott buzgóságuk dacára sem oly élénk s összhangzó énekök, milyen

előbb volt, midőn lelküket, figyelmüket mi sem zavarta. Igy mégis felvergődnek, valahogy a nagy sokaságon át a monostor lejtőjére, énekelve befurakodnak a templom kerítésébe s végre magába a Szentegyházba, hol megtevén a szertartásos tempókat, számtalan keresztvetést, földreborulást, a poros talaj csókolását a homokkal való érintését, végre önelégülten kifelé igyekszenek s itt nagyot sóhajtva s kinyujtódzva szabadabban körültekintenek s a további teendők után értekeznek.

E közben sietve közeledik egy szakállas papféle egyéniség, kihez csakhamar a mi embereink tódulnak, kezeit csókokkal elárasztják, sőt a naivabb leányok és nőcskék még a tógáját is szájukhoz illesztik; kiről azonban későbben megtudják, hogy az így megtisztelt egyéniség voltaképen nem is felszentelt pap, hanem csak szolga-féle fráter, ki most a templomba azért siet, hogy az oda hordott bucsuáldozatokat, gyertya, mézes-báb s egyéb adományokat kosárba szedje össze.

Miután a mi verchovinai zarándok-csapatunk is megtette a kellő intézkedést a misemondás, áldozati ajándék s egyéb lelki szükségletekre nézve, lefordulnak a sziklás lejtőről az alatta folyó Latorcza partjára, melynek hepehupás gyepjét százados nyárfák árnyékolják s hol szintén dinnyével, szilvával, s egyéb gyümölccsel megterhelt szekerek s más csemegeárúsok állanak. Itt azután szabad folyást engednek nyalánksági vágyuknak s jóllaknak vörös szilvával és dinnyével vagy más gyümölccsel.

Majd véget érvén a bucsu-ünnepély és ájtatosság, megkezdődik a nép oszlása. Az egyes falubeliek ismét csoportokba összeverődnek, a nyalka leányzó vagy legény ismét kezébe veszi a keresztet és zászlót, melyet a nagymise a templom

külső falához támasztott s a harangok folytonos zúgása és csillingelése közt megindulnak oly módon, hogy egyik csoport a másikat húsz-harminc lépésnyi közben követi; azonban valamennyi másmás zsolozsmát énekel, egyik előmondó után, másik a nélkül. Az igy támadó ének zavarban minden csoport azon van, hogy a legmagasabb hangskálát elérje s a másikat éneklésben felülmulja, mi azután a város utcáin szokatlan látványt és jeleneteket okoz.

A város utcáit ellepő zarándokok végre gyorsabban mint jöttek, egymás után elvonulnak. Künn könnyebben haladnak, mert iszakjukból nagyobbára elfogyott az elemózsia, melynek helyébe most néhány ugorkát és az összerakott gubát dömöckölték, fárasztó lévén azt a nagy hőségben vállukon hordani. Menetközben immár nem kisérik őket a templomok harangjai, de ők sem énekelnek többé oly szaporán és kitartóan, ha koronkint fel is hangzik a nagy porfellegben, melyet felvernek, O Mária mé loszt éva, oroduj ezt nasz! . . ."

BABONA, BETEGEK GYÓGYITÁSA STB.

Az orosz nép életében a valláshoz és vallási szertartásokhoz való türhetetlen ragaszkodás mellet csaknem ugyanoly szerepet játszanak a babonás szertartások. Annyira második természetévé vált ez az orosznak, hogy ezek nélkül életét egyhangulag találná és ezek teremtenék állitásuk és meggyőződésük szerint mindennapi életükben némi változatosságot. A babonás szokások és szertartásokon kivül a bübájos kuruzslás, igézés, varázsolás, ráolvasás, füstölés, rálehelés, öntés, megköpés

stb. még ma is napirenden vannak az orosz népnél.

Se szeri, se száma ezeknek a babonás szokásoknak és szertartásoknak, azért csak nehányat fogunk közülük ismertetni.

Sajnos, hogy a legtöbb babona még ma is a betegek gyógyitásánál történik, e téren különösen a javas asszonyok fejtenek ki nagy tevékenységet, ae akad sok ilyen gyógyitó a férfiak között is, akiknek azután még nagyobb a tekintélyük mint a javas asszonyoké.

Ha kis gyermeknek görcsei vannak, leteszik a puszta földre, beboritják egy teknővel s a szülők a teknő két oldalán térdre állva erősitik, hogy a gyermek az övék. Ezt azért cselekszik, mert balhiedelmük szerint a gonosz lélek bántja a gyereket s el akarja vinni tőlük.

Ha fiugyermek a beteg és baját nem tudják orvosolni, akor a szülők fogadást tesznek, hogy ha fiuk meggyógyul és felserdül, csak árva lányt vesz el feleségül. Az ily gyereket, ha megél „prodan„ (= eladott) néven nevezik. Majdnem minden helyiségben található egy ilyen.

A gyönge gyermeket szénamurvából vagy hangyabolyból készült fürdőben fürösztik. A felnőtt beteget különféle háziszerekkel gyógyitják. Az első és legfőbb orvosság a pálinka, melyet külsőleg vagy belsőleg minden betegnél alkalmaznak. Az aszkórost ebzsirral itatják és ebhussal etetik. A székrekedésben szenvedővel petrezselyem főzetet itatnak, mig a bujakórost baromfi trágyából készült száraz fürdőben izzasztják. A sárgaságot ugy gyógyitják, hogy aki először veszi észre a betegen a bajt, hirtelen és váratlanul szembeköpi a beteget. Ha ez nem használ, akkor a betegnek szarkahust adnak enni és viaszból készült pohárból itatják.

Hellyel közel megkérik a papot, hogy cseppentsen egy párszor fájós szemökbe bérmaolajat. A gyógyvizeket (kvasz) is felkeresik, ha közelben kaphatják, de azokat csak külsöleg használják. Ha valaki fürdőt akar használni, elöbb utána jár, hogy melyik forrás vize válik neki javára. Ezt ugy tudja meg, hogy megméri a kiszemelt források vizét. A vizmérés kétféle módon történhetik. Egyik mód az, hogy a kiszemelt források mindenikéből megtöltenek este egy-egy kis csuprot szinültig s reggelig állani hagyják. A melyik csuprocskából a viz kissé kiömlött, annak a forrásnak a vize használ majd a betegnek. A mérés másik módja abból áll, hogy egy tálba vizet töltenek s a tál ellentétes oldalaira annyi darabka kenyeret tesznek, ahány forrás közül akarnak választani, de megjelölik az egyes darab kenyérszeleteket a kiválasztott források vizével. Most egy cérnára fűzött tűt tartanak hegyével lefelé a tál közepe táján ugy, hogy az majdnem érintse a vizet. Pár perc mulva a tű hajlani kezd a tál egyik vagy másik oldala felé s ugy megmutatja, melyik forrás válik gyógyulására a betegnek.

Ha nem tudják a betegséget felismerni, akkor abban a hitben élnek, hogy az illetőt alá öntötték. Ez az aláöntés abból áll, hogy valaki meg akarván betegségétől szabadulni, miséhez való buzakenyérkéből (proszfora), szentelt buzából harangkötél darabból főzetet csinál s azzal leönti magát, de ugy, hogy a főzet egy részét ujra felfogja a csuporba. Most az igy fölfogott főzetet csuprostól az utca közepére hajitja azon hitben, hogy aki először abba lép, arra megy át a betegség.

Különben, ha valakit a szél ütött meg, vagy nehéz nyavalyája vagy deliriuma vagyon, — akkor azt valami hírneves kuruzslóhoz viszik leöntés

véget. E leöntés (obmivanja) ugy megy végbe, hogy a késő esti órákban, mikor már minden lepihent a háznál a kuruzsló kinyitja a lakószobának a pitvarra nyiló ajtaját s a beteget ugy ülteti egy székre a szoba közepén, hogy arca a nyitott ajtó felé essék. Most a kuruzsló egy szentelt gyertya viaszkját veszi elő s azt a tüzön felolvasztva egy hideg vizzel telt s idáig még használatlan uj cserépfazékba önti s az öntés által támadt alakzatból a betegség szülő okát igyekszik kitalálni. Ezt hétszer cselekszi meg s ugyanannyiszor a csuprot a beteg egy-egy testrészéhez tartja pl. a fejhez, a válakhoz, a térdekhez, a két könyökhöz. A viaszk hetetszeri beöntése, illetőleg a csuporral való hetedizbeli érintés után a beteg beléköp a csuporba. Most a kuruzsló a szenvedőt folyóvizhez vezeti s azt meztelenre vetkeztetve a vizbe lépteti, erre a kuruzsló e szavakkal: Uram Jézus Krisztus vidd el N. N. szolgádnak vagy ha a beteg egyén nő: szolgálodnak a nyavalyáját az Atyának Fiunak és a szent Léleknek nevében Ámen!" Fejére önti a csupor tartalmát, a csuport meg ugy hajitja a vizbe, hogy az összetörjön, mert ha nem törik szét, az annyit jelent, hogy ez a gyógyitásmód nem fog használni. Sulyos beteget vagy járni még nem biró gyermeket nem visz a folyóvizhez a kuruzsló hanem a szobában egy tekenőben állitva önti le és a tekenő tartalmát visszaöntve a csuporba csak ezt viszi és dobja a folyóvizbe.

Ha pedig valakinek egyik vagy másik végtagja megbénul, akkor azt hiszik, hogy az a bénult lábu ember csillaghullásba (zvizdipad) lépett belé. A nép hitte szerint ugyanis a csillagok kocsonyanemü anyag alakjában hullanak le a földre s aki ily anyagba lép bele, okvetlenül bénulást kap valamely végtagjába.

E két útóbbi esetben maguk nem fognak hozzá a gyógyitáshoz, hanem egy nagyobb hirü kuruzslót keresnek föl minő majdnem minden megyében akad. A kuruzsló az emlitett két bajt, úgyszintén a nehéz kórt is leöntéssel orvosolja, olyformán, hogy bizonyos és csak ő előtte ismeretes anyagokból főzetet készit s azzal bűbájos szavak kiséretében leönti a beteget.

Ha valaki hirtelen lesz rosszul, akkor némely tájékon (mint Mármarosban) a harangokat mossák le, másutt pedig a sirokra mennek. Az első esetben egy ahhoz értő — többnyire férfi — egy csupor vizet a harangokhoz megy fel s ugy mossa azokat, hogy a viz vissza hulljon a csuporba. Erre a templom küszöbéről szedett port hint a vizbe, azzal megmossa s megitatja a beteget. A másik gyógyitás mód pedig az, hogy egy hozzáértő — ez esetben asszony — kimegy a temetőben s ott kilenc siron egy-egy marék földet vesz s azt otthon egy csupor vizben szétmossa s vele a szenvedőt megitatja s leönti.

Hogy e két gyógyitás sikeres legyen mulhatatlanul szükséges, hogy a harangmosást s a sirföld szedését senki meg ne lássa; azért ezt a két dolgot a késő éjszakai órákban igyekeznek véghezvinni.

Makacs és soká tartó baj esetén fordulnak csak orvoshoz és a paphoz. Ez utóbbival miséztetnek, vizet vagy házat szenteltetnek a beteg felgyógyulásáért.

„Az orosz,[1] főleg a nő, ha valakivel megtorlás reménye nélkül meghasonlik és érzékenyen becsületében, szivében vagy vagyonában megsértetik, boszujában elátkozza ellenesét s hogy átka annál hathatósabb legyen, kiböjtöli, azaz: kilenc vasárnapon tartozkódik minden ételtől és italtól s az ablaknál meggyujtott gyertyánál imádkozik rá.

[1] L. Lehocky „Beregvárm. monographiája 255 l.

A varázs és kuruzsláshoz sorozható a jövendőlés is, az oroszok nagy tiszteletet és bizalmat helyeznak a jós hirében álló emberekben, ha azok csak mint koldusok jelennek is meg.

András napján vizzel telt csuporba olvasztott ólmot önteni, arra való, hogy alakjaiból a jövőt kimagyarázni lehessen. Ezzel leginkább a pártától menekülni vágyó hajadonok szeretnek mulatni, kik leendő férjeiket husvét elötti fürdés alkalmával is megpillanthatják a vizben, ha abba szótlanul megmosdanak. Ugyancsak e nap éjjelén az eladó leány kedvesétől titkon egy lábravalót elcsenvén s kezében egy maroknyi kendermagot vevén azzal az utcára vagy kertbe megy s ott elvetvén a kendermagot, azt a lábravalóval mintegy beboronálja. miközben nagy áhitattal fohászkodik Szent Antalhoz így: „O Andriju, Andriju, konoplyi na tyá sziju; Daj Bozse znati, Szkim budu jich brati?“ Oh Andrásom, Andrásom, rád vetem kender magom; Add megtudnom Isten, hogy kivel szedem?)

Ha a varju vagy holló károg, azt szokták rá óvszerül mondani: Kár a fejedre;“ hogy propau bisz (vesznél el) s egyszersmind feléje köp jelentőség teljesen. Igy, ha valamely nyavalyáról vagy veszedelemről megemlékeznek vagy beszélgetnek, minden rossz akaratu célzás elmellőzése tekintetéből hozzá teszik: kőhöz vagy kutyához legyen mérve! Különösen pedig a nehéz kórság kifejezését ez ájtatos fohásszal kisérik: „A szent kereszt veszitse el.“

Az orosz pór nagyon hisz a lidércben, melyet majd vérszopó vampirnak, majd oly természetfeletti állatnak képzel, mely a legszükebb nyiláson át is benyomulhat; azt is hiszi, hogy a gömbölyű kis tyuktojásból, ha az a hónalja alatt kiköltetnék lidérc szülemlenék. A házat érő csapásokat szint-

Kis-orosz öreg asszony. Alsó-Vereczke.

ugy ily lidércnek tulajdonitja, mint azt, ha jól folynak dolgai; azért szokták oly emberről, ki gyarapodik mondani, hogy lidérce van. Nem kétkednek abban sem, hogy ily lidérc vagy vampir az eltemetett rosszlelkü ember hullájába rejtőzik, miért is sokszor a sirt felbontják s a hullát még megcsonkitják. Pedig az orosz fél a kisértetektől, főkép ha éjjel járnia kell; de ilyenkor a kisértet s más váratlan meglepetés ellen ugy segit magán, hogy gubáját vagy más öltönyét kiforditva veszi fel s kalapját vagy süvegét is visszásan nyomja fejében; ekkép felszerelve azt hiszi, hogy töle ijed meg a kisértet és eltávozik.

Az orosz rendkivül fél a boszorkányoktól is, kik, hite szerint képesek őt természetfeletti büverővel megrontani. Fent a Verchovinán, Ábránkánál a völgyben az utmentében mutatnak egy halmot, mely alatt egy ily boszorkány a tatárok idejéből porlanék; miért is minden arra menő a sirra egy követ, vagy gallyat szokott dobni. Még a forgószélben is boszorkányt képzelnek, s ily légáramlatba e miatt kést vagy követ szoktak dobni, hogy abban a gonosz szellemet megöljék. A monda szerint egy fuvaros, ki kését ily forgószélbe ütötte, több napi járás után messze az alföldön találta meg ismét azt egy oly házban, hova nyugodni betért, s melyben egy megsebesitett vén asszony az ágyon nyögött, kinek testében e kés megakadt volt.

Az orosz por ha körmeit vágja, a hulladékot kebelébe ejti, azért, hogy ha majd egykor megkérdeztetnék a tulvilágon az iránt, hová tette körmei nyiretjét. alaposan felelni tudjon. Lenyirt haját pedig azért rejti el jól, hogy azt a madár fészkébe ne vigye, különben a főfájástól meg nem menekülne.

NÉPHIEDELMEK.

Igen érdekesek azok a néphiedelmek, amelyek Mármaros vármegye „Nagyság“ völgyi magyar orosz nép között vannak elterjedve. Rendkivül jellemző a nép műveltségére, felfogására s azért alább ismertetjük, amint azokat Zsureh Antal az Ethnographia 1895. évi számában közétette.

„Ha az éj bekövetkezik, a magyar-oroszság azt állitja, hogy a nap a tengerbe sülyed. A holdat pedig a nap fiánk mondják.

A mocsáros helyeken lévő lánglobbanásokról azt hiszik, hogy ott a pénz tüze villan föl és hogy ezt a pénzt az ördögök tolják tova a föld alatt egy nagy üstben állitják, hogy ilyen lánglobbanások, Szent-György éjszakáján igen gyakoriak. Ha a lobbanó helyre ráleshet valaki, és ha a föld alatt tova guruló üstöt egy földbe szurt nyárssal valaki megállitaná, sok aranyra tenne szert és, nagyon meggazdagodhatnék. Azt is mondják azonban, hogy erre óriási erő és bátorság szükséges és hogy a vasnyársat nagyon hirtelen kell szurni a földbe, mert az ördögök, mihelyt neszét veszik a szurásnak, az üstöt rögtön tovább guritják. Egyesekről azt is állitják, hogy ily módon gazdagodtak volna meg. Erősen hiszik, hogy az ily vagyon nem állandó és hogy a harmadik unokánál megsemmisül.

A tyuk első tojását sem nem használják el, sem kotló alá nem teszik, mert ha kikél, lidérc lesz belőle, mi sok pénzt hozhat ugyan az ördögök segedelmével, de annak az embernek aki a pénzt használja, sem testén, sem lelkén nincs Isten áldása. Az ily tojást a háztól arccal elfordulva átdobják a házon.

Ha nagy felhők tornyosulnak az égen, haran-

goztatnak, de nem azért, hogy a harang hangja szétverje a fellegeket; hanem azért, mert azon nézetben vannak, hogy az a szent, kinek nevét a harang viseli, megvédi a határt a jégesőtől.

Vizkereszt után egy hétig nem szabad sujkolni a vizen mert a menkő lecsapások gyakoriak lesznek. A menykő felől azt hiszik, hogy az egy tüzes nyil alaku vas, azért perzsel mindent utjában és hogy a menykőnek Isten nem azt a rendeltetést adta, hogy embereket és növényeket pusztitson, hanem, hogy a pokolból a földre jött embereket csábító ördögöt üldözze. Ha a menkő lecsap, a föld alatt bujkáló ördögre irányul, de utjában nem kimél semmi élőlényt, sem embert sem állatot. Akit a villám megüt, azt a fentiekből kifolyólag nagyon bünösnek tartják; mert Isten a pokolból kiszabaduló sátánt csak a bünös emberhez engedi közeledni. Azt állitják, hogy az a fa amelyikben a villám becsap, több gyümölcsöt nem is hoz. A villámtól sujtott égő házak egyesek szerint vizzel el nem olthatók, csak édes tejjel.

A szivárvány (oroszul: tuba vagy veszelka) szerintük vizet iszik és azért esik eső. Aki ott lenne a torkánál, sok mindent láthatna. A füvet kézzel tépni nem szabad, mert sok eső fog esni. Egy némelyik helyen ha nagy eső esik szénvonót, lapátot és élével fölfelé állitott baltát szoktak állitani az udvarra, hogy az eső ne essék. Nehéz időben virág vasárnap megáldott galyakat, berkét égetnek a tüzön.

A meteor hullását menyország ketté nyilásának vélik, aki ezt látja szerencsés ember lehet, mert amit kér, Isten megadja. Egyszer egy ember egy véka pénzt akart kérni s ő e helyett azt találta mondani, hogy oly nagyságu fejet adjon neki az Isten, mint egy véka s feje tüstént oly

nagy lett, ugy hogy nem tudta behuzni az ablakon. Némelyek kisebb meteor hullásról azt hiszik, hogy ember égö gyertyája esett le a földre; mert szerintük minden embernek egy gyertyája ég az egekben, mely mikor az embernek meg kell halni, a földre hullva kialszik. Mások meg az ily meteorhullást gonosz szellemnek vélik s ha esni látják, ezt mondják: „da szta loktyüv da zmlyi" (száz ökölnyire a földbe.)

A bocskort sohasem szabad az asztalra tenni, vagy a baltát vállon hozni be a szobába, mert az veszekedést jelent.

Vasat lelni, vagy vaspatkót fölvenni az uton; szegénység.

A szárnyas egérről azt mondják, hogy ugy keletkezett a házi egérből, hogy a husvéti felszentelt pászka morzsáját ette meg s ettől nőtt szárnya.

Rossz bajosokról azt hiszik, hogy az ördög (biisicza: e fogalom nőnemű ördögöt jelent) közelitette meg és háborgatja. A köszvényesekről azt szokták mondani, hogy valamibe bele gázolt. Hiszik azt is, hogy a tehén tejét elviszik boszorkányok. Ha a házigazda istállója elébe szent György éjjelén a szarvasmarha ól elé boronát és töviseket nem rak s ha valamivel körül nem hinti tehene fekvő helyét: a borszorkányok elszedhetik tejét. Egyesek védelmi szempontból sok hagymával is szokták bedörzsölni a tehén tőgyét. Aki ezt meg nem teszi annak istállójában egy meztelen boszorkány macska képében behuzodik, és levág egy kötél darabját annak a tehénnek köteléből, melynek tejét elakarná vinni és e kötél darabkát otthon a saját tehene köteléhez köti. Ezután harmadnap tejet hozat az illető helyről, bekeni saját tehene tőgyét vele és azt a kötél darabkát is, mit igy háromszor ismétli. Megjegyzendő ha a gazda

ezen intézkedéseket megtette, vagy ha az adott tejet megsózza és egy darab kenyeret dob bele, a boszorkány nem boldogul. Ezért szokás a tejet mielőtt elvinnék a háztól megsózni. Ugy is szokás a tejet elvinni, hogy azon hid alá, melyen a csorda átmegy Szent-György napján sót ásnak be. Ha a csorda háromszor átmegy a hidon, a sót kiveszi s tehenével megeteti: ekkor sok teje lesz. A tej elvételt nagy bünnek tartják. Egyesek szerint a kutyáktól is elvehető a tej.

A hegyek keletkezéséről az beszélik, hogy mikor az ördög a földön járt s innen elkergették, ő bebujt a földbe s mérgében fölnyomta hátával a föld kérgét. Igy keletkezett a hegy. Ezért nem is terem ugy minden a hegyeken, mint a sikságon.

Nem kevésbbé költő az a naiv elbeszélés, amely szerint Isten és ördög együtt teremtették a földet a tengerből hozott fővénnyel. Az ördög nem akarta, hogy egyenletesen szorják el a sikföldek és hegyek magvát s ezért darázsnak változottan megcsipte az Ur kezét, Az Ur ijedten bocsátá ki markából a sok hegymagot s ez épen Máramaros területére pottyant le. Ezért van Máramarosban egy rakáson annyi havas és hegység.

A tatárjárás emlékei is élnek a népben. A tatárokról azt hiszik, hogy szörnyetegek voltak és hogy embereket faltak fel.

Beszélik, hogy mikor az Ur Isten jólétet osztott a népek között, hogy igazságos legyen az eljárás, elküldte a magyart, az oroszt és a zsidót aludni s azt az igéretet tette, hogy aki hamarább fölkel és megjelenik előtte, azé lesz a jólét. Csakugyan ugy is történt: elmentek mind hárman aludni, hanem a magyar csak tetette magát, de nem aludt; reggel felkelt korán és elment az Urhoz. Az Ur adott szavát teljesitve a következő

szavakkal eresztette el a magyart: Látom te magyárom nem vagy rest, hamar jöttél, te megkapod a legnagyobb jólétet: menj a kövér alföldre, az tiéd lesz örökre élvezd áldásait! A hogy a magyar elment, fölébredt az orosz. Midőn megláta, hogy nincs a magyar, fejét vakarva ő is elsietett. Uram eljöttem a jólét után. „Elkéstél kedves oroszom" — mond az Isten — „sajnállak, de a jólétet már a magyarnak adtam, hanem hogy ne légy földönfutó, ide teszlek a hegyek közé, legyenek a hegyek tieid! Az orosznak ez nem tetszett s azt mondta: „Na eztán szép dolog!" Az Ur e szavakkal bocsátá el:" Ha dolog van az eszedben, örökös dolgozással és erős munkával keresed a kenyeredet!" Ezóta van ugy, hogy az orosz ugy dolgozik mint a barom. Végre nagy sopánkodással az Ur elé érkezett a zsidó is és kérte a jólétet, de az Isten vissza utasitotta és azt mondta, hogy ez már a magyaré. A zsidó kérte a hegyeket, hogy fával fog gseftelni, de az Ur azt mondta: az pedig már az oroszé. Erre a zsidó reá vágta, hogy micsoda csalás az. No hát ha csalás, mehetsz és örökösen csalással keresd kenyeredet!" mondá az Isten. Ez idő óta van ugy, hogy a magyar jólétben van, az orosz munkával és a zsidó csalással keresi kenyerét.

Később a magyar ujból elment az Istenhez, hogy neki fája nem lesz; de az Ur azzal bocsáta el: te adj az orosznak kenyeret, ő adjon neked fát. A magyar belenyugodva eltávozott s ez idő óta az orosz a magyart fával és a magyar az oroszt buzával tarja, illetve segíti.

Mikor Krisztus a földön járt a buzakalász földig ért és nem volt a puszta szalma. Egy izben azt vette észre Krisztus, hogy a nép csak a tetejét, a szebb szemeket csípi le; a többit pedig

tiszteletlen helyekre dobálja. Kezébe fogott ezért egy kalászt s letépve öt hatodát az mondá: „ezt az egy hatodot a kutyának hagyom.“ Azóta oly kicsi a kalász és nagyon vétkezik az, ki kutyáját éhezteti.“

VIII.

A MAI „RUTHÉN ÜGYEK“.

A magyar-oroszok minden iránya rövid ismertetése ekként befejezvén, meg kell emlékeznünk néhány szóval azokról a dolgokról is, a melyek az u. n. ruthén kérdés megoldását érintik és a közéletben nap-nap mellett felszinen vannak és tárgyaltatnak.

Ezek: *a naptáregyesités, schizmatikus mozgalom, az amerikai kivándorlás és hatásai, a zsidók és kazárok, végül a hegyvidéki akció.*

Mi ezeknek a kérdéseknek csak a lényegét és jelentőségét fogjuk ezuttal érinteni, mert nagyon természetes, hogy ezek gyors elintézése és megoldása nem várható, mert mindannyian gondos megvizsgálást, előkészitést és tárgyalást igényelnek, miután ezek a kérdések fognak eztán a magyar orosz nép további életére és alakulására leginkább befolyni.

Éppen ezért több, talán ellentétes véleményt is közölni fogunk avégből, hogy a fölvetett kérdések lehetőleg minden oldalról megvilágittassanak.

NAPTÁREGYESITÉS.

Tudvalevő, hogy a latin egyház már századokkal előbb a Gergely naptár használatára tért át,

mig a keleti vagyis görög egyház állandóan a Julián naptár használatánál maradt meg.

Oroszaink ünnepeiket szintén a Julián naptár szerint számitják s ülik meg s bár régóta van szőnyegen az ugynevezett naptár egyesités kérdése, e tekintetben a helyzet még mindig változatlan.

Igen érdekesen adja elő a görög szertartásu ünnepek kérdésének s igy a naptár egyesités történetét is Hodinka Antal „A munkácsi gör. kath. püspökség története“ cimü müvében a mint következik:

„A görög szertartásu ünnepek és ünneplésüknek a története nemcsak vallási, hanem politikai és gazdasági szempontokból is felköltheti az érdeklődésünket. Mert a görög szertartásuak ünnepei nem voltak rendezve, azaz nem volt meghatározva, mely ünnepek festa fori s melyek festa chori azaz szabad munkanapok. Továbbá a görög szertartásúak az álló ünnepeket 10—13 nappal később ünnepelték, mint az ország többi lakói, mozgó ünnepeikre nézve pedig, mivel ezek husvét után igazodnak, azt pedig nem egy időben tartották, a görög és a többi szertartásuak öt hét is lehet a külömbség.

Az ünnepek ezen nagy számu és ilyen külön ülése a földesúrakra nézve görög szertartású jobbágyaik robot kötelezettsége szempontjából nem lehetett közömbös. Erre való tekintettel már I. Lipót kimondotta a munkácsi püspökség papjainak adott 1692. évi augusztus 23-án kelt kiváltságlevelében, hogy „megkivánjuk, hogy úgy a mozgó, mint az artikulált ünnepeket az egyesült görög szertartásuak is akkor ünnepeljék, mikor a latinok, hogy az urak és a jobbágyok között, azok részéről a szokott munka követelése, emezek részéről annak teljesitése körül elkerültessék a zavar és a terhelés“.

Ez lévén az első intézkedés az ünnepek mikor való ünneplése tárgyában, az előző időkről nem szólhatunk, de már ebből a rendelkezésből is látszik, hogy e kérdésben előzőleg is volt már zavar. S ha tudjuk, mint panaszkodnak utóbb is a földesurak és jobbágyok egymásra az ünnepek miatt, bízvást föltehetjük, hogy e kérdés már 1692 előtt zavarokra adott okot és alkalmat. Nemcsak nem érdektelen tehát a kérdés, sőt azt hiszem *szolgálatot teszünk vele a hazai görög katholikusoknak* ha a magyarországi ruthének egyháztörténetének a keretében e mindenképen odatartozó tárgynak a történetét 1692. óta rövidesen elmondjuk, mert bár a robot ideje el is mult, az ünnepelés kérdése ma is napirenden van.

A kérdés történetét Bizanczi püspök is 1720-ban a kancelláriához e tárgyban intézett folyamodványában csak Lipót idézett rendelkezése óta említi. Szerinte Lipót azt a záradékot mint kívánságot vette fel a kiváltságlevélbe, nem pedig mint parancsot és rendeletet. A földesurak azonban — írja a kancelláriának — ezt a kívánatosnak felvett intézkedést parancsnak és rendeletnek vették és magyarázták s e felfogás folytán az együttünneplést annyira követelték, hogy a kérdés az 1715-i országgyülésen is megfordult.

A görög szertartásuak azonban nem fogadták meg a királynak az együttünneplésre kifejezett óhaját, hanem továbbra is ragaszkodtak a szokott külön ünnepléshez. Ennélfogva azon urak — panaszolja tovább Bizanczi püspök — a királyi levélben levő többi kiváltságokat is érvényteleneknek állították és sem földeket nem hasitottak ki a parochiák, templomok és iskolák részére, sem azt nem engedték meg, hogy a papok a többi kiváltságokat élvezzék.

A dolog annyira ment, hogy amikor Bizanczi, megkapván 1720 augusztus III. Károlytól az 1692-i kiváltságok megerősitését, úgy azonban, hogy az együtt ünneplésre vonatkozó intézkedést kihagyták belőle, az uj kiváltságlevelet a megyében kiakarta hirdettetni, a megye gyüléseken jelen volt urak alig akartak a dologba belemenni. Bizanczi tehát a fent emlitett folyamodvánnyal a kancelláriához folyamodott, előadván, hogy az együttünneplés nem tőlük, jobbára tudatlan és jobbágy népségtől függ, mert

1. mindaddig ők sem fogadhatják el a Gergely-naptárt, amig a lengyelországi egyesültek nem teszik, már csak az onnét behozott szerkönyvek miatt sem, amelyekre rá vannak utalva, azok pedig a régi naptár szerint vannak szerkesztve és összeállitva ;

2. ha ők el is fogadnák, ezen elfogadás következtében a legnagyobb egyenetlenség jönne létre közöttük és az emlitett lengyelországi egyesültek között;

3. a hazai szakadárok olyan fegyvert nyernének vele, hogy az egyesülésük sohasem volna többé remélhető, s végül

4. a Gergely-féle naptár behozatala a tudatlan nép között bizonnyára zavargásokat támasztana.

Mindezeknél fogva arra kérte a kancelláriákat, hagyják meg őket régi szokásukban, dacára az 1592.-i záradéknak.

A kancellária nehogy felbolygassa az ügyet, ezúttal nem is tett semmit. De mikor 1748-ban Olsavszky püspök a folyamodványt csaknem szó szerint megismételte, mindössze azzal toldván meg Bizanczi érveit, hogy e szokás több mint száz év óta áll fenn, a királynő 1748, szeptember 12-én utasitotta a helytartó tanácsot, hallgassa meg e

tárgyra nézve azon megyéket, amelyekben görög szertartású nép lakik.

E nyilatkozásra felhívott megyék közül Bereg 1752. május 4.-én, Zemplén május 10-én és Ugocsa május 15-én küldték be véleményüket.

A legenyhébben válaszolt Beregmegye, azt fellelve, hogy a görög szertartásúakat a latinok ünnepein nem kényszerítik munkára, noha ők olyankor dolgoznak maguknak. Ha kötelezővé tennék, hogy a görög szertartásúak a saját ünnepeiken kívül a latinokat is megtartsák, akkor egészében annyit ünnepelnének, hogy munkához sem jutnának. Nagyon óhajtandó volna, ha rálehetne őket szorítani, hogy a saját ünnepeikkel felhagyva, csak a latinokat tartsák.

Zemplén erősebben válaszol. A törvény alatt, úgymond amely előírja, hogy akik vasár- és ünnepnapokon dologra szorítják a görög szertartásúakat, büntetendők, csak a latinok ünnepei s csak ezek megsértői értendők. A földesurak nem is kötelezhetők, hogy a görög szertartású jobbágyakat görög ünnepeken ne dolgoztassák, mert a ruthének ünnepeinek a megtartására semmiféleképen ne dolgoztassák, mert a ruthének ünnepeinek a megtartására semmiféle törvény sem kötelezi őket, s mert ilyképen kettős ünnepeket kellene ülniök. A kötelező ünnepek benne vannak a dekretálisokban. Köztük sok olyan is van, amelyeket a görög szertartás nem ismer, például szent Adalbert napja, Úrnapja, stb. Véleményt nem ad, de kéri a Felséget, találjon valamely módot a kettős ünneplésből származó botrányok megszüntetésére.

A legmérgesebb, de leghatározottabb is a kis Ugocsa. Azt véli ugyanis, hogy a földesurak nem kényszeríthetők arra, hogy tekintetbe vegyék a

görög szertartású ünnepeket, mert nem is ismerik őket. „Egyik ünnepsorozat ünneplését meg kell törni. Mindkét szertartású ünnepeket ülni nem lehetséges."

Ebben az ugocsai véleményben van legjobban kifejezve a kérdés nehézsége. Mindkét rendű, latin és görög ünnepet megülni lehetetlen. A jobbágyok görög szertartásúak lévén, az urak meg latinok, mikor ezeknek volt ünnepök nem dolgoztathatták a jobbágyokat, mikor megdolgoztathatták volna, a jobbágyok ünnepeltek. Bármelyiket hagyják is el azonban, az a megye bevallása szerint „festifragium."

Ehhez természetesen szükséges Róma beleegyezése. Róma pedig Erdődy egri püspök információjára, aki viszont már a Fenessy-féle emlékiratban kifejtve, találta az ügyet, még 1718. június 20-án kelt dekretumának első pontjában kimondotta volt, hogy „a görögök a latinokkal együtt tartoznak ünnepelni." Rómának ez ellen a mind máig vissza nem vont határozata ellen történtek Bizanczi és Olsavszky felszólalásai, de — a világi fórum előtt.

Végre is a királynő az 1773-ban Bécsben zsinatra rendelt három görög püspöknek — mivel ő — bizonyára az 1748. 1761 és 1761-i szakadár mozgalmakra való tekintettel — beleegyezett, hogy a görög szertartásúak ne kényszeríttessenek a latinokkal együtt ünnepelni, viszont azonban kívánta, hogy a görög ünnepek száma 15—16-ban állapittassék meg, utasitásul adta, hogy e 16 ünnepre nézve állapodjanak meg, amit ezek meg is tettek. Erre Herzán püspök, a rota audirota, utasitást kapott, eszközölje ki a pápa hozzájárulását az ünnepek ezen redukálásába. Herzán el is járt a megbizatásban s Kaunitz 1775. ápr. 25-iki felter-

jesztésével együtt bemutatta a királynőnek a három pápai brevét is, melyeket a pápa ez ügyben kibocsájtott, u. n. 1-et a királynőnek, 2-öt a püspökhöz. Az eként dekretált ünnepek jegyzékét Bacsinszky püspök 1775-ben közölte papságával."

Ujabban [1] 1814-ben Ferenc király felhívta az összes görög egyesült püspököket, hogy az uj naptárt fogadják el. A felhívott püspökök kitértek a kérdés érdeme elől, és azt felelték, hogy csak amaz esetben tehetnek eleget a király intentióinak, ha a nem egyesült görög szertartásuakat is kötelezni fogja az uj időszámítás elfogadására. Ezzel az ügy ismét lekerült a napirendről. Az 1840-es években a Jelenkor cimü hirlap mellékletében a Társalkodó-ban Duchnovics Sándor és Lychovics Vazul szellőztették a naptáregyesités kérdését, de fellépésük inkább csak szemléleti és csillagászati elmefuttatás volt és nem lehetett céltudatos törekvésnek nevezni. A naptár egyesités kérdését 1870-ben a zempléni gör. kath. klerus és hiveik által S. A. Ujhelyben tartott nagy-gyülés által megpenditve, Pankovics István akkori munkácsi püspök tette ténylegessé. Sikere nem volt, mert nem annyira egyházi, mint inkább nemzetiségi tekintetekből ellene voltak mindazok, kik Pankovics püspöknek a sz. Bazil—társulat megbénitására tett müködését nem tudták és nem akarták megbocsátani. Legkivált Máramarosban határozottan izgatták intelligens emberek a népet a naptáregyesités ellen. Az egész szerfelett izgalmassá vált ügyet megszüntette Pankovics 1874-ben bekövetkezett halála."

Ujabb hangok á naptáregyesités mellett a mult század 90-es éveiben keletkeztek.

1. Lás T. Melles Emil. Naptáregyesités tanulmányát.

1898. évben Melles Emil „Naptáregyesités" cím alatt részletes tanulmányt tett közzé arról, „hogyan lehetne és kellene a gör. szert. katholikus egyház által használt kronologiát helyettesiteni."

E tanulmányi alapján, melyet a budapesti tudományegyetem hittudományi kara felülbirált és helyesnek talált, minden felszólitás nélkül a munkácsi egyházmegye kerületei tömegesen kijelentették hozzájárulásukat és Firczák Gyula munkácsi püspököt nem szűntek meg kérni, hogy álljon a mozgalom élére. Firczák püspök 1899. évi október 3-án 7540. szám alatt kelt körlevelében fölhivta a klérust, hogy az őszi koronákon a kérdést tárgyalják. Az összes kerületek hozzájárultak és fölterjesztésükben kérik a püspököt, hogy ez ügyben mielőbb a római szentszékhez fordulni kegyeskedjék.

Sajnos, e beterjesztett jegyzőkönyvek semmi eredményt nem hoztak létre"

A naptáregyesités kérdésében eddig csak a budapesti gör. kath. magyar hitközség ért el eredményt, amennyiben 1909. év szeptember hó 1 napjától kezdve pápai engedéllyel áttért a Gergely féle naptár használatára s az ünnepeket azóta e naptár szerint üli meg.

A budapesti magyar görög katholikusok naptáregyesitése a vidéken a várt visszhangot nem adta meg.

Egyik igen buzgó támogatója volt a naptáregyesitésnek néhai Vályi János eperjesi püspök, akinek az volt a nézete, hogy a kérdés már teljesen érett a megoldásra és szerinte azt királyi elhatározás alapján kellene elrendelni, ami tekintve az apostoli király személyének szentségét és nagy

1. Lásd, Katholiku Szemles 1902. 797 lap.

tekintélyét (a gör. kath. egyházban primus episcopus) nagyobb hullámok nélkül történhetne meg.

Melles Emil idézett tanulmányában többi között következőképen ir:

„A kegyelet emlegetése, az ősi institutiók tisztelete sem követelheti a naptáregyesités elhalasztását. Ily tekintetből még a legjogosultabb és legszükségesebb reform ellen is lehetne beszélni. Ki merné mondani, hogy a latinok és mindazok, kik az uj naptárt elfogadták, megsértették a kegyeletet. Egy oly nagyobb társulatnál, mint az egyház, az ősök tiszteletét nem azok érdemlik, kik előttünk éltek-egy két századdal, hanem azok, kik az egyház intézményeinek kifejlesztésében, egyszóval az alapitás munkájában müködtek közre. A görög egyház atyái hozták a niceai zsinat határozatait. Kiknek tartozunk tehát több tisztelettel? Azoknak-e, kik elfogultságukban csakhogy ellent mondhassanak, még a megismert jobbat is elutasitották maguktól? vagy Szent Miklósnak, Sz. nagy Vazulnak, isteni tudományu Sz. Gergelynek, Sz. Athanáz alexandriai pátriárkának, kik a kelet tündöklő csillagai, a görög egyház kiváló oszlopai!?

És mégis a külön naptár miatt, mi görög szertartásúak nem tartjuk meg ősatyáink törvényeit, latinok jobban tisztelik az ő intentiójukat mint mi, kik őket elsősorban magunkéiknak szeretjük tartani.

A niczeiai zsinat kimondta, hogy husvétot és a többi ünnepeket egyszerre kell tartania minden keresztény egyháznak. Ne legyünk tehát következetlenek, és miután biztosan tudjuk, hogy a mi időszámitásunk hibás, javitsuk ki naptárunk hibáit,

fogadjuk el azt az időszámitást, melyet az egész tudományos világ egyedül helyesnek ismert el és igy tegyünk eleget szent atyáink szándékának, tartsuk egyszerre ünnepeinket a többi keresztényekkel.“

A naptáregyesités keresztülvitele azon fordúl meg, hogy mennyire sikerül a nép idevonatkozó konservativ felfogását, lelki és érzelmi világának felzavarása nélkül megváltoztatni?

Ez pedig nehéz és fontos kérdés és nagy tapintatot igényel.

Épen ebből a szempontból kifolyólag érdemesnek találjuk egy gör. kath. lelkésznek a naptáregyesitésről mondott véleményét közölni.

Az illető igy ir:[1]

A naptáregyesités lelkes szószólói mindnyájan e tonusban irnak: Naptáregyesités jöjjön el a te országod! Szóval a naptáregyesitéstől várnak minden szépet, minden jót, népünk boldogulását, ezer bajai orvoslását.

Feleslegesnek tartom hangsulyozni, hogy a naptáregyesités hasznosságát, szükségességét elvben föltétlenül elismerem.

De gyakorlati szempontból nem tartom a kérdést oly égetően sürgősnek és nagyfontosságúnak, hogy érdemes volna behozatalával kihivni népünk ellenszenvét és az ebből keletkezhető bonyodalmak kiszámithatatlan esélyeit.

Az ezen kérdésben elrendelt népszavazás megmutatta, hogy a ruthén nép nagyon iskolázatlan még ahhoz, hogy e kérdésben csak egy kissé is

1 L. Görög Kath. Szemle 1912 évi 19. A naptáregyesitéshez. Dolinay Péter.

engedje magát meggyőzni. Ugy, hogy meggyőződés helyett a papság iránt jó adag kétkedés és bizalmatlanság ülepedett le híveink lelkére, kik pislogó fényű lelki világuknál megható konoksággal törekedtek védeni veszélyeztetettnek vélt ősi hitöket.

Tény, hogy a naptáregyesítésbe a ruthén nép semmi szín alatt sem akar belemenni.

Aki nem hajlandó ezt elismerni, legyen kegyes híveinket ellenkező felfogásra hangolni — de ne az íróasztalnál — s ha sikerül munkája, nyilvánosan fogok mea—culpázni.

De nagyon jól ismerem a máramarosi, ugocsai és bereg ruthénség gondolat- és érzelemvilágát, életfelfogását és szőrszálhasogatásig menő konservativizmusát minden, de leginkább vallási téren; tudom, hogy a mostani generáció önszántából semmi szín alatt sem fogadja el a naptáregyesítést, ha pedig mégis felülről elrendeltetnék, a legnagyobb kellemetlenségek és zavarok keletkeznének e miatt.

Kinek áll érdekében felizgatni a népet s szembeállítani püspökével, papjaival?

Miért?

Megéri-e a naptáregyesítés előnye azt az áldozatot? Nem elég nehéz-e a papság helyzete így is? Nem őt teszik-e felelőssé mindenért, talán még az áprilisi havasesőért is?

Nem uraim, fejjel nem megyünk neki a falnak! Nevetséges aratókat hívni a földre, mely még ki sem zöldült. A természetben nincs ugrás! Habent omnia tempus! Tegyük a naptáregyesítést 10—15 évre ad acta. Addigra vannak fontosabb, sürgősebb teendőink.

Avagy analfabetta nincs már híveink között?

Olvasóköreink vannak s virágzanak?

Alsó-beregi kis-oroszok.

Szerveztük-e és fentartsuk-e a népszövetséget? Értünk-e el valami eredményt az alkoholizmus elleni küzdelemben?

Ha mindezen téren már mindent megtettünk, akkor majd elövesszük a naptáregyesités kérdését is, talán több sikerrel, mint mostan. Addigra talán kezeink alatt uj generáctó nő fel, melynek gondolkozása világosabb, észjárása pedig distingváltaq iéletű lesz. Csak a fokozatos fejlödés elvét ne feledjük soha. Kezdjük az elemi iskolákban a múnkát, Fogjunk hozzá a hittan pontos, alapos tanitásához, a fősulyt az értelemre fektetve, mert kicsi tanitványaink közül nem az válik jobb hivőnkké, aki gyorsabban tudja elhadarni a Tizparancsolatot, hanem akinek öntudatosabb lesz vallási felfogása. Megrögzött részegeseket nem tudunk a legjobb akarattal sem jobb utra tériteni, de az iskolásokkal könnyen megutáltathatjuk a pálinkát. Nehéz koponyájú vén anyókáknak beszélhetünk a babona ellen, de a 7—12 éves leánykák derültebb lelki világánál örökké nevetségessé tehetjük e bünt. Szóval neveljünk öntudatos hitü, józan világfelfogású, értelmes hivőket, kiket sokkal könnyebb lesz fegyelmezni, vezényelni, elszánt, lelkes csapattá tömöriteni, mert maguk befogják látni, hogy hitök és anyagi boldogulásuk ellenségeinek fondorlatait csakis a papság és a nép föltétlen egyetértésén alapuló kölcsönös bizalom teheti hatástalanná.“

SCHISMATIKUS MOZGALMAK A MAGYAR OROSZOK KÖZT.

Valamint a nyugati és keleti egyházaknak egymástól való elszakadása valláselvi okok, dogmabeli

különbségek czime alatt történt: azonképen a nyugati egyházzal ujból egyesült keletiek visszatérése, más szóval uniója a dolog természete szerint szintén a dogmatikai kérdések mezében jött létre.

Igy a magyar oroszok is, az 1649-ben létesült egyházi unió alkalmával, az egyházi tanokat illetőleg a következő kérdések rendezésével egyesültek ujból a nyugoti egyházzal: hiszik a szentléleknek nem csak az atyától, hanem a fiútól is származását, hiszik továbbá a purgatóriumot is; elismerik a római pápa egyházfőnökségét, *egyebekben a keleti egyház többi tanui és egyházfegyelme továbbra is teljes érvényben marad* náluk; némi különbség azzal állott elő, hogy az unióisták püspökhatósági szervezete saját püspökeik vezetése alatt a latin szertartásnak mintájára lett megállapitva.

Az egyházi unió megkötése óta történtek azonban itt-ott ujból kisérletek a schismára való visszatérésre, de eredménytelenül, Mielőtt a mai schismatikus iránya vallása mozgalmak iamertetésére rátérnénk, előbb meg kell világitanunk a kérdés eredetét és szülőokát: *az uniót.*

Hodinka Antal a magyar oroszok egyháztörténete e kiváló művelőjének e részbeni fejtegetései [1]. a következőleg szólanak:

„Hogy ruthéneink egyesülését helyesen itélhessük meg s méltányolni képesek legyünk, mindenekelőtt össze kell hasonlitanunk a Rómával egyesült szakadárok egyesülésével, hogy láthassuk s megállapithassuk van-e s mi bennök a közös, s van-e ruthéneink egyesülésében valamelyes sa-

1. V. ö. Hodinka Antal L. A munkácsi gör. kath. püspökség tört. 252.

játos vonás ? A keleti egyházak elszakadása szorosan véve természetesen vallási, dogmatikai terén történt. De ha e nagy és e keleti egyházakra nézve oly vészes következményü esemény okait tanulmányozzuk, rájövünk, hogy a vallási szakadást nemcsak a dogmatika terén támadt s egész a elszakadásig fejlett különbségre kell visszavinnünk, hanem az alapját a keleti és a nyugati világ között levő ellentétben kell keresünk és szomoruan kostatálnunk, hogy a vallási szakadás előidézésébe és létrehozásába igen nagy mértékben belejátszottak nem vallási ügyek is. Épp igy áll a dolog a szakadároknak Rómával való egyesülésénél is. Sajnos itt is azt találjuk, hogy a szakadárokat az egyesülésnél nem tisztán a vallás egység helyreállitásának a vágya vezérli, nem egyedül és kizárólag vallási okok, hanem a legtöbbször az egyesülésből remélt előnyök birják reá az illetőket a megszakadt közönség visszaállitására. Jól tudom és érzem az eddigi egyesüléseket bizonyos fokig önzósi váddal sujtó és meggyanusító ezen állításomnak a sulyát, de hivatkozom annak igazolására elöször is arra, hogy az egyesülés eddig legfőképen az idegen államokban lévó particularis szakadár egyházak kisérlették meg, 1595-ben a lengyelországi ruthén érseki egyház, a török birodalom lévő patriarchatusok közül az antióchiai, az alexandriai; másodszor arra a tényre, hogy az igy visszaállitott hitegység ismét megszünt, mihelyt az egyesüléstől remélt és várt előnyök nem következtek be. Sőt magának az egész keleti egyháznak 1274-i lyoni, de még inkább az 1439-i florenci uniójának a létrejöttére sem épen csak a hitegység visszaállitása azaz tisztán vallási okok gyakoroltak befolyást s idéztek elő, hanem talán épp oly mértékben egyéb körülmények. Szóval a

két egyház vallási egyesülésének nemcsak a lelkek üdvözlése a rugoja, nem tisztán a hitegység visszaállításának az óhaja, a vágya, tehát ideális cél, hanem a velejáró haszon és elöny is. Igy volt az Lengyelországban, a hol a király s a rendek már egyesült görög szertartásu püspökökkel szemben közjogilag egészen másként jártak el, mint a mikor még szakadárok voltak. S az unió fen is állott mig a caesaropapismus nagyobb előnyökkel nem kecsegtette őket.

Épen ezért nem tudott az unió hazai szakadár szerbjeink körében tért hóditani, mivel ezek a hazai szakadárok között anyagilag a legjobban állottak, a hitegység visszaállitása pedig magában véve nem csábitotta őket.

Hazai ruthéneinknél sem volt az unió önczél, hanem csak eszköz a szabadulásra. Ez az a közös vonás, a mely minden egyesülésnél megvan s igy természetesen a hazai ruthének egyesülésénél is. Az egyesülés maga, annak a megtörténte és lefolyása már az illetö, szakadárságból egyesülésre lépö nép számarányához és müvelődési fokához képest mindenütt más és más. A műveltebb több előnyt tud ezen a réven biztositani. Igy a lengyelországi rúthének Rómával szemben is megtudták védeni a jogaikat. Hogy egyebet ne emlitsünk, csak arra az 1665-i római informatiókban elismert tényre hivatkozunk, hogy ottan a püspöki székeket a suffragán püspökök ajánlatára a a metropola töltötte be. Az oláhok egyesülése sem hozott számukra annyi küzdelmet, mint a rúténeknek. Az ő püspökségük eredete a szabályoknak csöppel sem megfelelőbb és az apostoli leszármazás, küldetés javadalmazás semmivel sem világosabb, mint a munkácsi püspöké volt, az uniójuk még sem veszélyeztette annak a létét ugy

mint munkacsiét. Az övekre nem mondották Rómában, hogy légből kapott „névleges". Söt bár az uniójuk 60 évvel később történt, mint a ruténeké a fogarasi püspökséget mégis megkapták már 1720-ban, míg a múnkácsit csak 1771-ben kanonizálták. A ruténeknek továbbra is küzdeniök kellett a munkácsi várurakkal, továbba Rómával, mely egyszerűen tagadta a püspökség létezését, a királlyal aki nem volt tisztában, a Szilveszter-bulla felhatalmazása alapján avagy királyi teljhatalomból illeti-e a kinevezési jog, s végül egri püspökökkel, aki a LV. Laterání zsinat 9 fejezete alapján a munkácsi görög szertartású felszentelt püspököt joghatóságra nézve a latin szertartású főesperesek állásáig szorította le.

Ezek az összes egyesülések közös és elütő vonásai adják meg az egyes egyesüléseknek általános egyháztörténeti szempontból vett fontosságát és az érdekességét. Azonfelül, mióta az 1648-i nagyszombati zsinaton megjelent Partén püspök és társai kérelmére a gyülésen megjelent zsinati atyák őket és velök a munkácsi püspökség összes egyesült híveit jóakarattal a magyarországi latin egyház testvéri kebelére ölelték, a mely kapcsolat az egri püspökkel támadt ellentét idejét leszámítva azóta sem szünt meg, a hazai rutének uniója a magyar egyháztörténelen körébe is beletartozik. Végül a hazai rutének saját egyháztörténetének a munkácsi püspökség multjának egyik legérdekesebb fejezetét alkotja. Hiszen az akkor lerakott s azóta megerősödött alapelveken épült fel s nyugszik ma is az egyházmegye s egész vallási mibenléte, mint az épület évszázados, erős oszlopain.

Ez a nagy gyökeres, átalakulásokat célzó, sulyos változásokkal járt esemény nem máról-holnapra állott elő.

A változásnak is annál mélyebben fekvő okai kellett, hogy lettek legyen, mentől továb kellett viselniök azok nyomásait, melyekből egyuttal e változás bekövetkezését annál bizonyosabban kell előre látnunk, mentől tarthatatlanabbak e változást megelőző állapotok.

Az egész unióról oly kevés adatunk van, hogy az egyesülés lefolyásáról mindmáig sem vagyunk teljesen tisztában.

Az eddigi irók nem is terjeszkednek ki annak sem okaira, sem következményeire. Nem láttak benne egyebet, vallási mozgalomnál, pedig épen ez az oldala lép legkevésbé előtérbe, jeléül annak, hogy az egyesülésnek ezenkívül, más társadalmi, politikai és gazdasági céljai, okai és következményei voltak, hogy ez nem pusztán és tisztán vallási mozgalom, hanem sokkal szélesebb rétegű átalakulás volt.

A nép alig vett az unióról eleinte tudomást. Az ő helyzetére nézve alig is várhatott valamint tőle. A római katholikus jobbágy sorsán sem könnyitett a vallás, miért segitett s miben segithetett volna az övén. Sőt a nép kitartva földesurai mellett ellentétbe került papjaival, akiknek a számára az egyesülés meghozta az immunitást, a parochiális földeket s ezzel a földesuri hatalom alol való felszabadulást.

Mert míg az egyesüléssel a püspökök is, a papok is, eltekintve mindentől, főleg az anyagiak terén nagyot nyertek az előbbi állapotokhoz képest, addig a nép alig érezte a római egyházzal való egyesülés következményeit, amennyiben reá nézve az egyesülés alig járt valamelyes anyagi előnyökkel. Az egyesülés valláserkölcsi, szellemi oldalát a nép jóformán nem értette. Az óhithez való ragaszkodás, amely Barkóczy szerint benne

van a görög szertartásuak vérében, a görög egyház különben is híres maradiságáról, ó konservatimismusáról, itt-ott pl. 1761-ben Máramarosban 1765-ben Dorogon felkelésre késztette a népet. A viszony a nép és földesurai között, nem változott, bár a XVI. század arannyal bővelkedő rutén parasztja mind szegényebb jobbágyá lett, de hitét, ragaszkodását földesuraihoz megőrizte, elannyira, hogy Rákóczy fejedelem pl. az egyesülés után is a leghüségesebb népének tartotta őket, s Károly, aki a papságnak 1712-ben ujra kiadta az 1692-i kiváltság levelet s 1707-ben Hodermarszki utján felszólította a népet, szakadjon el Rákóczytól, 1720-ban véresre verette a fejedelem emlékét őrző vereczkei jobbágyokat. A nép és a papság közötti viszony ugyanis az egyesülés révén alaposan megváltozott, addig a pap is jobbágy volt, ki a maga jobbágy telkén élve, már csak ennélfogva is közel állott a néphez. Egyházi telekre jutva, kiemelkedett a népből. De egyuttal elmozdíthatóbb is lett, könnyebben kerülhetett egészen idegen parochiára. Azonfelül tanultabb is. Mindez pedig a papság emelkedését, de ép oly mértékben a papság és a nép nagyobb elkülönítését, egymástól való távolodását jelentette."

Hodinka ezen történeti előadásnak előre bocsátása után, mely az unió multjáról, okairól és következményeiről hiteles tájékoztatást nyujt, felvethetjük most már azt a kérdést is, mik lehetnek ma az okai a magyar oroszok közt, — eddigelé ugyan még csak elvétve felmerülő schismatikus irányu vallási mozgalmaknak?

Legáltalánosabban az a nézet van elterjedve, hogy a schismára való áttérési hajlandóságot a következő okok idézik elő: a párbér és stóla rendezetlensége, a népnek a hitközségek s felekezeti

iskólákkal szempen fennáló nagy mértékü anyagi kötelezettsége, továbbá a kivándorlás utján Amerikában felszívott nagy-orosz orthodox egyházi felfogásra való könnyen hajlás, amit a nagy orosz néppel való közeli nyelvrokonság s a vallási hasonlatosság felhasználásával az amerikai pánszláv propoganda felkeltett, s előmozdítani igyekezett, végül pedig a magyar oroszoknak makacs ragaszkodása mindazon egyházfejedelmi külsőségekhez, amelyek a nagyoroszok egyházával közösek.

Az elősorolt okokat célszerü külön-külön is figyelemre méltatni.

Bármily korlátolt kulturai fejlettségü s elmaradt legyen is a magyar orosz, azt okvetlenül jól tudja, hogy nincsen olyan vallásfelekezet, amely tagjaitól anyagi megadóztatást ne kívánna, ettől az orosz nemcsak hogy nem írtózik, de azt vallása egyik oly járulékának tartja, amely nélkül azt el sem képzeli. Ez talán szokatlan kijelentésnek látszik, de aki ismeri a görög kath. vallást, annak szertartásait s az oroszoknak rendkívül nagy vallásosságát, az be fogja látni annak igazságát. Az oroszok vallási szükségleteit nem elégitik ki az általános isteni tiszteletek, amelyeken mindenki tetszés szerint vehet részt, hanem igénybe veszi azokat az apró s meglehetős nagy számban lévő szertartásokat is, amelyeket külön kell megfizetnie. Ezt egyaránt megteszi a vagyonosabb kis gazda, mint az utolsó napszámos, mert ősidőktől fogva vallásához tartozó meggyőződése az, hogy csak úgy végez Istennek tetsző dolgot, ha magát apróbb szertartásokkal és imádságokkal is kiszolgáltatja s a mi fő, azokat díjazza is, mert e nélkül, t. i. felajánlott áldozat nélkül, az nem hatékony.

Hasonló elbirálás alá esik a papi párbér is.

Bizonyos, hogy a párbért az orosz, különösen anyagi züllésének utolsó évtizedei óta igen nehezen s nagy megeröltetéssel fizeti, de legtöbbnyire megfizeti s ezen áldozathoz hozzá szokott. A papnak stóla járandósága pedig oly természetes, hogy azt az oroszok közül soha senki sem kifogásolta, annál kevésbé, mert az orosz önmaga is meghatározhatja azt, hogy végzendő szertartások milyen mértékben, minő disszel s igy minő árban teljesittessenek. E tekintetben csak arról lehet szó, hogy a stóla dij általában igen magasan van megállapitva.

Nagyobb és jelentékenyebb teher hárul azonban a népre azon anyagi hozzájárulásokkal, amelyek mint a hitközségek és felekezeti iskolák fenntartásával járó dologi kiadások jelentkeznek s állandóan fennállanak.

Mindezen elősorolt anyagi vonatkozású viszonyok azonban még mindig nem indokolják eléggé azt, hogy a nép között a schismatikus törekvések tápot nyerjenek s vallásváltoztatásra alkalmat szolgáljanak: mert ha ez tényleg úgy lenne, akkor az amugy is nagy szegénység behatása alatt, a mozgalom elsősorban sociálistikus jellegűnek mutatkoznék.

A baj valódi oka és forrása, a fenti történeti reflekxiók után indulva s azoknak végső eredményeit a fenforgó körülmények figyelembe vételével a mai időkre is elfogadva és megállapitva, az: hogy a magyar orosz nép és papság közötti űr sajnos, még mindig igen nagy.

Az unióra tért papság párját ritkitó módon előrehaladt; müveltségben, tekintélyben azt a helyet foglalta el, amely őt méltán megilleti, nemzetiségi jellegét pedig úgyszólván teljesen elvesztette, magyarrá vált nyelvben, szivben és lélekben.

A mai magyar orosz papok oly előkelő theologiai és civil tudással birnak, amely őket elsőrendü vezető szerepre képesiti.

Ezzel szemben, az idők folyamán jobbágyi állapotából felszabadult orosz, bár minden irányban sociális szabadságot is nyert, azt nem érvényesitheti, nem élhet vele, mert kulturátlansága csaknem oly alacsony fokon van ma, mint az unió idejében volt.

Ily állapotban kivándorolván Amerikába, ott az orosz orthodox propoganda csábitásai könnyen eltévelyitik s haza kerülvén az itteni helyzettel elégedetlen lesz s alkalom adtán a schismafelé tekintget.

A dologban csak az az örvendetes, hogy ezek a schizmatikus jellegü mozgalmak csak szórványosak s egyelőre komoly veszély jellegevel nem birnak és pedig azért nem, mert nélkülözik a hitelvi belső meggyőződés erejét, lévén az orosz paraszt vallási gyakorlásának szabályozására teljesen közömbös az a néhány s fentebb ismertetett dogmatikus tétel, melyek körül az unió megkötése történt.

A schismának tehát belső vallási okai dacára, hogy tulajdonképen ezek kellene képezzék a kérdés lényegét, döntő jelentőséggel és sullyal nem birnak; ebből a szempontból tekintve a schismatikus törekvéseket, azok kőnnyen eliminálhatók lesznek a néhány félre vezetett és a elégedetlenségre hajló csoport köréből is, különösen, ha a papság hivatását még áldozatok árán is igyekezni fog minden irányban betölteni.

A görög katholikus papság a közte és a gondozása alatt lévő nép közt fennálló kulturális nagy ür dacára pedig kötelességeit törekszik pontosan teljesiteni, kivándorol az oroszszal Amerikába s

ott anyagilag és kulturailag együttesen megerősödve, mindinkább a közös megértés felé eveznek.

Legutóljára hagytuk azt az okot, amely jelentőségére nézve a legkisebbnek látszik, mégis a legnagyobb sullyal bir, ez: a magyar oroszoknak szivós ragaszkodása minden egyházfegyelmi külsőségekhez, amelyek a nagyoroszok egyházával közösök.

Oroszoink t. i. rendületlenül ragaszkodnak szertartásaikhoz, egyházi énekeikhez, azok dallamához, templomi berendezéseik és felszereléseikhez stb., amint ezeket ősidőktől fogva megszokták. Ezek pedig a nagy oroszokéval közösek. De itt aztán le kell szögeznünk azt a tényt, hogy ez a ragaszkodás kizárólog a keleti egyház konservativ jellegének a folyománya. Mi sem bizonyitja jobban ennek az állitásnak igazságát mint az, hogy ez a kimondhatatlan ragaszkodás a jelzett külsőségekhez épp úgy meg van a hajdúmegyei magyar ajku görög katholikus népnél is, ezt a tőszgyökeres magyar népet pedig bajosan lehet pánszláv szimpátiákkal megvádolni.

Ezeknek a kérdéseknek megbolygatása tudvalevően a magyar népnél is — amely pedig lithurgiáját ma már saját anyanyelvén végzi, — veszélyekkel járna, s ez a megzavarás itt is könynyen felébreszthetné a schismára való hajlamot. *Amikor tehát minden látható ok és alkalom nélkül, legtöbbnyire érdektelen, külső tényezők, pusztán az ujitási vágya és helytelen téren alkalmazni akaró assimilálási törekvések folytán ezeket a vallási külsőségeket megbolygatni célozzák, — nem jól cselekszenek.*

Mert egyfelől meghagyni a népet a legteljesebb kulturátlanságban, szegénységben és a babonák tengerében, másfelől pedig hozzányulni és meg-

zavarni becsületes naiv költői lelkének külső nyilvánulásait, nem előre látó cselekedet!

Valamint a gyermekkor mese és ábránd világa, az öntudat ébredésével és növekvésével mindinkább elveszti virágos himporát: éppúgy a néprétegek fejlődése és előhaladása is csak természetes uton történhetik meg.

Oroszaink vallási világának előbbrevitele és javitása első sorban is tűrhető kulturális viszonyokat igényel, és ha ezek bekövetkeznek, csak akkor lehet szó indokolt reformokról, de akkor is főfeladat kell hogy legyen a valláshoz tapadt babonák lecsapolása. Ha ez megtörténik s a talaj termővé válik, lehet csak szó sikeres ujitásokról.

A magyar-oroszok közt nagymérvben létező babonák s más rokon nemű dolgoknak ezen szűk ismertetés körében aránylag terjedelmes módon való közreadásával sem volt egyéb célunk mint az, hogy lássák az érdekelt tényezők is, hogy az orosz nép lelki életét minden egyéb más baj mellett, a babonaság oly békókban tartja, amelyeket a nép javának előmozditása érdekében továbbra is nem lehet fentartani.

Egyébként a magyar oroszság egyeteme rendőletlenül kitart az egyházi unió mellett.

Most pedig az alábbiakban közlünk nehány szemelvényt a schisma keletkezésének okai és megszüntetésének eszközeiről. Ezek a nézet nyilvánitások részében szintén elősegiteni fogják fogják a kérdés tisztázását.

Papp Antal munkácsi püspök a sizmáról főpásztori mélyrelátással és apostoli bölcseséggel a következőket mondja egyik pásztorlevélben:

„A mi egyházmegyénk hivei — annyi balsors és keserű megaláztatás között is — mindeddig megőrizték hegyományos buzgóságukat, eddig

állandóan híven ragaszkodtak a kath. egyházhoz és féltve őrzött kincsünkhöz: szép szertartásunkhoz. Székhelyemen nem régi a gyászos schisma utolsó nyomai is megszüntek s az egykori szakadár hitközség egyházi épületei helyén diadalmasan emelkedik fel Anyaszentegyházunk lelkes előharcosainak, Szent-Nagy-Bazil fiainak középiskolai internátussal egybekötött rendháza és íme! — Most legujabban némely vidékeken sajnálatos zavarok veszedelmes vallási és társadalmi mozgalgalmak terjednek, amelyek ragadozó farkasok módjára elakarják rabolni Krisztusnak sziklaszilárd oszlopától és erősségétől, az egyedül üdvözítő hatholikus Egyháztól. Idegen hatalomtól támogatott vakmerő izgatók járják be északkeleti Magyarországot, soha be nem váltható vallás- és hazaellenes jelszavakkal, hamis igéretekkel ámítják a mi felvidéki népünket és azon vannak, hogy ezt szent hitétől és atyáitól örökölt honszeretetétől eltántorítsák. Gazdasággal, boldogsággal, jóléttel kecsektetik a téves útra vezetett híveket, de azért, hogy megrontsák és híthagyásba döntsék őket.

Egyházmegyénk néhány hitközsége meg van fertőztetve, a buzgó nép lelkében megingott az igaz hit — és mi okból? Elismerem: nagy részt amiatt, mert egyes helyeken híveik értelmi kiskorúságát, nyomasztó anyagi helyezetét és akarat gyengeségét céltudatos álnoksággal, titkon dolgozó vallási és politikai kalandorok saját önző céljaikra használták ki. Azt is megengedem, hogy e mozgalomnak mélyreható szocialis okai is vannak s a kizsákmányolt nép szegénysége nagyban megkönnyítette hitrontók ádáz gyülölettől táplált munkáját.

De, midőn egyházmegyém buzgó papjainak áldásos tevékenysége előtt tisztelettel hajlom meg,

ugyanekkor kénytelen vagyok kijelenteni azon meggyőződésemet, hogy ezen, szórványosan bár, de mégis veszélyesen fellépő sizmatikus mozgalom elterjedését nagyrészt az illető lelkészek, vagy elődeik kötelesség mulasztásai, visszaélései a néppel gyakorolt hideg, szeretetlen bánásmódja idézték elő.

Krisztusban kedvelt Testvéreink és Fiaim! Az emberek főleg a szenvedés és megalázás nehéz napjaiban gyakran felkeresik a lelkipásztoraikat s tőlük vigaszt, szeretetet, segitséget kérnek. Ha a lelkész nem vigasztalja meg, hanem ridegen elutasitja magától a szenvedőt, holott könnyen segithetne rajtuk, ha a szegény esdeklése nála süket fülekre, érzéktelen szivre talál, akkor a lelkipásztor elveszti hivei bizalmát és ezt az egyház ellenségei szerzik meg, hogy e fegyvert a lelkek eltévelyitésére, erkölcsi és anyagi megrontására használják fel.

Óva intem és kérem mindnyájukat, Krisztusban kedves Testvéreim és Fiaim! Állandóan tartsák emlékezetükben a szeretet apostolának az Apokalypsisban foglalt eme szavat: „Szeplőteleneknek kell lenniök azoknak, akik Isten trónja előtt állanak.“ Legyenek példás tiszta életüek híven végezzék kötelességeiket legyenek fáradhatatlanok hiveik Krisztus szelleme szerinti felvilágositásában, megszentelésében és megerősitésében, legyenek híveikhez nyájasak, tehetségükhöz mérten segitsenek rajtúk és akkor Isten segítségével ez a veszélyes áramlat lassankint megszünik.“

Egy fővárosi publicista[1] helyszini tanulmányai alapjai a többi között következőket irja;

[1] A skisma mozgalom Magyarországon. Bud. Napló 1912. okt. 12 Urai Dezső.

„A SKIZMA MOZGALOM SZÜLETÉSE."

A skizmamozgalom — vallja az Egyház — régi keletü és nem annyira vallási, mint politikai mozgalom. Elharapozott egész Bereg- és Máramaros vármegyékben. A két vármegye népe, amely vallása, faja, nyelve szerint rokon az oroszszal, kezdett húzni a görögkeleti, azaz ortodox valláshoz. A mozgalom eredete egyrészt, az átmenet nélküli magyarositásra, másrészt a hihetetlenül rossz megélhetési viszonyokra vezethető vissza. A néppel mostohán bánnak a hatóságok és a magyar érzelmü görögkatolikus papság tehetetlenül áll szemben ezzel.

Elsősorban: a ruthén népnek nincsen földje. Másodsorban: a közigazgatási tisztviselők nem az idevaló nép fiai, nem értik a népet és kemény intézkedéseikkel szinte kikergetik a ruthént az országból Oroszországba és Amerikába. Harmadsorban: az erőszakos és átmenet nélküli magyarositás vaditja a parasztot és hajtja ki az országból.

— A mi népünk jámbor — mondja az Egyház — de a mostoha viszonyok a bünre kényszeritik. Ezeket a bünöket a közigazgatási hatóságok és a biróságok nagyon keményen torolják meg, amit viszont a ruthén paraszt üldözésnek, elnyomatásnak és igazságtalanságnak érez és dühében kivándorol.

Beregben és Máramaros vármegyében továbbá hirtelen elszaporodtak az állami iskolák, amelyekből számüzték az orosz nyelvet. Még a vallástanitásnál is mellőzik az orosz nyelvet és igy előáll az a helyzet, hogy a fiu nem érti meg az apa imáját. A templomban. az orosz nyelvü istentiszteleteken a ruthén gyermekek némák, ami rend-

kivül felbőszíti az öregeket. A ruthén paraszt sehol sem érzi a szeretetet, nem csoda tehát ha a hatalmas Atyuska felé fordul, attól várva sorsának jobbra fordulását.

A MOZGALOM TERJEDÉSE.

A mozgalom most már magából táplálkozik — mondja az Egyház. — Nem vallási, hanem politikai faktorok szítják. A nép kimegy Amerikába, ahol Oroszország agitátorokat tart, akik missziók keretében csábítják az embereket. Elhitetik az elkeseredésében fogékony néppel, hogy minden másképpen lesz, ha az ortodox valláshoz pártol és Atyuskát vallja a legfőbb urnak a vallásban. Az ekként megtérítet emberek közül sokan visszatérnek és megyéikben térítgetik a hívőket. Elhitetik az emberekkel, hogy az új vallásban nem kell fizetni se a papot, se a tanítót, sőt néhány váratlan rubelben beköszönthet az áldás. A nép, amely itt, Magyarországon csak szenvedett és nyomorgott, hisz ezeknek a visszatérteknek és tömegesen jelenti be kilépését az egyházból.

Ez az egyik módja a mozgalom terjedésének. Terjed azután a skizma agitáció utján is. Az oroszok nem maguk közül küldenek agitátorokat, hanem a falubelieket bizzák meg a térítéssel. A hatóságok el is fogtak néhány agitátort és elkoboztak egy csomó russofil röpiratot. Persze nehéz az üldözés, mert az agitátorok nagyon ravaszok és nem érintkeznek közvetlenül Oroszországgal. Ők is, a határszéli nép is Bukovinába járnak bucsura. Látogatják a szucsavai zárdát, a hosavai zárdát. Itt találkozik az agitátor az orosz megbizóval, a nép pedig a Bukovinában sürün

található skizmatikusokkal. Ilyen uton jönnek be a kievi imakönyvek és az orosz röpiratok. A papság mindent megtesz a baj lokalizálására, de a hatóságok merev viselkedése nem engedi elaludni a tüzet.

AZ ADVENTIEK.

— Figyeltük a mozgalmat — mondja az Egyház — és néha segitségül hivtuk a közigazgatási hatóságokat is. Miután ezek rendkivüli szigorral jártak el, az agitátorok ügyes fogással éltek. A népet nem téritették többé az ortodox vallásra, hanem kieszelték a szakadásnak egy középső stációját, az adventi mozgalmat. Szombatos szektát alapitottak és az erre való belépésre hivták fel a ruthéneket. Ezzel szabadultak a hatóság üldözésétől és mégis elérték a céljukat, mert ebben a szektában sikeresen elökészitették a talajt a teljes elválásra. Elháritották maguktól az orosz agitáció gyanuját, valójában pedig mégis üzték az agitációt. Ugyanazok a ceremóniák járták, mint az ortodox vallásban csak a vasárnap helyett a szombatot ülték meg. Az agitátorok, mint a szekta fejei szerepeltek és egyházi funkciókat is végeztek. Olyan mérveket öltött ez a mozgalom, hogy egész falvak elpároltak a görög katolikus lelkészektől, nem hivták se keresztelőre, se temetésre és nem fizettek párbért.

Persze a papságnak nehéz a helyzete — mondja az Egyház — mert különös viszonyban van a néppel. A pap nemcsak pap, hanem ember is, akinek élni kell. És ebben a törekvésében összeütközésbe jő a néppel, amelyre sulyos teherként nehezedik a papnak fizetendő párbér és teljesitendő napszám. Ha a népnek nincsen semmije, miből szállitson be két métermázsa gabonát párbér fejé-

ben és hogyan arasson a papnak, amikor ugyanabban az időben másfelé szerződött aratónak? Ez keserves helyzet, de a papnak is élni kell.

Ebben a kérdésben értekezletre gyültek össze a görögkatolikus papok és néhány fölolvasás után tanácskoztak.

Végezték pedig a következőket:

Váltsa meg az állam a párbért és a napszámot, hogy a pap ne surlódjék a néppel. A népnek nincs megélhetése, fizesse tehát az állam a párbért és a napszámot, fizesse teljes összegben vagy részben. Garantálja esetleg azt a differenciát, amelyet a hívők nem szolgáltatnak be. A parasztot ezután csak mérsékelten szorítanák és fizetne, amennyit fizetni akar, a többit pótolja az állam. Igy nem kellene csendőrrel és végrehajtóval dolgozni.

Elhatározta továbbá a papság, hogy kérelmezni fogja a korcsmáknak vasár-, ünepnapon való bezárását.

Kérelmezi az állami iskolákban a ruthén nyelvű olvasás megengedését.

Kérelmezi a nép megélhetésének állami támogatását, a földbirtokoz való jutást és a háziipar fejlesztését.

Kérelmezi, hogy a papságnak hely jusson a vármegyei bizottságokban, amelyekből eddig formálisan kiszorították.

Elhatározták kulturális intézmények, olvasókörök, antialkoholista egyesületek létesitését.

Eddig beszélt a papság.

Most beszél a világi hatóság:

A SKIZMA MOZGALOM — MÁS VILÁGITÁSBAN.

A skizma mozgalom — mondja a hatóság —

nem annyira politikai, mint vallási mozgalom. A hatóság lelkiismeretesen megfigyelte az összes idevezető szálakat, a postát, a vasuti állomásokat de sohasem tudott fölfedezni olyant, ami a politikai izgatást érzékeltetne. A viszonyokban sem lehetett felfedezni a skizma megszületésének az okát. Ezt egyrészt tisztán az oroszokkal való szimpátia hozta létre, másrészt az a körülmény, hogy a papság sulyos teherként nehezedik a nyomorult lakosságra. Az orosz szimpatia természetes: a ruthén nyelvben, fajban, érzésben, vallásban huz az oroszhoz és amikor a görög katholikus papság le akarta verni ezt az érzést, a nép dacosan annál jobban huzott az oroszhoz. Ugyanekkor észrevették azt is, hogy a papság mekkora teher a nyakukon és ez növelte a szabadulási kivánságot.

Földje, az igaz, nincs a ruthén népnek, de a kormány ebben az irányban mindet megtett. A kormány a hegyvidéki kirendeltség utján például hozzásegitette a lucskai népet 2000 hold földhöz a Schönborn-féle uradalomból, de a skizma-mozgalom még sem lankadt. El-el csöndesedett de mindannyiszor lobot vetett, valahányszor egy-egy pap a hatóságot arra kényszeritette, hogy a néppel szemben szigoruan járjon el.

Ha a hatóság keményen bánt a néppel, ez is csak a papságra vezethető vissza. A papság, hogy hatalmon maradjon, minduntalan följelentésekkel élt és a legteljesebb szigort követelte azokkal szemben, akik érdekei ellen vétettek. Természetes, hogy az érdeksértést mindenkor nemzetelleni sérelemnek állitotta be és igy a hatóságot némileg megtévesztette. Tény, hogy a pártatlan biróság a legtöbb esetben fölmentette az eljárás alá fogottakat. Az üldözés következtében az elkeseredés nőttön-nőtt és a mozgalom nagy arányokat öltött. A mozgalom

keletkezése a papság agresszív viselkedésében keresendő.

Az állami iskolák éppenséggel nem bőszitették a népet, mert ilyen uton megszabadult egy tehertől, a tanitói fizetéstől. A nyelvét sem féltette, mert megmaradtak felekezeti iskolái is. A gyermek tehát ezután is megtanula az imáit. Annyi bizonyos, hogy az állami iskolákban a pap nem volt akkora ur, mint a felekezetiben.

AZ OROSZ BEFOLYÁS.

A skizma mozgalom — ismétli a hatóság — tisztán vallási. Se politikai agitátornak, se orosz pénznek sohasem jöttünk a nyomára. Hogy menynyire nincs errefelé titkos orosz pénz, azt a legjobban bizonyitja, hogy az egyik faluban a skizmatikusok egy kis, olcsó ortodox kápolnát akartak épiteni és nem volt ráváló pénzük. A S. . . féle földet se tudták volna kifizetni. A magyar kormány pótalta a hiányt államsegély formájában és most évenkint törleszgetik a gazdák. Oroszországból jött agitátort mindössze egyet fogtunk el és az is — ide való ember volt.

Volt dolgunk a — papok följelentése folytán — még néhány emberrel. de ezekre nem lehetett ráhuzni semmiféle paragrafust. Elkoboztunk cyrillbetüs imakönyveket, lapokat és röpcédulákat is. Az imakönyvekről kisült, hogy a püspök és a kormány által megengedett imakönyvek. a nyomtatványok és lapokról úgyanez derült ki. A lap a „Negyila“ (Vasárnap) volt, amelyet a kormány támogat, hogy a ruthén népet a magyarságnak megnyerje.

Mindezekbe az eljárásokba a papság panaszai és följelentései ugrattak be.

Az amerkai térítés igaz, csakhogy ez is papok ellen irányul. A néppel elhitetik, hogy uj vallásában megszabadul a sulyos anyagi terhertől, amit a pap jelent. A papság ezen a ponton belekeverni az államot, holott, ha erről szó van a térítgetésnél, az szintén csak a papok által követelt szigoruság szülte elkeseredés folyamánya.

— Mit tehetünk, — panaszkodik a hatóság — ha valamelyik pap följelentéssel fordul hozzánk? El kell járnunk és a végén rendszerint kisül, hogy hiába vexáltuk a népet. Már most persze az is megesik, hogy valóban elkövetett kihágásokért és bünökért megbüntetjük a ruthént, mire a tapasztaltak után ő ezt igazságtalan üldözésnek veszi és ránk is megharagszik.

A HATÓSÁG JÁRJON EL.

— A pap állandóan ezzel fordul hozzánk — mondja a hatóság — hogy „járjunk el."

Mindenkor lobot vet a skizma-mozgalom, valahányszor a pap által követelt szigorusággal járunk el. A nép nem tudja fizetni a papot és menekül más hitre. A pap nem engedi. Erre a nép megtagadja a párbért, mire megint rendőrhöz folyamodik a pap és igy gördül tovább ez a lavina."

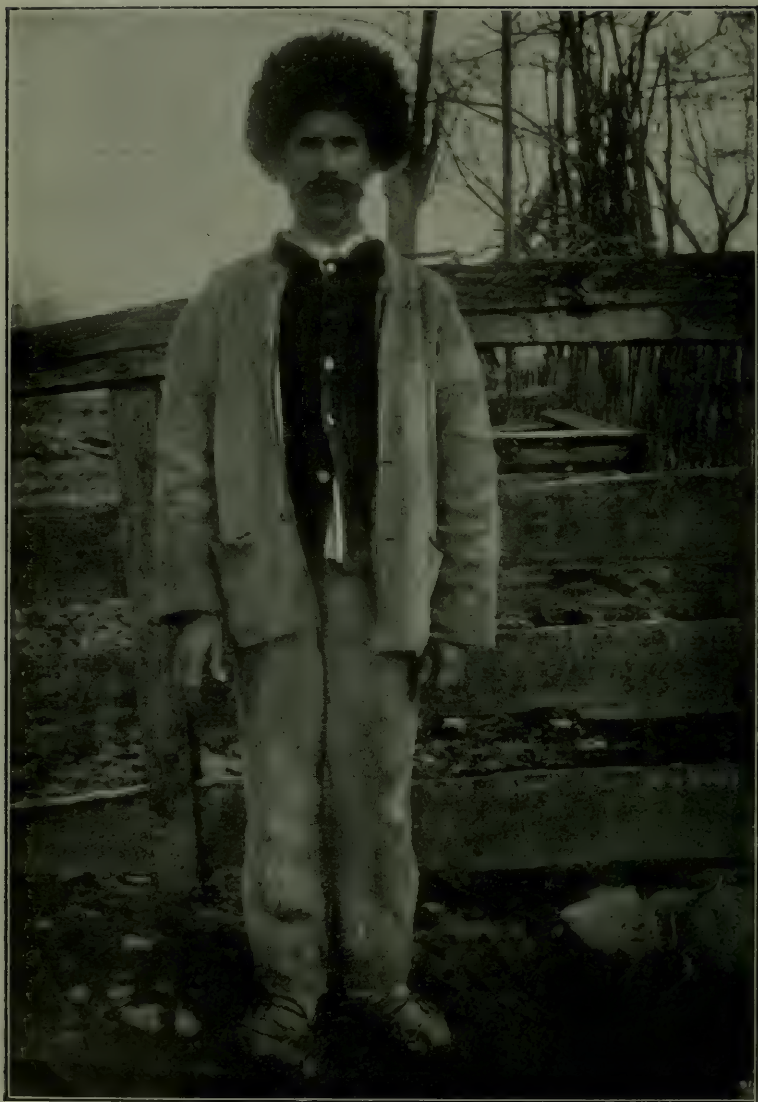
Egyik legfontosbb tényezőnek mutatkozik a népnevelés alapos, észszerü felkarolása, fejlesztése, irja a máramarosi papság a munkácsi püspökhöz intézett memurandumában. Az iskolák szellemi élete eddig sem adhatott okot arra, hogy akár egyházi, akár állami szempontból nagyobb kifogás alá esnék, söt mondhatni, hogy e tekintetben ugy a lelkészek, mint tanitók hagyományszerüleg hiven teljesitették kötelmeiket mindkét irányban.

1 Közöltük ezt az értékes fejtegetést, anélkül azonban, hogy az abban foglaltakat teljesen elfogadnánk. A tények majd rá fognak világitani egyik-másik tarthatatlan szempontra. — Szerző.

Az országos törvény, nevezetesen az 1907. évi XXVII. t.-c. szelleme s minden követelménye értelmében — immár a törvény iránt odaadó tisztelet tanuságaként külsőleg is kifogástalanok az iskolák. De míg az országos törvénnyel szemben hazafias érzelemmel és kötelesség érzettel karoljuk fel a népnevelés ügyét, addig épen e mozgalom közepette látjuk szükségét annak is, hogy népünkkel az iskola utján is még közvetlenebbül kell foglalkoznunk, vagyis anyanyelve s vallásának ritusa tekintetében több gondot, több időt kell forditanunk a törvény nemzeti szellemének legkisebb sérelme nélkül. Bennünk, kik a magyar nemzeti irodalom emlőin nőttünk fel s kiknek igazi vágya, hogy a népet a nemzeti szellem szárnyain emeljük, él a hit és a bizalom. hogy miután a legintenzivebb munkánkat is csak sorvasztani, az eredményeket csak kisebbiteni tudná az, ha népünk mind ama szellemi világát, mely bölcsője körül szövődött s kisérte ki élete utjára, mellőznök, elhanyagolnok a szeretetteljes, sőt megértő közeledéssel a hazafias szellemmel együtt a nemzeti nyelvet is hamarább s biztosabban vihetjük be otthonába.

De míg ez a dolog természetesen a papság s tanitóink hivatását érinti, melynek eleget tenni mindenképen törekszünk is, addig nagyon kiemelkedik az a teendőnk is, mely a nép anyanyelve, vallásának és szertartásának ismerete tekintetében az állami iskolákban is működési tért kiván. Törvényeink szelleme nem lehet rideg, sőt legnemesebb célját is kulturális haladás paedagogiai utain láthatja csak elérhetőnek.

S mikor mi ezen gondolatban kizárólag csak az ellensulyozó erőt — tekintve a schizma támadásai modorát — véljük feltalálni hisszük, hogy

Kis-orosz férfi. Máramaros-megye.

önzetlenül hazafias törekvéseink megértést s igy méltánylást is váltank ki."

A schimatikus mozgalomra vonatkozóan közöltük az előadottakban a különböző felfogás akat és álláspontokat. A tapasztalatokból mielőbb ki fog derülni, hogy melyik ezek közül a legigazabb ugy a keletkezési okokra mint az orvoslásra nézve.

AZ AMERIKAI KIVÁNDORLÁS ÉS HATÁSAI AZ OROSZ NÉPRE.

A nehány évtizeddel ezelőtt az északkeleten lakó tótok közt megkezdődött amerikai kivándorlás rövidesen átterjedt a szomszédos magyar orosz népre is és mihamar nagyarányuvá fejlődött.

A kivándorlás óriási mérvű az összes ruthénlakta vidékekben. A Galiciával való közvetlen szomszédság nagyban megkönnyiti az utlevél nélkül való kivándorlást Szepes, Sáros és Zemplén vármegyékben. Vásár, bucsú stb. mind igen jó alkalom arra, hogy a határon átjussanak. Vannak rúthén községek, ahol a szó szoros értelmében minden épkézláb ember megjárta Amerikát, némelyikük több izben is. A kivándorlás iránya az Egyesült államok, de szétszórtan Amerika minden részében vannak ruthének, még Argentinában is.

A magyar oroszok kivándorlásának okai ugyanazok. amelyek ennek a népnek elszegényedését általában előidézték, ezek pedig: a föld és legelő, valamint kereseti források hiánya, továbbá az, hogy gazdasági szociális nevelést nem kapnak az arra illetékes vezetőiktől. Ilyen állapotok között azután nagymérvben csábitották őket a kivándor-

lásra; az Amerikában elért magas munkabérek. A kivándorlás hatásairól valósággal köteteket lehetne irni. Főbb hatásait a következőkben összegezhetjük:

A kivándorlás mint a többi hazai népeknél, úgy az oroszoknál is általában kedvező gazdasági változást idéz elő s anyagilag előnyösnek mondható. Sok orosz család menekül meg nemcsak a végpusztulástól, hanem jövő existenciáját is biztositja; igen jelentékeny az a pénzösszeg, amit az orosz nép Amerikában szerez vagy haza küld. Anyagi tekintetben tehát a kivándorlás föltétlenül előnyös a ruthénségre nézve, amely ott a magyar munkásnál is jobban érvényesül, mert egyrészt kitartó és a nélkülözésekhez hozzáedzett, másrészt pedig az angol nyelvet gyorsan elsajátitja. Az amerikai pénz teszi lehetővé, hogy ruthénségünk itt minden megvásárolható földet megvásárolni igyekszik. Sajnos azonban, hogy a mai parcellázási rendszer mellett csak harmad vagy negyed kézből jutt hozzá s igy aránylagos értékénél jóval tulfizeti. Egy 1600 öles holdért 1000—1200 koronát is fizetnek Felsőzemplénben. A kivándorlás óta rendesebb és hygiénikusabb házat épit s tisztességesebben ruházkodik e nép s már nem látni uton-utfélen (mint 30—40 évvel ezelőtt) félmeztelen ruthén gyermekeket. A ruthén munkás érvényesülése néha a mi viszonyainkhoz mérten hihetetlen anyagi pozicióhoz juttatja egyiküket, másikukat, a mi volóságosan csábitó hatással van az itthon maradtottakra.

A kivándorlás ezen anyagi előnyökön kivül eddigi elzárt helyzetéből teljesen kiemeli az oroszt s régi élet és világnézetét alaposan megváltoztatja. Nincs is még más oly nemzetiség a hazában, amelyre a kivándorlás oly átalakitó és igazán nevelő

hatással birna, mint hazai oroszainkra. Mindenekelőtt *olvasni* tanul meg odakinn, amit idehaza nem tehetett meg, s azután öntudatos *embernek* érzi magát!

Erkölcsi tekintetben már nem mondható ily kedvezőnek a kivándorlás hatása. Igaz ugyan, hogy a kivándorlás a nép általános müvelődési szinvonalát emelte. s bizonyos jogérzéket is nevelt bele, de szigorú erkölcsi felfogását is meglazitotta. Az éveken át egymástól távol élő házastársak között sokszor csökken a házastársi hüség, s a belőle származó bajokat nem egy családi tragédia is követi, bár a ruthén a csapásokkal szemben meglehetősen türelmes.

Sokszor még uj világnézettel is jön haza a kivándorló s dicséri Amerika nagy szabadságát, tetszik neki, hogy ott az érintkezésben is mindenki egyenlő, hogy kevesebb az adó, s nem kell katonáskodni. Sok kivándorló; aki huzamosabb ideig szivta Amerika levegőjét — itthon nehezen törődik bele a szántóvető foglalkozásba s vagy visszamegy, vagy hanyagul munkálja földjét. Az amerikai vasárnapi korcsma tilalom határozottan nevelő hatással van ruthénjeinkre — nem egy megtanul vasárnaponként irni-olvasni (amire különben a levélirás miatt is nagy szüksége van) vagy pedig egyesületeiben szórakozik. Csodálatos dolog, hogy mig idehaza jóformán semmiféle társadalmi szervezkedésben nem élnek (még a népszövetséget stb. sem ismerik) Amerikábrn pedig nemcsak otthonosak egyesületeikben, hanem azokat fel is virágoztatják. Valószinüleg az együvé tartozás érzete — s az önsegélyezési szervezkedés is nagyban elősegiti tömörülésüket. Ezt a sociális értékü tulajdonságot idehaza is erősen föl kellene karolniok az illetékes tényezőknek a ruthénség erkölcsi és anyagi javára.

Ez ez amerikai átalakitó hatás az, amely minden téren forduló pontja lesz jövőben oroszaink életének, e mellett az államérdekek szempontjából is elsőrangú jelentőséggel bir.

Bátran állithatjuk, hogy a nap-nap mellett felmerülő „ruthén kérdések“ nagy részének megoldása Amerikában fog kezdődni s itthon befejeződni.

Elöször is kétségtelen, hogy az Amerikában szervezett vagyon igen nagy mértékben fog a nép gazdasági helyreállitásához járulni, anyagilag megerősödve, tisztultabb gazdasági fogalmakkal és látókörrel kerül haza az orosz s itthon már nem fog többé azon az ósdi csapáson haladni, amelyről eddig semmi áron sem akart letérni, s gazdasági tevékenysége intensivebb és productivabb lesz.

Gazdaságilag és kulturailag ekként felvilágositva, s megerősödve, a jövőben azokkal a kérdésekkel is fog foglalkozni, az orosz, amelyek eddig kevéssé vagy egyáltalában nem érintették s érdekelték.

A magyar orosz nép t. i. a multban izolált egyéni és nemzetiségi helyzetében alig vett tudomást a külvilágról és saját ügyeinek előbbre vitelével sem igen törődött.

Ma már más a helyzet! Az orosz kezd kivetközni ősi, elmaradt s elfogult egyéniségéből s figyelmet fordit a körülötte történő eseményekre is!

Különösen azok az események érdeklik őt Amerikában, amelyek első sorban vallását, azután nemzetiségét érintik!

A „Szojedinenie“ név alatt létesült s mintegy 30.000 fizető tagot számláló egyesület a legteljesebb mértékben gondozza az Amerikában élő magyar oroszok e nemü igényeit.

A vallási kérdésről már fentebb szólottunk!

Most a politikai vonatkozású, nemzetiségi dolgokról kell röviden megemlékeznünk.

A magyar orosz nép tulajdonképen csak Amerikában tér faji öntudatára s különálló nemzetiségi jellegének megismerésére, mert otthon nem tartja magát másnak, mint orosz vagy ruthén ajkú magyar állampolgárnak, akinek soha eszébe sem jutott az, hogy külön nemzetiség számba vétessék a haza határain belül.

Az Amerikába kivándorolt orosz nép már különálló nemzetiségi öntudattal tér vissza a hazába.

Ennek a magyarázata pedig igen egyszerü. Otthon a földrajzi fekvés teljesen izolálja az oroszt a Kárpátokon túl lakó testvéreitől, mert egész élete és müködése a vízválasztó hegyeken innen terjed, a folyókon lefelé, be az országba s nem a határok felé s azokon túl! Ez a helyzet hosszú évszázadokon át annyira megszokottá vált, hogy azon változtatni s kifelé gravitálni soha meg sem kisérelte az orosz.

Hanem, miután Amerikában sokszor évekig együtt van külföldi kis-orosz testvéreivel, akikkel való érintkezés akarva nem akarva hatással van reá. És ezen nem lehet csodálkozni, mert az el sem képzelhető; hogy a kulturálatlan, naiv, anyagilag s szellemileg a maga lábán járni nem tudó magyar orosz, Amerikában az orosz-barát vagy ukrainista mozgalmak szelétől érintve ne legyen.

Más megint az a kérdés, hogy ennek az érintésnek a hatása tartós-e s általában, hogy azok állandó befogadására képes-e s hajlandó-e az orosz nép?

Mielőtt erre válaszolnánk, első sorban is tisztában kell lennünk ezeknek a ható tényezőknek jelentőségével és természetével.

A kis orosz nép tudvalevően három politikai

államalakulat keretében van elhelyezve. Déloroszországban, Galícia és Bukovinában és Magyarországon.

Az oroszországi kis-oroszokat a hatalmas orosz állam annyira elkülönitette, hogy azoknak külön egyedi fejlődéséről sokáig szó sem lehetett s csak a japán háboruk óta beállott alkotmányos időktől indult erős nemzetiségű iránnyal a fejlődésnek.

A Galíciában és Bukovinában lakó osztrák alattvaló kis oroszok vagy ruthének a halicsi különálló ruthén fejedelemségek megszünte után oly inferiorus helyzetbe jutottak, hogy a mult század utolsó évtizedében, amikor sorsuk jobbrafordult, mintegy álomból ébredve, legelöször faji és nemzeti hovátartozásuk fölött vizsgálódtak, s vitatkoztak. Sokan közülök Galíciában sem törekszenek különálló nemzetiségi jellegre, hanem a nagyorosz nép kiegészitő részeinek tartván magukat, kulturális s minden egyéb éxistenciájukat a nagy orosz vagy ehhez némilég hasonló nyelv ápolásával, a nagy orosz nemzethez kötik, ezek az ugynevezeti russofilek. Másik nagyobb részük ellenben a Déloroszországban, Ukrainában, nemzetiségi eszméletre tért kis orosz népnek az első időben gáliciai exponenseivé lettek, később pedig a Déloroszországi kis oroszoknak féken tartása és nyomása következtében ezen mozgalomnak vezetői és zászlóvivőivé váltak. Ez az ugynevezett *ukrainista mozgalom,* amelynek bevallott célja, hogy a kis oroszok a kedvező politikai viszonyok beálltával mindnyájan egyesüljenek s miután számuk elég tekintélyes, — 35 millió — Ukraina név alatt különálló államma alakuljanak.

Ezek az ideák, az egyébként csendes és nyugodt kis orosz népet felizgatták s európaszerte ismert állandó mozgolódás és nyughatatlanság fész-

kévé tették. Az ukrainista ideálok szülőhelye: Déloroszország, második fejlődési pontja Galicia és Bukovina s végre az előharcoknak színhelye s a hadvezetőség egy részének székhelye: Amerika, ahol már belátni a részletesen kidolgozott haditervbe, amelyből az alvezérek már sokat végrehajtás alá vettek, s itt-ott sikerrel is.

Oroszaink tehát Amerikában vagy a pánszláv érzelmű russofilek vagy a klerikálisoktól vezetett ukrainisták izgatásainak vannak kitéve s ezek támadásai ellen alig védekezhetnek, sőt már eddig is, egyik vagy másik áramlat magába zárta volna őket, ha lelkipásztoraik ébersége és buzgalma nem állott volna mellettük. Mert amily tekintélyes számban vannak oroszaink Amerikában, ép oly jelentékeny számú hazai görög katholikus lelkész is vándorolt ki velük, akik valóságos missiót teljesitenek a vallás és hazaszeretet ápolása terén. Működésüknek azonban sajnos, ma a többi között az a legszámottevőbb nehézsége és akadálya, hogy ottani egyházi főhatóságuk sem mentes ezektől a politikai ízű mozgalmaktól. Ez a főhatóság ma az ukrainistáknak kedvez, de felválthatja ezt rövidesen egy — orosz barát regime s így népünk is okvetlenül vagy az egyik vagy a másik irányhoz fog csatlakozni.

Részletes tájékoztatást nyujt az ukrainismus s az amerikai magyer orosz nép jelenlegi helyzete felől az alábbi közlemény[1]:

„Az Északamerikai egyesült Államokban élő görög katholikus magyarok folyton panaszkodnak, hogy keserves az életük, mióta ortinicsei Ortinszky Szotér István személyében három évvel ezelőtt püspököt kaptak. Panaszuk főleg abban

1. P. Hirlap 1910. évi 25. szám. Az ukrainismus és Ortinszky püspök.

csúcsosodik ki, hogy Ortinszky nem vetve számot magyar híveinek évszázados szokásaival és nemzeti érzésével, zsarnoki módon azt kivánjá tőlük, hogy tagadják meg magyar hagyományaikat és az uj világban szegődjenek érzésben és meggyőződésben azon zászló alá, melyet Lembergben tűztek ki és melynek harcosai e dalt éneklik: Scse Vikraina ne vmerlá . . . , vagyis magyarúl: Még Ukraina nem halt meg . . .

Az ukrainizmus ma már épen olyan jelentős politikai mozgalom, aminő volt az „Italia irredenta“ Olaszország egyesitése előtt. Az ukrainizmus gyüjtőfogalma alá tártoznak mindazon ruthének, helyes névvel megjelölve, amint ők magukat nevezik: kis-oroszok, akik öntudatra ébredtek, hogy származásra, nyelvre, testalkatra, vérvérséklétre, politikai multra, jövő szereplésre nézve a nagy oroszoktól és mindenféle más szláv néptől egészen külön önálló népfajt képezenek és elég számosan vannak arra nézve, hogy a politikai viszonyok változásával Oroszországtól elszakadjanak és egyesülve bukovinai, galíciai és magyarországi vérrokonaikkal, hatalmas államtestet alkossanak közép Európában. Az ukrainisták által kiadott hivatalos térkép szerint ezen államhoz tartoznának Magyarországból; Eperjes, Ungvár, Máramarossziget nagyobb városokkal az összes ruthénlakta vármegyéink. Ausztriából kihasitanák Krakón alúl az egész Galiciát és az egész Bukovinát. Oroszországban a kezdővonalat a Visztula alkotja. A határok északon: Varsó, Grodnó, Csernigov, Kurszk, Voronezs, Szaratov a Volga mellett, innen kelet felé egyenes irányban Uralszk városig az Ural mellett. Söt ezenfelül az orenburgi kormányzóság az a része, ahol az urali kozákok laknak. Délen le a Kaukázus északi lejtőjéig, a

fekete és azovi tenger partvidéke, a krimi félsziget egészen Odessza városig. Csinos terület. Összesen harminc millió ember. Hogy lesz-e ebből a birodalomból valaha valami, ki tudná azt megmondani. De az tény, hogy az ukrainista mozgalom erősödőben van. Az orosz államférfiak ettől félnek legjobban az összes felforgató áramlatok közül. Annyira félnek, hogy Galiciából bármi néven nevezendő ukrainista irodalmi terméket be nem engednek és ha valamely ukrainista vezér Oroszországba utazik. hát a cár hivatalnokainak van rá gondjuk, hogy ez visszatérjen mielőbb hazájába. Oroszország ugyanis a legutolsó negyven esztendő alatt mindent elkövetett, hogy a kis-oroszokat elnyomja és anyanyelvüket velük elfeledtesse. Ujságnak, könyvnek, söt még a bibliának sem volt szabad megjelennie kis-orosz nyelven. A legutolsó kis-orosz tudóst, Dragomirovot, a kievi egyetemen a kis-orosz irodalom tanárát, az orosz kormány 1876-ban egyszerüen számüzte. Hogy pedig a végső szál is elszakadjon, mely a kis-oroszokat Rómával és a szomszéd Galiciával összekötötte, az orosz hatalom erőszakkal megsemmisitette a pápa alá tartozó katholikus püspökségeket és ezekből orthodox vallású egyházkerületeket alkotott, melyeknek püspökeit kizárólag a cár nevezte ki. A hivatalos Oroszország tehát elérte célját: legmentesen elzárta nyugoti és déli kormányzásokban lakó kis-oroszokat a külvilágtól. És később a mindenható Pobjedonoszcev, a szent szinódus főügyésze, örömmel dörzsölte a kezét, hogy a kis-orosz nép csak volt, megsemmisült, hogy teljesen beolvadjon a moszkovitákba.

De az öröm korai volt. A kis-orosz nép nem halt meg és ma már erősen döngeti a duma ajtaját, hogy adják vissza régi szabadságukat, hogy

művelhesse nyelvét és önkormányzatban éljen. Erre pedig a legerősebb impulzust Lembergből kapja. Hogy Galiciában miért erősödhetett meg ennyire a kis-orosz nemzeti érzés, ennek oka vallási háttérrel bir.

A mult század második felében Oroszország oly erős befolyást gyakorolt a gácsországi kisoroszokra, hogy attól lehetett tartani, hogy az egész kis-oroszország sutba dobja a Rómával kötött szent unió alapján álló görög-katholikus vallást és áttér az orthodoxiára, vagyis az orosz cár vallását fogadja el és Moszkva lesz előtte a szent város. Abban az időben különösen a 30-as években e titokban folyó, de mégis kitudódott veszedelmes mozgalom miatt az osztrák ügyészség sok politikai pört támasztott. E pörökben főleg a papság volt kompromittálva. Nemcsak a világi, hanem a szerzetes papság is. Tudvalevő dolog, hogy olyan elhagyatott népnél, minő a gácsországi kisorosz nép, a papságnak, de főleg a szerzetes papságnak határtalan befolyása van. Hanem e szerzetesek, akik a szent Bazil-rendhez tartoznak, csak abban tüntek ki, hogy nagy moszkophilek voltak, de tudomány és erkölcs tekintetében nagyon alacsony szinvonalon állottak. Rémitő alkoholisták voltak. Ha pedig államellenes politikai üzelmeik és erkölcsi botlásaik miatt égett talpuk alatt a föld, úgy vonták ki magukat a büntetés alól, hogy búcsút mondtak szülőföldjüknek, és egyszerüen átszöktek Oroszországba, hol tárt karokkal fogadták őket, mint mártirokat és gazdagon ellátták őket mindennel. E türhetetlen állapotnak véget akarván vetni az osztrák politikusok, azt tanácsolták az uralkodónak, hogy reformáltassa a szent Bazil-rendet, mert ha e rendből egyházias szellemü és szigorú életü szerzetes papok kerülnek

ki, akik hűek Rómához, akkor ezeknek hatása érezhető lesz a világi papságra és az egész népre, és elmúlik az Oroszországgal való kacérkodás. Erre az uralkodó szigorúan elrendelte, hogy az elzüllött Bazil-rendet reformálják meg a jezsuiták. De a reform nehezen ment. Az uj növendékek megszökdöstek, nem birták ki a szigorú fegyelmet. De a császár akarata győzött. Az uj papok egyházias szellemüek voltak, klasszikus képzettségüek, anyanyelvükön kivül latinul, németül, franciául, angolul tudók európai müveltségüek.

De amely percben megvalósul a reform, megszületett az okrainizmus. Az egyház uj harcosai igy szóltak a néphez:

— Mit vonzódtok ti Oroszországhoz? hiszen megsemmisitette nyelveteket, vallástokat. Ti nem Moszkvából származtok. A ti ősi hazátok a sziklás Ukraina, onnan vonultak le őseink a déli orosz sikra Galiciába, Bukovinába, Magyarországba. És ha van még bennetek önérzet, akkor arra fogtok törekedni, hogy az összetartás érzete átjárja fajrokonainkat, akik más országokban laknak, Ukrainec vagy édes barátom és nem kapac. (Kapacnak hivják a moszkovitákat hosszú szakálluk miatt. Cap = kecske.)

A néptömeg legerősebb ösztönére, az önfentartásra való hivatkozás uj érát teremtett. Megkezdődött az ukrainista propaganda. Az osztrák kormány két kézzel támogatta. A lengyelek örültek, hogy erős bástyát nyertek Oroszország ellen. Ma már nem örülnek, mert az ukrainisták osztozkodni akarnak a politikai hatalomban és Galiciát ketté akarják választani. Folyik a koncért a harc. Az ukrainistáknak napilapjuk, középiskoláik, birodalmi képviselőik vannak. Oly nagy bennük a különállási törekvés, hogy az össz-szláv gyüléseken soha részt

nem vesznek, mert Oroszország elnyomja a kis-oroszokat, de az ukrainizmus átragadt és terjed Oroszországra is, különösen a szerencsétlen japáni háború óta. A dumában 26 kis-orosz képviselőül, akik népüknek elemi és középiskolákat, egyetemet, vallásszabadságot sürgetnek. Főleg az utóbbitól fáznak Szentpétervárott. Már többször megtörtént, hogy valamelyik galiciai reformált szent Bazil-rendü szerzetes felkereste a szent szinódust és felajánlotta szolgálatát, hogy a hajdani lengyel királyság területén a római katolicizmus javára fellépett vallásváltoztatást a szláv szertartású görög katholikus vallás javára fogja irányitani. Az ilyen ajánlatokat mindig elutasitják, mert félnek, hogy e példát követni fogja a cár jogara alatt élő 26 millió kis-orosz. Inkább legyen az a pár százezer ember, — mondja a szinódus, — római katholikus és csatlakozzék a lengyelekhez, de a többi orosz maradjon meg a cár vallása mellett. De ha Galiciából irányzott vallási propaganda szünetel is, annál jobban müködik a politikai irredentizmus. Déli Oroszország tele van titkos társulatokkal és senki sem óhajtja jobban a ácrizmus bukását mint ezek. Tagjaik forradalmi szellemüek, szervezett szocialisták, részben anarchisták.

Ezekből az ukrainistákból való Ortinszky amerikai ruthén püspök.

Ma még úgy áll a dolog, hogy kintlevő népünkön lehet segiteni. Mert a nép nagy tömege, jóllehet Ortinszky már megnyert magának egyeseket papjaink közül, kiket korántsem a meggyőződés, hanem a létfentartás ösztöne kényszeritett e gyengeségre, — kitart az ukrainizmus elleni harcban. A harc tehát megindult azzal a célzattal, hogy a magyar-ruthének Magyarországból külön püspököket kapjanak, Ortinszky pedig maradjon meg

az ukrainistáknak. Ha pedig nem sikerül e vállalkozás, akkor nincs kizárva, hogy ruthéneink tömegesen kilépnek a katholikus egyházból, mert az orosz vallási propaganda, mely Amerikában rendkívül erős, már is kivetette rájuk a hálót, mondván: Lássátok, mit csinál veletek Róma, semmire sem becsül titeket. Térjetek vissza régi hitetekhez, az orthodox valláshoz és akkor az orosz cár megvéd benneteket Ortinszky és Róma ellen."

Az ukrainismus céljai és törekvései a magyar-orosz népre nézve eddigelé teljesen idegenek lévén, Amerikában sem volt oka a magyar-orosz népnek arra, hogy ezen törekvésekkel szembe szálljon s kirendelt főpapjától is elforduljon. Az ukrainismus elleni ellenszenv leginkább abban keresendő, hogy a galiciai megreformált szent Bazil-rend a galiciai gör. kath. ruthén egyháztartományokban a keleti egyház évszázados szokásait, sőt szertartásait nagyon megváltoztatta, sőt nem egy esetben a lényegben is módositotta. Ezeket akarják az ukrainisták az Amerikában élő magyar oroszok között is érvényre emelni.

A római Curia „Ea semper" bullája szintén ezeken a nyomokon haladván, mélyen belevágott a Magyarországból Amerikába került orosz nép vallási életébe és százados szokásaiba. Az, hogy a bérmálás Amerikában ne a lelkész, hanem a püspök által végeztessék, s lehetőleg mindenütt nőtlen papok alkalmaztassanak stb. egyaránt mélyen érintette a magyar-orosz papságot is, amely Magyarországra ezer év óta bántatlanul él keleti egyházfegyelmében.

Innen eredt a nagy ellenszenv és idegen mozgalom az ukrainismus és az ukrainista püspök ellen. A magyar-orosz nép sehogysem tud bele-

törődni abba, kogy ősi típusu egyházi dallamait elhagyja, s az előtte ellenszenves és idegenszerű orgona szót vigye be templomaiba.

A magyar-orosz népnekminden politikai vonatkozástól ment vallási érzéseire vonatkozó ősi konservatimismusa ma még megdönthetetlen, s igy az ukrainisták egyelőre aligha fognak segédcsapatokat találhatni magyarhoni testvéreikben.

Mindent el kell tehát követni arra, hogy a magy orosz nép faji jellege s egyházi viszonyai a külföldi hatásoktól megóvassék s lehetöleg izoláltassék, mert csak az ösi hazai keretében találhatja meg a magyar orosz nép minden irányu boldogulását.

A ZSIDÓK, KAZÁROK.

A magyar oroszok vagy rutének dolgainak minden iránya ismertetéséről lévén szó, lehetetlen mellőzni azt a viszonyt, a melyben az orosz nép a zsidósággal van.

Tudva levő, hogy az oroszlakta vidék fő gócpontját képezi a zsidóknak hazánkban s így e tájakon nemcsak a városok, pl. Munkács, hanem falvak is akadnak, hol számuk a többi lakosság számát felülmulja. Minthogy pedig a zsidók csak korcsmatartással, szatócskodással s elsősorban pénzkölcsönzéssel foglalkoznak (kivévén Munkácsot, hol majdnem mindenféle foglalkozású iparos is van köztük, és több helyiséget, melyekben cipész zsidó is találkozik, sőt földmívelő is, — könnyen érthető, hogy a néppel folytonos és a legbelsőbb érintkezésben állanak. Az orosz ember a zsidót szive teljességéből megveti, utálja. Ha egy zsidó meghal, az orosz ember nem azt mondja, hogy

meghalt ez s ez a zsidó, hanem egész brutálisan azt mondja rá, hogy megdöglött és már finomabb tonusnak a jele, ha még úgy nyilatkozik felőle, hogy: elhullott. E megvetést a zsidó iránt azzal is kifejezi az orosz, hogy a papja vagy más uri ember előtt nem emlit zsidót anélkül, hogy azt ne mondaná: követem alásan! Ugyancsak a megvető lenézés folytán az orosz ember ritkán magázza még a legidősebb s leggazdagabb zsidót is. Erre nézve jeles például szolgálhat a következő megtörtént anekdota: Egy dúsgazdag zsidó megparancsolta cselédeinek, hogy őt, kivált idegenek előtt, nagyságosurnak szólitsák. Bizonyos alkalommal egy előkelő tisztviselő szállott be éjszakára a zsidóhoz. Ez fitogtatni akarván uraságát előtt, beszóllitja az öreg juhászt s kérdi tőle: „Mit csinálnak a juhok, Fedor!?

— Fekszenek nagyságos uram! — válaszolá a juhász.

Pár perc mulva ujból beszólitja a juhászt s ismét az alábbi kérdést intézi hozzá. Mire az türelmét vesztve egész gorombán oda szól:

— Mondtam már, te bolond Jordán, hogy feküsznek.

A zsidóról beszélve a káta mögött az orosz soha nem nevezi a nevén, hanem csak ilyenteképpen: a Jordán, a Fáraó, a Juda!

No de annyira megveti az orosz a zsidót, épp annyira nem tud élni nélküle s minden ügyében hozzáfordul pénzért vagy tanácsért. Fontosabb lépést alig tesz addig az orosz, mig ki nem kéri a zsidó tanácsát. E különös és majdnem kimagyarázhatatlan viszony folytán a szegény ember teljesen a zsidó hatalmába kerül, mert a zsidó, jobban mondva a bevándorólt kazár, jól érti a módját, hogyan kell az egyenes lelkű és jóhiszemű embert

mézes—mázos szóval behálózni. Kölcsönre szorul az orosz ember: azt azonnal csak is a zsidónál kaphat, kinem okvetetlenkedik a kölcsön adásánál holmi alakiságokkal, mint a városi pénzintézetek, de ahelyett ugy tudja biztositani követelését, mint egy pénzintézet sem. Ebből aztán könynyen kimagyarázható, hogy alig van 2—3 olyan gazda a helyiségben ki egyik másik zsidónak kisebb vagy nagyobb összeggel ne volna adósa s így annak lekötelezettje. Az uzsoratörvény életbelépte óta a kazár már nem szívesen ád kölcsön pénzt, tudva, hogy a törvényes kamaton felül szedné a kamatot, könnyen elveszthetné tőkéjét is, — törvényes kamatra pedig a pénzt kiadni a legrosszabb üzletnek tartja. Mit csinál hát a kazár, hogy pénze jól kamatozzék? Kettőt. Vagy szatócsüzletet nyit, amikor is legtöbb esetben terményekért vásárolja meg tőle az orosz a szükséges sót, dohányt, petróleumot, lisztet, bocskort s egyebet, mivel csak ez esetben adja meg a befektetett tőke a legnagyobb százalékot. Egy kis csomó dohánynak pl. 8 fillér az ára; ha kész pénzzel fizetné meg a vevő a dohány árát, igen kevés jövedelmet hajtana a dohányárúlás; de ha készpénz helyet tojást, paszulyt, zabot vagy tengerit viszen a vásárló, akkor a jövedelem busás, mert pl. egy kis csomó dohányt csak 4 tojásért ád a kazár mig ő e 4 tojásért a tojáskereskedőtől 16, sőt 20 fillért is kap.

Ha a szatócskodásra nem nyilik tere, vagy ha azt csak lassan jövedelmező foglalkozásnak véli a kazár, akkor a feles marhaüzlethez fog, a mint mellesleg minden zsidó folytat.

Az orosz paraszt ha nincs marhája — de van takarmánya — a kazárhoz fordul, aki a marhát megveszi neki. Megveszi pedig azzal a feltétel-

lel, hogy a feles marhát a zsidó akkor adhatja el, mikor a jószágnak a legjobb ára van. Ha tehát egy 40 koronás bornyút adott oda a zsidó a parasztnak s ha azt egy év mulva eladják s kapnak érte pl. 80 koronát, a zsidó először is kiveszi az összegből a 40 koronát, mint vételárat, a nyereséget pedig megfelezi a paraszttal, bár ez, kinek 4 vagy 5 szekér szénáját fogyasztotta el 24—30 korona értékben egy éven át a bornyú, legtöbbször annyit kölcsönzött a zsidótól időközben a reménybeli nyereségre, hogy abból neki nemcsak semmi nem jut, hanem még adósan maradt a zsidónak. Most már a zsidó egy pl. 80 koronás tehenet vesz felébe a paraszt számára, de azt már természetesen nem 80 korona értékben adja a földmívesnek, hanem a 80 koronából és az adósságból keletkezett összegben. S ez így megy aztán évek során át mindaddig míg a paraszt tartozása jókora összegre nem szaporodott, a mikor aztán a zsidő többé nem akar fölös marhát venni neki, hanem a tartozásáért bepereli s a legtöbbször fizetni nem tudó adós birtokát elárverezteti s kéz alatt maga potom áron megveszi.

Nagyobb összeget kölcsön venni az orosz ember nem szokott, de a zsidó sem szeret adni, mert ez nagy kockázattal jár. Legjobban szeret a zsidó 4,10,20 koronát adni kölcsön, a midőn az adós két korona után egy hétre 2 vagy sokszor 4 fillért fillért fizet kamatban oly formán, hogy a kamatot tartozik minden héten pontosan lefizetni. Ha pedig néhány hétig nem fizet, akkor úgy számolnak le, hogy a hátralékos kamatott is a tőkéhez csatolják s ezentúl az így megnagyobbodott tőke után fizeti az adós a kamatot. Minthogy pedig az ilyetén leszámolás elég gyakran történik, nem fogunk csodálkozni, hallván hogy ez vagy

amaz a kazár tiz évvel az előtt 100 koronával kezdett üzérkedni s ma már 2000 koronán felül van követelése a falubelieken.

Aki csak némineműképen is ismerős az orosz vidékek közép és felső zónájának viszonyaival, nem fogja tulzásnak tartani ha azt hallja, hogy itt a gazdák keze közt levő szarvasmarhának háromötöd része feles, s igy azon sem ütközik meg, hogy a terméketlen silány vidéken alig van helyiség, melyben ne lenne ha nem 2, 3. de legalább egy olyan zsidó, ki fiatal korát rongyszedéssel vagy ügynököskődéssel töltötte s aki ma tiz húsz ezreknek sőt többnek a tulajdonosa.

Nem egészen lehet azt mondani, hogy e szomorú helyzetnek a nép élhetetlensége vagy tudatlansága az oka, — mert az ilyen visszaélések ellen az uzsoratörvény sem védheti meg a ruthént. Igaz a törvény megvan, de a paraszt nem veszi annak hasznát, mert e szegény vidéken a zsidón kivül sokáig nem volt senki, aki őt szorult helyzetében egyszer-másszor is kisegitette volna s igy ha az orosz valamikor a törvényhez fordult volna oltalomért, talán megszabadulna egyelőre adósságától, de többé egy fillér hitele sem lett volna egy zsidónál sem s igy valósággal a véginségnek nézett volna elé. Ez tagadhatatlanul igen szomorú tulajdonképeni szülő okok és mozgató erejök a kazárságnak természetében van.

Ha elolvassuk Mezey Ferencznek a budapesti Chevre Kadisa szent egylet ügyészének a Bánóczy József szerkesztésében megjelenő Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Évkönyvében a kazárokról megjelent jellemzését, tisztán láthatjuk a helyzetet.

Mezey többi között igy ir:

„Az ország északi vidékein egyes falvakban, sőt mezővárosokban alig látni más embert, mint

rongyokban lézengő zsidókat . . . Ott áll a boltajtónál várja a vendéget, aki tengeriért pálinkát viszen, tojásért ecetet cserél. Van, aki kapadohányának föstje mellett nézi a napot, várja a szerencsét, vagy bujja a talmudot, melyből elszigetelt értelme sokat sejt, de kevesett tud. Az asszonyok a nagy gyerekáldás alatt nyöszörgnek, sok közöttük az olyan, a ki lomhán ténfereg, szomszédol itt is, ott is, míg a kis paszulyához a berántani valót összeszerzi. Hiába ha nem tanultak semmit hasznos munkára nem kapatták őket.

Volt idő, mikor az asszonyok kapálni jártak, a férfiak kis köves földjüket felszántották. De ma már ez ritkábban esik meg. A csodarabbik üldözőbe vették a paraszti munkát. Azt, hogy az am-haáre (földet művelő) nem lehet jámbor s Istennek kedves ember, szószerint magyarázzák. Nem a tudatlanra, hanem a föld népére vonatkoztatják.

Megvetést hirdetnek a mesteremberek ellen. Vallják és hirdetik mind e mai napig, hogy bizalmatlansági vótum az Isten ellen, ha valaki dolog után jár. Az üdvösség csak a talmud búvárlásában és rabbik tiszteletében áll. Ezért sürün látni, hogy mikor a munka dandárja van, nyolczantízen is összebujnak egy szekéren, fiatalja, öregje és mennek a csodatevő rabbikhoz, hogy lessék ajkaikról az igét, mely legtöbbször csak titokzatos nyöszörgés és gyermekeiktől elvont filléreiken megváltják náluk a csodás boldogság hamis igérvényét."

„A kazár gyereket öt esztendős korában sokszor még előbb, hóhér kézbe adják. A lengyelzsidó tanítónál durvább emberi lény alig akad Isten földjén, kerekég alatt. Halgasson el a kivételekre sandalitó szemforgatás. Irtani kell ezt a

gyommot. A mi rossz reáragadt szegény hitfeleinkre, az mind tőlük eredt, a mi vakbuzgalom él közöttük, annak a magját mind Galicia földjéről hurcolták be hozánk, csodával üzérkedő rabbijaik, embernyúzó tanítóik. A lengyel tanítók vadok, kegyetlenek. A zsidó-alfabétán kezdve végig verik, furfanggal kinozzák a reájuk bízott ártatlan gyermekeket egész addig, mig valamely jesiba karjaiba menekülnek.

E lelketlen és a kezökbe folyó tandíjak hátraléka miatt dühöngő vadállatok, kora hajnaltól késő estig üldözik a szegény gyermekeket. Ritka nap, hogy a lengyelzsidó vért nem lásson Mogyorófabottal, pipaszárakkal hasogatják fel a gyenge testet és ha kinzó szerszámai összetörnek, akkor pofozással, hajhúzással, de kiváltképen csípésekkel érvényesíti pedagógiáját. Nincs ebben egy szemernyi tulzás sem.“ Vagy másutt:

A chajderekről. „Kabola—Csárda községben voltam. A 6—8 éves gyermekek naponta hajnali 4 órakor mennek a zugiskolába. Ott kinozza őket a lengyel 7-ig. Ekkor elvégzik a reggeli imát, sietnek haza, kapnak egy kis tejet, vagy málét és fél 8-kor már ott szoronganak az állami iskolában. Itt tízig maradnak. Innen megint mennek a chajderbe, így hívják a zugiskolát. Itt maradnak délig. Félkettőkor már megint az állami iskolába vannak, a hol 4-ig maradnak. Az előadás befejeztével ismét a zugiskolába mennek, hivatalos nyelven a „vallás-tanítóhoz.“ A helyiséget, amelyben a galiciai egész napon át eregeti a füstöt, piszkos lámpaféle világítja meg. A háttérben ülő gyerekek gubbasztanak, jaj nekik, ha elszundikálnak, vagy a szöveget nem helyesen recitálják. Az est, vagy pirkadó hajnal csendjét ilyenkor velőtrázó jajgatás szakítja meg. Naponta 15 órán

át vannak járomba ezek a szegény gyermekek s a chajderekben 9—10 óráig öldösik ki a gyermeklélekből a jót, amit az anyatermészet beléje öntött.“

Hogy az a népfaj kulturálatlan, bigott és fanatikus magatartása rettenetes pusztitásokat vitt véghez a magyar orosz népen. Közismeretes, s hogy mily nagy erkölcsi hátrányokat okoz a hazafias, müvelt magyar zsidóságnak az is tudva van. Ezeknek a kazároknak más magyarázatuk van a lelkiismeretre, mint az európai gondolkozású normális embereknek ez tehát, valamint észrevétlenül való besuranásuk, és folytonos áramlásuk Galicia felől *legnagyobb oka az oroszok nyomorának!*

A HEGYVIDÉKI GAZDASÁGI AKCIÓ.

A magyar oroszok anyagi és szellemi igen nagy hátramaradása, a föld és legelő, valamint elegendő kereseti források hiánya a teljes elzüllésig juttatta a népet.

Az időnként fellépő inség immár állandóvá lett s ha nem jő gyors segitség, a nyomor hihetetlen arányokat öltött s a népet a végpusztulásra juttatta volna.

Legsürgősebb állami beavatkozás vált tehát szükségessé, s a földmivelési kormány, 14 év előtt széleskörü népfelsegitési gazdasági akciot inditott, amelynek célja a hegyvidéki lakosság lábra állitása és megerősitése volt. Bár az akció müködése és eredményei az orosz népre rendkivül jótékony hatásuak s nem egy irányban fényes eredményüek voltak, mégis igen sok a tennivaló, s a feladatoknak egész sora maradt fenn még hosszú idők programmjáúl.

A földmivelési miniszter a hegyvidéki gazdasági akció legutóbbi évi általános működéséről szerkeztett jelentésében a következőket mondja: „Az akció megindításakor teljesen földnélkül lévő lakósság ebbeli igényeit jelenleg 20.657 k. hold 576 négyszögölnyi állambérleti földterület elégiti ki, melynek területéből 1—3—5 holdas parcellákban 66 község 3063 kisgazdájú részesül minimális bérösszeg ellenében. Az olcsó bért az által sikerült elérni, hogy a föld tulajdonosától az állam az egész területet vette bérbe. E mellett az akció támogatása folytán mintegy 6000 kat. hold jutott örök tulajdonúl a kisgazdák, illetve a községek részére.

A hitel és a terményuzsora megakadályozása céljából hitelszövetkezetek és hitelszövetkezeti árúraktárak létesíttettek, melyek közül az előbbiek a nép hiteligényeit méltányos módon kielégítve, az utóbbiak pedig egészséges versenyt támasztva leghatékonyabb eszköznek bizonyultak a mindkét rendszerű uzsora megszüntetésére.

Ma már a hegyvidéken 143 a kirendeltség által létesített hitelszövetkezetek és 77 hitelszövetkezeti áruraktár műdödik. A hitelszövetkezeteknek 35.819 tagja van, összesen 2.577,580 korona értékű jegyzett üzletrésszel, melyre az év végéig 1,392,654 korona 37 fillért fizettek be, 1,591,556 korona 94 fillér takarékbetéttel, a tagjaik javára kizárólag gyümölcsöző befektetésekre folyósított kölcsönök összértéke pedig meghaladja a 6 millió koronát.

Az áruraktárak bruttó bevétele összforgalma az 1909. évben már 1,863,245 koronát tesz ki.

Annak kizárása céljából, hogy a tudatlan nép a rosszhiszemű elemek részéről a csalárd jogügyletekkel vagyonából ki ne legyen forgatható, in-

gyenes jogsegélyek nyujtása szerveztetett, mely abban áll, hogy az e célból jelentkező kizgazdák részére díjazott ügyvédek teljesen díjmentesen adják meg a szükséges jogi tanácsot bármiféle peres és perenkívüli ügyben.

Az állattenyésztés fejlesztése érdekében eszközölt importálások s az importált állatok kedvezményes árban való kiosztása e tekintetben is meghozta a kívánt eredményt, ami 7282 kat. hold kiterjedésü állambérleti havasokra felhajtott mintegy 4600 drb. állatlétszám jobb minőségén és javultabb küllemén látható.

A juh-, baromfi-, nyul-, sertéstenyésztést hasonlóképen tenyészegyedek kedvezményes árban való kiosztása által fejlesztetett, e mellett a méh-, rák-, és haltenyésztés fejlesztése érdekében is történtek lépések.

Az állattenyésztés létalapját megfelelő legelő- és rétterületek képezvén, legelőtisztítási és rétjavítási munkálatok tétettek folyamatba, hogy a lakósság állatállománya nyáron a tisztítás folytán nagyobbodó legelőterületeken fejlődhessék, télen pedig a rétek termőképességének javításával elért s mesterségesen fokozott takarmánymennyiséggel még jobban legyen istállózható.

Az improduktív ökörnevelés helyett az üszőnevelési kedv fokozására az üszőállomány ingyenes legeltetésével és üsződíjazások rendezésével igyekezett a kirendeltség hatni.

A lótenyésztés fejlesztése érdekében állami mének utaltattak át a kirendeltség tartásába, melyek az állami fedeztetési állomásoktól távol eső községekben nyervén elhelyezést az ottani lakósságot jobb lóanyag nevelésére képesitették.

Az elmaradt gazdálkodási rendszer megváltoztatása érdekében mintagazdaságok szerveztettek,

melyek követendő példáúl szolgálnak az egész környék lakósságának a szemléltető módon tárják fel a szemlélők előtt az okszerű gazdálkodásnak az elavult régies gazdálkodási mód feletti előnyeit s bizonyitják annak nagyobb jövedelmezőségét.

A gazdasági ismeretek terjesztése érdekében az alsó vereczkei m. kir. hegyvidéki gazd. telep működik, amellyel kapcsolatos tejgazdasági szakiskolában ma már évenként 24 hegyvidéki ifjú nyerhet államköltségen teljes kiképzést az általános gazdasági ismeretekben, különösebben pedig a vaj- és sajtgyártásban és tejkezelésben. Az évről-évre más és más községekben tartott népies téli gazdasági előadások is nagyban hozzájárúltak ahhoz, hogy a nép őseitől öröklött konzervatívimusából engedett. Itt kell megemliteni, hogy a helyesebb gazdálkodási rendszer bevezetése és meghonosítása céljából a lakósság jóminőségű és olcsó vetőmagvakkal évről-évre ellátott s hogy a modernebb gazdasági gépek kedvezményes áron kiosztásában részesült.

A kereseti alkalmak szaporitása céljából bevezetett munkásközvetités évenkint 7—8 ezer hegyvidéki munkást, — mint a vidék fölös munkaerejét — helyezett el alföldi gazdaságokban s tette lehetővé ezen munkásoknak évenkint mintegy 4—500.000 korona munkabérjövedelem megszerzését.

A kereseti alkalmak megteremtésében s a nép munkához való szoktatásában különösen a házi ipar támogatására irányuló akció vette ki részét, melynek eredményeként ma már a házi ipar minden ágát felölelő különféle szövetkezetekben évenkint mintegy 3400 kisgazdát lehet a tél folyama alatt foglalkoztatni, kiknek összkeresete az évi 203,000 koronát meghaladja.

Ezen működésnek eredményeképen a lakósság engedett bizalmatlanságából, bár nem oly mértékben, mint ez kívánatos volna, s ma már önként jelentkezik igényeinek kielégítésére s a saját boldogulását előmozdító intézményeknek meghonosítása végett, holott kezdetben a segítő akció erre irányuló ténykedéseit s támogató jobbját a legridegebben visszautasította."

* * *

Ilyen hát az a kép, amelyet becsületes orosz polgártársainkról ma festhetünk.

Gyenge a szó, az írás annak feltüntetésére, hogy milyen országpusztító, nemzetgyengítő visszafejlődésben sínylenek a magyar oroszok!

Az az országrész, amely közül ezredéven át táplálta a haza leghívebb őrszemeinek áldozatrakész csapatát, — megmozdult, az őrszemek kidűlőfélben, — megritkulva!

Lehetetlen, hogy a hazai földnek ez a megmozdúlása, megrengése, ne érintené a haza többi részeit s annak minden más polgárát! . . .

Röviden, de igaz és természethű vonásokban ismertettük a magyar oroszokat, és hacsak néhány olvasónk akad, aki sorainktól kíváncsivá téve, az oroszok dolgait a helyszínén is megnézegetné, célját ez a könyv már elérte. Meg vagyunk ugyanis győződve, hogy a további érdeklődés felkeltésében, ebben a valóságos embermentő munkában az olyan érdeklődő olvasó a maga részét egy eszmével, egy ötlettel okvetlenül kivenni fogja.

Mert az bizonyos, hogy csakis *közös erővel* és munkával érhetjük el azokat a célokat, amelyek egyoldalú intézkedésekkel — jöjjenek azok

bármily nagyhatalmú helyről is — meg nem valósithatók.

Nép, társadalom és állam együttesen beállitott munkája változtathatja csak meg a mai sinylődő és minden irányban veszélyes helyzetet.

Hogy pedig ez a nagy, megváltó munka mielőbb vegye kezdetét, álljunk össze egy szivvel-lélekkel és állitsuk fel a tömegkultura fejlesztésére legalkalmasabb kereteket. Szövetkezzünk s alakitsuk meg a derék kisorosz népünk szellemi és anyagi érdekeinek előmozditására a régóta szükséges s tovább már nem nélkülözhető *Kárpátalji közművelődési egyletet!*

STATISZTIKAI VÁZLATOK A MAGYAR-OROSZOKRÓL.

Magyarország összes polgári népessége az 1900. évi népszámlálás[1] adatai szerint: 16.712.000. Ebből *magyar-orosz, ruthén: 429.447.* A polgári népességben 2.5%, az értelmiség keresők közt pedig *0.4%-ot* tesznek a ruthének.

FOGLALKOZÁS.

Az ország[2] 137.808.4 húsz éven felüli önálló férfi földbirtokos közül *508.75 azaz 3.7% ruthén.*

A húsz éven felüli önálló férfi iparosok és kereskedők összes száma 77.5—75, ebből *ruthén:* (iparigazolvánnyal és segéddel dolgozó) 724, iparigazolvány és segédek nélkül 376. Önálló kereskedő: 145.

1. Az 1910. évi népszámlálás adatai még feldolgozva nincsenek.
2. V. ö. Rácz Gyula. Huszadik század 1909. március.

TANÜGY.

Irni olvasni tudás. Száz ruthén lakos közül az 1900. évi népszámlálás adatai szerint irni olvasni tudott férfi 17.7, nő 11.4, általában 14.5.

Az iskolába be nem irt ruthén tankötelesek száma 1909. évben 33.117 (7.7%).

Az 1908/9. tanévben[1] 66 ruthén nyelvű elemi iskolában 42.244 tanuló volt 72 tanitóval.

Ugyancsak ebben a tanévben vizsgálatot tett gymnásiumokban és reáliskolákban 80; tanitó és tanitónőképzőkben 77, egyetemek, akadémiák, általában felső tanintézetekben 6 ruthén tanuló; ezen tanintézetekben 5 ruthén tanár tanitott.

Ruthén nyelvű lap kettő van: Az Ungvárt megjelenő „Nauka“ és a Budapesten kiadott „Negyila.“

„FÜGGELÉK.“

MAGYAR LITURGIA.

E munka keretében a magyarországi kis-orosz nép ismertetéséről volt szó, s igy természetes, hogy e leirásokba a magyar liturgiát, mint kizárólag magyar vonatkozásu dolgot bele nem szőhettük. — S ha e függelékben mégis bizonyos kapcsolatban e munka tárgyával röviden szólunk a magyar liturgiáról, csak azoknak a magasabb szempontoknak akarunk szolgálatot tenni, amelyek a magyar nemzeti érdekek előmozditását érdeklik.

Magyarország görög katholikus vallásu lakosai közül ugyanis eddigelé csak a kis-oroszok, ruthének rokonszenveznek a magyar lithurgia kérdésével, nemcsak a keleti egyház szelleméből, hanem hazafias érzelmeikből is kifolyólag, minél-

1. L. M. Statisztikai Évkönyv 1909. évf. 380. 396—8, 403 lap.

fogva a „Nemzetiségi Ismertető Könyvtár“ keretében ezt a helyet tartottuk a legalkalmasabbnak arra, hogy a magyar lithurgiával is röviden foglalkozzunk, mert jóllehet a magyar liturgia-par excellence tőzsgyökeres magyar ügyet képez, nincs kizárva, söt egyenesen kívánatosnak és szükségesnek mutatkozik, hogy ez a kérdés a jövőben a meglevő rokon talajokkal is kapcsolatban hozassék és erősbittessék.

A magyar és orosznyelvű görög katholikusok évszázadokon keresztül egymás szomszédságában, söt egymás között is vegyesen éltek, egybeforrva a közös édes haza és közös hit iránti tántorithatatlan szeretetben és ragaszkodásban. S amikor a magyarság ma, politikai és társadalmi hegemoniája teljes birtokában, elveszett, jobban mondva elkallódott, régi jogait egyházi téren is érvényesiti; ez csak természetes, — másfelől pedig csak a legnagyobb dicsérettel és elismeréssel jegyezhető fel az is, hogy a magyarságot ebben a törekvésben, bár idegen ajkú, de hazafias ruthén hitsorsosai is támogatni kívánják.

Mert, hogy a ruthén hívők sokasága s az egyházi férfiak nagyszámu szivvel-lélekkel támogatják a magyar liturgia ügyét, azt már rég és kétségbe vonhatatlanul megállapithattuk!

A közös hit és hazaszeretet nagy asszimiláló és alkotó ereje, az északkeleti Kárpátok felföldjén lakó idegen ajkú, de hazafias népelem körében a magyarság jövőjére nézve oly örvendetes perspektivát mutat, amely ugy az egyházi mint az állami érdekekre nézve elsőrendű fontossággal és jelentőséggel bir.

Ezekből a szempontokból idéztük fel tehát ez ismertető munkával kapcsolatban a magyar litur-

gia ügyét s nem akarunk mást mondani az alábbi rövid vázlatban ez alkalommal csupán azt, amit hivatott férfiak, mint régen hitelesen megállapitott történeti tényeket egybegyüjtöttek s a szóban lévő kérdés tárgyalásánál több izben reprodukálták.

Részünkről a kitüzött nagyjelentőségü és hazafias célokat tartva szemelött, csak azt kivánjuk még kinyilvánitani: *hogy a magyar liturgia kérdése, az ország minden fajú, hazafias s a keleti egyházhoz tartozó honpolgára számára a megismerés, megértés és egybeforradás felsőbbrendű céljai érdekében nyitva kell hogy álljon.*

Miként már fentebb emlitettük, a keleti egyház fegyelme megengedi, hogy a liturgia a nép nyelvén végeztessék. — Ezzel a keleti egyház egyébbként minden más téren elfoglalt conservativ álláspontja mellett, oly engedékenységről, sőt lehet mondani szabadelvüségről tesz tanúságot, amely ezáltal a keleti egyházat ősidők óta szilárd alapokra fektette, és állandóságát biztositotta. A keleti egyházban ugyanis minden hivő nemcsak vallását, hitét, hanem nemzetiségét és nyelvét is ápolja.

Amikor tehát a keleti kereszténységnek egy része a katholikus illetőleg nyugoti egyházzal ujból egyesült, Róma az illető a nemzeti nyelveknek egy némelyikét canonisálta, illetőleg oltárnyelvvé emelte.

Az idők folyamán azonban még több más nemzet görög hitü lakosságának egy része is áttért az Unióra anélkül, hogy nemzeti nyelve oltárnyelvvé emeltetett volna.

Igy a magyar nemzetnek a keleti egyházhoz tartozó hivei is elhagyták az orthodoxiát, de anélkül, hogy a nemzeti nyelv, a magyar, a keleti egyház továbbá is érvényben hagyott fegyelmé-

nek és szellemének megfelően liturgikus nyelvvé tétetett volna.

A magyarok sokáig a szomszéd szláv, illetőleg ruthén és román egyházak tagjaiul maradtak, s azok liturgikus nyelvét gyakorolták. Mig végre a keleti egyház szellemével harmonikusan kifejlett nemzeti öntudat ezen gyakorlaton, teljes érvényű jogainak tudatában hatalmas rést ütött s a magyar liturgikus nyelv használatának alapjait megvetette.

A görög szert. katholikus magyarok 1900 évben XIII Leó pápa elé két görög szertartású katholikus püspök vezetése alatt országos zarándoklattal járultak s ez alkalommal emlékiratot nyujtottak át a magyar liturgikus nyelvnek canonisálása érdekében.

Nagy mulasztást követnénk el, ha ezt az emlékiratot — mely a kérdést minden oldalról classicus módon megvilágitja s a magyarországi görög egyház multjába rendkivül érdekes bepillantást enged, — egyes részeiben alább nem közölnénk.

„A görög szertartású magyarság a szent Unió előtt.

Hogy hazánkban görög szertartású magyarok minden időben voltak s hogy azok az isteni szolgálatokban a magyar nyelvvel minden valószinűség szerint kezdettől fogva éltek, azt Szentséged előtt részint a régmult időkből reánk maradt irott forrásokból, részint a nemzedékről nemzedékre szállott hagyományokból mély alázattal ilyképen bizonyithatjuk:

Hartvik regensburgi püspök Szent István királyunk életleirásában beszéli, hogy Géza fejedelem paroncsolatba tette, hogy „minden keresztényt, aki országába jön, vendégszeretettel és biztatással kell fogadni.“

Ez a biztatás és a keresztény vallás szabad gyakorlatának kiváltsága azon időben egyaránt szólott a külön—külön szertartással biró, de akkor még hitegységben levő latin és görög egyháznak, mikor a hittérités apostoli munkájában a magyar nemzet földjén összetalálkoztak.

Noha első tekintetre ugy látszott, hogy a görög egyház a téritésre kinálkozó magyar nép elhóditásában előnnyel fog birni a latin felett, mert ennek holt nyelvével szemben amaz az istentiszteletben a nemzet élőnyelvét használhatta, mégis éppen görög forrásokból azt a tényt meritjük, hogy e feltevésnek az ellenkezője valósult.

Egy, csak ujabban felismert, egykorúnak mondható görög feljegyzés melynek sajnos csak egy XIV. századbeli forditása maradt reánk, emliti, hogy „mielőtt a görög püspökök a paenok országába bejöhettek és őket az irás szavaival megoktathatták volna . . . a görögök birodalmát sok rázkódás és félelem érte, mi miatt a paeon népet hamarjában nem tudták megerősiteni a hitben, főleg azért sem, mert saját nyelvükön irott könyveik nem voltak. A latinok a görögök ę tétlenségét észrevevén, Rómából felkerekedtek és a magyaroknak nevezett paeonokat könyveikkel és irásaikkal hitükre téritették.“

A nemzet zöme ily módon a latin egyház kebelébe tért s a görög egyháznak az élőnyelv közvetlenségében rejlő előnye nem érvényesült. Ime, ezeréves példa és azóta folyton fennálló tanulság, hogy a holt nyelvet használó latin egyháznak nincs oka félnie a saját nyelvével élő görög egyháztól.

A görög hittéritőknek ezen most emlitett tétlensége dacára, a görög egyház is hóditott magának Magyarhonban némi területet, fényes bizo-

nyitékáúl a latin téritőtestvérek nemes türelmességének.

Biboros Konstantin császár, Teophanes és Skylitres, kik azon idők történetét irták, beszélik, hogy két magyar vezér Konstantinápolyban a görög vallásra tért s hogy Hierotheus nevü szerzetes ugyanakkor Magyarország részére püspökké szenteltetett, de ő az országba be sem jött, hanem Viddinben maradt. Pár év mulva egy harmadik magyar vezér Ajtony keresztelkedett meg Viddinben a görög szertartás szerint. Sőt a Szent Gellért csanádi püspökről szóló legenda azt is mondja, hogy Ajtony vezér a saját székhelyén a Tiszán tul fekvő Marosvárott ker. Szent János tiszteletére kolostort épittetett, Viddinből hozott „apátot helyezvén bele görög szerzetesekkel az ő törvényük és szertartásuk szerint."

Ez a Tiszán túl fekvő vidék lett mindenkorra a görög szertartású magyarság otthonává. A századok hosszú folyamán sürün egymásra következő csapások megakadályozták ugyan e szertartást a terjeszkedésben, de soha semmi vész végleg ki nem irtotta.

Szent István király Veszprém mellett maga is épittetett görög szerzetesnők részére kolostort, a görög nyelven irt alapitólevél szavai szerint, a saját, a neje, a gyermekei és az egész haza üdvére.

Utódai közül I. Endre királyunk (1046—1061) közvetlenül a schizma előtt emeltette Visegrád közelében a Szent Andrásnak szentelt szentendrei kolostort görög szerzetesek részére.

Igaz, hogy mindezen görög szertartású férfi és női kolostorok a szakadást csak néhány évtizeddel élték túl s a XII. században száz vagy másfélszáz éves fenállás után megszüntek, de ezen elég hosszú időre terjedő fennállásukkal két tény bizonyita-

nak. Először azt, hogy *a magyar kereszténység első századaiban hazánkban görög szertartásu magyarság is volt*, másodszor azt, hogy e szertartás követői már akkor sem a görög, annál kevésbbé a szláv, hanem a *saját mayyar anyanyelvüket használták szertartási nyelvül.*

E vélekedést erősíti azon körülmény is, hogy midőn Kálmán királyunk (1095—1114) Szent Istvánnak a veszprémi női kolostor javára adott alapitó levelét az eredeti görög szövegből át akarta iratni, Simon pécsi püspökön kívül az egész ország területén nem találkozott görögül értő ember. Miből ésszerüen lehet következtetni, hogy a görög szertartású kolostorok, a hazánkba hozott első görög szerzetesek kihalása után, többé már nem Görögországból kapták s 1054 után onnan nem is kaphatták a tagjaikat, hanem a szerzetesek mindaddig, amig kolostoraik fennállottak, szükségképen a magyar haza fiaiból kerültek ki. S hogy e szerzetesek ezután nem az előttük ismeretlen és a keleti egyház fegyelme szerint őket nem is kötelező görög nyelven, hanem a saját magyar nyelvükön végezték a szertartásokat, az azon okból is valószínü, mert a görög egyháznak, amint előbb kifejtettük, a magyarok megtéritése alkalmával sem volt saját nyelvén irott elegendő számú könyve.

A magyar nyelvű könyvirodalomnak a XIV. század előtti időkből általában alig birjuk valami emlékét most. A többi nyelvemlékekkel együtt nyoma veszett a görög szertartású magyar szent könyveknek is, de a mi megmaradt belölük, mint például legrégibb nyelvemlékünk a „Halotti beszéd“, az ekteniaszerü záradékával és egész tartalmával nagyon emlékeztet a görög szerkönyvekre.

I. Endre királyunk uralkodásának a vége felé

1054-ben szakadt reánk a kárhozatos schizma, a melynek keserü emlékét mindig szivfájdalommal fogjuk gyászolni.

Elődeink egy része az Apostoli Szentszékhez hü maradt, de a megyés püspökök gondatlansága miatt ez a jobb rész is lassankint züllésnek indult.

A nagyobb rész áldozatul eset a schizmának. Ezekkel szemben királyaink, apostoli hivatásukhoz képest, sokszor erőteljesebb rendszabályokhoz is nyultak, hogy a schizmatikus görög szertartás terjedésének gátat vessenek. S hogy e szertartást a schizma után végleg ki nem irtották, ez csak ugy magyarázható, hogy e szertartás követői tiszta magyarok voltak, akik iránt az egy vérből származott királyok kiméletet kivántak tanusitani.

Ily körülmények között a szakadástól a tatárjárásig (1054—1241) terjedő időközben is elég nyomát találjuk a görög szertartású magyaroknak. Ezen időközben alapitotta Radó Nádor a szávaszent-demeteri görög apátságot és kikötötte, hogy ott görögök, magyarok és szlávok végezzék a szent szolgálatokat.

Most is a Tisza, a Szamos, a Körös és a Maros folyók mellékén tartotta magát a görög szertartású magyarság és pedig a tatárdulásig minden telepitéstől menten a maga ősi tisztaságában.

Imre királyunk (1196—1202.) szóba is hozta III. Incze pápa előtt, hogy kivánatos és üdvös volna ezeket a görög szerzetes egyházakat (ecclesiae monachorum), a melyek nagy területen, minden függés nélkül püspöki joghatóságot is gyakoroltak, egy különálló és közvetlenül az Apostoli Széktől függő püspökségbe beosztani.

A király előterjesztése kinem, derithető okokból eredmény nélkül maradt ugyan, de a görög szertartású magyarságra nézve mégis rendkivüli fontos-

ságú intézkedést szült. Mert az 1215. évi lateráni zsinat utasitotta a latin szertartású püspököket, hogy a Tisza mentén levő görög szertartású magyar egyházekba igazhitü papokat küldjenek, akik azoknak anyanyelvén végezzék az egyházi szolgálatokat, hogy őket a szakadárságtól elvonják.

Ime tehát a laterání szent zsinat a Szentlélek Isten bölcsesége által vezetve, oly határozatot hozott, a melylyel a mi őseinknek a görög szertartású magyarok anyanyelvének az egyházi szolgálatokban régóta divott használatát jóváhagyta és szentesitette.

A tatárok pusztitása alatt országunk egyik része sem szenvedett anyit, mint a Tiszántuli vidék, ahol görög szertartású magyar őseink laktak.

„Magyarországot a tatárok legnagyobb részben elpusztitották — irja IV. Béla királyunk Szentséged boldog emlékezetü elődéhez IV. Incze pápához — s különféle hitetlenek, keletről a ruthének, kunok és brodnikok, délről a bosnyák és bolgár eretnekek sövényként övezték körül."

És ebben rejlett a görög szertartású magyarság nagy veszedelme. A mongolok dühe elől a hegyekbe menekült görög szertartású magyarok visszatértek ugyan előbbi lakóhelyükre, a Tisza folyó vidékére, de az elpusztult, elnéptelenedett magyar vármegyékbe időközben szláv nemzetiségü népcsaládok telepedtek meg, akik magukkal hozták szláv nyelvü templomi könyveiket s velük a magyar szertartási nyelvnek versenytársat állitottak.

Növelte az egyházi magyar nyelv veszedelmét az, hogy az Árpádház kihalása után idegen vérbeli királyok ültek a magyar tronra, akik a magyar nyelv iránt nemcsak kiméletet nem tanusi tottak, hanem a szegényebb sorsú honfoglaló magyarokat — s a görög szertartású magyarok zöme ezekhez tartozott — a betodult alacsonyabb rendü vendég népséggel együtt a jobbágyok sorsáraszoritották le.

Emiatt a vetélytársat nyert egyházi magyar nyelv a hasonvallású idegenek között nemcsak nem hodithatott, hanem pangásnak is indult.

Az oláhok már Nagy Lajos királyunk idejében oly nagy számmal voltak Erdélyben és a Tisza folyó vidékén, ott ahol kezdet óta görög szertartású magyarok laktak, hogy Drág és Balk fivérek, a későbbi Drágfi család ősei, a máramarósmegyei Körtvélyesen Szent-Mihálynak szentelt kolostort alapitottak és 1391-ben Antal konstantinápolyi patriarchától kieszközölték, hogy annak apátja egy nagy terület felett püspöki joghatóságot gyakorolhasson.

Viszont az ország északkeleti részein lakó ruthének részére ugyanebben az időben Tódor podóliai herceg alapitotta a Munkács város mellett fekvő Csernek hegyen a máig is meglévő Sz. Bazilrendi monostort, amely később magvává lett a munkácsi görög katholikus püspökségnek.

S a mig az oláh és ruthén nyelvű keleti szertartásúak oly módon egyházilag berendezkedtek, a görög szertartású magyarság szervezetlenül és rendezetlenül maradt.

A mohácsi vész három részre osztotta országunkat; a török hódoltságra, az uralkodó Habsburg-ház területére és az erdélyi fejedelemségre. A görög szertartású magyarok otthona, a Tiszántuli vidék, fel egész Debreczenig a törökök kezébe jutott; hogy ez ismét mily veszedelmére vált a magyar kereszténységnek, azt Szentséged bölcsesége előtt nem szükséges részleteznünk.

Végül az utolsó veszteséget a Kalvin és Luther által inditott hitújitó mozgalomtól kellett elszenvednünk, amely futó tűzként terjedt el és épen magyarajkú testvéreink között vert legerősebb gyökeret. Az újitók és a nép magyar nyelvén végez-

ték az egyházi szolgálatot, tehát saját érdekükből ugyanazon alapot foglalták le, amelyen a görög szertartású magyar egyház oly sok balszerencse között is évszázadokon keresztül fentartotta magát

E sorvasztó korszakból csak az szolgált némi javunkra, hogy Bocskay István erdélyi fejedelem 1605-ben mintegy 9000 hajdúnak személyenként nemességet adományozott és őket Hajdu-Dorogh, Hajdu-Nánás, Kálló, Hadház, Varjas, Vámos-Pécs, Vid és Böszörmény községekkel ajándékozta meg. Ezek a hajdúk görög szertartású tősgyökeres magyarok voltak, amit a fenmaradt hadi katalógusok, úgyszintén a céheknek és adóhivataloknak betüsoros névjegyzékei eléggé bizonyitanak. A reformatió ezen hajdúk között is nagy hóditást tett ugyan, de nagyrészük a mai napig megmaradt most már katholikus hiténél, élükön Hajdú-Dorogh városával, amely most is erős vára a görög egyháznak, a protestantismusnak közelfekvő fő székhelyével, Debrencennel szemben.

Időközben a görög szertartású magyarság joghatósági beosztása is változáson ment keresztül. A körtvélyesi apátság 1588. körül megszünt s ennek következtében a Királyhágón inneni oláhokkal együtt a görög szertartású magyarok is a munkácsi ruthén püspök joghatósága alá jutottak. De e ténnyel megszünt a ruthén püspökség ilynemű karaktere; és tényleg azt látjuk, hogy míg azelőtt a munkácsi püspökök az Episcopus Ruthenorum címét használták, addig a görög szertartású magyarság csatlakozása után Gregorovics II. János (1627—1633,) püspök magát már: „Munkácsiensis, Máramarosiensis nec non totius Hungariae orthodoxi ritus graeci Episcopus"-uk irja, később pedig a már unitus Petrovics Parthén püspök a „Munkácsiensis, Krasnobrodensis nec

non totius terrae hungaricae episcopus" címével él. Söt, noha a korábbi munkácsi püspökök sorából csak háromnak a családi neve maradt reánk, e három között 1597-ből ott találjuk Szentmiklóssy Ulászló püspököt, akiről magyar hangzású neve után fel lehet tenni, hogy az ó-hitü magyar családok gyermeke volt.

A fentebbiekben csakis a Királyhágón inneni, azon görög szertartású magyarság történetét vázoltuk, amely programmunkhoz csatlakozott. Vannak azonban történeti nyomok, amelyek igazolják, hogy az erdélyi részekben is, különösen pedig a székelyek közt már a Szent-Unió megkötése előtt minden időben volt görög szertartású magyarság. Ilyen pl. az, hogy maga a Konstantinápolyban megkeresztelkedett két vezér egyike Gyula, fejedelme volt Erdélynek s történetiróink egy részének állítása szerint a ő leánya Sarolta volt az, ki, mint Géza fejedelem neje, életet adott Szent István királyunknak. Ilyen történeti adat az is, hogy II. Endre királyunk uralkodása alatt a milkói püspök 1226. körül levelet intézett a székely „dékánok"-hoz, (ad Decanos Siculorum.) de ezek már az ellen is tiltakoztak, hogy „archipresbyter" helyett „dékánoknak" neveztesenek. Ilyen adat az is, hogy midőn Zsigmond király 1435-ben hadat vezetett Erdélyben a husszitáк és schizmatikusok ellen, ez utóbbiaknak a három éven át folyt hadakozásban Nagy Antal, Nagy Pál és Kardos János, tehát székely nemes férfiak voltak vezéreik. Megemlitjük még azt is, hogy hagyományaink szerint a későbbi Bocskai-féle hajduk leginkább azon székely „darabontok"-ból toboroztattak, akik előbb a székely nemesség harmadik rendjét képezték, de Zápolya János Zsigmond erdélyi fejedelem által jobbágyságra vettettek.

Messzire vezetne, ha böveben óhajtanánk Szentséged előtt részletezni mindazon méltánytalanságokat és erőszakosságokat. amelyek görög szertartású magyar elődeinket a más vallású főurak részéről, az ó-hit mellett való megmaradás miatt érték; csupán azt említjük meg, hogy a munkácsi várkapitány Tharaszovics püspökünket két izben is fogságra vetette. Egyáltalában a XVII. század igazi martyrium volt a a őseinknek.

A sok szenvedés és üldöztetés között, mint egykor a tékozló fiúnak, ugy a mi jobbjainknak is eszükbe jutott a hálátlanul elhagyott szülői ház, amelyektől elszakadva inségbe jutottak, hogy évszázadokon át bünhődjék meggondolatlan tettüket. A nyomorban és a kiállott szenvedésekben a mindenható Istennek a kezét ismerték meg és legfőbb óhajuk volt, a jóságos Istent kiengesztelni és az évszázados pártütést elhagyva, annak üdvözitő egyházába visszatérni.

És az Ur kegyelme valóban megengedte, hogy a Szent-Unió 1649-ben létrejöjjön, amikor is a ruthének, továbbá Szatmár, Ugocsa, Máramaros és Szilágy megyék román lakóssága és a görög szertartású magyarok zöme, vagyis az akkori munkácsi egyházmegye összes hivő népe belépett a katholikus egyház áldást hozó közösségébe. Ugyanezt tették 1700-ban az erdélyi románok, valamint az ugyanottani óhitü magyarok, amiért legyen dicsőség, tisztelet és hála az egyvalóságú és feloszthatatlan Szentháromságnak, az Atyának Fiúnak és a Szentléleknek, most és örökön örökké!

A GÖRÖG KATHOLIKUS MAGYARSÁG A SZENT UNIÓ UTÁN.

Noha őseinknek a szent Unió előtti története

a régmult idők homálya és a történeti bizonyítékok fogyatékossága miatt teljes világításba nem helyezhető, mégis azzal a hittel kecsektetjük magunkat, hogy Szentséged lábai elé helyezett jelen alázatos feliratunk előbbi szakaszában sikerült nekünk a lehetőségig beigazolni azt, hogy a görög szertartású magyarság hazánkban nem újabb keletű, hanem hogy az a magyarok földjén a kereszténység felvétele óta mindenkor otthonos volt.

Szükséges volt ezt beigazolnunk azért, mert azok, akik ügyünkkel nem rokonszenveznek, hamár a görög szertartású katholikus magyarság mai létezését nem tagadhatják, legalább azt igyekeznek elhitetni, hogy mi nem vagyunk mások, mint elmagyarosodott ruthének. Ezért úgy vélekednek, hogy kérelmünk nem jogos, mert az Anyaszentegyház nem lehet arra hivatva, hogy állandóságra szánt intézményeit az idők, a fajok és a nyelvek változása szerint idomítsa.

Az ugyan kétségtelen, hogy úgy a honfoglalás idejében, mint a későbbi idők folyamán sok szláv nemzetiségű egyén és család vegyült közénk, akik azután köztünk a dolgok rendes útján magyarokká lettek, de viszont — amint kimutattuk — az sem kevésbé kétségtelen, *hogy ruthének még alig voltak Magyarországon, amikor őseink már követték a görög szertartást.*

Ezek előrebocsájtása után engedje meg Szentséged, kegyelmesen, hogy az alábbiakban folytathassuk a görög szertartású magyarság vázlatos történetének elbeszélését a szent Unió, megkötése után.

Az 1649-ik évben véglegesen megkötött szent Unióban, az Apostoli Szentszék kegyes volt hozzájárulni ahhoz, hogy mi a görög rítust továbbra is szabadon használhassuk.

A görög ritualis és fegyelmi kánonok szerint pedig az Istentisztelet mindenütt olyan nyelven végeztetik, amelyet a hívők megértenek.

Ismerjük mi és mélyen tiszteljük, Szentséges Atyánk! a latin szertartású egyháznak azon tanítását, hogy a változásnak többé ki nem tett holt nyelv a szent szertartások végzésére felette alkalmas, de emellett viszont azt is tudjuk, *hogy valamennyi keleti szertartású népnek közfelfogása és évezredes meggyőződése az, hogy a katholikus Anyaszenteyyháznak keleti szertartásai a nemzetek élő nyelvén is végezhetők és végzendők.* Ennek a felfogásnak hódolunk mi is, Szentségednek hü és engedelmes gyermekei, görög szertartású katholikus magyarok; és e felfogást megerősítette bennünk az Apostoli Szentszéknek azon kegye is, melyet 1700-ban az erdélyi románok szent Uniójánál tanúsitott, akadálytalanul tért engedve a román élő nyelven való Istentiszteletnek.

A görög katholihus magyarság vallási és nemzeti öntudatának a felébredésére maga a szent Unió adta meg az első lökést. Amint elődeink a római katholikus magyar hittestvérekkel ujra érintkezésbe és lelki közösségbe jutottak, olvasták a nagy Pázmány iratait, Káldy bibliáját, remek termékei magyar egyházi irodalomnak és népénekeknek, zúgolodni kezdtek az általuk nem értett szláv nyelv ellen és sokan voltak, akik hosszú ideig Tokaj városába jártak gyónni, az ottani görög templomba, melynek schizmatikus lelkésze görög nyelven végezte ugyan a misét, de magyar nyelven tartatta a szent énekeket.

A görög keleti szakadárok köztünk a szent Uniót megrontani kivánván, izgató papokat küldtek híveink közé, kik a nép magyar nyelvén prédikáltuk és végezték a különféle szertartásokat, sőt

nyomtatásban is kiadták az Evangeliumit, az Epistolákat és a Szentek életét s e könyvek élére az izgatásnak felismerhető szándékával idézték is Szent Márk evangelistának, úgyszintén Szent Pál apostolnak mindazon szavait, amelyekben a nép által érthető nyelven rendeli hirdetni az Isten igéjét.

Nem sokkal későbben Popovits János görög keleti lelkész magyarra fordította és ugyancsak a tőrbe ejté szándékával népünk közé szórta a görög Synopsist.

A szakadárok ezen izgatásainak ellensúlyozására a munkácsi megyés püspökök kénytelenek voltak a magyar hivek között a magyar szertartási nyelvnek mindinkább tért engedni, s tették ezt azon apostoli és üdvös célzattal, hogy a mi fegyelmünk szerint ezen nem lényegbe vágó igények kielégitésével megmenthessék a főrész, a lényegest, az igaz hitet.

Már a XVII. század vége felé De Camillis József püspökünk (1690—1706.) alapitványt tett a munkácsi papnevelő intézetben, a görög katholikus magyar ifjak nevelésére. Magyar vidékeinken magyarul prédikáltatott és magyarul énekeltetett híveinek és rokona Izaias által, ki maga is több görög éneket leforditott magyarra, kilátásba helyezte a magyar szent misét is, ha a görög szertartású katholikus magyarok hiven kitartanak a szent Unió mellett.

Olsavszky M. Mihály püspökünk (1743—1767.) a folyton izgató görög keletiek ellen 1761-ben Szathmár-Németi szabad királyi városba zsinatot hivott egybe, amelyen a szerfelett nagyszámmal egybegyült hiveket csak magyar szent beszéddel tudta a szent Unióval megbékéltetni.

Ugyanő és utódai, hogy a katholikus óhitű

magyarságot az igaz hitnek mindenkorra biztositsák, a máig is virágzó máriapócsi zárdának az alapjait vetették meg, amelyet később Rácz Demeter, egy vagyonos és nemes hajdú a saját költségén fejezett be. Mint a magyar gróf Károlyi család jószágigazgatója, ugyanő rábirta a grófi családot, hogy a máriapócsi kolostort gazdag javadalommal is ellása.

Boldog emlékű Mária Terézia királynőnk uralkodása alatt a munkácsi püspökség, amely a körtvélyesi apátság megszünése óta — mint láttuk — többféle nemzetiséget foglalt magában és amelynek püspökei, csak mint az egri latin szertartású püspökök helynökei gyakorolták a joghatóságot, az Apostoli Szentszék által törvényesen kanonizáltatván, Ungvárra helyeztetett át.

Ugyane püspökségből időközben kihasittattak a nagyváradi, utóbb az eperjesi, végül a Szamosujvári egyházmegyék. E beosztás által a görög hatholikus románok külön váltak a görög katholikus ruthénektől, a görög katholikus magyarság ügye azonban ismét rendezetlenül maradt. Szétdaraboltatott az a különböző püspökségek területein úgy, hogy sehol se képezzen többséget és egyik egyházmegyének se kölcsönözhessen karakterizáló magyar jellet.

Ebből az időből származik az a mai napig is meglevő felirás, amelyet a Maria Terézia által újjáépitett makói görög katholihus templomban találunk s amelyben az ottani görög katholikus lakósok, mint „A mindenkor hiv magyar G (örög) R (itusu) K (atholikus) hivek“ hálákodnak a királynőnek, s mint olyanok, kik a „tiszta görög szertartású hit mellett kezdettől fogva tántorithatatlanul kitartottak.“

Az 1792. évi magyar országgyülés a protestáns egyházakat újabb törvényekkel erősitette meg

és a görög keleti egyházat is bevett vallásnak nyilvánitotta ki.

A görög katholikus magyarságnak tehát újabb oka támadt, az ily módon megerősödött schizmatikus egyházak izgatásaitól félni. Indokolt volt a félelem a protestantizmustól is amelynek főhelyei: Debreczen és Sáros-Patak a görög katholikus magyarság által lakott területen voltak. Védekezésében nem lehetett más fegyvere, mint az, amellyel támadtatott: a magyar nyelv.

Egyes forditók már 1795 előtt akadtak, Igy maga Bacsinszky András, 1772-től 1809-ig mint munkácsi püspök, még mint hajdú-doroghi lelkész több éneket leforditott és énekeltetett magyar nyelven. Kricsfalussy György, ungvári tanár magyarra forditotta Aranyszájú Szent János miséjét és Bacsinszky András püspököt 1795-ben, a nevenapján azzal ajándékozta meg. Ezen időtájban már lelkészeink körében is a szláv nyelv ismerete annyira kiveszőben volt, hogy Bacsinszky András püspök 1797. évi március 14-én kelt 71, számú körlevelében maga panaszolja, „hogy lelkészeinknck az iskolából kikerülő és papai pályára készülő fiai szlávul sem olvasni nem tudnak, sem a szertartási részletek éneklésében szokásos hangokat nem ismerik."

Kurcsay Mihály előbb gálszécsi, később sátoralja-ujhelye lelkész, majd 1804-től 1814-ig kanonok, szintén leforditotta magyarra a szent misét. Bacsinszky András utóda Pócsi Elek püspök is támogatta a hivek kivánalmának megfelelően az egyházi magyar nyelvet s ily előzmények folyamánya volt, hogy 1840-ben, úgy a lelki, mint a gyakorlati élet követeléseinek a kényszeritő hatása alatt, a magyar vidékek görög katholikus lelkészei közül többen miséztek már teljesen magyarul.

Az 1860-as években Roskovics Ignácz hajdúböszörményi lelkész, később székesegyházi nagyprépost adta ki „Ó-hitü imádságos és énekes könyv“ cimü magyar munkáját. Popovics Vazul munkácsi püspök pedig Hajdú-Dorog város nemes közönségének 1863. évi május 22-én tartott gyüléséből hozzá intézett feliratára megigérte a magyar szertartás behozatalát, mihelyt a forditások a censurán keresztül mennek s ellenük hitani szempontból kifogás nem lesz.

Ezzel összefüggésben áll ugyancsak Popovics püspöknek 1863. évi november 11-én 4125, szám alatt az esperesekhez és lelkészekhez szóló következő rendelete.

„Minthogy akadt olyan egyén, aki nem átallott országprímásunk előtt vádat amelni, mintha papjaink már az egész liturgiát magyar nyelven végeznék : ennélfogva minden gyanú elháritása végett Kedveltségedett oda utasitom, hogy a szent liturgiák további intézkedésig vagyis addig, míg ennek magyar forditása az illetékes hatóságtól hitelesitve nem lesz s innen ki nem adatik, saját részéről kizárólag az egyházi szláv nyelven végezze. Mi mellett egyúttal értesitem Kedveltségedet, hogy azon helyeken, ahol a szükség kivánja, a szent Evangelium, úgyszintén az áldozás előtti ima : „Hiszem Uram és vallom stb.“ Kedveltséged részéről, az énekek pedig a nép és kántor részéről magyar nyelven mondhatók.“

A görög katholikus magyarság további törekvéseire biztatólag hatott a balázsfalvai román érsekségnek a felállitása. A még most is élő nemzedéknek a szemei előtt ment végbe egy élő nyelvet használó érdekségnek a létesitése; nem lehet tehát Szentséges Atyánk! rajta megütközni, ha ez a tény mozgalmunk akkori vezetőjét, Hajdú-Do-

rogh városát arra ösztönözte, hogy azon elv szerint: „quod uni justum, alteri aepuum," 1866-ban az apostoli királyhoz, a kancelláriához, országunk kercegprimásához és országgyüléséhez járuljón, a magyar szertartás biztositásául *egy görög katholikus magyar püspökségnek a felállitását kérve.*

Ezen kérelem érdekében 1868. évi ápril. hó 16-án Hajdu-Doroghon országos kongresszus tartott, amelyen 51 hitközség csatlakozott e kívánalomhoz s annak további fejlesztésére egy végrehajtó helyi bizottságot küldött ki.

A kongresszusból kelt feliratoknak az eredménye volt, hogy Ö császári és Apostoli királyi Fensége, dicsően uralkodó kegyelmes királyunk 1873 évi szeptember hó 17-én kelt legfelsőbb elhatározásával megengedni méltóztatott, hogy Hajdu-dorogon a magyar ajkú görög katholikusok részére vidéki püspöki helynökség állittassék fel.

A kinevezett püspöki helynök egy bizottsággal, amely a latin, a görög, a ó-szláv és a magyarnyelvekben egyaránt jártas papokból állott, akiket a munkácsi és eperjesi püspökségek szentszékei küldtek ki, magyarra forditattak a Missálékat és egyébb szertartási könyveket, amelyek azután a következő sorrendben jelentek meg: 1882-ben „Aranyszájú Szent János liturgiája", 1883-ban „Egyházt Szerkönyv", (Euchologion,) 1890-ben „Szent Nagy Bazil liturgiája" és végül 1892-ben „a Görög szertártású általános egyházi énekkönyv."

Szertartási könyveinknek most érintett leforditása után a liturgia ügye, eltekintve némely parlamenti felszólalástól, nyilvánosan nem tárgyaltatott.

Az ország ezredével fennállásának ünneplése idején 1896. év nyarán történt, hogy a hajdu-do-

roghi végrehajtó-bizottság kedvezményezésére Budapesten, az egyetemi templomban, ünnepélyes magyar nyelvű Istentiszteletet tartatott.

Habár ezen eljárás megfelelt a magyar vidékeken fennálló Istentiszteleti gyakorlatnak, a fővárosi közönség előtt ujdonságánál, szokatlanságánál, valamint a magyarellenes külföldi sajtónak hozzáfüzött gyülölködő magyarázatainál fogva, ez mégis nagy feltünést keltett.

Nem csodálkozhatunk, hogy a jelzett ünnepély az Apostoli Szentszék tudomására hozatván, maga után vonta ugyanazon 1896. év október havában a Si Congr, Officii ismeretes tiltó rendeletét, amit eléggé megmagyaráz az a körülmény, hogy szerkönyveink az Apostoli szék által jóváhagyva még nincsenek.

De a S. Congr. Officii decretuma egyben hatalmas intő szózatul szolgált a magyarajkú gör. kath. hívő népnek, hogy most már a magasztos és nagy cél szolgálatában tömegesen csoportosulva, annyi évtizeden át vajúdó ügyüket lelkesen, egész erejükből felkarolják és Anyaszentegyház törvényei és szelleme által parancsolt eszközökkel egyedül illetékes legfőbb pásztoruk, Szentséged elé terjesszék.

Ezt az útat zarándokoljuk most, meghatottságból és reményekkel eltelve, meghatottakká az a nagy hatalom tesz bennünket, amelyet az Ur Jézustól Szentséged nyert, reményt pedig az a nagy kegyesség önt belénk, amelyet a kérelmező Szentségedtől nyernek.

* * *

A magyar liturgikus nyelvnek oltárnyelvvé leendő emelésének előmozdítására alakított orszá-

gos bizottság a kérdést állandóan napirenden tartja s egyelőre magyar nyelvnek minden vonalon való teljes érvényesülését nem sikerült elérnie, mégis éppen e sorok írása közben a magyar-görög katholihus világot érdeklően, óriási jelentőségű esemény történt, A római szentszék ugyanis az apostoli magyar király kezdeményezésére hozzájárult *egy magyar görög katholikus püspökség* felállításához. amely már a közel jövőben tényleg is meg fog történni.

A felállítandó új görög katholikus magyar püspökség keletkezésének történetét a hivatalos megállapitások nyomán a következőkben ismertetjök.

Magyarországon van görög katholikus ruthén, görög katholikus román, görög keleti szerb és görög keleti román egyház; tehát minden nemzetiségnek van nemzeti egyháza, csak éppen a magyarnak nincs. Ennek az állapotnak a következménye az, hogy a nemzetiségek között élö görög katholikus és görög keleti vallású magyar ajkú hivők román pap befolyása és román felekezeti iskolába nyert oktatás folytán lassankint el románosodtak. A magyarságnak a románok javára évről—évre történt eme számbeli vesztesége arra késztette a magyar ajkú görög katholikus hivőket, hogy veszélyeztetett magyarságuk védelmére önálló egyházi szervezetet, külön püspökséget követeljenek, vagyis, hogy ők is részesüljenek oly jogokban, a milyeneknekben részesülnek a románok, a rutének stb, E célból mozgalom indult meg még 1863-ban, a mikor Hajdúdorog város közönsége a magyar liturgia engedelmezése iránt a munkácsi püspökhöz fordult. A püspök megigérte, hogy a római pápa engedelmét ki fogja eszközölni, de lépései nem jártak sikerrel.

A hivők erre 1866-ban egy magyar görög katolikus püspökség fölállitása iránt folyamodtak. Kérelmüket előterjesztették ő felségének, a prímásnak, a királyi udvari kancelláriának, majd a képviselőháznak is. Ennek sem lévén eredménye. 1868-ban ügyük előmozditása érdekében egyetemes országos gyülésre gyültek össze. E mozgalom eredménye egy Hajdudorogon 1873-ban felállitott püspöki vikáriátus volt. E vikáriátus azonban nem terjedt ki az összes magyar ajkú görög katolikusra, hanem csupán a munkácsi egyházmegye harminchárom egyházközségére.

1881-ben a püspökség fölállitása iránt ismét erővel teljes mozgalom indult meg, még pedig nemcsak minden törvényhatósága részéről is, melyek az országgyülés utján igyekeztek a püspökség fölállitását elnyerni.

Az akkori kormány a felség elé terjesztvén az ügyet a felség elhatározása következtében tárgyalást inditott az illetékes pöspökségekkel és érsekségekkel, meghallgatván egyuttal a tudományegyetem hitani karát is. Minthogy e mozgalom nem vezetett sikerre, a kérdés lekerült a napirendről, mig 1896-ban ismét ujabb mozgalom indult meg. A képviselőházban interpelláció tétetett, majd a kormánynál, a képviselőháznál járt küldöttségek utján kérték a püspökség felállitását.

A hivők e lépései hasonlóképen nem jártak sikerrel. noha azokat csaknemaz összes törvényhatóságok újólag támogatták. 1900-ban a hivők zarándokutra keltek Rómába s ott kérték legalább a magyar liturgia használatának megengedését. ismét hasztalanul.

A mostani kormány, tekintve, hogy Magyarországon több, mint 250.000-nyi görögkatholikus vallású magyarajkú hívő van, egyrészt a magyar

s másajku hivők között folyton ismétlődő súrlódások megszüntetése céljából, melyek különösen a Hajduság némely plébániáiban koronkint odáig fokozódtak, hogy a hivők egy része a református hitre való áttérés gondolatával is foglalkozott, a kormányt, arra inditotta, hogy ő felségénél az uj püspökség létesitésére vonatkozó engedelem megadását kérje. Ő felsége ehhez beleegyezését legkegyelmesebben megadván, a kormány a szentszéknél e felhatalmazás alapján a szükséges lépéseket megtette, miután az uj püspökség feállitását az egész magyar püspöki kar is, két román görögkatholikus püspök kivételével, a hitélet emelése céljából is szükségesnek itélte s ezt a kérelmet a Szentszéknál támogatta.

A Hajdudorog székhelylyel felállitandó uj püspökséget a jelenlegi görög-katholikus püspökségekből kihasitandó plébániákból alakitják. Az eperjesi görög-katholikus ruthén egyházmégyéből 70, a nagyváradi görög-katolikus román egyházmegyéből 44, a szamosujvári görög-katolikus román egyházmegyéből 4 plébániát hasitanak ki. Az uj püspökség az esztergomi egyházmegye fenhatósága alá tartozó budapesti plébániával együtt 120 plébániából alakul. Oly plébániákból alakul az uj püspökség, amelyek hiveinek tulnyomó része magyar ajku és csupán csekély kisebbsége rutén vagy román.

A fölállitandó püspökség liturgikus nyelve nem lesz magyar, hanem ó-görög, mert a Szentszék ujabban élő nyelvet liturgikus nyelvé nem enged meg. Ellenben a tulajdonképeni isteni tiszteletnek többi része, még pedig az egyházi énekek, a respnzoriumok és a prédikációk, valamint a keresztelési és temetési szertartások magyar nyelven fognak tartatni.

TARTALOM:

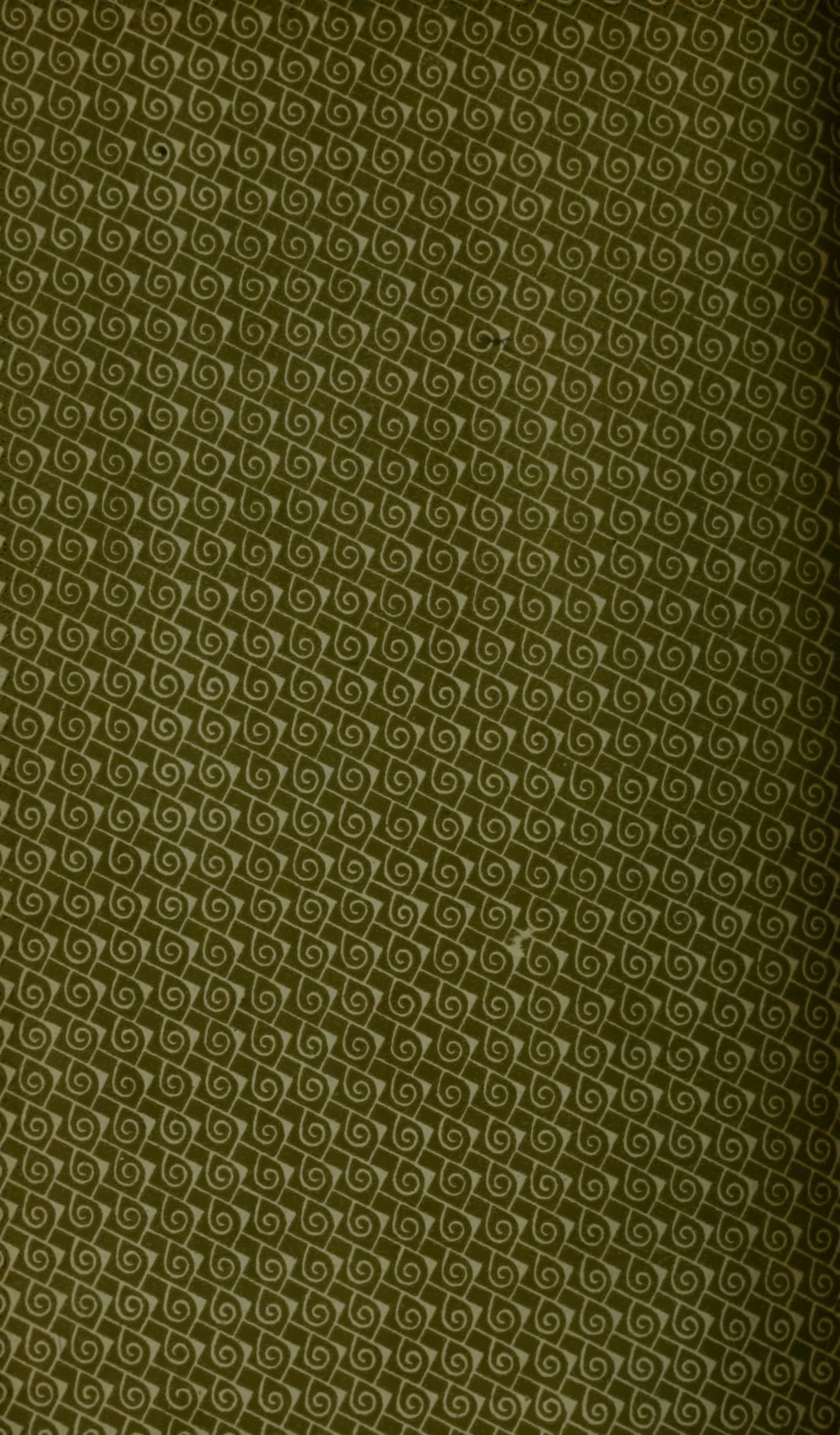
Előszó. . . . . 9—11
Bevezetés. . . . . 12—15
I. Az oroszok faja, száma és lakóhelye. . . . 16—19
II. Az orosz nép általános jellemzése és felosztása. . 20—26
A sárosi, zempléni és szepesi kis-oroszok. . . . 27—35
III. Az oroszok történelme és beszármazása mai lakóhelyükre. . . . . 36—54
IV. Az oroszok vallási és egyházi viszonyai. . . 55—64
V. KÖZMŰVELŐDÉSI ÁLLAPOTOK. . . . 65—109
Tanügy.
Irodalom és művészet.
Kossuth Lajos a magyar-orosz népköltészetben.
VI. KÖZGAZDASÁGI ÁLLAPOTOK. . . . 110—127
Földmívelés.
Állattenyésztés.
Juhtenyésztés.
Gyümölcstermelés.
Méhészet.
Vadászat.
Ipar-kereskedelem és egyébb kereseti források.
VII. NÉPRAJZ. . . . . 128—145
Külső arculat.
Lakóház.
Butorzat.
Ruházat.
Táplálkozás.
Közegészségügy.
A huculokról.

NÉPSZOKÁSOK. . . . . 146—213
Születések.
Házasság és nász szokások.
Halálozás.
Római saturnáliák nyomai a magyar oroszoknál. Ünnepi szokások. Vizkereszt. Husvét. Karácsony. Szent János éje. János napi szokás Sáros és Szepes vármegyékben. Böjt, parasztillem és más szokások. Zene, tánc Bucsujárás. Babona, betegek gyógyitása stb. Néphiedelmek.
VIII. A MAI „RUTHÉN ÜGYEK.“ . . . 214—271
Naptáregyesítés.
Schismatikus mozgalmak a magyar oroszok közt.
Az amerikai kivándorlás és hatásai az orosz népre.
A zsidók, kazárok. A hegyvidéki gazdasági akció.
IX. STATISZTIKAI VÁZLATOK a magyar oroszokról. 272
FÜGGELÉK: Magyar liturgia. 273

105

3080

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 14 13 07 028 5